

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

ARAP-İSRAİL SORUNUNDA FRANSA ETKİSİ (1918-1948)

MUSA ERTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. YUSUF SAYIN**

KONYA-2020

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Musa ERTÜRK	
	Numarası	17811401033	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒
		Doktora	☐
Tezin Adı	Arap-İsrail Sorununda Fransa Etkisi (1918-1948)		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Musa ERTÜRK

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Yıllar önce vefat eden abime adamış olduğum bu çalışmada; en içten ve derin teşekkürlerimi Rabia Hocama sunarım. Lisansüstü öğrenimim yıllarında çok kıymetli destek ve yardımlarını gördüğüm, akademik çalışmalarından ve tezimin hazırlanmasında çok değerli bilgi hazinesinden faydalandığım Akademik Danışmanım Sayın Doç. Dr. Yusuf Sayın'a teşekkürlerimi yürekten arz ederim. Zatiâtileri, bu tezin hazırlanışında öneri ve yardımlarıyla tezimi çok değerli kılmış ve çalışmamın olgunlaşması için büyük destekte bulunmuştur. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Murat Çemrek başta olmak üzere Lisansüstü eğitimlerim boyunca kendilerinin bilgilerinden ve irfanlarından istifade ettiğim Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün değerli öğretim üyeleri Doç. Dr. Segâh Tekin'e, Dr. Mustafa Cüneyt Özşahin'e, Doç. Dr. Gökhan Bozbaş'a, ve hocalarıma ve öğretim elemanı Asistan Hocam Büşra Yılmaz'a önerileriyle tavsiyelerinden ötürü şükranlarımı sunuyorum. Bu tezin hazırlanışında desteklerini gördüğüm üstadım Dr. Mustafa İyibildiren'e, Doç. Dr. Yiğit Anıl Güzelipek'e, fedakâr ve cefakâr Aileme, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Murat Özcan Bey'e, kütüphanesiyle dostluğunu benden esirgemeyen yazar ve antropolog arkadaşım Seyhan Kurt'a, dostum Oğuzalp'e, iş ve sınıf arkadaşlarıma, ayrıca isimlerini andığım veya anamadığım, bilgi birikimime katkıda bulunan tüm değerli dostlarıma müteşekkirim. Nihayet dostluğunu ve yardımlarını lütfeden ve tezin bitmesini nasip eden hem Yüce hem Bilge Yaraticıya sonsuz şükranlarımı ve sevgilerimi arz ederim.

Konya 2020

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	Musa ERTÜRK		
	Numarası	17811401033		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	×	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Yusuf SAYIN		
Tezin Adı	Arap-İsrail Sorununda Fransa Etkisi (1918-1948)			

ÖZET

1948 yılında İsrail'in kuruluşu esnasında yaşananlar, insanlık tarihi ve uluslararası hukuk açısından tartışmalı sonuçlar doğurmuştur. Kökeni binlerce yıl öncesine dayanan İsrail-Filistin çatışması zaman zaman birbirlerinin aleyhine neticelenmiştir. Bu çalışmanın odak noktası; Filistin meselesinden doğan Arap-İsrail çatışmasıdır. Çalışmanın amaçlarından ilki; Arap-İsrail çatışmasında, daha önce değinilmeyen Fransız Müdahaleciliğini vurgulayıp Filistin meselesine yeni bir soluk getirmektir. İkinci olarak; Çalışma uluslararası ilişkiler literatürüne, Fransızların Arap-İsrail sorununa müdahil olmalarıyla ilgili eksikliğin farkında olarak, Orta Doğu'daki tartışmalara bir zenginlik katarak akademik araştırmalar için bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Son olarak; Doğu-Batı sorunsalının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Orta Doğu'da Birleşik Krallık ve Fransa'nın güç çatışmasına ve rekabet içerisine girdiği önemli bulunan bir gerçektir. Bugüne kadar yapılan çalışmaların Sykes-Picot antlaşmasının ana ortağının Fransa olmasına rağmen, Fransızların, Orta Doğu'nun tarihinde ve Filistin meselesinin özünde adeta yok sayılması bu çalışma için itici güç kaynağı olmuştur. Çalışmanın genelinde Fransızların Orta Doğu'yu şekillendirmedeki etkin rolü nazara verilmiştir. Araştırmada Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan süreç 1948 yılında İsrail'in kuruluşunda son bulmuş, aradaki otuz yıllık zaman dilimi dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anglo-Fransız Rekabeti, Arap Milliyetçiliği, Arap-İsrail Sorunu, Fransa Etkisi, Filistin, Kudüs.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Author's	Name and Surname	Musa ERTÜRK		
	Student Number	17811401033		
	Department	Uluslararası İlişkiler		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	×	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Yusuf SAYIN		
Title of the Thesis/Dissertation	French Influence in the Arab-Israeli Question (1918-1948)			

ABSTRACT

What happened during the establishment of Israel in 1948 had controversial results in terms of human history and international law. The Israeli-Palestinian conflict, which dates back thousands of years, has at times turned out to be against each other. The focus of this work is the Arab-Israeli Conflict, which arose from the Palestinian issue. The first of the aims of the study; It is to bring a new breath to the Palestinian issue by emphasizing the French Interventionism in the Arab-Israeli conflict, which was not mentioned before. Secondly; The study aims to make a contribution to academic research by enriching the discussions in the Middle East, recognizing the lack of French involvement in the international relations literature, the Arab-Israeli conflict. Finally; It is aimed to contribute to a better understanding of the East-West problem. Although France is the main partner of the Sykes-Picot agreement, the fact that the French are ignored in the history of the Middle East and in the essence of the Palestine issue has been the driving force for this study. Throughout the study, the effective role of the French in shaping the Middle East has been considered. In the research, the process that started from the First World War ended in the foundation of Israel in 1948, and the thirty-year period in between was taken into consideration.

Keywords: Anglo-French Competition, Arab Nationalism, Arab-Israeli Question, French Influence, Jerusalem, Palestine.

KISALTMALAR

I.DS	Birinci Dünya Savaşı
II.DS	İkinci Dünya Savaşı
AFR	Anglo-Fransız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
FLN	Ulusal Kurtuluş Cephesi
ITC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
KA	Kuzey Afrika
MS	Mısır Seferi
OD	Orta Doğu
Oİ	Osmanlı İmparatorluğu
ODKA	Orta Doğu ve Kuzey Afrika
TH	Theodor Herzl
UNDOF	Birleşmiş Milletler Çatışma Önleyici Gözlemci Gücü
UNIFIL	Lübnan'daki Birleşmiş Milletler Geçici Kuvveti
UNRWA	Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı
yy	Yüz Yıl

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
TEORİK OLARAK ARAP-İSRAİL SORUNU.....	8
1.1.Kavramsal Çerçeve.....	8
1.2.Uluslararası İlişkilerde Çatışma Türleri	14
1.3.Çatışma Teorileri.....	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	42
TARİHSEL OLARAK ARAP-İSRAİL SORUNU	42
2.1.Arap-İsrail Sorunu/Çatışması'nın Ortaya Çıkışı	42
2.1.1. Kudüs'ün Tarihsel Önemi	54
2.2.Filistin/Kudüs Davasında Arap Milliyetçiliğinin Etkisi	64
2.3.Filistin Sorunu/Arap-İsrail Çatışmasının Çözümüne Yönelik Öneriler.....	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	85
ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASININ ORTAYA ÇIKIŞINDA FRANSIZ ETKİSİ.....	85
3.1. Orta Doğu'da Tarihsel Olarak Fransız Varlığı	85
3.1.1. Fransa'nın Orta Doğu'yu Etki Altına Alması.....	89
3.1.2. Fransız Modernleşmesinin Orta Doğu'daki İlk İzleri.....	97
3.1.3. Theodor Herzl'in Yahudi Devleti İdeali ve Fransız Yahudileri	104
3.2. Fransa'nın Orta Doğu Politikası	108
3.2.1. Sykes-Picot'un Sahne Arkası	109
3.2.2.Arap İsrail Çatışmasının Ortaya Çıkışında Fransız Etkisi	123
3.3. Orta Doğu'da Anglo-Fransız Rekabeti	133
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	142
EKLER.....	156
ÖZ GEÇMİŞ	169

GİRİŞ

Orta Doğu (OD)'nun siyasî, tarihi, kargaşa ve siyasi istikrarsızlıkla doludur. XX. yy'nin ortalarına gelindiğinde bölgenin çoğu iki farklı nitelikteki devletlerin hâkimiyetine sahne olmuştur. Önce 1500'lü yılların başından 1910'ların sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu (OI) yönetimi gelmiş ardından Birinci Dünya Savaşı (I.DS)'nin sonundan başlayarak ve 1940'ların sonlarına kadar devam eden İngiliz ve Fransız egemenliği yaşanmıştır. Beklendiği gibi, 1940'ların ve 1950'lerin devlet kurma süreçleri -1920'lerde Türkiye'de ve 1930'larda İran'da olduğu gibi (Metin, 2011)- acil ve ateşli bir karakter kazanmıştır. Benzer bir şekilde OD toplumlarının yaşamış olduğu stresli atmosfer 1960'ların ve 1970'lerin modernleşme sürecini karakterize etmiştir.

Diktatörlükler kuruldu, devrildi ve yeniden kuruldu; savaşlar yapıldı, kaybedildi ve yeniden düzenlendi; yeni bir devlet doğdu ve bir diğeri öldü ve bir diasporanın problemleri tarihi sona erdi ama diğerrinin devletlerin sorunları başladı (Kamrava, 2005: 259). Buna bağlı olarak OD kazanı on dokuzuncu ve XX. yy boyunca kaynamış, bunda Arap-İsrail çatışması büyük rol oynamış ve günümüzde dahi bu durumda bir değişiklik olmamıştır. Batı'ya doğru göç etmek isteyen mültecilerin ya da düzensiz göçmenlerin kötü koşullar altında can vermeleri, özellikle Arap Baharı'ndan sonra Dünya kamuoyunun vicdanını yaralamaya devam etmektedir. Düzensiz göçmenlerle ilgili çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Edirne Pazarkule Sınır Kapısı Örneği'nde (Ünay, 2020) olduğu gibi Türkiye'yi transit olarak geçmek isteyen mültecilerin önemli bir kısmı OD kökenlidir.

Yaklaşık iki asırlık zaman diliminde hayat bulan Filistin'i Yahudilere vatan yapma ideali, yirmi I. yy başlarında sulh ve istikrara tesir eden çok mühim bir etken misyonunu günümüzde dahi muhafaza etmektedir (Tomar, 2018). Günümüzde bazı Arap ülkeleriyle yapılan antlaşmalarla iki devletli çözüm tehlikeye girmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn gibi ülkeler Filistinlilerin haklarından feragat ederek tamamen İsrail devletinin isteklerine boyun eğmesi gerektiğini deklare etmiştir. Orta Doğu'da bazı Arap ülkelerinin siyasetindeki bu değişiklik Arap-İsrail ilişkilerini sorunsuz ve sürdürülebilir bir hale getirmekten uzak, yaşanan ve yaşanmakta olan gerçeklerden kopuktur. Çalışma Arap-İsrail sorununun nasıl çatışmaya dönüştüğünü ve Fransız etkisinde nasıl cereyan ettiğine cevap aramaktadır. Bu sorgulama çatışma teorisinin çerçevesinde hayat bulmuştur. Bu araştırmanın materyalini tanımlamak kolay değildir (Kirat, T. ve Torre, A. 2008: s. 94).

İngiliz etkisi daha görünür olduğundan Fransız etkisi geri planda konumlandırılmış ve bu alandaki araştırmalar sınırlı kalmıştır.

Dünyanın önemli diplomatik ve ekonomik güçlerinden birisi kabul edilen Fransa'nın Avrupa ve Afrika dışında en etkili olduğu coğrafyaların başında Orta Doğu gelmektedir (Örmeci; 2018). On sekizinci ve XIX. yy'de Napolyon Bonapart zamanında Fransızların Doğu seferi Orta Doğu ve Kuzet Afrika (ODKA) bölgesinde yer alan Mısır'dan başlayıp Suriye ve Filistin coğrafyalarına doğru genişletilmiş ve Akka kalesi önlerinde Cezzar Ahmed Paşa tarafından durdurulmuştur. XX. yy'daysa Sykes-Picot (1916) antlaşmasında (Ek 4, Ek5) İngilizlerle paylaştıkları topraklar üzerinde daha derin kontroller sağlayan Fransa Suriye ve Lübnan'da manda yönetimi kurmuştur. Fransa'ya göre Doğu denince ilk akla gelen coğrafya bu etki alanlarıdır ki, günümüzde bu Orta Doğu'ya karşılık gelmektedir.

OD büyük oranda I.DS sonlarına kadar Uluslararası Hukuka göre Oİ toprakları olarak kalmış fakat imparatorluğun etkisi giderek zayıflamıştır. Jön Türk şemsiyesi altındaki en önde gelen partiler arasında, 1900'lerin başında kurulan gizli bir siviller ve askerler topluluğu olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (ITC) vardı. ITC'nin Oİ'nin her yerinde -Arap topraklarında, Türk vilayetlerinde ve Balkanlar'da- şubelerle boy göstermiştir. 1908'e gelindiğinde ITC'nin operasyon merkezi Balkanlar'da -Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'da- hayatta kalan Osmanlı topraklarıydı (Rogan, 2015a: 4). Oİ'ye bağlı olan Orta Doğu sancakları *de facto* olarak adım adım kontrolden çıkmıştır.

Orta Doğu coğrafyası araştırmanın mekânını oluşturmaktadır ve bu coğrafyanın kaderi tezin ana temalarından biri olan Arap-İsrail çatışmasıyla adeta bütünleşmiştir. Araplar Filistin meselesini içselleştirmişler ve milliyetçi tutumlarıyla bu meselenin çözümü için gizli açık birçok faaliyet yürütmüşlerdir ve hala direnmektedirler. "Orta Doğu neresi?" sorusunun cevabı bu yüzden önemlidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki; coğrafyanın adı bilimsel metinlerde mekân tayini için konmuştur. Bir kavram olarak sonradan ortaya çıkmış, yaygınlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı (II.DS)'ndan sonra literatürde kullanımı yaygınlaşan "Orta Doğu" (Middle East; Moyen Orient; eş-Şarku'l-Evsat) kavramını ilk defa Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan (öl. 1914) 1902 yılında National Review'de yayınlanan "*The Persian Gulf and International Relations*" başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır (Dursun, 2013: 3).

1948 Savaşı İsrail devletinin kurulmasına, Filistin'in parçalanmasına ve aradan geçen 70 yılı aşkın süreçte devam edegelen çatışmalara yol açmıştır. Bir yandan tarihsel tartışmalar devam ederken diğer yandan bu tartışmalar Rogan ve Shlaim'in birlikte kaleme almış olduğu *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948* adlı eserin Suudi Arabistan ve Lübnan ile ilgili bölümleri içerecek şekilde güncellenen ikinci baskısındaki makalelerle özetlenmiştir. Yeni baskıya bir önsözde, editörler bu tartışmalı alandaki bilim durumunu araştırmışlardır. İsraili "yeni tarihçilerin" bölünmesi ve Arap toplumlarının kendi geçmişleriyle eleştirel bir şekilde ilgilenme konusundaki devam eden isteksizliği alanı kısıtlarken, özel makaleler ve sözlü tarih aracılığıyla yeni araştırma fırsatları açılmıştır. Bu tartışmaların etkisi akademinin çok ötesine geçmektedir. Arap-İsrail ilişkilerinin durumu ile geçmişteki yaygın politik söylemler arasında önemli bir bağlantı vardır. Geçmişe dair daha sofistike ve adil olan bir anlayış en azından gelecekte Araplar ve İsrail arasında uzlaşma ihtimalini korumak için gereklidir (Rogan ve Shlaim, 2007: II).

XVIII. yy sonlarında Fransızlar başlangıç noktası Mısır'da yer alan bir Doğu seferine girişmiştir. Sefer devam ederken komutan Kuzey Afrika (KA) topraklarından OD'ye yumuşak bir geçiş yapmak istemiş ve bölgenin kalbi sayılabilecek Kudüs bölgesine doğru ilerleme kaydetmiştir. Oİ egemenliği altındaki Filistin'de, 1799 yılında, Akka şehrinin surlarının hemen dışında çatışmalar şiddetlenmiştir. Napolyon'un komutasını yaptığı Fransız ordusu Osmanlıları yenmek ve bölgeyi fethetmek için şehri kuşatmıştır. Donanma gücünden yoksun olan ve Kudüs'e doğru ilerleyen Fransızlar Akka'da kaybetmişler ve geri çekilmek durumunda kalmışlardır.

Müttefik arayışı içinde olan Napolyon Filistin'de Fransız himayesinde bir Yahudi Devleti kurmayı vaat etmiş ve Yahudileri kendi tabiriyle zalimlere karşı ayaklanmaya çağırmıştır. Her ne kadar talebi geniş yankı uyandırmış olsa da, bu yenilmesine engel olamamıştır. Bugün Akka'da geriye kalan tek şey şehre bakan bir tepeye dikilmiş olan heykelidir. Buna karşın onun koloni olarak himaye edilen bir Yahudi ülkesi kurulması projesinden vazgeçilmemiştir. Fransızlar Osmanlıların Orta Doğu topraklarından en büyük payı kapma savaşı vermişler ve İngilizlerle Mısır Seferi (MS)'nden bu yana çıkar çatışması yaşamışlardır. Örneğin, İngilizlerle Fransızlar arasındaki Nil Muharebesi (Aboukir Körfezi), Fransa'nın Birleşik Krallık'ın Hindistan'la olan bağlantısını engellemek ve nihayetinde İngilizleri Akdeniz'den uzaklaştırmak için Akdeniz'den Kızıldeniz'e uzanan karasal bağlantı yolunu kesmeye çalışması nedeniyle meydana gelmiştir (Attar, 2009: 99).

Buna rağmen zaman zaman aralarında gizli-açık antlaşma imzalamışlar, Büyük Savaşta müttefik olarak beraber katılmışlardır.

Arap-İsrail savaşlarının sebepleri araştırılırken XVIII. yy sonlarına doğru gidilmesi gerekmiştir. Fransız ihtilalinin yıkıcı etkilerini geride bırakan Fransa dış politikaya ağırlık vermiş ve Doğu'da yeni sömürgeler inşa etme projesini hayata geçirmiştir. Bunun için o yıllarda yıldızı parlayan genç bir asker Doğu seferi başkomutanı olarak tayin edilmiştir. Fransızlar bu kritik göreve Bonapart'ı getirmişlerdir. Net bir şekilde OD ülkesi olmamasına karşın bir KA ülkesi olan Mısır, bazı otoriteler tarafından bir OD ülkesi sayılmaktadır. Bu en az yedi bin yıllık kadim medeniyet XVIII. sonları ve XIX. yy'nin ilk yarısında kanal projesi hayata geçirilirse şayet Fransa'nın doğu askeri-bilim seferi için son derece kritik jeopolitik ve stratejik bir coğrafi toprak parçası olacaktır.

Fransa'nın, Mayıs 1798'de iki yüzden fazla bilim adamının yanı sıra, kırk bini aşkın asker ve on bini aşkın denizcinin oluşturduğu dev bir donanma ordusuyla başlattığı Mısır Askeri-Bilim Seferi Fransa'nın Doğu'daki sömürgeleştirme seferlerinin miladı olmuştur. XIX. yy'nin ilk yılları Fransız ihtilaliyle imparatorluktan cumhuriyet rejimine geçiş yapan Fransa, Bonapart'ın ilk Doğu Seferi sonrasında gerçekleştirdiği hükümet darbesiyle başa geçip tekrar imparatorluk rejimini geri getirmesiyle Orta Doğu bölgesine özel bir önem vermiş; XX. yy başlarında Birleşik Krallık'la perde gerisinde antlaşmalar yaparak OI'nin dağılma sürecindeki topraklarından pay kapma savaşı vermiştir.

Korsikalı bir Fransız olan Bonapart, 1789 Fransız ihtilali başladığı sıralarda henüz yirmi yaşında bir askerdir. Fransız devrim savaşlarında önemli roller üstlenmiş ve genç yaşında başkomutanlık rütbesini almıştır. İhtilal sonrasında Monarşi devrildi. Kral ve kraliçe idam edildi. Böyle bir siyasi atmosferde Fransa'nın birinci Cumhuriyeti hükümeti 1792 yılından itibaren görev başına getirilmiştir. Henüz XVIII. yy sona ererken Fransız hükümeti Mısır'a sefere çıkması için genç yaşındaki bu başkomutana görev vermiştir. Bonapart çıktığı sefer sonrasında Mısır'ı işgal etmiş ancak üç yıl sonra Kahire ve İskenderiye tahliye sözleşmeleriyle Mısır'ı terk etmek zorunda kalmıştır. MS, hedeflerinin büyüklüğü bakımından, Bonapart adına başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Seferde yanına aldığı bilim adamları sayesinde yaşadığı bu hezimetini perdeleyecektir.

Orta Doğu'da Fransız nüfuzu üzerine yeni bir bakış açısı sağlamayı amaçlayan bu çalışmanın, Ortada Doğu'da Fransız müdahaleciliği, Orta Doğu'nun siyasî tarihi, Arap-İsrail çatışması ve uluslararası ilişkilerle ilgilenen akademisyenler için bir kaynak

oluşturması amaçlanmaktadır. Orta Doğu'daki Fransız ve Birleşik Krallık emperyal uygulamalarının her ne kadar modernleştirme çabaları olsa da güç ilişkilerine girip hem işbirliği yapmaları hem de rekabete girmeleri günümüzde dahi çözülmesi mümkün olmayan ulusal ve uluslararası sorunlara yol açmıştır. Çalışmanın amaçlarından birisi de bu siyasî askerî kördüğümün çözülmesi ve bölge insanının uluslararası hukuka tabi olarak rahat bir nefes almasını sağlamaya yöneliktir.

Bu çalışmanın konusunu, Arap-İsrail çatışmasının tarihi arka planı oluşturmuştur. Yahudi iş adamlarının bölgeye yaptığı Yahudi devleti kurulması amacını taşıyan yatırımlar Fransa etkisi göz önünde bulundurularak masaya yatırılmıştır. Çatışma teorisi bağlamında Arap toplumlarının geçirmiş oldukları değişim ve dönüşüme değinilmiş; Arap toplumlarının Fransız tipi modernleşmenin etkisiyle geçirdikleri evrim analiz edilmiştir.

Çalışmada ayrıca bir örneklem olarak Bonapart'ın kurmuş olduğu ve bir ilk olma özelliği taşıyan Mısır Enstitüsü merkezli modernleştirme projeleri (Kedourie, 2005a) paylaşılmaya çalışılmış; Arap toplumlarının geri kalmışlıklarını fark ederek Batı'ya öykümleri, ilerlemeye dönük politikalar geliştirmeleri ve bu politikaların sonuçlarını içselleştirmeleri ele alınmıştır. Bu çalışmanın amaçları arasında, bölgesel çatışmalar modernleştirme politikaları ve fetih amaçlı askeri seferler üzerine çalışan araştırmacılara, modernleşmeyle kolonyalizm arasındaki ilişkinin niteliğini açıklamaya çalışmak, Arap toplumunu inceleyerek modernleşme ve kolonyalizm arasındaki bağlantıyı sorgulamak ve ilgili araştırmacılarla paylaşmak, modernleşme kuramını Mısır toplumu penceresinden inceleyerek istifade edilen köklerle bu alandaki nitelikli bilgi birikimini genişletmek de yer almaktadır.

Çalışmanın önemi ise çoğu zaman ikinci plana itilip ötekileştirilen Arap toplumunun modernleşme başta olmak üzere kolonyalizmle Batı'nın Doğu toplumlarına düzenlemiş olduğu askeri seferler ve Batı'nın kolonyalist politika inşa sürecindeki önemini ve etkinliğini vurgulamaktır. Ayrıca bu çalışmanın ana teması tek yanlı/trafı bir okumaya maruz kalan Orta Doğu'daki bölgesel siyasal ilişkilerdir. Sykes-Picot antlaşmasından bu yana Anglo-Fransız (AFR) etkisinin bölgeye çökmesine rağmen sonraki yıllarda Birleşik Krallığın politikaları daha çok nazara verilmektedir. Antlaşmaya birlikte imza atan bu ülkeler aynı zamanda Büyük Savaşta sıkı birer müttefik olarak hareket etmişlerdir. Ancak çatışmaları çok eskiye dayanan bu ülkeler zaman zaman sert rekabet etmişler ve birbirlerine karşı avantaj elde etmişlerdir. Burada esas gaye Fransız etkisini incelemek olacaktır.

Tezin ilk bölümünde İsrail-Filistin çatışmasının uluslararası kökenlerini analiz etmek için ilk önce ulus inşa süreci ve devlet oluşumuna değinilecek ve şiddetli çatışmalar arasındaki bağlantıya dair genel bir teorik çerçeve sunulacaktır. Arap-İsrail çatışması böylece anlam kazanacaktır. Bu teorik varsayımlar bölgesel olarak çatışma teorisiyle tarihsel sosyolojinin bazı düşüncelerine dayanmakla birlikte devlet kurma süreçlerinin dış ve iç yönlerini birleştirmektedir. Böylece çalışmanın ana odağına yerleşen Arap-İsrail çatışmasının kavramsallaştırılması için gerekli iddialar ortaya atılmaktadır. Bu argümanların bilimsel araştırmalar sayesinde ispat edilebilmesi için ikinci bölümde I.DS milat olarak kabul edilmiş ve devamında Yahudi yerleşimcilerin hangi şartlar altında Filistin bölgesine göç ettikleri ya da ettirildikleri irdelenmiştir.

Üçüncü bölümse Arap-İsrail çatışmasının evrimini ve bölgesel siyasî koordinatlarını uluslararası sistemdeki tarihsel değişimlerin geçmişine karşı Fransız etkisini ön planda tutarak incelemektedir. Ayrıca, çatışmanın yerel, bölgesel ve küresel boyutlarının birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu daha iyi anlamaya yardımcı olacak çatışmanın analitik boyutları ilk bölümde sunulmaktadır. Filistin milliyetçiliğinin ideolojik ve kuramsal yönleri küresel koşullar ve küresel kısıtlamalar göz önünde bulundurularak incelenmektedir. Böylece İsrail-Filistin ilişkilerinin sosyal dinamikleri de dikkate alınmaktadır. Filistinlilerin Arap kökenli olmalarından ötürü, mesele Arapları içine alacak kadar büyümüştür. Bu yüzden genel olarak Arap-İsrail çatışması ele alınacaktır.

İsrail-Filistin çatışmasının uzun ve kanlı tarihi, özellikle şiddetin doğal şartlarına uyumlu olduğu Orta Doğu coğrafyasının dinamik imajını besleme konusunda önemli bir yere sahiptir. Orta Doğu barış süreci çıkmaza girerken Filistinlilerin zaman zaman kıyâma durması, bu çalışmada popüler huzursuzluk, toplumsal ve sömürgecilik karşıtı isyanlar gerilla ve terör biçimindeki savaşın tarihiyle örtüşen bir başka şiddet içerikli seviyeye işaret ederken baskınlar bombalamalar siviller ve eyaletler arası savaşların yanı sıra büyük ölçüde Orta Doğu'nun Batı kamuoyu nezdindeki algılamalarına yer verilmiştir. Batı'nın, Orta Doğu'yu keşfetmesinden sonraki süreçle, tarihteki Vasco da Gama'nın başlattığı Coğrafi Keşif sürecinin paralellik taşıdığı gerçeği karşımızda durmaktadır. Onun için Fransa, Orta Doğu üzerinde daha önceki keşif tecrübelerine dayanarak daha planlı ve dönüştürücü etkiler bırakmıştır.

Tarihsel açıdan Filistin çatışmasının oluşumu ayrılmaz bir şekilde diğer iki süreçle bağlantılıdır. Evvela Filistin siyasî tarihi büyük ölçüde uluslararası sistemin bir *devletler toplumu* olarak ortaya çıkmasıyla şekillenmiştir. Özellikle uluslararası düzenin hala devlet

•

merkezli karakterine gelince bir Filistin ulus-devletinin kuruluğu uluslararası oyunun kurallarına geç fakat gerekli bir uyum gibi görünmektedir. Sonrasında şunu belirtmek gerekir ki; Filistin çatışması hem bölgesel ilişkilerin gelişmesini hem de Arap siyasetindeki aktör ve ideolojilerin evrimini şartlandıran bölgesel ulus inşasının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yüzden yaşananlar zamanla ve genel bir ifadeyle Arap-İsrail çatışması olarak anılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK OLARAK ARAP-İSRAİL SORUNU

Filistin sorunu gibi ulusların adlarıyla anılan bu gibi uluslararası yaşanan problemlerde savaş ya da çatışma önemli bir rol oynamaktadır. Filistin ve bunun bir parçası olan Kudüs, Filistin topraklarında kesintisiz olarak yaşayan Filistin halkının yüzyıllar boyunca anavatanı olmuştur. Kudüs ve Filistin, genel olarak medeniyete katkıları ve kutsallıkları nedeniyle vahyedilmiş dinlere inananlar için bir cazibe merkezi olmuş bir kiblegâha ve hac mahalline dönüşmüştür (Al-Quds, 1985). Bu yüzden sürecin, Arap-İsrail çatışmasına dönüşmesi oldukça kolay olmuştur. Çatışmayı kazanan taraflar zamanla ekonomik, siyasî ve kültürel açılarından gelişme yaşamışlar ve rakipleri hakkında her türlü tasarrufu icra etmişlerdir. Taraflar genel itibarıyla asimilasyon, katliam, yağmalama ve mütevaciz eylemlere girişmişlerdir. İsrail'in Filistin topraklarına el koyarak ve neredeyse bir Filistin ulusunun tamamını katliamlarla baskı altına alarak silah zoruyla göç ettirmesi, Arap-İsrail çatışmasının en belirgin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır.

1.1.Kavramsal Çerçeve

Arap-İsrail çatışmasının kökeninde Yahudi meselesinin varlığı bilinmektedir. Bu mesele zamanla dönüşüm geçirerek yaşanan reaksiyonlar neticesinde Filistin meselesine dönüşmüştür. Yahudilerin kimliği, temelde Müslüman olan Arap milletine mensup olan Filistinlilerin kutsal kitabında Ben-i İsrail olarak adlandırılmışlardır. “Kur’an’da iki yerde geçen (Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58) ve Hz. Ya’küb’un ikinci adı veya lakabı olan İsrail’den dolayı, onun soyundan gelenlere Tevrat’ta Beney Yisrael, Kur’an’da Benû / Benî İsrail (İsrâiloğulları) denilmektedir. Bunun yanı sıra Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat’a göre de Yakup’un soyundan gelenler, gerek Mısır’da gerekse Mısır’dan çıktıktan sonra çölde ve Kenan diyarında İsrail ve İsrâiloğulları diye de adlandırılmıştır” (Harman, 2001: 193-195). Yahudilerle Müslümanlar asırlar sonra ilk defa kitlesel bir savaşa girişmiştir. Yahudilerle Müslüman Araplar arasındaki çatışmalar zamanla savaşa evrilmiş ve Batı’nın müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır.

Bu tezin anahtar kavramlarından olan ve birinci bölümüne şeklini veren ‘çatışma’ kelimesi iki grubun birbiriyle yaralama öldürme veya etkisiz hâle getirme amacıyla yaptıkları silahlı mücadele anlamlarına da gelmektedir. Arap coğrafyasında ve özellikle Levant bölgesinde neşet eden problemler neticesinde ortaya çıkan çatışmaların büyük bir etki meydana getirmesi, bölgesel çatışmaları masaya yatırmayı gerektirmiştir. Teorik

olarak Yahudi ve Filistin meselesini birbirinin devamı gibi okumak gerekmektedir. Çatışmanın çekirdeğinde Filistin meselesi değil esasen Yahudi meselesi bulunmaktadır. Bu meselelerden doğan çatışmalar büyük devletlerin dış politikalarının gizli açık çalışma alanlarına dâhil olmuştur. Arap-İsrail sorunun ortaya çıkmasındaki etki gücüyle Fransızlar çatışmanın ana aktörü olarak konumlandırılmışlardır.

Fransızlar Orta Doğu'yu etkisi altına alırken bilimsel ve sanatsal açıdan önemli çalışmalar yürütmüştür. 1798 yılındaki Fransa'nın Mısır'a yapmış olduğu askerî sefer de göz önünde bulundurulmuştur. Diğer Orta Doğu ülkeleri de bu seferden direkt ya da dolaylı yönden etkilenmiştir. Bonapart'ın sefer sırasında yanında götürdüğü yüzden fazla bilim adamı bu etkinin bilimsel ve sanatsal açıdan da etkili olmasını sağlamıştır. Böyle bir durumda kültür kavramı önem kazanmıştır. Norbert Elias'a göre kültür kavramının açığa çıkma şartları, devlet oluşumunu Batı'ya göre sonradan tamamlayabilmiş, asırlardan bu yana zaman zaman el değiştiren ya da işgal edilme tehdidiyle yüz yüze kalmış memleketlerle kuşatılmış bir bölge halkının da dâhil olduğu bir atmosferdir (Elias, Cilt I, 2004: 76).

E. P. Thompson, kültürü daha büyük bir ilgi ve daha geniş tanımla belirgin bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Aile içi yaşanan kronik sorunlar ve kaba müzik gibi XVIII. yy pleb gelenekleri üzerine yaptığı çalışmalarla (antropoloji ile diyalog yoluyla) yeni kültürel tarihin köprübaşını kurmaya yardımcı oldu. Fransız Marxist tarihçi Michel Vovelle, Fransız Devrimi'nin ikinci yılında (1793-4) ölüm, devrimci festivaller ve Hristiyanlardan arındırma kampanyasıyla ilgili çalışmalarında zihniyetlerin tarihiyle de uğraştı. Vovelle *Mentalities and Ideologies* (1990) adlı eserinde Marxizm ve zihniyet tarihi arasında verimli bir diyalogun gerçekleşebileceğini ortaya koydu (Perry, 2002: 12-13).

Alman bir düşünür olan Elias, kültür kavramını uygarlık kavramıyla kıyaslamış ve bu kıyası yaparken Fransızlar da bu sorgulamada yer almıştır.

“Uygarlık kavramının sahip olduğu sömürgeci grup ve ulusların sürekli genişleme eğilimlerini ifade etmek gibi bir işlevin tersine kültür kavramı sürekli olarak şu soruyu sormak zorunda kalan bir ulusun öz bilincini yansıtır: Hem siyasî hem de düşünsel anlamda dört bir yanda sürekli sınırlarını arayan ve daima onu koruma zorunluluğu hisseden “bizim özelliğimiz nedir”? Alman kültür kavramının hareket yönü sınırlarını belirleme, altını çizme grupsal farklılıkları ortaya çıkarma eğilimi işte bu tarihsel sürece denk düşer. “Fransız olan nedir?” “İngiliz olan nedir?” gibi sorular Fransız ya da İngilizlerin öz bilinçlerinde uzun zamandır tartışma konusu bile edilmez. “Alman

olan nedir?" sorusu ise yüzyıllardır sorulmaktadır. Bu sorunun yanıtlarından birisi de belirli bir dönemde "kültür" kavramı ile verilir" (Elias, Cilt I, 2004: 75-76).

Elias'ın söylediklerinden anlaşılıyor ki; kültür kavramı Yahudi olan nedir? Arap olan nedir? Şeklinde olan sorular da önem kazanmıştır. Theodor Herzl (TH)'in Yahudi devleti adlı eserinin geneli, kimlik bunalımına giren bir şahıs gibi, esasen kendi milliyetiyle alakalı sorunun cevabını aramakla alakadar olmuştur. Yahudilerin öz bilinçlerinde asırlardır devam eden bu tartışma nihayetinde Yahudi sorununu Filistin sorununa dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, holokostvari bir soykırım günahının Filistinliler üzerinde yeniden hortlatılması insanlığı sükût ettirmiştir. Bütün bu katliamlar yaşanırken BM etkin bir rol alamamış, BMGK üyeleri olan Fransa ve İngiltere'nin yönlendirmesiyle sürekli ve haksız olarak İsrail lehine kararlar almıştır. Bu kararlar uygulanırken bile uluslararası hukuk hiçe sayılmış ve tamamen ablukaya alınan Filistinlilerin ellerinde kalan topraklarda İsraili askerlerin ve yerleşimcilerin marifetiyle delik deşik edilmiştir. Buradan anlaşılıyor ki; soykırım Yahudi kültürünün bir parçası haline gelmiştir.

Uzun ve dikkate değer bir eksikliğin ardından kültür (Meibar, 1982) kavramı son yıllarda Uluslararası İlişkiler (UI) disiplini içinde bir tartışma teması haline gelmiştir. Teorik kavramların formülasyonu için bir mekân olmanın ötesinde UI'nin de Orta Doğu çatışmalarının algılanması için sonuçları olan önemli bir model yapımcısı olarak kabul edilmesi gerekir. Huntington'un utanç verici ya da meşhur olan medeniyetler çatışması tezinin temel alındığı çalışması (1993-1997) örneğinde olduğu gibi UI akademisyenleri genellikle politika yapımcılar için danışman olarak görev yaparlar; aynı zamanda bunlar danışmanlar kurulunun üyeleridir ve bazen onların teorileri kitlesel medya düzeyinde bile etkiye sahip olmaktadır. Orta Doğu siyasetini daha iyi anlayabilmek için bu nedenle UI içindeki çeşitli söylemlere ışık tutmak önemlidir (Valbjørn, 2004: 39).

Özellikle şu anki tartışmada kültürel çeşitliliğin uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynadığı kabul edilip edilmemesi gerektiği ve eğer öyleyse bunun nasıl kavramsallaştırılması gerektiği tartışılmaktadır. Bu tartışmada ele alınan pozisyonlar Orta Doğu'daki bölgesel çatışmaların nasıl açıklandığıyla yakından ilişkilidir. Bu bölüm UI içindeki kültürel çeşitliliğin rolü konusunda bir takım karakteristik konumların tanımlanmasını amaçlayan bir meta-teorik niteliktedir. Ayrıca bu konudaki çeşitli bakış açılarının genel olarak Orta Doğu hakkında çok farklı imajlara ve özellikle de politikalarının çatışmaya açık karakterine nasıl yol açtığını incelemektedir (Valbjørn, 2004: 40). Meta-çalışma yapılan çalışmaların sonuçlarına ilişkin bir sentez yapmakla beraber bu

sonuçları değerlendirerek yapılan sorgulama bağlamında yorum geliştirme amacı da taşımaktadır.

Orta Doğu çatışmalarının nasıl algılandığı ve belirli eylemlerin nasıl mümkün olan-olmayan, meşru-gayrimeşru, ayrıca gerekli-gereksiz olup olmadığı sorunsallarının belirlenmesinde kilit olarak konumlandırılmıştır. Sorgulama ne kısaca Uİ ne de uluslararası ilişkilerin zannedildiği kadar “kültür boşluğu” gibi görünmediğini ortaya koymuştur. Ancak, aynı zamanda kültürle esasen itiraz edilen bir kavramın çok sayıda tuzaklarla birleştiği açıkça belirmektedir. Bu nedenle bu bölümde tanımlanan iki alternatif kültürel yaklaşımın kültürel çeşitliliğinin genel ihmalinin de aynı şekilde sorunlu abartılı bir biçimde bu temaya odaklanmasının yerini alması tartışılmaktadır: Uİ, “kültüre kör olmak yerine” kültür tarafından kör edilmiştir (Valbjørn, 2004: 40). Kültürün etkisi subjektif olmakta ve çoğu zaman analizleri bilimsel bir yapıdan uzaklaştırmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde açık bir kültür kavramının mevcudiyeti konusunda tartışmalar üç ana bölüme ayrılmıştır. Bunlar, uluslararası ilişkiler çalışmalarında kültürel çeşitlilik ve *ötekinin* rolüyle ilgili farklı kavramları analiz etmektedir ve görünüşe göre kültürü boş bir pozisyon ve sırasıyla iki kültürel alternatif olarak konumlandırmaktadır. Bu üç pozisyon Orta Doğu ve onun oldukça çatışmaya yatkın karakterinin belirli kültürel dinamiklere atıfta bulunarak açıklanması gerekip gerekmediği sorusuyla ilgili olmaktadır. Çatışma teorisi burada devreye girmekte ve bu karakteri anlamlandırmayı ve çözüm önerileri geliştirmeyi olanaklı kılmaktadır. Çatışma otağında harlanırken kültürel dinamikler de çatışmayı karakterize etmektedir.

Filistin coğrafyasının Filistinlilere ait olan tarihi, İslamiyet’in ve Hristiyanlığın başlangıcından da gerilere gitmektedir. Bu çalışmanın ana çekirdeğini oluşturan Arap-İsrail çatışmasının dayanmış olduğu temel, Filistin halkının kökenine dayanmaktadır. Köklere doğru yapılan bir araştırma neticesinde coğrafyanın adının nereden geldiği netleşmektedir. Adını milâttan önce XII. yy’de Kavimler Göçü sırasında deniz yoluyla buraya gelen *Filistler*’den almakla beraber tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimlerin göçlerle gelip yerleşmesine ve bunlara karşı harekete geçen başka üstün güçlerin pek çok istilâ ve fetihlerine maruz kalmıştır (Karaman, 2016: 89). Bölge genel olarak Filistinliler ve Yahudiler arasında el değiştirmiştir. Örneğin Oİ himayesinde yaklaşık dört asır Filistinlilere yurt olan bu coğrafya XX. yy’nin ilk çeyreğinde Fransızlarla sıkı müttefik olan Birleşik Krallığın himayesine geçmiştir. Fakat artık Yahudilerin yurdu olarak hızla dönüştürülmüştür.

Bu durumun başta gelen iki önemli sebebi, bölgenin Arap coğrafyası içinde sahip bulunduğu zengin ve stratejik tabiatla üç büyük ilâhî dinin gerek doğuş gerekse gelişmesinde oynadığı önemli rol ve içinde barındırdığı kutsal yerler (Karaman, 2016: 89) şeklinde özetlenmiştir. Ayrıca bölge “arz-ı mev’ûd” veya “arz-ı mukaddes” olarak da isimlendirilmektedir. ‘Arz-ı Mev’ud’ vadedilmiş yer ‘arz-ı mukaddes’ temiz ve mübarek bir yer anlamını taşır. Kalıplaşmış olan bu manalar, bölgedeki Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların dini görüşleri açısından hayati derecede önem arz ettiğini gösterir. Din savaşları için doğal bir atmosfer bu şekilde ortaya çıkar ve bölgeyi ateşe verir.

Kudüs’ün ait olduğu topraklar kutsî özelliklerine bağlanan istilâlar ve çeşitli kavimlerin buraya hâkim olmak için verdikleri mücadeleler dolayısıyla siyasî sınırlarını net bir açıyla tespit etmek akademik çalışmaları zorlaştırmıştır. Buna rağmen araştırmacılar ittifakla şu görüşü benimsemişlerdir: ‘Filistin’ adıyla anılan sınırlandırılmış bölge Mısır-Suriye’yle Şeria Nehri-Akdeniz açıklığındaki karalardır. Irmağın birleştiği Lut Gölü doğu Filistin’in uçlarında bulunan bir su örtüsüdür. Sınırların dâhil olduğu coğrafyadaki Filistin toprakları coğrafi bakımdan Akdeniz kıyı şeridi kuzeyden güneye doğru uzanan dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda da Şeria vadisi olmak üzere üçe bölünmektedir. Bu üç parçalı coğrafi ayırım hemen hemen bütün kaynaklarca benimsenmiştir (Karaman, 2016: 89).

Kavramlar açısından jeo-stratejik önemi en başta gelen ve insanlık için büyük önem taşıyan Dârüsselâm’ın yurt olarak adı İsa’dan önce on beşinci asırdan itibaren Mısır arşivlerinde kaydı oluşturulmuştur. Filistin o dönemde Mısır’ın bir şehri olması hasebiyle Kudüs yerleşim merkezi olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Kenan diyarındaki Yebusi milletinin vatan bellediği alanlar “Uruşalem” adını almıştır. Yebusilerin nazarında “barış ve esenlik yurdu” manasındaki bu ad İbraniceye “Yeruşalayim” Arapçaya da “Dârusselâm” isimlendirmesiyle intikal etmiştir. İsraililerin nazarında “Yeruşalayim” geçerliliğini korurken Araplar için “Dârusselâm” kalıcı olmuştur. İsrail arşivlerinde Arapça “Uruşalim” adlandırması yer almaktadır (Kutluay, 2017). Kudüs toplumunun niyeti bu kutsal beldeyi huzurlu bir şehir olarak korumak olmasına rağmen, Kudüs tarih boyunca çatışmalardan uzak kalamamıştır.

Kudüs on dokuzuncu yy’de Yahudilerin göçüyle karışmaya başlamış, XX. yy’nin ortalarında Musevilerin İsrail devletinin kuruluşunu ilan etmesiyle Arap-İsrail çatışmasının merkezi olmuştur. 1948 yılında Kudüs’ü ikiye ayıran Eski Şehir, Yeni Şehir Filistinliler ve Yahudiler arasında bölünmüştür. Bu durum, yıllarca çatışmalara neden olacak korkunç bir

mülteci sorununun başlangıcı olmuştur (Brooman, 1989: 11). Takip eden yıllarda taraflar arasında birçok çatışma meydana gelmiş ve 1967 Altı Gün savaşında Yahudilerin Kudüs'ün Eski Şehir bölümünü topraklarına katmalarıyla Arap-İsrail çatışması yeni bir safhaya girmiştir.

Filistinliler İsrail devletinin kurulduğu Mayıs 1948'de bir gecede büyük bir sürgüne maruz kalmışlardır. Filistinlilerin yeni kurulan İsrail devleti askerleri tarafından, Ben Gurion'un emriyle vatanlarından sürülmeleri uluslararası yeni bir mülteci sorununun fitilini ateşlemiştir. Bu günü anmak adına Filistinliler yaşadıkları sürgünü her yıl dönümünde anmaktadırlar ve bu günün adını Nakba olarak belirlemişlerdir. Nakba Günü'nün Türkçe karşılığı "talihsizlik günü" anlamındadır. *Nakba* neket ya da *nikbet* kelimesi Filistinliler açısından felaket olarak görülen İsrail devletinin bağımsızlık ilanını ve ardından gelişen olayları nitelemek için kullanılmaktadır. Buna bağlı kalınarak İsrail'in bağımsızlığını ilan ettiği tarih olan 14 Mayıs 1948 tarihini takip eden gün olan 15 Mayıs 1948 "Nakba Günü" olarak sembolleşmiştir.

Yahudilerin de ulus olarak acı çektikleri büyük felaketleri vardır. Bu felaketler II.DS'den önce başlamış ve savaş boyunca da devam etmiştir. Yahudiler Hitler rejimi tarafından kitlesel olarak katliama maruz bırakılmıştır. Toplu ölümlerin II.DS sırasında meydana gelmesi bu yüzden, onlar için sembolik bir anlam ifade etmektedir. Bu felaketin milyonlarca Yahudi'nin hayatına mal olması ve bunun gaz odalarında ve krematoryumlarda gerçekleşmiş olması Holokost kelimesinin simgesel bir değer kazanmasını sağlamıştır. Holokost (Dawidowicz, 1975: 208); Nazi Soykırımı Yahudi Soykırımı ya da Ha-Shoa (İbranice: השואה "felaket") manalarına gelmektedir. Adolf Hitler'in Nazi Almanya'sı döneminde Heinrich Himmler'in liderliğindeki SS güçleri tarafından işgal edilen sınırlar içerisinde yaklaşık beş buçuk milyon Yahudi'nin sistemli bir şekilde öldürdükleri soykırım bu kavramın derinliklerinde yer almaktadır.

Holokost'a giden süreçte şiddet ve soykırım adım adım gerçekleştirilmiştir. Yahudilerin sivil haklarını elinden alan en meşhuru 1935 yılındaki Nürnberg Yasaları olan birçok yasa Avrupa'da II.DS patlak vermeden yürürlüğe girmiştir. Toplama kampları mahkûmların ya bitkinlikten ya da hastalıktan ölene kadar köle gibi çalıştırılmaları için kurulmuştur. Almanya'nın her işgal ettiği yerde paramiliter grup Einsatzgruppen Yahudileri ve politik muhalifleri toplu infazlarla öldürmüş her geçen gün toplu ölümlerin karakteristiği soykırım şeklini almıştır.

1.2.Uluslararası İlişkilerde Çatışma Türleri

Kurgusal bir dünya arayışı toplumsal travma yaşayan uluslar için zaman zaman bir çıkış kapısı işlevi görmüştür. Travmadan çıkan toplum fertleri içinde buldukları kaostan kurtulabilmek için gerçekçi olmayan ütopyik bir hayal dünyası inşa ederler. Sonsuz olan bu mekândan bir sisteme geçildiği takdirde Lockwood'a göre değerlendirmenin sistemli bir şekilde tertipsizlik ve değişim icat edenlerden çok sosyal rejimi devam ettiren düzenekleri işaret etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca nizam ve istikrar hipotezi altında dengesizlik, istikrarsızlık ve savaş benzeri devletlerarası münasebetlerin bütün yönlerinde karşımıza çıkan vâkıalar basitçe anormalleşip bozulmuş bir biçimde toplumu mayalamıştır. Lakin Lockwood esasen çatışmayı sakınılamaz ve devamlı kılan işleyişler var olduğunu ısrarla işaret etmiştir. Mesela, kuvvet farklılaştırıcıları birtakım toplulukların başkalarını köleleştirmesine yol açar, sonunda toplumsal mekanizmalarda potansiyel farkıyla mücadele zemininin meydana gelmesine sebep olur (Turner, 1991: 1).

Dünya tarihinin fitratında yer alan çatışma genellikle güç mücadelelerinden doğmakta ve çeşitlere ayrılmaktadır. Arap-İsrail çatışması nedensellik açısından yine bir güç mücadelesine dayanmaktadır. Esasen bu güç mücadelesini Orta Doğu'nun tarihinde Filistin meselesinden daha eskilere dayanan Yahudi meselesi tetiklemiştir. Filistin meselesi bağlamında Arap-İsrail çatışmasını anlamaya çalışırken, zorla dayatılan ve bölge ülkelerinde yıkıcı bir domino etkisi gösteren göç politikaları bağlamında odaklanmak dış etkenleri anlamlandırabilmek için hayati bir öneme sahiptir. Yüzyıllar boyunca neredeyse her sığındıkları ülkede gettolarda yaşamak zorunda bırakılan Yahudiler ana vatanları olan Orta Doğu coğrafyasından dünyaya yayılmışlardır. Kendi hicretlerini asırlar evvelinden Filistinlilerle savaşarak kaybettikleri bir savaş sonrasında başlatmışlar, azınlık olarak buldukları ülkelerde statüler elde etmişler ve arz-ı mevud için motive olmuşlardır. Tek bir amaç edinmişlerdir; kendi inançlarına göre merkezinde Kudüs'ün yer aldığı bir din devleti kurmak, yani bir Yahudi devleti için harekete geçmişler ve bütün sosyal siyasî ve ekonomik imkânlarını bunun için seferber etmişlerdir.

Mekân işgalindeki değişimler ve bunların neden olduğu çatışmalar günümüzde sosyal bilimler için önemli bir sorun haline gelmektedir. Kentleşme ve yerleşim alanlarının yayılması süreçleriyle bağlantılı direniş, doğal alanların peyzajların veya biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin tartışmalar, endüstriyel tesislerden kaynaklanan kirlilik, enerji üretimi veya ulaşım altyapısı, tarımsal köken genellikle alanların kullanımı olarak adlandırılan şeyle ilgili gerginlik ve çatışmaların birçok tezahürünü oluşturur (Kirat, Torre,

2008: 11). Arap-İsrail çatışması her ne kadar bununla bağlantılı olsa da yoğun şiddet barındırmış zaman zaman bu çatışmalar savaflara dönüşmüştür. Filistinliler Arapların desteğine rağmen Yahudi yerleşim yerlerine ve kentsel dönüşümlerine mani olamamıştır. Çatışmalarda baskın taraf Yahudiler olmuş Filistinlilerse vatanlarından sürülmüştür.

Tüm dünyada karmaşık ve çeşitli bölgesel çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bölgesel çatışmaların buldukları coğrafyaya ve iklime göre sınıflandırılmaktadır. Çeşitli etnik dini bölgesel veya kaynaklarla ilgili sorunlardan kaynaklanabilen bu tarz çatışmalar silahsız karakterdeki çatışmadan sürekli silahlı bir yapıda olan çatışmaya kadar çeşitli şekillerde olabilir. Ayrıca çatışmalardan kaynaklanan insan hakları ihlalleri, mülteciler, kıtlık, yoksulluk ve terörizmin uluslararası meseleler haline geldiği sıklıkla görülmektedir. Bu nedenle uluslararası toplum için karmaşık ve çeşitli çatışmaların karakterini incelemek ve çatışmaların karakterine bağlı olarak uluslararası çerçevelerin şekli ve uluslararası katılım yolu dâhil olmak üzere uygun yanıtları belirlemek giderek daha önemli hale gelmiştir. 1917-1948 yılları arasında Filistin'deki İngiliz mandasının son dönemlerinde Yahudiler göç faaliyetleri durdurulmak istenince terör faaliyetlerine başvurmuşlar bu uğurda İngiliz karargâhı durumunda olan King David Hoteli'ni dahi korkunç bir saldırıya (22 Temmuz 1946) maruz bırakmışlardır. İlerleyen zamanlarda bununla yetinmemişler BM arabulucusu İsveçli asker, insan hakları savunucusu ve diplomat Folke Bernadotte'ye (öl. 17 Eylül 1948) suikast düzenlemişlerdir.

Arap-İsrail sorunu temelinde çatışmalarla beslenmiş olup, Orta Doğu bölgesinde cereyan eden, ilk çağrışımında etnik bir karaktere sahip olan bir yapıya sahiptir. Bu çatışmalar Yahudilerin Filistin'e XIX. yy'nin ikinci yarısında göç etmeleriyle bölgesel bir karakter kazanmıştır. Zamanla çatışmalar su kaynaklarının paylaşılmasından yüzünden farklı bir boyuta taşınmıştır. Filistinlilerin İsrail'in kuruluşuyla başlayan komşu ülkelere toplu halde sürgün edilmeleri beraberinde insan hakları ihlallerini de tetiklemiştir. Mülteci konumuna düşen Filistinliler açlık, sefalet ve yoksullukla perişan olmuşlar, aradan geçen yetmiş iki yıla rağmen kendi yaralarını tam olarak sarmaları mümkün olmamıştır.

Mezhepsel çatışmalar da çatışma türleri arasında farklı bir basamak anlamına gelmektedir. Mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan çatışmayı aynı dine mensup olan insanlar yaptığı için Yahudi Müslüman çatışmasına göre daha çok özel bir kategoride ele almak gerekecektir. *Institute for the Study of War* kuruluşu 2013 yılında Aaron Reesel imzalı bir rapor yayınlamıştır. Bu rapor, Orta Doğu Güvenlik Çalışmaları çatısı altında sunulmuş ve bölgesel çatışmaların mezhepsel boyutunu incelemiştir; *Sectarian and*

Regional Conflicts in the Middle East konu başlığını taşımaktadır. Bu raporda çatışmaların mezhepsel kimliklere ve siyasî amaçlara da değinilmiş, bu durumda çatışmanın daha da şiddetlenebileceği tespiti yapılmıştır;

“... Irak ve Suriye’deki istikrarsızlığın itici güçlerinin ortak kaynakları var. Birincisi, her iki çatışma, siyasî amaçlar için mezhepsel kimlik ifadelerinin yaygınlaşmasıyla daha da şiddetleniyor. Şii ile Sünniler arasındaki çatışmanın doğasında hiçbir şey yoktur ve bu farklılıkları kaçınılmaz veya değişmez olarak ele alan indirgemeci argümanlar durumun anlaşılmasını ilerletmek için çok az şey yapar. Yine de bu kimlikler, politikada veya çatışmada taraftarları daha kolay harekete geçirmek için bir “biz” ve “onlar” ihdas etmek için uygun şekilde çalışır. Mezhepsel dinamikler, destek ve çekişme çizgileri çekmek isteyen çeşitli aktörler tarafından konuşlandırıldı. Irak’taki Asa’ib Ehl al-Haq gibi hem Hizbullah hem de Şii grupları, Suriye’deki dini mabetleri, taraftarlara duygusal olarak dikkat çekici bir çağrı olarak kullandılar. Öte yandan tanınmış Sünni din adamı Yusuf el-Karadawi, takipçilerini “Sünnileri öldürmek için devam eden katliamlara” karşı savaşmak için Suriye hükümetine karşı savaşmaya çağırdı” (Reese, 2013: 9).

Çatışma türlerinin anlama ve ifade edebilme becerileriyle birlikte kavranmasını sağlamak; iki ulusun yaşam mücadelesine, aralarındaki rekabete ve acımasız savaş tutumlarına ışık tutacaktır. Çatışma teorisinin köklerine inmek Arap-İsrail çatışmasının analizinde ve çözümlenmesinde bir dizi alternatif sunacak ve Fransızların bu çatışmaya olan katkısını ya da kızıştırmasını anlamaya yardımcı olacaktır. Sınıflar arasındaki mücadele ilk olarak bir ulusun kendi bünyesinde önderlik edecek olanların tayin edilmesinde etkili olacak ve başka uluslarla girilen çatışmalarda çetin bir savaşa evrilmesinde belirleyici olacaktır. Jonathan Turner’e göre; ilgi gösterilmesi elzem olan diğer araştırmalar bulunmaktadır; yalnız bahse konu olan araştırmaların Marx fikriyatındaki hürriyetçi görüşleri benimseyen tenkidî kuramla onun araştırmasındaki fazla olgucu göndermeleri kabullenen diyalektik çatışma kuramının gelişiminde olabildiğince önemli hale geldiği aşikârdır. Ayrıca, kıt kaynaklar kaçınılmaz olarak bu kaynakların dağılımında kavgalara yol açar. Son olarak, farklı çıkar gruplarının farklı hedefler peşinde koşmaları ve bu yüzden birbirleriyle rekabet halinde olmaları çatışmanın patlak vermesine neden olur. Bu güçler Lockwood’a göre, sosyal sistemlerin anlaşılması için analitik bakımdan -Parsons’ın sosyalleşme ve sosyal kontrol mekanizmaları kadar- önemli toplumsal düzen mekanizmalarını temsil eder (Turner, 1991: 1-2). Örneğin su kaynaklarının paylaşılabilmesi, Arap-İsrail çatışmalarının canlılığını korumasına yol açmış

ve Süveyş Krizi (1956) yaşanmıştır. Bu krizde İngiltere ve Fransa'da taraf olarak yer almış, çatışmanın seyrini İsrail lehine çevirmiştir.

Şiddet ve çatışma klişelerini gün yüzüne çıkartmadan dünya kamuoyunu anlamlandırmaya çalışmak realitede ve kuramsal boyutta mevcut çarpık düzenin devamına katkı sunmaktan öteye geçemeyecektir. Çünkü yerküreyi mevcut haliyle eleştirirken devlet rejimlerinin mahiyeti hakkında sezdirilen kapalı-devre bir kabullenme söz konusudur. Kuramsal malumat (Stepin, 2005) sonuçta yalnızca vakaları tasvir ederek yeterli olmayacaktır. Bu bilgi koloniciliğe yaslanan devlet rejimlerinin iç yüzünü açık etmeli, eş zamanlı olarak halkların hürriyetlerine bağlı şekilde hayat sürmelerini tedarik edecek yollar önermelidir. Toplumsal kuram bîtaraf olmamalı; bilakis hürriyeti kabullenerek ona göre davranmalıdır.

Önde gelen Alman toplumbilimciler Max Weber'le Georg Simmel birden fazla çatışma sosyolojilerinin ortaya çıkışında kayda değer önemli müşterek tesire sahip olmuşlardır. Simmel Marx'la kıyaslandığı zaman daha olgucu ve fonksiyonel çizgide olan çatışma süreçleri konseptinin esin literatürü addedilmiştir; ayrıca onun Marx'a ait olan kapitalizm değerlendirmesine kritikleri olguculuğu benimsemeyen ve toplumsal kuramın hürriyetçilik yönünü işaret eden tenkitçi kuramcılara tesir etmiştir. Buna paralel olarak Max Weber çatışma kuramının olgucu ve tenkitçi tefsirlerin tekâmülüne etki etmiştir. Pozitivist-Olgucu tandanslı sosyolog bilim insanları için onun katmanlaşma değerlendirmesi, Marx'ın sınıf çatışması kritiğinin eksik yönlerini ikmal etmede önemli derecede bir misyon üstlenmiştir.

Marx'a göre halkların şahısları ve dâhil oldukları vaziyetin şuurunda olmaları benzersiz bir yapı sergilemektedir. Onlar şahısları hakkında hür iradeleriyle düşünebilirler ve karar verebilirler (Marx, Engels, 1888). Bu şuuruluğun madeni olan şey insanoğlunun rutin davranışlarıdır; aksi halde Alman düşünürlerin iddia ettiği gibi fiziki yerkürede kısmen hür fikir sahası olma ihtimali yoktur. İnsanoğlunun fikirleri ve dünyamızı anlamlandırma ve yerküre hakkındaki algılama çabaları Marx açısından doğup büyüdükleri sosyal çevrenin aydınlatmasıyla bir anlam kazanmaktadır.

Âdemoğlunun esası üretim sürecidir çünkü Marx'a göre beşer yaşamı başlangıçta gıdayla su gereksinimini, yerleşim kıyafet ayrıca başka maddesel şeyleri zaruret haline getirir. İhtiyaçların giderilmesi zaruridir; fakat imalattan dolayı vatandaşın gereksinimleri giderilirken ilave ihtiyaçlar ortaya çıkar ve imalat faaliyetinin örgütlenmesinde tadilatlarla

•

sebeup olup imalat faaliyetlerinin artması sonuçta ayrıştırıcı bir iş taksimini zorunlu kılar, çünkü bu süreç insanları güçlerinden alıkoyacak ve imalat faaliyetlerini tayin etme becerisinden mahrum bırakacaktır. Böylece, işçiler çalışırken kendilerini sultaları altına alan patronlara menkulle gayr-i menkul sermaye oluştururlar ve aynı anda da sömürülürler (Turner, 91: 3). Bu nedenle işçiler iş taksiminin soğumuş çarkları gibi işlerken şahıslarını tutsak hale getiren eşyayı imal etmektedirler. Böylece; şahsi malların, imalat şekillerinin ve vasıtalarının denetimine hâkim olanlar için menfaat denilen şey icat edilmektedir.

Marx, lisani çalıştırma, tasavvur etme ve çözümleme kuvvetinin halkların sürdürülebilir yaşam döngüsüne sahip çevrelerini göç ederek değiştirmeye teşvik ederek olası kıldığını iddia etmiştir. TH'nin dili kullanma gücü, Yahudi toplumunu hem devlet kurmaya hem de inançlarına göre bunu vaat edilen topraklarda gerçekleştirmeye güdüleyerek her şeye rağmen ortamlarını değiştirmelerini sağlamıştır. Halklar sadece maddî müşterek şartlara bir ölçüde mekanik tepki göstermekle kalmaz ayrıca yeni maddî koşullar ve bunlara uygun toplumsal ilişkiler oluşturmak için düşünme yeteneklerini de kullanırlar. Hakikatte zamanın istikameti halkların şahsi maddî varoluş durumlarını faal sıfatıyla tekrar kurduktan sonra günümüzde nasıl seyrettiğiyle alakalıdır.

Ekonomik düzen, özellikle mal hâkimiyeti bir toplumun diğer kurumlarının işleyişini de belirleme gücüne sahiptir. Sınıflandırılmış bünye ve geleneksel tertipler aynen kültürel kıymetler, inançlar, kutsal dogmalar ve başka görüş mekanizmaları kadar sonuçta bir sosyetenin iktisadi kökeninin aksetmesidirler. Sosyetenin iktisadi rejiminde beklenen bir pozisyona sahip olan inkılâpçı sınıf çatışması icat eden mündemiç kuvvetler bulunmaktadır. İnkılâpçı sınıf çatışmasının mantığı yapıda bulunduğu kabul edilmektedir ve bu sınıf tarihsel devirler içinde vücut bulmuştur. Bu nedenle üçüncü bir faraza devreye girmektedir; çatışma çift uçludur ve iktisadın oluşturduğu durumlarda faydalanılanlar, reel menfaatleri sezecekler ve sonuçta baskın mülkiyet sahibi sınıfa aleyhte inkılâpçı bir politik rejim inşa edeceklerdir.

Bu varsayımların ışığında inkılâpçı sınıfın hangi durumlarda ne tür refleksler sergileyeceği böylece daha iyi anlaşılacaktır. Turner çatışma türlerinin mahiyeti hakkında çok yerinde tespitlerde bulunmuştur;

“Bu kabullere yöneltilebilecek eleştirilerin yeterince açık olduğunu düşünüyorum: ilk olarak toplumlar ekonomik düzenin ve mülk sahipliği kalıplarının basit bir yansımından daha fazlasını ifade ederler; ikinci olarak toplumsal çatışma tüm toplumda nadiren iki kutpludur. Üçüncü olarak bir toplumdaki çıkarlar her zaman

•

sosyal sınıflar etrafında yoğunlaşmaz; dördüncü olarak bir toplumdaki güç ilişkileri her zaman mülk sahipliğinin doğrudan yansıması değildir ve beşinci olarak çatışma ister diyalektik isterse farklı türden olsun her zaman toplumsal bir değişmeye yol açmayacaktır” (Turner, 1991; 4).

Turner’e göre; Marx başka teorisyenlerle birlikte işlevselciliğe atfedilebilecek bazı ithamlara büsbütün itiraz etmektedir, ayrıca onun sosyolojik kuram teşebbüslerinde savaşı kuramsal seçenek yüzünden bir ruhsal sıçrama tahtası gibi faaliyet gösterebilecek bir sıra imtiyaz meydana gelmektedir. Bu imtiyazlar sırasıyla şöyledir:

İlk olarak; toplumsal ilişkiler sistemli olarak sergilenseler dahi çatışan çıkarlarla doludur. İkinci olarak; bu olgu sosyal sistemlerin sistematik olarak çatışmayı tetiklediklerini gösterir. Üçüncüsü; çatışma, bu yüzden sosyal sistemlerin kaçınılmaz ve yaygın bir özellik taşıması durumudur. Dördüncü sırada; çatışma olgusunun çıkar çatışmaları şeklinde meydana gelmesi sayılabilir. Beşinci olarak; çatışmanın sıklıkla kıt kaynakların dağılımında ve en belirgin bir biçimde güç ve maddi zenginlik sahalarında çıkması zikredilebilir. Nihayet çatışma, sosyal sistemlerdeki değişimin temel kaynağı durumundadır.

Turner bu kabullere ek olarak, Marx’ın nedensel analizinin biçiminin ve özünün modern çatışma kuramının açılımında benzer kıstasta rasyonel davrandığını dikkate almaktadır. Mevcut çözümlenme, en umumi şekilde çatışmanın toplumsal düzenlerdeki çaresiz ve önlenemez mono kuvvet olduğu ve spesifik has durumlarda belirlediği argümanına sarılmaktadır. Mevcut durumlardan bir parçasının örtülü faydalarının serbest çıkarlara transformasyonunu temin ettiği, diğer durumlarda ahalinin anlaşmazlığı durumunda bir yerde toplanan sınıflar bünyesinde polarizasyonuna sebep olacağı varsayılmaktadır. Bu nedenle Marx’a göre bir sıra erk herhangi bir sınıfa ait faydaların inkılâpçı derecede anlaşmazlığına indirgenemez; transformasyonunu çabuklaştıran ya da savsaklanmasını sağlayan orta seviye hareket kabiliyeti yüksek bir tavır sergilemesine mani olamaz.

Simmel (1858-1918), alternatif olarak basit umumi süreçlerin şeklini kavramaya gayret eden bir kuramsal savlar grubu vasıtasıyla “formel sosyoloji” isminde bir inceleme ilerletmiştir. Simmel esasında şahsi araştırmalarına dayanarak pek değişken elle tutulur bir çevreyle sağlanan atmosferdeki süreçler ve vakaların birincil niteliklerini açmaya gayret etmiştir. Bu sayede sosyal rejimle alakalı birincil müşterek süreçleri sahneleyecek kuramsal savların ilerletilmesi umut edilmiştir. Simmel’in ana düşünce kaynaklarından biri

•

çatışma kavramı olmuştur (Turner, 1991: 6). Bu kavram Fransa'nın etkisinin de güçlü olarak varlığını hissettirdiği Arap-İsrail anlaşmazlığının daha iyi kavranmasını sağlamaktadır. Bu minvalde XIX. ve XX. yy'de Yahudi yerleşimcilerin faaliyetleri adım adım Araplarla olan çatışmaları körüklemiştir.

Sosyal süreçler biçimsel malzemeler sergilerken yapısal olarak tek şahsiyet sahneler ve mevcut kanaat o devrin toplumbilimini kavramış bulunan bünyeci doktrinlerden elde edilir. Mevcut zayıf organizmacılık Simmel'i anlaşmazlık neticelerini değişimden ziyade sosyal devamlılık yönünden araştırmaya itmiştir. Sosyal bünyenin tabiatı üstünde takdirlerini hiddet ve çatışma sezgileriyle uzlaştırma teşebbüsünde, anlaşmazlığın sosyal tam yapılar ve astlarının sürekliliği yönünden pozitif neticelerini değerlendirmek sebebiyle önemli bir gayret sarf edilmiştir. Böylece, öldürücü sezgiler organik vücut içinde bir paradoks ya da kötücül ur biçiminde değil bilakis “toplumsal beden” sürekliliğiyle alakalı birçok sürecin bir parçası gibi görülmektedir. Böylece Simmel geniş kıstasta dayanışmayla konsensüse karşı ve bütünlük zarfında bir ahalinin “hiçbir hayat belirtisi” sahnelemeyeceğini kabullense de çatışma analizi yine de çatışmanın sosyal bağlılıkla ittifakı ne kadar ileriye götürdüğü yolunda bulgularla yüküldür.

Marx aralarında daha öncesinde sosyal münasebetleri bulunan toplulukların polarizasyonunun ağır çatışmalara neden olduğunu iddia ederken paralel bir süreçten bahsetmiştir. Amaçlar apaçık belirtildiğinde ağır çatışmalar türlü performans vasıtasından yalnızca teki şeklinde addedilmeye çalışılabilir, çünkü çekişme ve anlaşma benzeri başka bir kat daha hafif mücadeleci anlaşmazlıklar, çoğunlukla grubun olağanüstü hedeflerini tazmin etmeye hizmet etmektedir. Böylece, Simmel'in lehinde ya da aleyhinde müşterek faydaların şuurunda olması spesifik şartlara tabi olarak yüksek boyutta araçsal rasyonaliteye tabidir ve bunun herhangi bir zorbalığı yoktur.

Ağır çarpışmanın spesifik şartlara tabi olarak odaklaşma seviyesini ve topluluk dâhili bağlılığı yükselttiği sanılmaktadır. Yalnız Simmel, Marx'ın aksiine anlaşmazlığın bir kat daha organize ve daha polarize olmuş sınıflar arasında mabeynindeki düzende radikal varyansa neden olacak şekilde ağır çarpışmalara zamanla çoğu kez dönüşeceğini öngörmemiştir. Onların değerlendirmelerindeki çeşitlilik Simmel'in çatışmanın sosyal bünye yönünden neticeleri üstünde savları yeniden incelendiğinde şüphesiz görülebilmektedir. Örneğin pogroma maruz kalan toplumlarda bu barizdir. Pogrom, Siyonist hareketi ve tüm dünyadaki Yahudileri çaresizliğe itmiş ve organize olarak reaksiyon göstermelerine neden olmuştur. Bununla beraber 1882'den beri Rus

Yahudilerine karşı neredeyse hiç şiddetli bir baskı altına alma politikası Rus yönetimi tarafından hayata geçirilmedi, fakat sonrasında Avrupa’da yaşanan şok daha şiddetliydi çünkü bu, XX. Yy’nin ilk pogromuydu ve uzun yıllar Avrupa barışının ürettiği iyimserlikle başlayan bir yüzyıldı (Avineri, 2013: 217).

Arap-İsrail sorunu zaman zaman karizmatik liderlerin önderliğinde canlılığını korumuş ve çatışmalarla şekillenmiştir. Bu toplumların siyasî faaliyetleri geleneklerin kutsallığı temelinde meşruiyet kazanmıştır. Yahudi ve Filistin toplumlarını manda yönetimi altında idare etmekte zorlanan Britanya otoritesine karşı çatışma grupları örgütlenmiştir. Bu gruplar her iki toplumda karizmatik liderler tarafından örgütlenmiştir. Yahudi grupların önderi David Ben Gurion ve Kudüs başmüftüsü Emin el-Hüseyni bu anlamda örnek gösterilebilir. Karizmatik liderlerin doğuşunu sağlayan şartlar düşünüldüğünde üç durum ön plana çıkmaktadır.

İlk durumda güç, para ve itibar arasında ya da Marx’ın terimleriyle siyasal güç pozisyonlarını ‘parti’ kurumuyla, imtiyazlı ekonomik konumları ‘sınıf’ kavramıyla doldurmaya çalışarak ve yüksek kademedeki sosyal çevrelere üyelikleri ‘statü’ imtiyazlarıyla açıklayacak olursak bütün bunları birbirine kopmaz bağlarla bağlayan bir yapı olduğu görülecektir. Parti-Sınıf-Statü siyasî iktidarüçgeni ilk durumu özetlemektedir.

İkinci durumsa, servetin dağılımında yaşanan adaletsizlikler ya da halk içinde bazı kesimlere diğerlerinden daha fazla imtiyaz tanınması meselesidir. Yalnızca toplumun dar bir kesimi güç, servet ve prestije sahip olabiliyorsa fertler arasında sürtüşmelerin yaşanması kaçınılmazdır. Bu sürtüşmeler ortak gelirlerden yeterince pay alamayan yoksul kesimin zengin kesimle çatışmaya girmesi için doğal bir neden haline dönüşmektedir.

Çatışmayı yükselten üçüncü ve nihai durumda; asgari seviyede olan sosyal dinamizm yüzdeleridir. Alt kademelerde katılanlar sosyal aşamalı sistemin yüksek basamaklarına tırmanması veyahut modern bir sınıfa girme ya da konuma erişme şansını gerektiğinden çok elde etmediklerinde tepkiler çoğalacaktır. Kaynaklara giriş yapma yeteneklerini geliştirmelerine set çekilenler konvansiyonel iktidar rejimine yönelik olarak etkin bir şekilde dayanıklı olmaya çabalayacak ve çabucak reaksiyon göstereceklerdir. Söz konusu üç durumla iç içe olan huzursuzlukları tetikleyen kuvvet karizma olmaktadır. Weber karizmatik önderlerin doğuşunun geniş boyutta evrimsel rastlantılara muhtaç olduğunu nazarar vermiştir. Sadece ülke genelinde sevilen ve büyüleyici özelliği olan liderler yerleşik iktidara itiraz edip, gücün ve servetin seçkinlerin uhdesinde birikmesiyle ganimete

otoriteye ya da saygınlığa erişme şanslarının engellenmesine rağmen, potansiyel olarak biriken halk öfkesini fiili eylemlere dönüştürerek anayasal bir hareketi gün ışığına çıkarma yeteneğine sahiptirler.

Siyasî önderler muzaffer oldukları zaman kazançları perçinleyecek organik sorunlarla yüz yüze kalırlar. Sonuçta ortaya çıkan etkileyiciliğin sıradanlaşmasıdır, bir başka deyişle önderlerin -çatışmanın sürmesini muzaffer bir şekilde temin etmesinin ardından destekçilerinin organize olmasını garantiye alacak şekilde- hukuki hükümler muameleler ve kompozisyonlar yazmalarıdır. Sıradanlaşma taze bir konvansiyonel iktidar rejimi kurarak basmakalıp şekil elde ettiğinde sınıf, durum ve gruba bağlanma arası bağlantı kabardıkça, imkânlar taze seçkinlerin uhdesinde bir araya geldikçe ve aksiyon yasak edildikçe çatışmanın rejenere edilmesi durumu ortaya çıkacaktır. Eğer rasyonel/hukukî sıradanlaşma su yüzüne çıktığı zaman güç denk bir şekilde pratik edilen kanunlar ve yönetmeliklere yaslanırsa; performans ve marifet üst düzey memurluklarda kadrolaşma ve terfiinin esası durumuna gelecektir. Böylece, yeni duruma uyum sağlanmakta ve çatışma yatışmaktadır.

Realitede politik meşruiyet, kıyaslamalı barış dönemeçlerinde dahi devlet idaresinin harici rakipler karşısında, hücum hususunda rejim uzuvlarının gereksinimlerini temin etme yeteneğine bağımlı olduğundan dengesiz bir durum arz etmektedir. Riziko hissiyatıyla ve rizikonun kendisiyle elverişli bir şekilde baş edilemediğinde yasallık zayıflamaktadır. Weber bu konuda şöyle düşünmüştür; yöntemin ve sıradanlığın yaşattığı hissiyatsızlık devirleri vuku bulacağından seçkinler egemenlik tesis etmek maksadıyla her zaman yasallığı gerekli görmemişlerdir. Sonuçta, yasallığın zayıflamasıyla karizmatik önderlik içinde çatışmanın tetiklenmesine bir oranda sebep olabilecek esas süreçler şayet ahalideki başka topluluklar korkutulmuşluk hissiyatını yaşıyorlarsa zaman zaman politik rejimin yasallığını teşvik edecek bir şekilde çalışmaktadır.

Politik rejimlerin genel itibariyle yasallıklarını ve hazine desteğini idare etme kabiliyetini yükseltecek bir hile şeklinde dâhili ya da harici “düşmanlar-muhalifler” tasarlamış olduklarını iddia etmek mümkündür. Siyasi rejim lordlarının harici rejim ağıyla alakası her zaman siyasî bir kıvamda gelişmemiştir. Saygınlık kimi toplulukları başka rejimlerle savaşa ait ve başka münasebet şekillerine gerçekten dâhil olmaya itmiştir. Buna rağmen, iktidarlar için oldukça anlamlı olan siyaset iktisadi faydalar gütmektir. Mevcudiyetlerini devam ettirebilmek gayesiyle hükümetle sıkı ilişkiler kuran iktisadi fayda klikleri sınır ötesi militarist fetih hareketlerini tahrik ederken, ekonomik çıkarları pazara ve

bağımsız ticari faaliyetlere bağımlı olan tacirler ekseriya yurt dışı askerî operasyonlara muhalif olacak ve bu faydaların temin ettiği metalar ve hizmetlere harici rejimlere yaslanmış kârlı bağlantılar ve pazar şartları aracılığıyla erişmeyi cesaretlendireceklerdir.

Weber, konvansiyonel sosyeteden modern halklara evrimsel transformasyonla iştilal etmiştir. Onun tarafından Batı Avrupa halklarındaki bu geçiş sürecine bağılı olarak tanımlaması ve izahında Marx'ın modern düşsel bir ahaliye inkılâpçı transformasyon şartlarının oluşturulduğunu iddia eden optimizmin ağır ithamlarla kritiği yapılmıştır. Düşünürün kritiği karmaşıktır ve örneklerini kanıtlamak maksadıyla öne sürdüğü deliller makes bulmuştur, ancak varsayımı *rasyonelleşme* kelimesiyle anlaşılır. Modern halkları tasvir eden rasyonalite endirekt metotların hakikati olmuştur. Rasyonalitenin tabiatı spesifik bir gayeye optimum vasıtaları tercih etmeyi salık vermiştir. Rasyonelleşme süreci vasıtalar/gayeler rasyonalitesinin yaşamın daha fazla sahasına müdâhil olmasını, ardından geleneklerin devre dışı bırakılmasını icra etmiştir.

İktisadi ve yönetimsel kademelerdeki devlet memurları geniş yetkilerle donatılmış, pazarlar fertlerin şahsi gayeleri arkasından rasyonel bir şekilde bağlanmalarına imkân sağlarken, yerleşik etik ahlâkî yapı çürümüştür. Weber bu rasyonelleşmenin fertleri dinsel dogmatizm, cemaat, sınıf ve diğer konvansiyonel kuvvetlerin zorbalığından geri kazandığı hususunda Simmel'le benzer bir görüşü paylaşmışlardır; ancak rasyonelleşme alternatif bir şekilde piyasalar ve muazzam bürokratik yapılar gibi modern gayr-i şahsi güçler tahakkümü ve devamlı gücünü artıran devasa bir yönetimsel aygıt tasarlamıştır. İnsanî seçenekler Weber'in iddiasına göre rasyonel/hukukî sistemlerden oluşan bir "çelik kafes" in giderek artan bir oranda sınırlandırmasına tabi olmuş, ayrıca o, Marx'ın aksine devrimci potansiyelle dolu bir durum görmemiş; aksine toplumsal dünyanın kişisel-olmayan bürokratik güçlerinin daha fazla etkisi altına girdiğini düşünmüştür (Turner, 1991: 14).

Weber ve Simmel'in baştan analiz edilmesiyle ekseriya olgusal sosyoloji spesifik olaraksa Parsons'un kavrayan diyagramının kuvvetli bir kritiğini yapmak mümkün olmuştur. Parsons çağrışımli çizelge ve fonksiyonalizm zayıflarken çatışma sosyolojisi majör ehemmiyet kazanmıştır. Savaş toplumbilimi esasen Parsons menşeli diyagrama dek baskın pozisyona erişemese bile fonksiyonalizmin en çarpıcı varisi konumuna geçiş yapmıştır. Kasti çatışma kuramlarının haricindeki çatışma toplumbiliminin, farklılık, potansiyel ve çatışma benzeri basit prensipleri, bundan böyle sosyoloji alanındaki başka çeşitli oryantasyonlara kilitlenmiştir. Tarihle Hafıza arasındaki sorunlu ilişkiler odaklanılan bu çeşitlerdendir.

Tarih ve hafıza arasındaki çatışmaya değinen Poul Ricoeur ise çatışmanın bir başka türüne işaret etmiştir. Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş* adlı eserinde şahsi bir biçimde tarih ve hafızayı anlamaya odaklanması ve bu çift kavramı filozofik bir taban refakatinde işlemesi, temayla alakalı yazında mühim bir mevki kazanmasına neden olmuştur. Böylece; Ricoeur dahi tarih ve hafıza arasında spesifik ölçülerde çatışmanın cereyan ettiğini tasdik etmektedir (Karaarslan, 2019: 5). Bu çatışma hem Yahudileri hem de Filistinlileri çözüme ulaşmakta zorlamıştır. Toplumsal Hafıza günümüz uluslararası siyasî ortamındaki diplomatik çabaları yadırgamış, özellikle 1948 yılındaki kitlesel sürgün Filistinlilerin ruhlarında onulmaz yaralar açmıştır. Benzer şekilde zafer hissiyatı ağır basan Yahudilerde sürekli yukarılara taşımak istedikleri zafer tutkusu bir çeşit travma olarak hafızalarını felce uğratmış tarihsel gerçeklere adapte olmalarını zorlaştırmıştır. Böylece iki toplum da sürekli bir çatışma döngüsünün pençesinde kıvranan fasit daireye mahkûm olmuştur.

Tarih ve hafıza arasındaki ilişki sınırlandırılmış zıtlıklar üzerinden kurulmuştur. Tarih evrensel bir yapıda olmasına karşın hafıza cihanşümul bir iddia taşımaz. Hafıza gruplara ve topluluklara özgüdür. Burada taksim edilen hafıza Yahudilere ve Filistinlilere rezerve edilmiştir. Bu halklarda kendilerine has şekillenen hafızayla çatışmalara yön vermiştir. Yaşadıkları travmaların izlerini barındıran hafızaları delillere, rotalara ya da ispatlanmaya gereksinim duymamaktadır. Bu yüzden tarihle kurdukları ilişki subjektiftir ve yaşanan çatışmalardaki tarafların tavrı belli bir mantık çizgisine oturmaz daha çok cinnet halini ifade eder.

Halbwachs'ın bakış açısıyla paralel olarak Fransız tarihçi Pierre Nora da hafıza ve tarih ilişkisini netleştirmeye çalışır ve bu karmaşıklığın modern toplumlara özgü olduğunu düşünür (Karaarslan, 2019: 5). Mademki modern zamanlarda hafıza ve tarih senkronize olmaya zorlanmıştır, tarihin hafızayı baskıladığı bir atmosferde hem Arap hem Yahudi halkı geçmişleriyle irtibat kurmaya zorlanırlar ve bu yolla karizmatik liderlerinin tarih söyleminin güdümüne girerler. Bir asırdan uzun süredir canlılığını koruyan Filistin meselesinde her iki tarafın kontrol altına alınmalarında zorlanılmadığını hafızalarımız sürekli olarak araştırmalarımızda hatırlamamızı sağlamıştır. Her şeye rağmen tarih ve hafıza sulta altına alınmış ve bunun için hafıza mekânları inşa edilmiştir ve bu alanlarda tarihle yüzleşildiği düşüncesi topluma hâkim olur. Buralarda tarihten çok kurgusu ön planda olmuş ve bu yapay tarih anlayışı toplumun hafızasında kök salmıştır.

Çatışma, sosyolojinin sığ duvarlarını aşarak alışılmadık varyasyonda uygulamaları hayata geçirmektedir. Süratle farklı görüşlerle beslenerek ilerleyen bu geniş bakış

açılarının tamamı *çatışma teorisi* adı altında varlık kazanmıştır. Uluslararası ilişkilerde çatışma türlerine odaklanıldığında görülecektir ki; Arap-İsrail çatışmasının anlaşılmasına ışık tutacak ve bu çalışmanın Fransız etkisini savunan görüşün yörüngesine oturtulmasına da yardımcı olacaktır. Tez, bu çerçevede AFR rekabetinin yol açtığı çatışma atmosferinin XIX. ve XX. yy'leri kapsayan dönemde Yahudi meselesinin nasıl Filistin meselesine dönüştüğünü ve bu dönüşümden nasıl bir Arap-İsrail çatışmasının doğduğunu açıklamaya çalışmıştır.

Arap-İsrail anlaşmazlığı, savaş sonrası Orta Doğu'nun baskın ve kalıcı özelliği olmuştur. Ancak bu ana odak noktası bu çatışmanın Fransız etkisi altında gerçekleşmiş olmasıdır. Bölgedeki çatışma üç semavi dinin kutsal merkezini barındırdığından bütün dünyayı alakadar etmektedir. Bu yüzden bir devlet oluşumu için gerekli tüm yönleri haizdir. Bu sadece devletlerarası bir savaş ya da ihtilafli egemen uluslararasıdaki geleneksel bir mücadele değil, aynı zamanda başka tür gerilimlerdir. Bunlar bazen onlarca yıl süren içeride, devletlerarası arenada ve bölgesel coğrafyada adeta yangınlara yol açmıştır. Bu tür çatışmaların bölgeyi karakterize ettiği ve savaş çıkırtkanlığı yapan halkların göstergesi olduğu söylene de birçok durumda, bölgenin ekonomik zenginliklerine, özellikle petrole erişim de dâhil olmak üzere stratejik çıkarlar peşinde koşan dış güçlerin ısrarlı müdahalelerinin tarihinde kökleri vardır (Milton-Edwards and Hinchcliffe 2004: 1-2). Özellikle de Fransızların etkisi bu açıdan son derece mühimdir.

1.3.Çatışma Teorileri

Karl Marx çatışma teorilerinde hep ön planda yer almıştır. Özellikle sınıf çatışmasının varlığından bahsetmiş ve kapitalizmin sınıf çatışmasını körüklediğini vurgulamıştır (Marx, Engels, 1888). Çatışmalar bireyler, gruplar, toplum tabakaları ve uluslararası arenada cereyan etmektedir. Esasen çıkarların çatışması söz konusudur. Olayların nesnel ya da özellikle iktisadi kanunlara elverişli olması; buna rağmen görüşün mantıkla alakalı bir süreç dâhilinde gelişmesi; tekraren bunun karşısında yer almak kaydıyla inkılâbın kuramıyla güçlendirmesini bağdaştıran ve kaynaştıran kast anlaşmazlığı şeklindeki faaliyet (Carr, 1983: 155) tanımında olduğu gibi çatışma teorisi dahi öne sürülürken temelde sınıf çatışmasından beslenmiştir. Milletler arasındaki daha çok dini motivasyonla gerçekleşen çatışmalar bu çalışmada özellikle vurgulanmış ve bu sorunsal haliyle incelenmiştir.

On The History of Early Christianity (1894) adlı eserinde Engels, Hıristiyanlığın değişen karakterini ve tarihsel bağlamını tasvir etmiştir. İlk yıllarında bu yeni din çeşitli gelenekleri bir araya getirmiştir: Bu gelenekler stoacılık, Yahudilik ve paganizm olmuştur. Başlangıçta Roma kontrolündeki Filistin'in asi Yahudilerinin ve ardından Roma'nın pasif kentsel Pleblerinin bir diniydi. Hıristiyanlık nihayetinde Roma yönetici sınıfının resmi dini haline gelene kadar devleti yönetenlerle barış dönemleri cereyan etmiş zulüm dönemleriyle karşı karşıya kalmış ve sosyal bağlamdaki her değişiklikle Hıristiyan dini kendini dönüştürmüştür (Perry, 2002: 41). Bu dönüşüm sürecinde de çatışmalar belirleyici olmuştur.

Arap-İsrail çatışmasının doğuşu, Batı medeniyetinin Orta Çağ travmalarını geride bırakarak kendi içinde çatışarak ve ağır bedel ödeyerek dönüşmesi ve kilisenin dogmatik düşüncelerini Rönesans devrimiyle geride bırakıp bu düşüncelerin yerini akılcılığa bırakmasıyla bağlantılıdır. Batı medeniyetinin dönüşüm sürecinde zaman ve mekân anlayışında madde ve paranın yeri konusunda akıl ve insanlar arasındaki ilişkiler anlayışında büyük bir devrim yaşanmıştır (Çetin, 2003: s. 35). Amerika kıtasındaki keşiflerin neticesinde Avrupa'ya taşınan zenginlikler Batı'nın dünyanın efendiliğine soyunmasında etkili olmuştur. Kendini gerçekleştiren Batı bu zenginliklerle yetinmemiş ve Doğu'yu keşfe yönelmiştir. Kendi içinde yaşadığı çatışmanın ihraç edilerek Arap coğrafyasını etki altına alması kaçınılmaz olmuştur. Bunun en somut göstergesi on sekizinci asır sona ererken Fransa'nın Mısır'a yani Doğu'ya ilk defa askeri sefer düzenlemesi Batı'nın dönüşümünü yeni bir boyuta taşımıştır.

Böylece Batılı insan 'ilkel eyalet sistemi' içinde özgür olarak doğmuş, dört tarihî dönemden geçmiş ve devrimci sınıf çatışmasıyla Asyalılar kadar kendisini özgür kılmıştır. Marx'a göre Batı proletaryası, en az Batı burjuvazisinin küresel kapitalizminin 'Seçilmiş Halkları' olması kadar insanlığın 'Seçilmiş Halkları'ydı. Marx'ın dönüştürdüğü Hegelci yaklaşım (Batılı) türlerin tarihsel bir dönemden geçen sınıf çatışmasıyla özgürlüğe daha fazla yaklaştığı ilerlemeci/doğrusal bir hikâyenin doğmasına yardım etmiştir (Hobson, 2015: s.28). Bu ilerlemeci hikâye hiçbir zaman mevcutla yetinmemiş sürekli yeni kazanımlarla kendini tazelemiş gerek fetihlerle ve gerekse ekonomik bağımlılıkla gelişerek ilerlemiştir. İlerleyiş çatışmalarla mümkün olmuş; Batı böylece çatışmalarda genelde kazanan taraf olarak yeni etki alanlarını bugüne kadar genişletmiştir.

Rönesans Batı'nın Doğu medeniyetini sömürgeleştirmesine zemin hazırlayan ve dünya tarihini tersine akıtan 'devrimlerin anası' payesini hak etmiştir. Batı, Rönesans

sayesinde kilise ve kral sultasının prangalarından kurtulmuş akılcılığın rehberliğinde halkın egemenliğine kucak açmıştır. Kilise ve kralın mutlak iktidarı darbe almış ve milenyumlar çağı boyunca önlenemez olan uygarlık sürecine güçlü bir ivme kazandırmıştır. Bu yükseliş ‘Büyük Doğu’nun çözülüşünü ve bir fasit daire içinde sürekli gerileyişini beraberinde getirmiştir. Arap-İsrail çatışması bu yüzden Batı’nın tayin etmiş olduğu bir yörüngede akıp gitme eğilimi göstermiştir.

Rönesans devrimini çözümlmek ve çatışma teorilerine kaynaklık etmesini sağlamak adına Çetin’in açıklamaları öğreticidir;

“Rönesans; insanın, eşyanın, dünyanın yeniden tanımlanmasıdır... Kilisenin skolastik ortaçağ anlayışı reddedilerek bilimde felsefede sanat ve edebiyatta özgür insan anlayışının savunulmasıdır... Dinsel iktidar yerini aklın iktidarına bıraktı. Bu akıl Batı medeniyetini kuran akıl gücüydü ve Batı bu akı ile diğer dünyaları keşfe çıkacak ve onları da bu aklın egemenliğine sokacaktı. Diğer dünyalar bu akıl egemenliğinde medenileştirilecek, ellerindeki kaynaklar bu medeniyetin hizmetine sunulacaktı. Büyük keşifler, uluslararası ticaret ve sömürgecilik sayesinde Avrupa’ya altın, gümüş gibi değerli madenler akmış, getirilen kölelerle iş gücü oluşturulmuş ve sanayi devrimi ile büyük Batı medeniyetinin yükselişi doruğa çıkmıştır” (Çetin, 2003: s. 35).

XIX. yy’nin ilk yarısında Batı’nın en önemli iki aktörü olan Fransa ve İngiltere Sykes-Picot gibi önemli bir antlaşmayla Doğu’yu aralarında taksim etmişler; OI’nin güç kaybetmesiyle oluşan boşluğu potansiyel askerî güçleriyle doldurmuşlardır. Gerek kendi aralarında rekabet ederek gerek zaman zaman ortak paydada buluşup gizli antlaşmalara imza atarak hem Arapları hem de Yahudileri Filistin coğrafyasında birbirlerine düşürüp çatışmaları için en uygun atmosferi inşa etmişlerdir. Bu noktada çalışmanın en önemli iddiası; İngilizlerle en başından beri ezeli bir rekabete girişmiş olan Fransa’nın etkisini genelde Doğu özelinde Arap-İsrail çatışmasının temelinde konumlandırmasıdır. Fransızların XVIII. yy’nin sonu ve XIX. yy’nin başı itibariyle Doğu’yu fethetme arzusu, o yıllarda Yahudilere Filistin’de bir devlet kurma sözüyle yeni bir boyut kazanmış Arap-İsrail çatışmasının başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Orta Doğu, İslam medeniyetiyle özdeşleşmiştir. İslam medeniyetinin Batı medeniyetine nazaran etkisizleşmesine birçok açıklama getirilir. Bunlardan en kayda değer olanı; dinin belirlemiş olduğu ilkeler bir çeşit hümanizme yol açmış ve bu durum Batı’nın sergilemiş olduğu tutumun tam aksine maddeye ve sömürgeleştirme politikalarına olan girişimleri etkisiz kalmıştır. Batı’nın ortaçağda yaşamış olduğu dönüşümün yanı sıra bir de

İslam medeniyetinin taban tabana zıt politikalar yürütmesi Doğu'nun çözülüşüne zemin hazırlamıştır. Bu çözülmeyi durdurmak için arayışlara giren İslam medeniyeti, medeniyetler arası üstünlüğün yeniden tesis edilmesinde askerî alanlardaki reformlara bel bağlamıştır. Dinamik bir yapıdan ziyade statik bir yapı sergilemiş olan İslam medeniyetinin bilimsel, toplumsal, ekonomik ve siyasî açılardan etkisiz kalması Batı'ya karşı pozisyon üstünlüğünü kaybetmesi anlamına gelmiştir.

Önemli bir diğer nokta olarak vurgulamak gerekirse, çatışma teorilerinin genelde akıl ve dinin sürekli çatışma halinde olduğunu ifade etmesidir. Batı, Rönesans devrimini geride bırakıp aydınlandığında çoktan kilisenin skolastik düşünce anlayışını terk etmiş, insan aklını rehber edinerek din ile çatışmayı tercih etmiştir. Batı'nın etkisi altına alamadığı Doğu'nun birçok bölgesindeki toplumsal bakış açısı hâlâ dinin tesiri altındadır. Din ile akıl çatışırken Batı ile Doğu'nun çatışması bu paralelde sürdürülmektedir. Doğu medeniyetinin sömürülen zenginlikleri üzerine bina edilen Batı medeniyetinin hem askeri hem siyasî açıdan güçlü duruşu yepyeni bir algıya dönüşmüş, insan aklının dinle çatışmada muzaffer bir eda takınmasına sebebiyet vermiştir.

Birey olarak var olma savaşı veren Doğu insanı hem kendi içinde hem de Batı'nın tahakküm edici etkin sömürgeleştirme politikalarına karşı kaotik bir fasit daireye kilitlenmiştir. Bu dairede sürekli çatışma halinde olan Doğulular odaklanma yeteneğini kaybettiğinden olsa gerek Batı'nın çatışmadaki üstünlüğünü sayısız kere tescil etmiştir;

“Batı, akıl ve din arasındaki çatışmada tercihini akıldan yana yaparken, doğuda din akli kontrol etmeye devam etmektedir. Batılı birey tüm toplumsal ve siyasal olguların aktif/öznesi olma bilincindeyken doğulu için henüz birey demek bile imkânsızdır. Onun kendisini tanımlamasından önce ailesi aşireti dini mezhebi ırkı toplumu devleti onu tanımlamaktadır. İslam dünyasında bireyin ihdas edilme çabası aslında aklın tecrübeleriyle elde edilen bilginin Tanrısal buyruklardan (vahy) daha üstün (veya bir filozofun bir peygamberden daha üstün) olduğu tartışmalarıyla başlamış ve orada boğulmuştur. Bu tartışmanın devam etmesi günümüzde İslam dünyasının bin yıllık bir sancı içinde bocaladığını da gösterir. Bu sancılar Batı medeniyetinin ulaştığı sadece maddi refah düzeyi için değil insanın içerisinde yaşayacağı toplumsal siyasal ekonomik tüm unsurlar için söylenebilir. İnsan hakları demokrasi hukukun üstünlüğü gibi alanlarda da Batı medeniyetiyle İslam medeniyeti arasında oldukça fark vardır” (Çetin, 2003: s. 36).

Hayat salt biyolojik düzeyin ötesine geçip tin düzeyine doğru geliştiğinde tin de kültür düzeyine yükseldiğinde bir iç çatışma ortaya çıkar (Simmel, 2009: 57). Kültür

evriminin tamamını bu çatışmanın doğması çözüme ulaşması ve yeniden ortaya çıkması oluşturur. Zira hayatın inşacı hareketinin hayata ifade ve gerçekleştirme formları sunan bir takım yapıtlar ürettiği her yerde buna kültür denilmektedir: Medeni kanunlar ve anayasalar sanat eserleri din bilim teknoloji vb. Bunlar hayatın kesintisiz akışını içlerine alıp ona form ve içerik ufuk ve düzen kazandırır. Fakat hayat sürecinin bu ürünlerinin kendine özgü bir özelliği vardır: Ortaya çıktıkları andan itibaren kendilerine ait sabit birer forma sahiptirler; bunlar hayatın hızlı ritminden, inişlerinden ve çıkışlarından, sürekli yenilenişinden kesintisiz bölünmelerden ve yeniden birleşmelerden bağımsız formlardır. Söz konusu formlar, hem kendilerinden uzaklaşan inşacı hayatı taşırlar hem de bunu takiben içlerine dolan ama bir süre sonra kuşatamaz oldukları hayatı sürdürürler.

Onlara can vermiş tinsel dinamikten bir ölçüde ayrı ve bağımsız olduklarından kendilerine özgü bir mantığa ve kanuna, bir anlama ve dirence sahiptirler (Simmel, 2009: 57-58). İlk ortaya çıkışında yaşam belirtisi gösterirler ve hayat dönüştükçe sürdürülebilir bir yapı arz ederek kin duygusuna kapılırlar. Çatışmanın doğuşu ve toplumu kendi kültürünün içine hapsetmesi Arap ve İsrail toplumlarının da önemli bir gerçeğidir. Bu gerçek tarihsel bir bakış açısını tetiklemektedir. Kültüre odaklanmak bu iki toplum arasındaki çatışmayı bölgesel boyutta ve teorik düzeyde ele almaya katkıda bulunacaktır.

Bölgesel çatışma sistemleri, karmaşık aktörleri, nedenleri, yapısal koşulları ve dinamikleriyle karakterize edilir. Böylesi bir karmaşıklık, şiddetin bölgesel dinamiklerinin bilimsel analizini yapmak isteyenler için zorluk çıkarmaktadır (Ansorg, 2011: s. 174). Bölgelerde militan şiddetin nasıl yayıldığı ve hangi koşullar altında bölgesel bir çatışma sisteminin ortaya çıkabileceği hala belirsizdir. Gerek uluslararası çalışmalarda gerekse barış ve çatışma araştırmalarında bölgesel çatışma dinamiklerine yönelik mevcut yaklaşımların bu incelemesi bölgesel çatışma dinamiklerinin ve bölgesel çatışma sistemlerinin gelişiminin arkasındaki nedensel mekanizmaların nasıl ele alındığına odaklanırken uzay ve zamandaki süreç dinamikleri ve aynı zamanda olası nedensel faktörler arasındaki etkileşimlere de odaklanmaktadır. Mevcut araştırmadaki birincil boşluklar belirlenmiş ve muhtemel yeni bir araştırma istikameti çizilmiştir.

Bölgeler ve bölgesel çatışmalar siyaset biliminin araştırma alanlarıyla alakalı olarak yeni kavramlar değildir. Uluslararası ilişkilerle barış ve çatışma araştırmalarındaki çeşitli yaklaşımlar, her zaman bölgelerle ve bölgesel çatışmalarla ilgilenmiştir. Özellikle kolektif aktörler arasındaki güvenlik ve şiddeti ya da karşılıklı bağımlılığı açıklamak söz konusu olduğunda bölgesel boyut analitik bir çerçeve görevi görmektedir. Bu nedenle bölgesel

perspektif, uluslararası veya ulusal düzeyde sık sık takılıp kalsa bile, uluslararası ilişkiler teorileriyle barış ve çatışma araştırmalarında belirli bir geleneğe sahiptir. Bununla birlikte belirli süreçler ve fenomenler şimdiye kadar teorik olarak yetersiz bir şekilde tasvir edilmiştir. Özellikle militan şiddetin bölgesel dinamikleri söz konusu olduğunda, geleneksel teoriler ulusal veya uluslararası düzey dışında gerçekleşen eylemleri ihmal etmektedir.

Bu, yerleşik bir metodolojik milliyetçilikten kaynaklanmakta ve uluslararası sistemde güvenli/güvenliksiz ve savaşın ana kaynağı olarak ulus-devlete odaklanmaktadır. Bununla birlikte, II.DS'nin sona ermesini izleyen on yıllarda savaşın özelliklerinde ve koşullarında bir değişiklik gözlemlenebilmektedir (Kamrava 2005; Kliot 1994; Najafov, 2017). Savaşlar artık yalnızca egemen ulus-devlet orduları arasında yapılmamakta, karmaşık ilişkilerle ilişkili olan ve genellikle bir bölgedeki siyasi kontrol ve şiddetin tekeli için rekabet eden çok sayıda uluslararası şiddet ve güvenlik aktörlerine doğru genişlemektedir. Kolektif aktörlerin militan şiddeti hem yatay hem de dikey yönde tırmanmakta, yerel ulusal bölgesel ve uluslararası düzeylerde farklı seviyelerde çok sayıda farklı aktöre ulaşmaktadır.

Ortaya çıkan bölgesel çatışma sistemi, çok sayıda farklı alt-devlet ulusal veya uluslararası aktörle birbirine bağlı şiddetli çatışmalarla karakterize ve coğrafi olarak belirlenmiş bir güvensizlik alanı olarak tanımlanabilir. Bölgesel çatışma sistemleri dünyanın farklı yerlerine dağılmış durumdadır. Bu bölgesel çatışma sistemlerinin çoğunun bulunduğu küresel açıdan güney yarım kürede ve özellikle Orta Doğu'da büyük hareketlilikler baş göstermektedir. Suriye Irak Lübnan ve Filistin'de olduğu gibi güçlü devletler çok sık olarak topraklarındaki isyancı grupları desteklemektedir veya zararlarını bertaraf etmektedirler. Levant bölgesi gibi diğer durumlarda Fransa ve İngiltere gibi emperyal Batılı devletler bölge ülkelerinin bütün ekonomilerini kontrol altına alıp manda yönetimi kurmuşlar ve kalıcı izler bırakmışlardır.

Dolayısıyla bölgesel çatışma sistemleri, karmaşık aktörleri, nedenleri, yapısal koşulları ve dinamikleriyle karakterize edilir. Bununla birlikte, bu tür bir karmaşıklık, şiddetin bölgesel dinamiklerinin bilimsel analizini yapmak isteyenler için zorluklara yol açar. Bölgelerde militan şiddetin nasıl yayıldığı ve hangi koşullar altında bölgesel bir çatışma sisteminin ortaya çıkabileceği hala belirsizdir. Teorik olarak 'bölgeler' kavramı, barış ve çatışma araştırmalarından çok uluslararası ilişkiler teorilerinde yerleşiktir. Soğuk Savaş'ın doruk noktasında bile ulus-devlet uluslararası sisteminin ikiliği, Bruce M. Russett

(1967), Louis J. Cantori ve Steven L. Spiegel (1970) Barry Buzan (1983), Raimo Väyrynen (1984) ve Björn Hettne (1989) gibi bir avuç siyaset bilimci tarafından sorgulanmıştır (Ansorg, 2011: 175). Araştırmacılar etkileşim dinamikleri üzerine bölgesel bir perspektif olasılığına işaret etmekte ve böylelikle işbirliği ve çatışmayı bölgesel bir boyutta açıklamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte söz konusu yaklaşımlar barış, güvenlik ve şiddet dinamikleri söz konusu olduğunda ulus devleti ana aktör olarak kabul etmektedir.

Sonuç olarak, devlet aktörleriyle ilgili olmayan ancak ulus-devletin ötesinde özel uluslararası güvenlik aktörlerinden kaynaklanan güvenlik dinamiklerini açıklayamazlar. Uluslararası ilişkilerden gelen bu geleneksel teoriler, bölge kavramıyla yalnızca marjinal olarak ilgilenir ve ulus-devleti, referans nesnenin birincil noktası olarak korur. Bu ulus-devletin modernitede gerekli toplum biçimi ve dolayısıyla ampirik analizin doğal varlığı olarak kabul edildiği bu yaklaşımların metodolojik milliyetçiliğinden kaynaklanmaktadır. Ulus sınırları, tarihi gündemleri, söylemleri, vb. Nasıl geliştikleri veya hangi alternatif örgütlenme ve etkileşim biçimlerinin var olduğu sorulmadan sorgusuz sualsiz alınır. Dahası analitik odak ulus devletlerin sınırlarına indirgenmiştir.

Bölgesel perspektifler geliştirilmiş, bunun yanı sıra farklı güvenlik ve çatışma gelişmeleri analiz edilirken bölgesel boyutta odaklanan farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunu takiben bölgesel çatışmaların varlığı doğrulanmış ve analizlerine dâhil edilmiştir. Ancak girişimler bölgesel çatışmaların gelişimi ve dinamikleri sorunu için uygulanabilir bir teorik arka plana sahip değildir (Ansorg, 2017: 177). Bu tür faaliyetler daha çok iyi niyetlerin ve özgecil hedeflerin siyasetinden beslenmektedir (Runciman, 2006). Bununla birlikte bölge devletlerinin kendi güvenlik çıkarları uğruna bu tür koşullardan yararlanmaya isteksiz oldukları unutulmamalıdır. Örneğin Filistin'deki çatışmanın sona ermesi onu çevreleyen bölgesel devletlerin ulusal güvenlik çıkarlarını tam olarak karşılamaktadır.

Ayoob ve Kanet, sırasıyla 1995 ve 1998 yılında kaleme almış oldukları yapıtlarında bölgesel çatışmaların varlığını kabul etmişler; her ikisi de bölgesel çatışmaların açık nedenlerine ve dinamiklerine yönelik sistematik bir analitik yaklaşım geliştirememişlerdir. Bölgesel çatışmalara neden olabilecek olası faktörler teorik temel olmadan rastgele listelenmiştir. Bu noktada bölgeler ve bölgesel çatışmalar benzersiz fenomenler olarak görülmekte; münferit vakalar hakkında açıklamalar yapılmakta ve fakat vakaların genel geçer neticeleri sunulamamaktadır. Bölgesel düzeyde barış ve çatışmayı analiz etmek için geniş bir yaklaşım benimsenmesi gereklidir. Bu bölgesel güvenlik dinamiklerini daha önce

belirtilmiş olan paralel argümanlardan daha geniş bir düzeyde dâhil etmesine izin vermekte, ancak analizini çok karmaşık ve belirsiz hale getirmektedir. Bununla birlikte vaka çalışmaları seçkisi barış ve güvenlik bölgelerine odaklanmakta ve deneysel açıklamalarının şiddetle harmanlanmış ve güvenlikten yoksun kalmış bölgelere uygulanabilirliğini sınırlamaktadır (Tavares, 2006).

Bölgesel çatışma sistemlerini analiz etmeye yönelik bir başka yaklaşım, Stephan Stetter'in Dünya Toplumunda Bölgesel Çatışmalar (2007) adlı derlemesinde ortaya konduğu gibi uluslararası ilişkiler, sistem teorisi ve çatışma çalışmaları arasındaki bir ara yüzde oturmaktadır. Burada analizin başlangıç noktası aktörler ve etkileşimleri değil, dünya toplumunun iletişimidir. Günümüzün iletişimi kapsama alanı içinde küresel olduğundan, dünya toplumunun dışında hiçbir iletişim olamaz. Bu tür bir iletişim her zaman kabul edilebilir veya reddedilebilir; dahası bu süreçler bir tür bağlantı oluşturur. Aynı zamanda dünya toplumu içsel olarak entegre değildir ancak çeşitli farklılaşma biçimleriyle karakterize edilir. Sistem teorisi, farklılaşmanın esas olarak işlevsel düzeyde, yani siyaset, din, ekonomi vb. farklı işlevsel sistemler arasında gerçekleştiğini savunur. İletişim reddedildiğinde bir çatışma ortaya çıkar, bu nedenle çatışma dünya toplumunun da her yerinde bulunabilir.

Modern sistem teorisinin avantajlarına baktığımızda; bu teorinin ne devletlerin uluslararası sistemdeki ilişkisini ne de devlet dışı yapıların ve aktörlerin dünya toplumundaki rolünü reddettiğine şahit oluruz, üstelik bu teori baskın ulusal sınırların ötesinde sınırlandırıcı süreçleri gözleme olanağı da sunar. Özellikle işlevsel sınırlar ile içirme ve dışlama kalıpları arasındaki karşılıklı ilişkinin belirli şiddet bölgelerinin ortaya çıkması için arka plan oluşturduğu öne sürülmektedir. Aktörler ve onların çıkarları yerine dünya toplumunun farklı sistemlerindeki iletişime odaklandığı için dikkate değer bir yaklaşımdır. Bu araştırma dalı başlangıç seviyesindedir ve iletişimi inceleyerek bölgesel çatışma dinamiklerini anlamaya yönelik yeni bir araştırma perspektifine işaret etmektedir. Başlangıçtan beri modern sistem teorisi bir paradoksla karakterize edilmektedir ve öte yandan görürüz ki, dünya toplumu temel operasyonel birimi olarak iletişim yoluyla dâhili olarak entegre edilmiştir (Stetter, 2007: 33).

Uluslararası çalışmalardaki bu son gelişmeler, çatışma ve güvenlik süreçleri üzerine daha bölgesel bir perspektife doğru ilerleyen ilginç yaklaşımlardır. “Bölgesel çatışma sistemleri” ifadesini doğrudan kullanmasalar bile hepsi farklı teorik veya metodolojik varsayımlar altında bu terim tarafından tanımlanan özelliklerle ilgilenir. Bununla birlikte

yukarıdan aşağıya bir perspektif olarak ve uluslararası ilişkilerde ana güvenlik aktörleri olarak ulus-devletlere odaklanan bu analizler bölgesel düzeyde devlet örneklerinin yanı sıra özel seviyede uluslararası aktörlerin bölgesel çatışma sistemlerindeki savaş durumlarını ve güvenlik dinamiklerini ihmal etmiştir. Dahası, bölgesel çatışma sistemlerinin arkasındaki nedensel mekanizmalar hala belirsizliğini korumaktadır. Şiddetli çatışmanın bölgesel dinamiklerinin analizine yönelik olağanüstü ve istisnai bir teorik yaklaşım açısından modern sistem teorisiyle çatışma çalışmalarının birleşimidir. Ancak bu yaklaşımın hâlâ deneysel olarak test edilmesi gerekmektedir (Ansorg, 2011: 178).

Bölgesel çatışmaların analizine yönelik birçok çalışma yayınlanmıştır. Fakat bu farklı istatistiksel yaklaşımlarla ilgili çeşitli arızalar tespit edilmiştir. Tespit edilen bu arızaların önemli bir kısmı bölgesel çatışma komplekslerinin içsel mekânsal veya zamansal dinamikleri hakkında hiçbir şey söyleyememeleri üzerine kurulmuştur. Bir savaş bir veri kümesinde kodlandığında şiddetin sürekli olarak ve bir ulus devletin tüm topraklarında meydana gelip gelmediğine dair genellikle hiçbir bilgi yoktur. Dolayısıyla nedensel dinamikler ve farklı nedensel faktörler arasında işleyen mekanizmalar hakkında çok az sonuç ortaya konmaktadır. Bu nedenle, çatışmaların bireysel dinamiklerini izleyebilecek bir süreç perspektifi çalışması gerekmektedir. Çatışmaları yönlendiren aktörlerin tepkisel davranışlarının ve özel yaşantılarının ontolojik boyutu daha gerçekçi bakış açıları kazandırabilecektir. Ancak, eşzamanlı olarak bu türden herhangi bir yakın deneysel bilginin, çeşitli sosyal bilim disiplinleriyle diyaloglardan türetilen Orta Doğu çalışmalarına yönelik daha geniş kavramsal ve teorik yaklaşımlara oturtulması gerekir (Stetter, 2012: 1).

Bir diğer önemli nokta da doğrusal nedensellik ve nedensel homojenliği istatistiksel analiz yoluyla değerlendirmeye çalışan nicel araştırma için bölgesel çatışma sistemlerinin karmaşık çatışma yapılarını kavramakta zorluklarla karşılaşmıştır. Böyle bir istatistiksel çalışmada kullanılan belirli veri setindeki savaş kodlamasıyla şiddet ve güvenlik süreçleri hakkında veya bölgesel çatışma sistemlerinin gelişmesi ve yayılması için önemli olan tek faktör arasındaki nedensel korelasyonlar dile getirilmemiştir. Dahası, bazı istatistiksel çalışmalar metodolojik milliyetçilik (Malešević, 2019: 66) sorununa yönelik açıkça devletle ilgili verileri kullanır ki veriler burada yine mevcuttur. Yalnızca bu tür verileri kullanmak, özellikle uygun bir durum yalnızca çok az var olduğunda, bölgesel ve alt bölgesel aktörler ve nedensel dinamikler hakkındaki önemli bilgileri göz ardı etmektir. Muhtemelen, yalnızca yayılmanın devlet ikilileri üzerindeki etkileri dikkate alınacak ve

•

ikiden fazla devlet aktörüne sahip karmaşık çatışma sistemleri tam olarak anlaşılamayacaktır (Brücher, 2007: 178).

İstatistiksel çalışmalarda ana analiz birimi olarak ulus-devlete odaklanmak yerine, bu çalışmalar iç savaşları çatışma ve aktör düzeyindeki verileri kullanarak tek olay düzeyinde veriler veya grup düzeyinde analiz yöntemleriyle yorumlanır. Bir sonraki araştırma adımı, bölgesel çatışma sistemleri olgusuna ayrıştırılmış verileri uygulamak olabilir. Bölgesel savaş kümeleri üzerine yapılan bu nicel araştırmaların dışında, barış ve çatışma araştırmalarında bölgesel çatışma sistemlerinin varlığı ve dinamiklerini ele alan az sayıda nitel yaklaşım vardır. Büyük Göller bölgesindeki bölgesel çatışma sisteminde “bölgesel çatışma oluşumları” dedikleri şeyin nedenlerini araştıran Barnett R. Rubin Andrea Armstrong ve Gloria Ntegeye (2001) bölgesel bir çatışma sisteminin olağanüstü bir analizini ortaya koymuşlardır. Bölgesel çatışma oluşumlarını, şiddetli ve yayılma istidadı olan ayrıca bölgedeki daha büyük aktörlerle güçlü bağlar kurma kapasitesiyle birlikte değerlendirmektedirler.

Bu oluşumlar tarihsel ve yapısal olarak uluslararası sistemle bağlantılıdır. Bu yaklaşımda savaşlar birbirine bağlı ulus ötesi aktörlerin bölgesel çatışma oluşumunun inşa etmiş olduğu ağlar olarak görülmektedir. Bu savaşlar mevcut çatışma yönetimi (Malhotra, 2012) veya önleme stratejileri tarafından ele alınmayan çok sayıda yapısal ve yürüyen faktörle karakterize edilmiştir. Yapısal faktörler, ulus ötesi sosyal ve ekonomik sorunlar ve sosyal ağlar olabilir veya değerli kaynaklar veya uyuşturuculara yönelik küresel taleple ilgili bulunabilir. Zayıf devlet yapıları ve yasadışı veya paralel ekonomik yapıların kurulması, ulus ötesi kimlik grupları ve ulus ötesi ekonomik ağlar da belirtilmektedir. Artan faktörler, karizmatik kişiliklerin akıcılığı, zor demokratikleşme süreçleri, mülteci akışları devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki ulus ötesi ittifaklar ve belirli savaş ekonomileridir. Teorik yapının yokluğu bu yaklaşımla ilgili bir sorundur: Alta yatan herhangi bir teorik kavram olmaksızın bölgesel şiddetin ortaya çıkmasından ve yayılmasından sorumlu olabilecek bir dizi faktörü listelemişlerdir. Diğer davalara aktarılabilirlik ve münferit faktörler arasındaki ayırım da tartışmalıdır.

Başka bir yaklaşım bölgesel çatışmanın özelliği olarak ulus ötesi politik ekonomik askeri ve sosyal ağlara odaklanan bir yapıya sahiptir. Burada ekonomik ağlar altın, gümüş ve elmas gibi değerli madenlerin yasa dışı ticareti, kaçakçılığı ve yasadışı vergi sistemleriyle karakterize edilmiştir. Askeri ağlar bölgesel askeri ittifaklar kadar bölgesel silah ticareti ve paralı göçmen ağları bu yapıya dâhil olmuştur. Siyasî ağlar farklı siyasi gruplar arasındaki sınır ötesi ittifaklardır. Sosyal ağlar sınır ötesi etnik akrabalık veya

diasporayla senkronize bir hareketlilik yaşamaktadır. Otoritenin bulunmadığı ve alternatif sosyo-ekonomik istihdam ve ticaret sistemlerinin inşa edilmiş olduğu bu atmosferde farklılaşmış olan ağlar, çatışmaları ve hatta savaşları sürdüren, onlara istikrar kazandıran gölge ekonomiler için koşullar meydana getirmiştir. Örneğin Arap-İsrail savaşının bölgesel bir hüviyete bürünmesinde Fransa'nın Yahudilerin devletleşmesine vermiş olduğu gizli-açık her türlü müdâhil oluşu bu işleyişle ve interaktif kontrüksiyonla örtüşmektedir.

Her ne kadar bazı araştırmacılar tarafından bütünsel bir analitik resim oluşturmak adına farklı alanlardan birçok faktörü dâhil etmeye çalışsalar da onların ampirik analizleri hala ulus ötesi ağların ekonomik yönüne odaklanmaktadır. Dolayısıyla bölgesel şiddetin ortaya çıkmasına ve yayılmasına da neden olabilecek sosyal veya etnik yönlerin entegrasyonu sınırlıdır. Bu daha bütüncül yaklaşımların ötesinde bölgesel çatışma sistemlerinin belirli yönlerine odaklanan isyancı gruplar için bölgesel desteği kitlesel refüj akışlarını zayıf ve başarısız devletleri veya şiddetin bölgesel yayılmasının olası nedenleri olarak sınır ötesi etnik akrabalık ilişkisini inceleyen çalışmalar da yapılmıştır. Arap-İsrail çatışması böylece daha da anlaşılır bir görünüm kazanmaktadır.

İsyancı gruplara yönelik bölgesel destek meselesi, isyancı grupların sık sık savaştan saklanmak ve kurtulmak için dış üsleri kullandığını tespit edenler tarafından kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Çoğu zaman komşu hükümetler çatışma ülkesindeki rakiplerini zayıflatmak için isyancı grupları aktif bir şekilde desteklemektedir (Salehyan, 2009). Bu tür davranışlar için sayısız örnekler var: Arnavutluk ve Kosova, Pakistan ve Hindistan, Lübnan ve Filistin bu gruplardan sadece üçüne örnektir. Mark Duffield egemen ulus devletler arasındaki konvansiyonel çatışmaların yerini alan karmaşık bölgesel ekonomik çatışma oluşumlarının kuruluşunu incelemiştir (Duffield, 2002: 153). İç savaşlara katılanlar ve özel şiddet aktörleri ya da paralı askerler bu uluslararası ekonomik ağlar aracılığıyla kendilerini finans ağına dâhil etmişlerdir.

Bu piyasalardaki aktörler, uzun vadeli hayatta kalmalarını sağlamak için başlangıçta ekonomik çıkarlar elde etmeden önce, çoğunlukla politik olarak motive edilmiş kurtuluş hareketleri olarak başlarlar. Bu bölgelerdeki siviller, bu uzun iç savaş ve istikrarsızlık dönemlerinden sonra alternatif bir gelir kaynağı olmadığından genellikle değerli mallar için hırsızlık ve kölelik ticaretinin karmaşık ağlarına katılmak zorunda kalıyorlar. Bu gelişmeler devlet yapılarının entegrasyonunun bozulması, devletin şiddet tekelinin kaybedilmesi ve şiddetin özelleştirilmesinin artmasıyla bağlantılıdır. Birçok barış ve çatışma araştırmacısının, bölgesel bir devlet başarısızlığı ve bölge çapında güç

kullanımındaki devlet tekelinin kaybedilmesi ve bölgesel bir çatışma sisteminin gelişmesi için önemli faktörler olduğu konusunda hemfikir olduğu bir gerçektir.

Bir devlet artık şiddet tekeli koruyamıyorsa, aynı zamanda kendi bölgesini komşu ülkelerdeki isyancı gruplara veya komşularının askeri müdahalelerine karşı koruyamamaktadır. Tekrarlayan istilalar, bugüne kadar, ulus devletin egemenliğini sürekli olarak zayıflatmıştır. Bu şekilde, bir ülkedeki şiddetli bir çatışma yavaşça komşu bölgelere yayılmaktadır. Değerli kaynakların olduğu yerde savaş lordları ve hükümet orduları hiç çekinmeden kendilerine yardım etmişlerdir. Karmaşık ulus ötesi ağlar aktörlerin yalnızca kendi ekonomik ve politik çıkarlarının söz konusu olduğu yerlerde gelişmektedir.

Bölgesel siyasî istikrarsızlık, zayıf ekonomik yapıların ve bölge genelindeki yoksulluğun bir ürünü de olası iç savaşların ekonomik ortamdaki güvensizlik açısından bölge genelindeki olumsuz etkisini açıklamaktadır. Bu nedenle yatırım, uzmanlardan yoksun bir duruma düşmektedir. Ticaretin, tüm ekonomik sektörlerin çökmesi ve altyapı konstrüksiyonunun işlevini yitirmesi yüzünden profesyoneller göç etmektedir. Askerî harcamaların artmasına rağmen eğitim ve sağlık harcamaları askıya alınmaktadır. Bu gelişmeler sadece çatışma ülkesini etkilemekle kalmamış; istikrarsızlığın tüm bölgeye yayılmasına ve onu zayıflatmasına sebep olmuştur. Küresel anlamda, Sahra-altı Afrika bu tür ekonomik yayılım etkilerinden en çok etkilenen bölge olmasının yanı sıra Filistinlilerin yaşamış olduğu siyasî ve ekonomik yıkım da göz ardı edilmemelidir.

Komşu ülkelerden büyük bir mülteci girişi dolayısıyla istikrarsızlık daha da artmıştır. Birkaç yüz bin mültecinin gelişi bir ülke için büyük bir lojistik ve ekonomik zordur. Dahası, mülteci toplulukları etnik ve sosyal yapıyı değiştirmekte ve ekonomik rekabeti kızıştırmaktadır. Bunlar yerel nüfusla mülteci topluluğu arasında ağır gerilimlere yol açabilmekte; bölgesel çatışmaları tetikleyen zincirleme reaksiyonlara sebebiyet vermektedir. Bu durum şiddetli çatışmalardan, devam eden mülteci hareketlerinden ve bölgesel istikrarsızlıktan etkilenen coğrafi ülke kümeleri anlamında gettoleşmiş banliyöler olarak tanımlanmıştır. Büyük mülteci akışlarının bölgesel istikrarsızlığa yol açmasına rağmen, mültecilerin bölgesel çatışma sistemlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunup bulunmadığı ya da bölgesel çatışmayı nasıl tahrik ettiği bulanık bir gerçektir.

Araştırmalar, mültecilerin belirli koşullar altında bir savaşa katılabileceğini varsaysa da, kitlesel kaçışın nedenleri üzerine çok sayıda çalışma yayınlanmıştır. Mültecilerin şiddetin yayılması üzerindeki genel etkisinin ne olduğu veya mülteci akışlarının güvenlik açısından neden tehlikeli olabileceği hâlâ pek açık değildir. Yapılan araştırmalarda mülteci akınıyla iç savaşın başlaması arasında istatistiksel bir ilişki bulunmuştur. Mülteciler isyancı

grupların ağlarını genişletmiş bununla beraber savaşçıların silahların ve ideolojilerin uluslar ötesi yayılmasını sağlamıştır. Lübnan’da mülteci konumunda bulunan Filistinlilerin birçok çatışmaya müdâhil olması ve bunu Fransa’nın müdahaleciliğine rağmen icra edebilmesi bu görüşü desteklemektedir.

Mültecilerin bölgesel bir şiddet yayılmasına neden olabilecekleri koşullar analiz edilirken, mültecilerin militarizasyonu, artan silah kaçağlığı, asker alımı, mülteci kamplarındaki eğitim organizasyonları ve kampların dışındaki mültecilerin askeri faaliyetleriyle karakterize edilir. Uluslararası çatışmanın yayılmasının basitçe mülteci kamplarının büyüklüğu, kontrolsüzlük, birçok genç erkeğin varlığı veya kötü yaşam koşulları gibi sosyo-ekonomik faktörlerle açıklanamayacağına inanılmaktadır. Bunun yerine söz konusu çatışmalar politik bağlamda çatışmanın kaynağı, hedef ülkenin mülteci politikaları, dış devlet ve devlet dışı aktörlerin etkisiyle bağlantılı olarak anlaşılmalıdır (Akt. Ansorg, 2011: 182). Genel olarak çatışmalar ve özede bölgesel çatışma sistemleri üzerinde büyük etkiye sahip olabilecek çok önemli bir faktöre değinilmiştir. Bu faktör; insani yardım kuruluşlarının ve kalkınma ajanslarının ekonomi-politik etkisidir. Çoğu zaman insani yardım sadece çaresiz mültecilere değil, aynı zamanda savaşanlara da erzak sağlamaktadır.

Bölgedeki yardım kuruluşları militanların ailelerini ve akrabalarını koruma altına almıştır. Bu kuruluşlar sayesinde çatışma taraflarına kaynak sağlanmasıyla ve mültecilere bağış toplanmasıyla veya herhangi bir hususta pazarlık yapılabilmesi için uluslararası medyanın basitleştirilmiş terimlerle çatışmaları anlatmasıyla savaşçılara meşruiyet kazandırılmıştır. şiddetli çatışmalardaki mülteci akınlarının insani durumu ağırlaştıracak koşullarının analizlerinin daha nitelikli hale getirilerek yaygınlaştırılması kitlesel göçlerin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte deneysel örneklerin arkasındaki teorik arka plana ilişkin bir takım eksiklikler olması muhtemeldir; çünkü bölgesel çatışma sistemlerinin süreçleri ve dinamikleri hakkında genel ifadelere izin verilen teorik düzeyde sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Militan şiddetin yayılmasında bölgesel kimliğin rolü ve etnik faktörler küçümsenmemelidir. Etnik grupların bölgesel şiddet yayılımının nasıldını açıklayabilecek daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. şiddetin etnopolitik faktörler aracılığıyla yayılması farklı şekillerde gerçeleşmektedir. Etnik bir grubun komşu bir ülkedeki şiddetli çatışma koşulları nedeniyle kendini güvende hissetmediği ve önleyici bir isyan başlatmasının olası olduğu bir güvenlik ikilemi bölgeyi bunalıma itecektir. Bir etnik grup komşu bir ülkedeki soydaşlarıyla dayanışma içinde savaş aksiyonuna dâhil olabilmektedir.

Etnik kardeşlerini korumak için komşu hükümetler de zaman zaman askeri müdahaleler gerçekleştirmişlerdir. Bölgedeki çatışmaları kontrol edip yönlendirebilen güçlü aktörlerin bölge otoritelerine gizli antlaşmalar aracılığıyla sunmuş oldukları taahhütlerin yerine getirilmemesi kaosa ve çatışmaların sönümlenmesi yerine şiddetlenmesine yol açmıştır.

Uluslararası hukukun gereği olarak, herhangi bir etnik çoğunluğun gelecek yıllarda başka bir etnik azınlık üzerindeki üstünlük kurup ondan yararlanamayacağı gerçeğine rağmen, Filistin-İsrail çatışmasında olduğu gibi, BM'nin ya da hegemon devletlerin engel ol(a)maması söz konusudur. Böylece BM vb. otoritelerin barışı tesis etmeye yönelik politikaları başarısızlığa mahkûm olmaktadır. Bölünmeyi sağlamak umuduyla derhal bir çatışmaya girmek, etnik azınlık için tercih edilen ve işe yarayan alternatif olarak görülmektedir. Eksik veya yanlış istihbarat gruplar arasında daha yüksek şiddetli çatışma riskine yol açabilir. Etnik veya kimlik gruplarının karizmatik liderler tarafından tahrik edilmesi bu seçkin topluluklarda bölgedeki gerilimi artıran yeni sorunlara yol açmaktadır. Tüm bu bulgulara rağmen, etnopolitik faktörlerin bölgelerde nasıl şiddet yayılmasına yol açtığı tam olarak belirsizdir. Bazı araştırmalar azınlıklara yönelik ayrımcılığın, mutlak mandaa bir şiddetin yayılmasına yol açmayacağını iddia etmektedir.

Barış ve çatışma araştırmalarında militan şiddetin bölgesel dinamikleri ve bölgesel çatışma sistemlerinin ortaya çıkışıyla ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Burada ulus-devletin ötesinde alternatif güvenlik aktörleri kabul edilmiş ve analizlere dâhil edilmiştir. Ayrıca bölgesel çatışma sistemlerinin nedensel faktörleri ve dinamikleriyle ilgilenen birkaç nitel yaklaşımda yayınlanmıştır. Buradaki sorun, ekonomik faktörlerle sınırlandırmada veya teorik kavramların eksikliğinde yatmaktadır. Şiddetin bölgesel olarak yayılmasına yol açabilecek farklı faktörler hakkında pek çok istatistiksel çalışma yayınlanmıştır. Ancak genellikle karmaşık bölgesel çatışma sistemleri olgusunun yalnızca küçük bir bölümünü vurgulamışlardır. Dahası, bu istatistiksel araştırmaların çoğunda süreç dinamiği eksiktir ve şiddetin mekânsal ve sıralı yayılımı incelenmemiştir. Şimdiye kadar yapılan çalışmaların hiçbiri bölgesel çatışma sistemleri olgusuyla gelen karmaşık teorik zorlukları karşılayamamıştır (Ansorg, 2011: 183).

Bölgesel ve bölgeler arası çatışmalar ne uluslararası ilişkilerde ne de barış ve çatışma araştırmalarında ilk olmayıp uzun zamandır araştırma konusu olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana metodolojik milliyetçilik, bölgelerdeki güvenlik ve çatışma dinamiklerini açıklamaya yönelik analitik bir boyut olarak bölgesel düzeyi içeren uluslararası çalışmalarda yayınlanmış birkaç çalışmayla geride bırakılmıştır. Barry

Buzan ve Ole Wæver bölgesel güvenlik dinamikleri üzerine etkileyici görüşler öne sürmüşlerdir (Buzan 1983; Buzan ve Wæver 2003). Teorileri ekonomik politik veya güvenlik kaynaklarıyla karakterize edilen güçlü devletlere odaklanarak güvenlik dinamiklerini küresel bir perspektiften tanımlamak için elverişli olmuştur. İlâveten yapılan çalışmalar, uluslararası çalışmalardaki genel tartışma sahasına faydalı noktalar eklemiştir. Ancak bu çalışmalar hala az ya da çok aşağıdan yukarıya veya yukarıdan aşağıya bir perspektifte sıkışmış durumdadırlar. Bu çalışmalarda bölgesel ve bölgeler arası düzeyde güvenlik ve şiddet dinamiklerinin farkında olunsa bile, çoğu kez ulus ötesi ve devlet dışı aktörler tarafından üretilen dinamikler ihmal edilmiştir.

Çatışma araştırmalarında, daha aşağıdan yukarıya bir yaklaşım benimseyen bazı katkılar bulunmaktadır; yani ulus ötesi düzeyde güvenlik ve şiddet dinamiklerine bakmak gerekmektedir. Bu, şiddetin yayılmasına ve bölgesel bir çatışma sisteminin ortaya çıkmasına neden olan çatışma dinamiklerini daha iyi kavramalarını sağlayacaktır. Bazı nitel araştırmaların bütüncül bir yaklaşımı vardır ve kapsamlı bir teorik kavrama sahip olmadan bölgesel şiddete yol açan faktörleri araştırmaktadır. Tek faktöre dayalı şiddetin bölgesel yayılımı üzerindeki etkisini ele alan nicel araştırmalar da vardır. Burada süreç dinamiği eksik kalmıştır. Sadece dinamikler varsayıldığı için şiddetin uzayda ve zamanda nasıl yayıldığı hala belirsizliğini korumaktadır. Bu çalışmalar, militan şiddetin bölgesel olarak nasıl yayıldığına, farklı nedensel mekanizmaların nasıl etkileşime girdiğine ve hangi dinamik kalıpların bölgesel çatışma sistemlerinin ortaya çıkmasına yol açtığına dair daha genel bir resim elde etmek için bir araya getirilmesi gereken bulmacanın tek tek parçalarını temsil etmektedirler.

Aktör ve süreç odaklı bir yaklaşım olarak farklı vaka çalışmalarını karşılaştırarak bölgesel şiddetin dinamikleriyle yapısal ve tetikleyici faktörler arasındaki etkileşim hakkında genel sonuçlar üreten sosyal yapılandırmacılığın metateorik arka planından hareket ederek, şiddetin silahlandırılmış mülteciler tarafından yayılması gibi bölgesel çatışma sistemlerinin inşası ve genele yayılması için tek başına faktörlerin vurgulanması ve yeni bir önem kazanması gerekir. Bölgesel çatışma sistemlerinin karmaşık çatışma yapılarını ele almada başarısız olacağından, bu her seferinde yalnızca bir faktörle sınırlandırılmamalıdır. Böylesi iki aşamalı bir yaklaşım bölgelerdeki militan çatışmaların nedenlerinin, yapısal koşullarının, etkileşimlerinin ve dinamiklerinin daha kapsamlı bir analizini oluşturarak bölgesel çatışma sistemlerinin daha iyi anlaşılmasına ve militan şiddetin bölgesel yayılımını kısıtlamak için olası pratik politika sonuçlarına olanak

sağlayacaktır. Militan şiddetin nasıl yayıldığı ve bölgesel bir çatışma sisteminin ortaya çıktığı sorusu yanıtız kalmıştır ve yanıtlanması gerekmektedir.

Vovelle'in belirttiği gibi 1789'da gelişen anti-aristokratik histeriye bakan Marxist Georges Lefebvre'nin *Büyük Korkusu* (1932) popüler inanç veya zihniyet tarihinin en eski örneklerinden biriydi. Teorik bakış açısından Fransız Analist Robert Mandro'nun 'mentalite'yi 'dünya vizyonları' olarak tanımlaması Gramsci'nin popüler ve folklorik "dünya kavramları" nosyonuyla bazı dikkate değer benzerlikler taşımaktadır. Marxist tarih yenilik yapabildiğini ve yeni tarihsel yaklaşımlarla verimli bir diyaloga girebildiğini kanıtladı. Guy Bois, Marxizm ve yeni tarih arasındaki ilişkide "Bu bir birlik meselesi, aynı zamanda bir savaş meselesidir" (Perry, 2002: 13) demektir.

Güncelliğini koruyan medeniyetler çatışması teorileri daha çok maddi medeniyet ve sonuçları temellidir (Çetin, 2003: s 51). Arap-İsrail çatışması normalleşme çabalarına karşın sıcaklığını korumaktadır. Tez bu çatışmayı tüm yönleriyle ele aldığı gibi bu çatışmanın hangi kökten beslendiğiyle de alakadar olmuştur. Altıncı asırdan sonra İslam dininin üçüncü başat semavi din olarak doğması ve bu dinin üzerine yeni bir medeniyet inşa edilmesi Arapların öncülüğünde gerçekleşmiştir. İslam medeniyeti Arapların kimliğiyle mayalanmış yanı sıra coğrafi olarak da Doğu'nun öne çıkan askeri siyasi gücünün enerjisi olarak varlığını sürdürmüştür. Batı'nın Rönesans devrimini gerçekleştirmesinden sonra Araplar siyasi ve askeri açıdan kademeli olarak Batı'nın tahakkümüne girmişlerdir. Bu tahakküm sömürgecilik faaliyetleri kapsamında değerlendirilmiş ayrıca bu faaliyetlerin iki medeniyet arasında sonu gelmeyen bir çatışma atmosferine dinamizm kazandırdığı ileri sürülmüştür.

Doğu ve Batı medeniyetinin çatışmasının kökenlerinin ortaçağa hatta (daha) öncesine uzanan bir dünya doğa hayat algılaması üzerine kurulu farklılıklardan kaynaklandığı (Çetin, 2003: 50) düşünülmektedir. Çatışma ilk olarak Arap toplumunun kendi içinde adalet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramlarıyla yoğrulmuş olarak olgunlaşmasıyla uluslararası güç kazanmış ve Batı'ya doğru Roma imparatorluğunu hapsedecek kadar ilerlemiştir. Batı bu güç temerküzünü birkaç asır içinde göğsünde yumuşatmış kendi iç çatışmaları neticesinde her şeyi sorgulamış akabinde devrimler yaşamış ve coğrafi keşifler sayesinde elde ettiği zenginliklerle bu gücünü beslemesini bilmiştir. Bu güç Batı medeniyetinin tarih sahnesine çıkışını sağlamış ve Doğu'ya doğru üstünlük kurma çabalarının kaynağı olmuştur. Buradan anlaşılan Arap-İsrail çatışmasının bir yönüyle medeniyetler arası çatışmanın bir tezahürü olduğudur. Nitekim Fransa ve İngiltere'nin

kendi aralarında Sykes-Picot gibi gizli antlaşmalar imzalamasının bu çatışmanın ortaya çıkışı için gerekli habitata sağladığı öne sürülebilir.

Arap-İsrail çatışması medeniyet ontolojisinin bir gerçeğidir. Çatışmanın bugünkü şeması maddi dünyanın hegemonik üstünlük mücadelesinin rengine bürünmüştür. Bu çatışmanın kurgusu içinde Fransız etkisinin bariz varlığı görmezden gelinmiştir. Bu yapı içerisinde Batı medeniyetinin ekmiş olduğu çatışmanın tohumları kutsal kabul edilen ve merkezinde Kudüs'ün yer aldığı coğrafyayı çepeçevre kuşatmış sadece İsrail tarafının hegemonik üstünlüğüne katkı sağlamıştır. Filistinliler için sadece büyük felaket istikrar kazanmış ve yaşadıkları travma üçüncü nesillere kadar taşınmıştır. Uluslararası hukuk yerine gücünün hukuku tesis edilmiştir. BMGK daimi üyeleri, antlaşmalara rağmen İsrail Arap milliyetçiliğini keskinleştirmeye devam etmiş ve bir gün bu milliyetçiliğin Filistinlilerle olan çatışmasında İsrail'in kendi ulusunun varlığını yeniden holokost gibi tehdit edeceğini öngörülememektedir.

Bölüm Özeti

Bu bölümde, araştırmanın amaçları doğrultusunda en uygun teorik çerçeveyi sunduğu değerlendirilen Çatışma Teorisinin çizdiği yol haritasının içinde yapılandırılan ve çalışmada benimsenen yöntemler detaylı olarak izah edilmiştir. Sonrasında belirlenen metodun mesnetlerini ortaya koymak amacıyla Çatışma Teorisinin temel savları tetkik edilmiştir. Bu tetkikte, Teorinin çalışmaya temel alınmasındaki gerekçelerin net bir şekilde ortaya çıkması için özet olarak Çatışma çalışmalarının genel tekâmülüyle Çatışma Teorisinin fikriyatının yaslandığı başka ele alma yöntemlerine de yer verilmiştir. Bölgesel çatışma sistemlerindeki genel şiddetin dinamikleri belirsiz kaldığından, olası yeni bir araştırmanın yönü, bölgesel çatışma sistemlerinin ortaya çıkmasına ve yayılmasına yol açan nedenleri, yapıları ve dinamikleri tespit eden genel bir yaklaşım olacaktır. Yeni çalışmalar, bir yandan bölgesel çatışma sistemleri hakkındaki teorik varsayımlarla diğer yandan da tek bir vaka incelemesine veya birçok faktörün incelenmesine dayalı olarak elde edilen belirli sonuçların bağlantılı olduğu araştırma arzusunu birleştirmeye çalışabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL OLARAK ARAP-İSRAİL SORUNU

İsrail-Filistin çatışması, iki taraf arasındaki dünyanın en karmaşık ve en zorlayıcı siyasî mücadele ve müzakerelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak İsrail'in Filistin'i işgal etmesinin üzerinden yetmiş yıldan fazla bir zaman geçmesi ve bu işgalin yıllar içinde yeni sorunlar doğurması çözüm için umutlanan Filistinlileri gün geçtikçe daha da kronik toprak kayıplarına itmiştir ve Filistinlilerin manevra kabiliyetlerini yitirmelerine neden olmuştur. İsrail-Filistin çatışması pan-Arabizm akımının katkılarıyla bütün Arapların meselesi haline gelmiş ve çatışmanın taraflarından Filistin'i Arapların çatışma politikalarının gizli siyasî eylemlerinin bir parçası haline getirmiştir. Arap-İsrail çatışmasındaki önemli saiklerden birisi Siyonizm'dir. Siyonizm terimi ilk olarak 1885'te Avusturyalı yazar Nathan Birnbaum tarafından kullanılmıştır. Kudüs'ün Tevrat'ta geçen isimlerinden olan Zion'dan türetilmiştir. Sonra bu fikir Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma hayaline-idealine dönüşmüştü.

2.1.Arap-İsrail Sorunu/Çatışması'nın Ortaya Çıkışı

Uluslararası İlişkiler teorisi dış politika kanalıyla uluslararası bir sistem perspektifinden devlet oluşumuyla ilgilenirken küresel koşullar ve küresel kısıtlamalar politik sosyolojiyle ünite düzeyinde yoğunlaşmaktadır ve bu nedenle devlet tarafından siyasî-bölgesel bir ortaklık olarak meşru şiddetin tekelleşmesinin arkasındaki dâhili teşkilatlar üzerinde durmaktadır. Çatışma teorisi uluslararası ilişkiler düzeyinde düşünüldüğü zaman devlet inşa süreçleri önem kazanmaktadır. Aktörlerin her türlü güç temerküzü uluslararası hukuka aykırı olsa dahi farklı devletlerin nazarında meşru ya da gayr-i meşru olarak düşünülmesi dâhil çatışma teorisinin herhangi bir olayı vakayı ve göz önünde olan-biteni açıklamak için kullanılan düşünce sistemi olma yeteneğini keskinleştirmiştir. İşte bu yüzden Fransızların Arap-İsrail çatışmasının mimarı olmaları bir anlam kazanmıştır.

Arap-İsrail çatışmasının kökleri çoğu Avrupa'dan gelen yerleşimci Siyonistlerin Filistin'de bir devlet kurma girişimine dayanmaktadır. Filistinli Arapların direnmelerine rağmen nüfusunun tamamına yakının yaklaşık ikir asır süren bir dönemde mülksüzleştirilmesine mani olunamamıştır. Filistin ulusal kimliğinin oluşturulması sayesinde Siyonizme karşı birleşen yeni Arap milliyetçiliği (Kedourie, 1961) temelde Filistin-İsrail savaşı olan bu çatışmayı emperyalizm ve sömürgecilik güçleriyle yakın ilişki

•

içinde olarak algılamıştır. “...Arap liderliği Osmanlıların yenilgisinden sonra bölgenin çoğunu Arapların kontrol edeceğine inanmaya yönlendirildi, ancak aynı zamanda İngilizler ve Fransızlar bölgedeki hâkim güç merkezi olarak İstanbul’un yerini almayı planlıyorlardı” (Hinchcliffe and Milton-Edwards, 2008: 11); AFR ittifakı Sykes-Picot (1916) ile bunu gerçekleştirdi.

Falih Rıfki Atay *Battış Yılları*’nda boğazlar meselesinden bahisle Fransız ve İngiliz dış politikalarıyla anlaşıldığından bahsetmiştir. Ona göre Orta Doğu meselesinde anlaşamamışızdır (Atay, 2012: 115). I.DS cereyan ettiği yıllar oldukça çetin geçmiş ve Oİ devlet sisteminin sonunu getirmiştir. Oİ Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA/MENA) bölgesindeki topraklarının tamamına yakını kaybetmiş, günümüze kadar elliden fazla devletin tarih sahnesindeki doğumuna sebep olmuştur. Fransız ihtilalinden sonra ortaya atılan hasta devlet ve şark meselesi gibi yakıştırmalar Osmanlılar için sonun başlangıcı olmuş, I.DS yüzünden geri dönülemez bir yola girilmiştir. Filistin toprakları böyle bir atmosferde kaybedilmiş Sykes-Picot gizli antlaşması ve Balfour açık deklarasyonu Fransa ve İngiltere’nin Orta Doğu’ya çökmesini kolaylaştırmıştır. Arap-İsrail sorunu 1917 yılında Filistin’in işgal edilmesi ve manda yönetimine girmesiyle gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Oİ topraklarına Musevi göçüyle Arap-İsrail sorunu Yahudiler tarafından başlatılmıştır. Avrupa devletleri ve Rusya’nın rahatsız olduğu Musevilere yurt kurma projeleri genellikle sadece plan aşamasında kalmakla birlikte XIX. yy sonlarından itibaren Oİ topraklarında (özellikle Filistin bölgesine yapılan göçler vasıtasıyla) İsrail’in kurulmasının çok öncesinde demografik bir değişim sağlanmış; Musevilerin Filistin ve Kudüs konusundaki dini motivasyonu Avrupa’nın (özellikle İngiltere’nin) büyük desteğiyle ve Oİ yönetiminin ortadan kalkması sonucunda bölgede buna direnebilecek güçlü bir Müslüman devletin kalmaması bu manada kolaylaştırıcı unsurlar olmuştu (Tomar, 2018). Fransız Yahudilerinin fonlaması neticesinde XIX yy’nin ikinci yarısında birçok yerleşim yeri inşa edilmiş ve bu kasabalar silahlı korumaya alınmıştır.

Şimdiye dek XX yy’nin çehresini -sanki olup biten her şey yalnızca Lenin’in ilk kehanetini gerçekleştirmek için yarışmış gibi- savaşlar ve devrimler belirlemiş ve çoğu kişi tarafından hala meşrulaştırıcı nedenler olarak başvuru ve dünyamızın asıl gerçeklerinden kopuk olan milliyetçilik, enternasyonalizm, kapitalizm, emperyalizm, sosyalizm ve komünizm gibi XIX yy ideolojilerinden farklı olarak savaş ve devrim, bu yüzyılın iki temel siyasî meselesini oluşturmuştur (Arendt, 2012: 11). Orta Doğu’daki Arap-İsrail çatışması, bu devrimlerin ve savaşların artçı sarsıntılarıyla Fransa gibi Batılı

emperyalist devletlerin güdümünde alevlenmiştir. Bölgeyi 1916 yılında Sykes-Picot ile paylaşan Fransa ve İngiltere gerek müttefik olarak gerek rekabet ederek ezeli çıkarlarını korumanın reel politiği içinde olmuşlardır. Çatışmalarla yoğrulan Orta Doğu Arap-İsrail savaşlarıyla daha da karakteristik bir yapıya dönüşmüştür.

Timothy Mitchell'in ve Roger Owen'in Orta Doğu'da devleti tanımlamak adlı bir raporunda şöyle yazmaktadır;

“...Bazı katılımcılar, hükümet aygıtını kontrol edenlerin, belirli çıkarların milliyetçilik veya toplumsal gelişme adına evrenselleştirilmesine dayanan meşru bir iktidar iddiası oluşturma becerisine vurgu yaptı. Diğerleri, aynı süreçleri devletin gücünü toplumun oldukça dışındaki köklerden alıyormuş gibi gösterilebileceği bir dışsallık kavramı açısından analiz etme olasılığını araştırdı... En verimli argümanlardan biri, modern devletin “etkisinin” kendisini hem toplumun bir parçası olarak hem de aynı zamanda toplumdaki ayrı olarak sunma yeteneğine bağlı olduğu fikrini içeriyordu... Devletin her gün mutlak güce sahip ve değişmez olarak algılandığı bu koşullarda iktidardakilerin devletin korunması için gerekli olan belirli uygulamaları meşrulaştırmanın bir yolu olarak birlik ve tutarlılık fikri çerçevesinde “olağanüstü” kavramını canlı tutmaları gerekli olabilir” (Mitchell and Owen, 2014: 180-181).

Buradan, devleti kurmanın ve yaşatmanın her şeyden önce olağanüstü ideallere ve eylemlere muhtaç olduğu anlaşılabilir. Toplumun bir parçası olduğunu kabullenen modern devlet ait olduğu topluma sürekli olarak olağanüstü gündemleri dayatmalıdır. Çatışmanın görünür hale gelmesi ve taraftarlar arasında yayılması, bunun ülkenin tüm coğrafyasını alevlendirmesi ve dinlerin farklılaşması Arap-İsrail sorununun temelinde medeniyetler çatışmasının da (Huntington, 1996) önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Bu çatışma görünürde AFR etkisinde gelişmesine rağmen, perde gerisinde yaşanan gizli siyasî eylemlerle (Zamir, 2015) Fransızların bu çatışmaya daha fazla katkıda bulunduğu öne sürülmüştür. Çatışmalardan yeni bir devlet doğmuş ve dini argümanlar ön planda tutulmuştur. Sadece Filistinlilerin değil diğer Arapların da dâhil olduğu Müslüman Yahudi çatışması alevlenmiş ve bölgeyi istikrarsız bir yapıya sevk etmiştir.

Orta Doğu'da Oİ otoritesinin zayıflaması Batılı devletlerin Orta Doğu'daki emperyal hedeflerinin ivme kazanmasına neden olmuştur. Bunun en bariz göstergesi Fransızların İngilizlerle bir araya gelerek gizli antlaşmalarla Oİ'nin Orta Doğu bölgesindeki sancaklarını paylaşmalarıdır. Bu antlaşmalardan biri, I.DS'nin iyice kızıştığı zamanlarda,

Osmanlıların lehine neticelenen cephe savaşlarından birinin (Kut-ül Amare) hemen ertesinde, 1916 yılı Nisan ayında aralarında imzaladıkları ve Rusya İmparatorluğunun da olurlarını aldıkları Sykes-Picot antlaşmasıdır. Bu antlaşmaya Arapların aleyhine bazı maddeler eklenmesi ve hemen ardından Balfour deklarasyonu ile İsrail'e Filistin coğrafyasında devlet kurma sözü verilmesi Arap-İsrail sorununun NB'den bu yana ikinci bir safhaya girmesine ve bölgenin çatışmalarla kaosa sürüklenmesine sebep olmuştur.

Dünya Siyonist Kongresini organize eden TH'nin kaleme aldığı *Yahudi Devleti* adlı kitaptan sonra Filistinlilerin coğrafyasında özellikle Kudüs'ün başkent yapılarak bir Yahudi devleti kurulması için giriştiği faaliyetler İsrail'in kurulmasında önemli rol oynamıştır. Erken bir yaşta hayatını kaybeden TH'yi ideallerini benimseyip onu takip eden David-Ben Gurion ve Haim Weizmann gibi isimler Yahudi devletinin kuruluşunu ilan etmişler ve ilk yöneticileri olmuşlardır. I.DS'de Osmanlılara karşı yan yana savaşmış olan Kafkas Yahudisi Joseph Trumpeldor ve sonradan Zeev ismini de alacak olan Vladimir Jabotinsky'dir. Bu isimler Arap-İsrail sorununun ortaya çıkmasında askeri açıdan birçok faaliyete girişmiş; bunun için bir Yahudi lejyonu oluşumunu sağlamışlardır. Shlomo Avineri *Herzl's Vision* (Avineri, 2013) adlı biyografi eserinin bu süreci detaylarıyla araştırıp incelediği görülmektedir.

Yahudiler temel düşüncelerinde üstün ırk olduklarını iddia etmektedirler ve yaymaktadırlar (Yalçın, 1993: 129). Bu inanış Yahudilerin Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurma idealine sahip çıkmalarını kolaylaştırmıştır. Trumpeldor Rus ordusu saflarında uzun yıllar savaşmış sonrasında Siyonist düşünceyle Filistin'e göç etmiş ve Büyük Savaş başlarken Osmanlılar tarafından binlerce Yahudi dindaşıyla Mısır'a sürgün edilmişlerdir. Jabotinsky ise Karadeniz kıyısındaki Odessa şehrinde gazetecilik yaparken Siyonizm akımına kapılıp OI'nin parçalanacağını öngörerek Filistin'de bir Yahudi yurdu oluşturmak için daha 1910'larda kolları sıvayan, İskenderiye'de görünüşe göre "Russkiya Vedamosti" gazetesinin savaş muhabiri olarak bulunan Vladimir Jabotinsky'dir (Kılınç, 2019). TH'nin öngörülleri doğru çıkmış, elli yıl içinde bir Yahudi devletinin kurulmasına öncülük etmişler, lakin onun gibi İsrail'in kuruluşunu yaşayamamışlardır.

Arap-İsrail çatışmasının ortaya çıkması İsrail devletinin kuruluşu sırasında yaşanan iç çatışmalarla doğrudan bağlantılıdır. Yüzbinlerce Filistinlinin bir gecede topraklarından sürülmesi çatışmanın şiddetini körüklemiştir. Bu şiddet bölgeye yayılmış Arap milliyetçiliğinin harekete geçmesiyle çatışmalar savaşa evrilmiştir. Devlet oluşumu süreçlerinde bilginin biçimlenmesi, ruhanileştirilerek kutsal bir yapıya büründürülmesi ve

merkezileştirilmesi, soyut bilginin yönetilmesi için şartların ve tekelleşmenin koşullarıdır (Jung, 2004; 6). İsrail'in kuruluşuna giden süreçte de bu vardır. Dini argümanların yanı sıra Batılı devletlerin BM nezdinde İsrail'i destekleyip Filistinlileri ikinci plana itmesi, Fransa'nın XIX. yy başlarından itibaren başlattığı güçlü desteği sürdürmesi İsrail'in Filistin'i tarih sahnesinden silerek kendi adını yazdırmasını kolaylaştırmış ve kısa sürede BM üyeleri tarafından tanınmasını sağlamıştır.

İsrail, devlet oluşum sürecine girerken dini terminolojiye dayanarak kutsal bir bilgiyle diasporasını motive etmiş ve Filistinlilerin anavatanlarından sürülmeleri pahasına da olsa bu süreci tamamlamıştır. Bu netameli süreci başından itibaren Arap-İsrail sorununu çatışmalarla destekleyerek uluslararası kamuoyunun nezdinde olgunlaştırmıştır. Çalışmanın ana iddiası bu sürecin Fransız etkisi altında gerçekleştiğine yöneliktir. Her ne kadar Birleşik Krallık'ın gerek Filistin'i işgal ederek gerekse Kudüs'ü bağrında barındıran bu kadim coğrafyayı İsrail devletinin kuruluşuna kadar otuz yıldan fazla süren bir geçiş sürecinde yöneterek başat rol oynaması iddia edilse de Bonapart'ın MS'yi gerçekleştiren bir aktör olarak Yahudilere devlet kurma vaadinde bulunması ve Sykes-Picot antlaşmasının önemli bir ortağı olarak Fransızların Yahudilerin Filistin coğrafyasında bir devlet kurmasını net bir şekilde desteklemesi, yeterince araştırılmamış ve geri planda bırakılmıştır.

OD devlet oluşumuna atıfta bulunan Ian Lustick (1985, 2004) "OD'li büyük güçlerin yokluğunu" mevcut bir uluslararası düzen tarafından bölgesel devlet oluşumuna uygulanan normatif ve güçle ilgili kısıtlara bağlayarak açıklamıştır. Uluslararası normların ve büyük güç politikalarının etkisiyle OD'li devlet müteahhitleri, Avrupalı seleflerinin yaptığı gibi bu büyük ölçekli devlet inşa etme savaşlarıyla mücadele edememişler (Jung, 2004: 9); bilakis geçmişten gelen devlet politikalarına sadık kalarak yeni bir devletin kuruluşu için seferber olmuşlardır. Hem çağdaşlar hem de tarihçiler için, İngiltere'nin İrlanda'yla ve Fransa'nın Cezayir'le olan ilişkisi şu anda İsrail-Filistin meselesinin hem kahramanları hem de gözlemcileri tarafından karşı karşıya kalınan soruların çoğunun cevaplarını ortaya sermiş, Fransa'nın Britanya'yla olan rekabetinden doğan ve bu karşılaştırmadan ayakta kalan devlet genişlemesi ve daralması için koşullar hakkındaki hipotezler, başlangıçta İsrail-Filistin meselesi, devletlerin büyüklüğü ve şeklindeki genel değişim süreçleri hakkında sorulan soruları ele almak için kullanılmıştır. (Lustick, 1993: 5). Farklı ve fakat paralel gelişen bir devletin oluşum süreçleri hem tecrübe edilmiş hem de pratikte Arap-İsrail çatışmasında test edilmiştir.

Bu şekilde, herhangi bir ön denetim otoritesinin yokluğu olan “serbest rekabet” veya “anarşi” kavramları Orta Doğu devlet sisteminin evrimini ve şeklini anlamada yalnızca sınırlı ve açıklayıcı bir değere sahip olmuştur. Orta Doğu’nun emperyal güdümlü reel politik girişimcileri çıkarlarını korumaya devam ederken eylemlerini hegemonik bir uluslararası sistemin mevcut normlarına ve güç ilişkilerine dayandırmak durumunda kalmışlardır. Bu girişimcilik sömürgecilik faaliyetlerini de canlandırmıştır. Batılı devletlerin gelişmiş modern silah sanayisi askeri faaliyetleriyle birleşerek hedef kitleleri önce değişime zorlamış ve sonrasında dönüştürmüştür. Orta Doğu devlet sisteminde İsrail’in kuruluşu model olarak dayatılmış gibi görünse de esasen kontrol altına alınmak istenen her yönüyle kolonizasyona tabi olacak ülkelerden müteşekkil bir güç potansiyeli Fransızların motivasyon kaynağı olmuştur.

Oİ’nin gerilemesinin tarihsel arka planını inceleyen Carl Brown (1984) gelişmekte olan Orta Doğu ve uluslararası devletler sistemi arasındaki yakın etkileşimde karakteristik desenleri ortaya koymuştur. Bu örgütlemeyi ve aydınlatıcı enstrümanı “Doğu Sorun Sistemi” olarak nitelendirmiştir. Brown’a göre eşit olmayan güç sistemleri arasındaki yoğun ilişkiler, iç ve dış politikaların harmanlanıp karıştığı bir merkez-çevre mücadelesine yol açmıştır. Bir yandan Orta Doğu’lu devletler Avrupalı güçlü rakipleriyle çok az riskle mücadele etmek için uygun bir arena sağlarken diğer yandan bölgesel ve yerel güçler büyük güç politikalarını kendi amaçlarına göre araçsallaştırabilmişlerdir (Jung, 2004: 10).

Bütün bu uluslararası, bölgesel ve yerel düzeydeki karışıklık; sistemik özellikle hiçbir dış devletin Orta Doğu’ya egemen olamadığı ve onu örgütleyemediği içlerinden hiçbir devletin yapamadığı şekilde ifade edilir (Brown, 1984: 270). Arap-İsrail çatışmasıyla ilgili olarak bu sistemik özellik tüm Arap-İsrail çatışmalarının uluslararası diplomatik müdahalelerle durdurulduğu ancak şimdiye kadar yapılan dış müdahalenin gerçek barış getiremediği gerçeğine yaslanmaktadır (Brown, 1984: 241). Bu yüzden Filistinlilerin eve dönüşü konusu da gündeme gelmesi gereken önemli konular arasında yer almaktadır. BM çatısı altında uluslararası hukukun işletilmesi çatışmanın kontrol altına alınabilmesi için gereklidir.

Arap-İsrail çatışmasının karakteristik özellikleri Orta Doğu’nun mevcut bölgesel politik alanını büyük ölçüde biçimlendirmiştir. Orta Doğu devletlerinin sınırları, hem uluslararası büyük güçlerin çıkarlarının hem de bölgesel aktörlerin iddialarının uzlaşmasını yansıtmaktadır. Filistin devletinin İsrail’in kurulmadan önceki ve kurulduktan sonraki sınırları bu yüzden Batılı büyük güçleri ilgilendirmektedir. I.DS ve II.DS sonrasında galip

gelen devletler arasında yer alan Fransa, Yahudi devletinin kurulmasını çok önemsemiş ve İngilizlerin bölgeyi terk etmesine kadar bu etkinliğini gizli diplomatik faaliyetlerle sürdürmüştür (Zamir, 2015).

Devlet oluşumunun iç boyutlarıyla daha yakından bağlantılı olarak Orta Doğu ve Avrupa örnekleri arasında hayati bir fark vardır. Avrupa devlet oluşumunun rekabetçi doğası ağırlıklı olarak dış düşmanlara odaklanmış olan bir güvenlik kavramıyla düşünülebilir. Dış güvenlik üzerindeki bu baskı ve stres, vatandaşlarının güvenliğiyle devlet güvenliğinin güçlü bir şekilde tanımlanmasına ve böylece devlet idaresinin yüksek seviyede konumlanmış olan bir meşruiyete yol açtı. Askeri erkler ve girişimciler arasındaki pazarlık süreçleriyle birlikte örtüşen güvenlik kavramı, ordunun daha sonra sivil devlet seçkinlerine tabi kılınmasına sebebiyet vermiş ülke, devlet ve toplumun yakınlaşmasına büyük ölçüde katkıda bulunur. Güvenlik endişesi, *mutlak monarşiyi*, anayasal demokratik bir yönetim biçimine dönüştüren iki aşamalı yetkilendirme vasfını ve bu sıkıntılı bir geçmişe sahip olan sivil-asker ilişkisinin tarihsel gelişimini yansıtır.

Başka bir görüşe göre Filistin çatışmasının kökeni daha sonra Osmanlı'nın Beyrut sancağında ve Kudüs sancağındaki ilk Siyonist yerleşimlerin kurulduğu XIX. yy'nin sonlarına kadar uzanır. Avrupa ve OD'deki tarihsel süreçlerin karmaşık etkileşimi çatışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırladı. OI'nin parçalanmasıyla birlikte emperyalist iktidar mücadelesinin ağırlaşması Siyonist ve Arap milliyetçi hareketlerine çıkarlarını büyük güçlerden biriyle ittifak içinde sürdürme fırsatı sundu. Bu büyük güçler o dönem için ya Fransızlar ya da İngilizler oldu. İngilizler bölgeye açıktan müdahale ederken Fransızlar daha çok perde arkasından Arap-İsrail çatışmasına etki etmişlerdir.

Sömürgecilerin söyleminin ana teması, kolonizasyon sayesinde bölge ülkelerinin günümüzde siyasal varlıklarını sürdürebilmeleridir. OI'nin Arap eyaletlerinin San Remo'daki (1920) bölgesel dağılımı, Doğu Sorunu Sisteminin asimetrik unsurları arasındaki güç ilişkilerini andırıyordu. Sömürgeci güçlerin çıkarlarına hâkim olan Büyük Britanya ve Fransa, daha az güçlü bölgesel aktörlerin siyasî özlemlerinde, Orta Doğu'daki yetki bölgelerinin tasvirinde açıkça görülmektedir. Özellikle yeni kurulan Filistin ve Transjordan (Ürdün) bölgeleri arasındaki parçalanma İngiltere'nin Kudüs'ü işgal ederken uyguladığı siyasetin tabii bir neticesidir. Bu bakımdan Siyonist fikre sempati duymaktan ziyade İngiliz hükümetinin stratejik çıkarları Filistin'in 1917'deki Balfour Deklarasyonunda (Ek 6) siyasî bir varlık olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Vereté, 1970: 64).

Manda yönetiminin iki yönü Orta Doğu devlet oluşumu için özellikle önemlidir; İlk olarak bölgeselliğin düzenlenme prensibi tanıtıldı ve kutsandı. İkinci olaraksa bölgesel açıdan Filistin'in ilk defa İngilizlerin emri altında açıkça siyasal birliği vücuda getirildi. Filistin ya da diğer adıyla Güney Suriye Oİ döneminde, payitahta bağlı Şam Eyaleti ya da Şam Beylerbeyliği olarak adlandırılan bölgede bu eyalete bağlı Kudüs sancağı olarak varlığını sürdürdü. 1917 yılında gelen manda himayesi 'Filistin'i çevre ülkelerden ve halklardan ayrı bir coğrafi, ekonomik, sosyal ve politik varlık olarak' denge unsuru haline getirmek ve çıkarların korunmasına hizmet etmek maksadıyla tesis edilmiştir. İkincisiyse devlet oluşumunun içsel yönleriyle ilgili olarak erken dönemde Oİ reformları tarafından başlatılan modern idari ve askeri yapılar geliştirilmiş ve fiziksel güç tekelleri daha sıkı bir şekilde kurulmuştur.

Sınırlı egemenlikle ve siyasî bağımsızlıktan yoksun bırakılmış olmasına rağmen zorunlu himaye dönemi uluslararası düzenin politik matrisini bölgeye getirmiş, sonuç olarak Orta Doğu devlet sisteminin bölgesel yapısını ve Filistin çatışmasının koordinatlarını şekillendirmiştir. Böylece siyonist hareket Filistin'deki İngiliz manda idaresinin giderek daha fazla kolonileşmesini ve devlet benzeri kurumsal bir yapı kurmasını fırsat bilerek fikirlerini uygulamaya koyma fırsatı bulmuştur. Oysa Avrupalı Yahudilerin Filistin'e olan kitlesel göçü Alman Nazi rejimi Yahudilere karşı imha politikasını başlatana kadar gerçekleşmemiştir. Örneğin 1933'ten 1935'e kadar yaklaşık 135.000 Yahudi yerleşimci göç etmesine karşın benzer sayıda Yahudi'ye LDS'nin sonundan 1933 yılına kadar on beş yıldan fazla bir süre içinde Filistin'e göç etmiştir. Arapların kendi aralarında güttüğü politikayla ilgili olarak 1930'lar aynı zamanda bölgesel devletlerarası ilişkilerin sistemik yapılarının uygulandığı dönem olarak anılır.

'Arap Halifeliği', Haşimi-Suudi Çatışması, Suriye Krallığı'nın kurulması ve Filistin sorunu gibi meseleler Arap devletleri arasındaki birliğin ve anlaşmazlığın karakteristik kalıpları gibi temalar etrafında devinip durmuştur. Mısır, Irak, Suudi-Arabistan ve Transjordan arasındaki bölgesel hegemonya mücadelesinde Filistin'in Arap nüfusunun siyasî iddiaları ve Siyonizme karşı direniş tercihleri 'herhangi bir Arap ülkesinin Filistin'de bir yere ulaşip güç elde etmesini ya da bir dayanak elde etmesini engellemek' maksadıyla hareket eden Arap yöneticilerin emrindeki çıkarlarına esir olmuştur. Bu çerçevede Filistin sorunu farklı boyutlarda incelenmiştir. XIX. yy'deki ilk Siyonist yerleşim yerlerinden İsrail'in Lübnan'a müdahalesi sırasında FKÖ ve İsrail ordusu arasındaki büyük askeri çatışmaya kadar (1982) Filistin çatışması bölgesel ve uluslararası siyasî yapılarla karmaşık

bir ilişki içinde gelişmiştir. Analitik bir bakış açısına göre bu karmaşık ilişki çatışmanın dört boyutuna işaret etmektedir (Jung, 2004):

İlk olarak; İsrail devletinin Batı Şeria'nın işgal altındaki bölgelerinde ve Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinlilerle ya da Filistin'in dışındaki mültecilerle ve gurbetçilerle arasında olan ilişki gündeme getirilmelidir. İsrail-Filistin boyutu bölgesel ve politik olarak demografik bir nitelik arz etmektedir. Bölgesel görünümün merkezinde 1948 Aralık tarihli ve '194 no'lu BM meclis kararına dayanan Filistinlilerin iddiaları önemli olmaktadır. Sürgündeki nüfusun anavatanlarına geri dönüş ve bağımsız bir Filistin devleti kuracak olan kendi kaderlerini tayin hakkına sahip olmaları planlanmıştır. Demografik açıdan meseleye yaklaşılacak olunursa İsrail devletinin açıkça Filistinlilerin dönüş hakkıyla bağdaşmaz görünen Yahudi bir karaktere sahip olmaları gündeme gelecektir.

Bir sonraki aşamaysa İsrail-Arap boyutudur ve bu İsrail'le Arap devletleri arasındaki karmaşık ilişkiyi yansıtmaktadır. Burada öncelikle askeri güvenliğin ve sınırların daraltılması söz konusudur. Ayrıca su kanallarının dağıtımı ve İsrail işgali altındaki Filistin'le doğrudan komşuları arasındaki ilişkiyi şekillendiren bölgeler gibi meseleler de bulunmaktadır: Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan bölgesel sorunları. Sonrasında İsrail-Arap ihtilaf boyutunun tüm Filistin'e yönelik pan-Arap iddialarına dayanan ideolojik bir yönü vardır. Bu ideolojik yön tüm Arap rejimlerinin politik meşruiyetini etkilemektedir. Filistin meselesine verilen destek genellikle retorik olsa da Arap devletlerinin iç siyasî istikrarı ve aralarındaki liderlik arayışı için önemli bir değişken olmuştur.

Üçüncü olarak; çatışmanın Yahudi-İslam boyutu, ayrıca din kaynaklı çatışmaların gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu durumun İsrail'le İslam dünyası arasındaki ilişki üzerinde etkisi vardır. İslami bir bakış açısına göre İsrail devletinin toprakları her ne kadar Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından sahiplenilse de İslam toplumuna ait topraklar olarak İslamiyet'in ayrılmaz bir parçası konumundadır. İslamiyet içindeki özel bir Yahudi devletinin varlığı İslam üstünlüğü fikrine kalıcı bir meydan okumaya neden olmaktadır. Dahası Mekke ve Medine'nin arkasındaki sıralama sonrasında Kudüs'ün yer alması İslam'ın kutsal şehirleri arasında en önemli üçüncü yeri temsil ettiğini gösterir. Dolayısıyla 'İslam topraklarında Yahudi yönetimi' ve Kudüs meselesi Filistin meselesini aynı zamanda İslami bir mesele haline getirmiştir.

Dördüncü ve son boyutu çatışmanın sömürge/Batı boyutuyla ilgilidir. Bu durum İsrail devletinin oluşumunun aldığı tarihsel yörüngenin bir sonucudur. Sömürgeci güçlerin

Orta Doğu devlet oluşumuna katılımı ve Siyonist harekete Batı yardımı katılımı göz önüne alındığında Fransa dâhil Batı'nın 1960'lardan bu yana İsrail'e verdiği neredeyse koşulsuz destekle beraber Arap dünyasının İsrail'i 'Batı emperyalizminin en ileri karakolu ve sembolü' olarak algılaması şaşırtıcı değildir. Arap dünyasına karşı tarihsel olarak inşa edilmiş bir Batılı komplo anlayışı İsrail toplumunu Arap komşularından belirgin bir şekilde ayıran teknoloji, eğitim ve ekonomi alanlarındaki yüksek standartlarla daha da geliştirmiştir. Gerçekte Filistin çatışmasının bu dört boyutu neredeyse ayrılmaz bir şekilde birbiriyle iç içe geçmiştir. Burada sunulan analitik ayırım karmaşık çatışma yapılarını ve Filistin milliyetçiliğinin oluşumuyla nasıl ilişki kurduğunu daha iyi anlamak için bir buluşsal araç olarak hizmet etmektedir. Bu araç Arap-İsrail çatışmasının nasıl ortaya çıktığının anlaşılmasına yardımcı olmakta ve eleştirel bir bakış açısının önünü açmaktadır.

Analitik amaçlarla ilgili olarak çıkar çatışmalarıyla ideolojik çatışmalar arasında ayırım yapmak daha mantıklıdır. Meselenin İsrail-Filistin ve İsrail-Arap boyutları da göz önüne alınarak toprak ve güvenlik sorunlarıyla Filistinli mültecilerin ülkesine geri gönderilmesi ve tazmin edilmesiyle ilgili meseleler esasen müzakereyle çözülebilecek çıkar çatışmalarıdır. İsrail-Arap, Yahudi-İslam ve sömürge/Batı boyutlarının üstesinden gelmekse daha zor bir süreç olarak önümüzde durmaktadır. Siyasî dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası olarak pan-Arab söylemi ve İslam'ın Filistin'de hak iddia etmesi gibi İsrail'in sömürge tahakkümünün de kabul edilemez bir siyaset olduğu inancı müzakere edil/e/memektedir. Daha önce belirtilen çıkar çatışmalarına, her ne kadar adil bir çözümün getirilebilme ihtimalinin bu dünya görüşünün üzerinde bir etkisi olsa da algıdaki müspet değişikliğin gerçekleşmesi zaman alacaktır. Filistin çatışmasının fikirsel bileşenleri bu nedenle bağımsız bir Filistin devletinin temelini koruyacaktır.

Filistin çatışmasının şiddetle yoğrulmuş tarihi göz önüne alındığında, Filistin sorununun ideolojik yönlerinin canlılığını devam ettirmesi, bölgesel devlet oluşum sürecinde ortaya çıkan diğer yerel ve bölgesel çatışmaları güvenceye almak için etkili olmaktadır. Teorik olarak güvenikleştirme siyasallaşmanın aşırı bir versiyonudur ve varoluşsal bir tehdit ve sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu şekilde hem İsrail hem de Arap ülkeleri bölgesel siyaseti yüksek derecede güvenlik altına almışlardır. İsrail örneğinde olduğu gibi bölgesel çatışmalar ve ülkenin kendi güvenlik devleti Holokost'un arka planı karşısında İsrail'i 'hisar devletine' dönüştürerek 1956 Süveyş Kanalı Krizine ve 1967 Altı Gün Çatışmasına yol açmıştır (Kedourie, 2005b). Arap rejimleri askeri güç

kullanımının meşruiyetini kurumsallaştırabilmek adına Filistin çatışmasının ideolojik tarafını da dikkate almıştır.

Filistin çatışmasının ideolojik boyutu direniş hareketlerinin siyasal mücadelelerinde savunma amacı güden araçların uygulanmasını uluslararası hukuka uygun hale getirme stratejilerinde büyük rol oynamıştır. Arap-İsrail savaşlarının ilk dalgasından itibaren bu böyle olagelmıştır. Dönemin Arabistan ve Yemen krallarının tutumu önem kazanmış boykot gibi eylemler iç çatışmaya dönüşmeden sınırlandırılmıştır. Filistin'in son hâkimi olan Hacı Emin el-Hüseyni de Filistin'den ayrılmak zorunda kaldığı tarihe kadar manda yönetimiyle diyaloga devam etmiştir.

Arap-İsrail sorununun ortaya çıkışında farklı bakış açılarının hayati önem arz ettiği açıktır. Dolayısıyla bu sorunun ortaya çıkışıyla alakalı olarak bazı görüşler önem kazanmaktadır. Örneğin Filistin'in siyasî bir varlık olarak oluşturulması ve toprak ilkesinin hayata geçirilmesi, çok kutuplu düzenin dağılmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Hem Siyonistlerin hem de Arap milliyetçilerinin kendilerini İngiltere'yle ilişkilendirmeleri görev süresi boyunca düzensizce silahlı çatışmalara doğru tırmanan Filistin sorununun iki aşamalı çözümü için temel taşı oluşturmuş; bu durum 1936-1939 arası dönemdeyse sınırlı egemenliğe hapsedilmiştir. Sömürgecilik anlayışıyla süper güç çatışması bağlamında manda döneminin bölgesel siyasal yapıları Westphalian sisteminin uluslararası yasal çerçevesine sığdırılmıştır. Buna göre Filistin meselesi bir Arap-İsrail devlet ihtilafı olarak ortaya çıkmış ve uluslararası sistemin Fransızlar ve İngilizler gibi bölgesel aktörlerinin sağladığı şartlar ve kısıtlamalarla dengelenmiştir.

Çatışmanın kuramsal değişmezi Filistin ve İsrail (Kedourie, 2013) siyasî ve ekonomik kurumlarının oluşumundaki örgütsel seviyelere ilişkin yapısal bir asimetriye yaslanmıştır. Devlet inşa etme yöntemindeki vazifesi süresince Siyonist hareketin net bir programatik stratejisi vardır; Siyonist Dünya Kongresi, Yahudi Ajansı Histadrut (sendika federasyonu) ve paramiliter Haganah oluşumlarının emrindeki güçlü siyasî örgütleri sayesinde Filistin'de Yahudi kolonizasyonu adım adım hayata geçirilmiştir. Ek olarak bu kurumlar Siyonistlerin Yahudi nüfusu için yetki alanlarının modern ekonomik sektörünü tekelleştirmelerine yardımcı olmuşlardır. Bu şekilde geleneksel Filistin toplumunun toplumsal dönüşümü esasen engellenmiş ve geleneksel siyasî hizipçilik biçimleri Filistin direnişinin etkinliğini ciddi bir şekilde sınırlandırmıştır. Bu yapısal asimetri Birleşmiş Milletler (BM)'in Kasım 1947'de Filistin için bir parçalanma planı sunmasından sonra da tarihi olayları şartlandırmıştır.

Hayfa doğumlu İsraili tarihçi ve Exeter üniversitesinde Avrupa Filistin Araştırmaları Merkezi direktörü Ilan Pappé, Filistin meselesi üzerine akademik önemli araştırmalara imza atmıştır. Orijinal adı *The Ethnic Cleansing of the Palestine* olan eserinin “The Red House” başlığı altında İsrail askerlerinin planlı olarak Filistinlilere yönelik etnik temizlik savaş suçunu işlediğini iddia etmiştir (Pappé, 2007). Bu iddiasını temellendiren gelişmelerden birisi şöyledir; “Bu binada (Red House), 10 Mart 1948’de soğuk bir Çarşamba günü öğleden sonra, on bir kişilik bir grup, kıdemli Siyonist liderler, genç askeri Yahudi subaylarla birlikte, Filistin’deki etnik temizlik planına son rötuşları yaptı. Aynı akşam, Filistinlilerin ülkenin geniş bölgelerinden sistematik olarak sürülmesine hazırlanmak için karadaki birimlere askeri emirler gönderildi.” (Pappé, 2007: xii). Bu aşamadan sonra birçok askeri operasyon Filistinlileri yurdundan etmiştir.

Plan Dalet, Nachshon, Tantura, Palm Tree, Hiram ve Dawaymeh askeri operasyonlarını düzenleyen İsrail askerleri Filistinlileri kitlesel ve kalıcı olarak memleketlerinden sürmüşlerdir. Bu operasyonlar sırasında doğal olarak katliamlar yaşanmış ve Filistinlilerin direnişlerini imkânsız hale getirmiştir. Arapların reaksiyonları durumu hepten kötüleştirilmiş, 1967 Arap-İsrail savaşlarından sonra kutsal ibadet mekânları olan Kudüs’ün eski şehir bölgesindeki kontrolünü de kaybetmişlerdir. Batı’nın kolonyalist politikalarının benzerini ve daha profesyonel askeri uygulamalarını uluslararası hukuku ihlal ederek uygulamış olan İsrail yönetimi, kendi ülkelerini Filistinlilerin maruz bırakıldığı insanlık dışı savaş suçlarının sembolü haline gelmiş olan Nakba’sı üzerine bina etmiş ve bu yapıyı yetmiş yıldan uzun bir süredir istikrarlı olarak ve bu acıyı körükleyerek korumuştur.

Son olarak, Siyonistler hali hazırda atanmış olan bölgeyle bütünleştirilebilecek eski bir kurumsal yapı geliştirmiş olsalar da Arap reaksiyonu nispeten dağınıktır ve Yahudilerin yerleşimini reddetme cephesi Arap nüfusunun Filistin halkının çıkarlarından ziyade Arap devletlerinin rekabet eden çıkarları tarafından motive edilme eğiliminde olmaktadır. Bazen bu çıkarlar çatışmakta ve Araplar organize olup tepki gösterme yeteneğini yitirmektedir. Arap-İsrail çatışmalarının tamamına yakını yetersiz koordinasyonun ve uzlaşamayan-anlaşılamayan ülke çıkarlarının sebep olduğu hezimetten ötürü İsrail’in kesin üstünlüğüyle neticelenmiştir. Bu yüzden Arap davası Filistin sorununun çözümüne yardım etmekten ziyade onu baltalama pozisyonu üstlenmiştir.

2.1.1. Kudüs'ün Tarihsel Önemi

Her üç din içinde kutsal sayılan Kudüs, tarih boyunca İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudiliğin merkezi oldu (Çubukçu, 2002: 51). Kudüs, üç semavi din için de önemli bir inanç merkezidir. Bugüne kadar üç dinin temsilcileri tarafından nöbetleşe idare edilen bu belde en huzurlu dönemlerini Müslüman temsilcilerin idaresinde yaşamıştır. Selahattin Eyyübi dönemi bunun somut örneklerinden biridir. Kudüs'ün yazgısı Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet dinlerinin mensuplarına hiçbir zaman mutlak bir huzur sağlamadı; dolayısıyla paylaşılamanın verdiği ızdırapla genel olarak kan ve gözyaşına sahne oldu. İslam dininin yazgısı Kudüs'ün yazgısıyla paralellik arz etmiş ve çoğu zaman bu yazgı sorunlu gelişmiştir. Sadece ilk asırlarda değil, daha sonraki asırlarda da İslam'ın kaderi dünya çapında öneme sahiptir (Hodgson, 1997: 105). Araplar İslam dininin doğuşundan birincil derecede önemli vazifeler üstlenmiş, yeryüzünde birçok ülkeye dağılmışlardır. Filistin coğrafyasında doğal olarak hak iddia etmekte ve fakat günden güne ellerinde kalan sınırlı arazileri kaybetme tehlikesiyle yaşamaktadırlar.

İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yahudiliğin doğduğu şehir olan Kudüs, uluslararası ilişkiler açısından düşünüldüğünde insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmektedir. Tarihi oldukça gerilere giden bu şehir milattan önce dördüncü bin yıldan itibaren insanlığın kaderini tayin etmede etkin olmuştur. Kudüs ilk olarak Yahudiliğin kutsal mekânı olmuş, akabinde Hristiyanlara miras kalmış, en nihayetinde milattan sonra yedinci asırda doğan İslam'ın sancağı haline gelmiştir. Gerek Süleyman mabedi gerek Kutsal Kabir kilisesi (Montefiore, 2011: xxi) ve gerek Kubbet-üs Sahra'yla Mescidi Aksa bu kadim şehrin en hassas ve en kırılğan merkezleridir. Tarih boyunca bu merkezlerden kargaşa ve çatışma eksik olmamış fakat kutsal olan bu mekânlar zaman zaman barış ve esenliğin yurdu olmuşlardır.

Şehrin ilk sakinleri açısından Kudüs'e bakacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkacaktır: Tevrat menşeli hikâyeler Nuh Peygamber'in çocuklarından Ham için günümüz Darüsselam ve civarının vâdedilmiş kutsal toprak hakkı hukukuna tabi olarak takdir edildiğini göstermektedir. Ham'ın oğullarından Kenan zamanında ülkeye ilk göçlerin hareketlilik kazandığı varsayıldığından Filistin adı çeşitli antik metinlerde "Kenan diyarı" adıyla anılmıştır (Kavas, 2018: 47). İslâm kaynaklarında da 'Kenan illeri' şeklinde atıf yapılan ülkenin Nuh Peygamber ve bahsi geçen çocuklarıyla olan meselesinde kesintisiz bir hikâye bulunmamaktadır. Günümüz arkeolojik verileri Kudüs ve onu çevreleyen diyarın, yapılan göçlerle İsa Peygamberden önce üç bin beş yüzlü yıllarda doğduğuna

işaret etmiştir. Tarihsel arşivlere göre Kudüs şehrinin ilk yerleşimcileri tek tanrı itikadını özümsemeyen ve hiçbir ahiret inancına dayalı imana müntesiplikleri kanıtlanmamış olan pagan inanç sistemine tabi gezgin klanlardır.

İslâm dünyasına ait olan yazılı belgelerde Tâlût adıyla geçen başkumandan kontrolünde Şeria akarsuyunun batı kıstağına kaçan İsrailoğulları günümüz Filistin kara parçasının egemeni durumundaki Filistinlilerle çatışmıştır. Savaş pozisyonundayken Yahudi gençlerden Davud adındaki bir asker (McKenzie, 2000), fırlattığı sapan taşıyla Filistin ordusunun kralı Câlût düşürülünce çatışmanın mahiyeti aniden değişmiştir. İslâm inancına göre Allah'ın daha sonra şahsına nebilik görevi, politik iktidar ve bilgi tevdi ettiği Davud Peygamber Yahudileri İsa'dan önce 1010-970 seneleri döneminde yönetmiştir. Davud Peygamber İslâm inancı açısından gerek kral gerek peygamber olarak anılsa da Yahudi medeniyetinde yalnızca hükümdar olarak anılır.

Atalarının evrimsel vatanı Filistin'i ezeli rakiplerinin yönetiminden alan İsrailoğulları Davud Peygamberin önderliğinde politik ve manevi açıdan baştan kuvvet kazanma dönemine adım atmıştır. Davud Peygamber günümüz Kudüs'teki kale surlarının tam güneyinde kentin orijinal planının ilk nüvelerini hayata geçirmiştir. Davud Peygamberin İsa'dan önceki bin üç yılında başkent ilân ettiği bu kutsal belde günümüz Kudüs'ünden oldukça dar bir alanda inşa edilmiştir. Davud Peygamber'in egemenliğinde Filistin kentleri dürüstlük ve irfanla yüklü bir periyoda tanık olmuştur. Şahsının ardından da tekrar hükümdar ve Allah'ın elçisi sıfatıyla mahdumu olan Süleyman Peygamber halefi olmuştur. Müslümanların kutsal kitabı olan Kuran'a göre Elçi Süleyman (Solomon, 2005) insan soyunun tanık olduğu mucizevi imkânların buyruğuna hediye edildiği olağanüstü bir devlet başkanı olarak vazifesini tamamlamıştır.

Yahudilerin oldukça çok önem verdikleri Süleyman Tapınağının banisi olan ve milattan önce X. yy ortalarında hüküm süren Süleyman Peygamber hem Müslümanların hem de Yahudilerin kutsal kitabının rivayetine göre âdemoğlundan, iblislerden-cinlerden, uçan hayvanattan ve başka hayvanattan müteşekkil muazzam toplulukları idare etmiştir. Bütün bu yaratılmışlar o zatın buyruğu ve idaresine tabi olarak arzu ettiği hizmetleri yerine getirmek amacıyla çaba sarf etmişlerdir. Süleyman Peygamber Dârüsselâm'da muazzam bir ibadet mekânı bina ettirmiştir. Hristiyanların peygamberi İsa'dan önce X. yy ortalarında bitirilen mescidin ibadet doğrultusu da Mekke şehrinde bulunan Kâbe-i Muazzama'ya dönüktür. Mevcut kutsal kitap Tevrat nüshaları aynı zamanda devlet başkanı da olan Süleyman'ın buyruğuyla bu mabedin merkezindeki has müşterek kasada himaye edilmiştir.

Mabedin bitirilerek hizmet sunmaya başlamasından sonra babası Kral Davud Peygamberin zamanında inşa etmiş olduğu vilayet günümüz kale sınırları içinde mevcut olan Kudüs şehrini de kucaklayacak biçimde geliştirilmiştir.

Peygamber Süleyman'ın vefatından sonra O'nun kurduğu büyük krallığında dağılma dönemine girilmiştir. Şahsının inşa etmiş olduğu rejim, haleflerince korunamayınca Yahudiler arasında tez zamanda vuku bulan politik ihtilaflar bölgedeki sürdürülebilir rejimi yıkmıştır. Kuzey-Güney yönlerinde parçalanmış bulunan ülkenin güney yönündeki toprak parçası “Yehuda” kuzey yönündeki parçasıysa “İsrail” ismiyle anılmıştır. İsrail Yakub Peygamberin rumuzuyken Yehuda ismiyse çocuklarından tekinin isminden alınmıştır. Filistin coğrafyasından devam etmiş olan vetire bütünüyle dâhili çatışma ve kargaşaya bulanmıştır. Devlet iç savaşın pençesinde kıvranmış ve harici işgallere fazlasıyla müsait duruma düşmüştür.

Takip eden yıllarda Yahudiler vatanlarından uzaklaşıp göç yollarına düşmüş ve Irak'ı kendilerine vatan olarak benimsemişlerdir. İlk zamanlarda büyük sıkıntılar yaşamış ve kölelik baskısı altında mücadele vermişlerdir. Babil esareti döneminde Yahudilerin İran'da imparator Kiros'un himayesinde altın çağlarını yaşamaları, bu devletin Yahudi ırkının Orta Doğu'daki varlığına önemli bir katkıda bulunduğunu göstermiştir. Yahudilerin bütün alanlarda ilerlemeye başladıkları bu dönem Yahudi siyasi ve dinî tarihinin başlangıcında önemli bir dönüm noktasıdır (Kewaan, 2017: 9). İran'ın tarihinde en etkin krallardan bir olan Pers ülkesi hükümdarı olan I. Artaserhas'ın kurmaylarından Nehemya isimli bir Yahudi müşavir Kudüs için tayin edilmiştir. Royal (Kraliyet) idare karargâhı durumundaki Susa kentinden çıkan Nehemya çevresindeki bir heyetle beraber Kudüs'e ulaştığında göreve başlamış, kenti yeniden imar etmiş ayrıca şehri surlarla çevirmiştir. Günümüze kadar olan zaman tüneline muazzam bir dönüşüme uğrayan Kudüs şehrinin mevcut somut hudutları, aşağı yukarı Nehemya döneminin icraatların eseridir.

Kudüs'ün bir dönem adı değişmiştir. Bu isim değişikliği Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde olmuştur. Roma İmparatoru Hadrianus İsa'dan sonra II. yy'de İsrailoğulları'nın Kudüs merkezinde bıraktıkları izlerin yok edilmesini askerlerine buyurmuştur. Kentteki ibadet mekânları kutsal izler ve amblemler ortadan kaldırılmış, Kudüs “Roma şehri” hüviyetine bürünmüştür. Kale sınırlarının iç tarafına bir çift kocaman bulvar imar eden Hadrianus kale duvarlarını da yeniden inşa ettirmiştir. Roma pagan inancının iki önemli tanrısına ithafen “Aelia Capitolina” ismini alan Kudüs kentine İsrailoğulları'nın giriş yapmaları ve cenazelerini gömmeleri men edilmiştir. Yahudilere

müsaade edilen sadece, günümüz İbrani kolejinin okul arazisinin mekânı olan Scopus Tepesi (Arapçada: Cebel el Meşârif) kent için bir seyir tepesi imkânı olmuştur.

Doğu Roma'nın hükümdarı olan Konstantin zamanında İsa'dan sonraki asırlardan dördüncüsünde Hıristiyanlık devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir. Konstantin'in bu politik icraatı yalnız inançların geçmişi yönünden değil gezegenimizin geçmişi istikametinden dahi güçlü bir değişim döneminin yaşandığına delalet etmektedir. Bir araya gelen İznik yönetim konseyinin sonrasında Konstantin validesi Helena'yı Kudüs'teki Hıristiyan binalarının yeniden canlılık kazanması amacıyla "Kutsal Topraklar"a yollamıştır. Bir süre sonra 'Azize' payesiyle taltif edilen Helena, Kudüs'ü ziyaret ettikten sonra (Al-Quds, 1985: 37) oraya yerleşmiş ve ilerleyen süreçte "Kıyâme Kilisesi" en önde gelmek kaydıyla günümüzde dahi canlılığını muhafaza eden birçok İsevi ibadet mekânlarının binaları inşa edilmiş ve vakıfları kurulmuştur.

Dogmatik İseviliğin Kudüs'teki egemenliği Azize Helena'nın şehre yerleşmesiyle beraber başlamıştır. Milattan sonra yedinci asırda bugünkü Orta Doğu coğrafyası Bizans ve Sâsânî devletlerinin birbiriyle devamlı çatışmalarının cereyan ettiği bir meydan kimliği kazanmıştır. Sâsânîler bu hayati yardımlara karşılık olarak İsrailoğulları'nın 'Süleyman Mabedi' yapısını tekrar imar etmelerine müsaade etmiştir. Yahudilerden sonra Hıristiyanların şehre hâkim olmasıyla beldenin kutsallığı iki semavi dinin hac mekânı olacak kadar ilerletilmiştir. İslam dininin henüz doğmadığı dönemde yaşanan gelişmeler Kudüs'ü din menşeli çatışmaların Pagan-Yahudi boyutundan Yahudi-Hıristiyan boyutuna çevirmiş bu çatışmalar zaman zaman katliamlarla bezenmiştir.

İsa'dan sonra VII. yy'de İslam'ın doğduğu zamanlarda Kudüs şehrindeki kutsal Süleyman mabedi yeniden canlandırılmış ve müntesiplerine daha fonksiyonel bir şekilde bir külliye gibi hizmet sunmaya devam etmiştir. Halife Ömer zamanında Müslümanlar güneyden Bizans topraklarına fetih hareketi başlatmışlar ve Kudüs'ü topraklarına katmışlardır. Kentin maddi manevi hükümdarı olan Piskopos Sophronius İslam Halifesi Ömer bin Hattab'a kentin anahtarlarını fethin sembolü olarak vermiştir (Montefiore, 2011a: 235). Kudüs'ün Müslümanlara geçmesinden sonra Halife Ömer, Kudüs şehrindeki yerel halkın, hangi dinden olursa olsun, hür bir şekilde ibadet edebilmesi için, inanç hürriyetlerini garanti altına alan bir antlaşmaya imza atmış ve deklare etmiştir. Kudüs'te günümüzde dahi yürürlükte olan ve inanç hürriyetini teminat altına alan yasaların esası bu "emannâme" (Aydınli, 2020; 618) belgesine yaslanmaktadır.

Halife Ömer bin Hattab döneminde (634-644) Müslümanların ilk kiblesi konumunda olan Beyt'ül Makdis'in bulunduğu mekânda günümüzde Mescid-i Aksâ yerleşkesi olarak güvence altına alınmış olan vakıf arazisinde bir mabed imar edilmiştir. Kubbetu's-Sahra adıyla bilinen daha büyük mescidi VII. yy sonlarına doğru Emevî halifelerinden Abdümelik bin Mervan yaptırmıştır. Bu eser, İsrailoğulları'nın iddiasına göre İbrahim Peygamberin oğlu olan İshak'ı Allah'a kurban adadığı, bu adağını gerçekleştirmesi buyruğunun vahyolunduğu taşın üstüne bina edilmiştir ve bu sebeple orijinal adı olan Kubbetu's-Sahra (Montefiore, 2011a: 242)ismiyle anılmaktadır. Kubbetu's-Sahra inşa edildiği zamandan bu zamana kadar çökmeden dayanabilen en kadim İslâm çalışması sıfatını haizdir.

Yedinci asrın sonları ve sekizinci asrın başlarında Emevî İslâm halifesi olarak hükmetmiş olan Abdümelik'in halefi Velid, Şam'da imar ettiği Emevî Camii'yle çağdaş olan, İsa'dan sonra VIII. yy başlarında 701 yılında Mescid-i Aksâ vakıf arazisi içine, hacıların ihtiyacına cevap verebilecek büyüklükte bir mabed yaptırmak istemiş bunun için Halife Ömer'in zamanında bina edilen tahtadan mabed yok edilmiş onun yerine Kâbe'ye yönelik olan muazzam bir ibadet yeri inşa edilmiştir. Yaşanan yangın olayları, zelzeleler, fetih hareketleri ve işgaller yüzünden Kible Mescidi tarihe karışmıştır. Bu asrın Kudüs'ünün ortaya çıkmış olduğu VIII. yy başları eş zamanlı olarak kentin adının kalıcı bir şekilde "Kudüs" (Harman, 2002) olarak anıldığı bir dönemdir ve Abbâsîlerin, kentin "İlya" olan adını "Kudüs" ismine çevirmesiyle yeni bir döneme girilmiş, ardından bu adlandırma zamanla kalıcı hale gelmiştir (Montefiore, 2011: 235).

Papa Urban'ın çağrısına uyan Haçlılar Avrupa'nın dört bir yanından toplanarak, Godfrey de Buillon komutasında Filistin'i işgal etmiştir. İslâm topraklarında önlerine gelen bütün yerleşim birimlerini yakıp yıkarak coğrafyanın kalbine kadar ilerleyen Haçlılar Temmuz 1099'da (Runciman, 1995a: 288) Kudüs'te gücü ele geçirmiştir. Kutsal şehrin Haçlılar tarafından alınması Kudüs sakinleri için gerçek bir felâket olmuştur. Sur içinde yaşayan binlerce Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi kılıçtan geçirilmiştir. Batılı tarihçilerin de teyit ettiği gibi Kudüs'ün dar sokaklarında atlar baldırlarına kadar çıkan kan deryasından geçmişlerdir.

Kudüs'ü işgal edip ahalisini kılıçtan geçiren Haçlılar şehirdeki bütün dinî eserleri kendi kontrolleri altına almışlardır. Mescid-i Aksâ ve çevresindeki mescitler kilise ve at ahırlarına dönüştürülürken Ortodoks Hıristiyanlara ait mekânlar da sahiplerinin ellerinden alınmıştır. Haçlıların Kudüs'teki yaklaşık bir asırlık gücüne Salahaddîn Eyyübî XII. yy'nin

ikinci yarısında son vermiştir. Fâtımîleri ortadan kaldırdıktan sonra Suriye bölgesindeki diğer emirlikleri fetheden Salahaddîn Hittîn Savaşı'nda (1187) Haçlıları yenmiş, Kudüs teslim olmuştur (Runciman, 1995b; 465). Şehir onun zamanında yeniden Halife Ömer zamanındaki gibi inanç hürriyetinin sağlandığı bir döneme girmiştir.

İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard fetihten sonra Kudüs'ü yeniden ele geçirmeye çalıştıysa da bu mümkün olmamıştır. Salahaddîn'le Richard arasında 1192'de imzalanan bir antlaşma Kudüs'ün yönetimini garanti altına almıştır. Şam'a çekilmeden önce bir süre Kudüs'te yaşayan Salahaddîn Hıristiyanların ibadet haklarını garanti altına almıştır. Çok sayıda Müslüman savaşçıyı sur içinde iskân eden Salahaddîn, Kıyâme Kilisesi'nin anahtarlarını da iki Müslüman aileye teslim ederek Hz. Ömer zamanında Kudüs'te kurulan dinî dengeyi muhafaza etmiştir. Kudüs barış şehri olmasının manasını bulmuş, şehir tarihteki en huzurlu dönemlerinden birini yaşamıştır (Inman, McDonald, 2007: 67).

Salahaddîn Eyyûbî'nin yeğenleri Kâmil Eşref ve Muazzam, Beşinci Haçlı Seferi'nin savuşturulmasından sonra kendi aralarında çatışmaya başlamıştır. Bu sırada doğudan batıya doğru genişlemeye başlayan Harzemşahlar, Eyyûbîler için ciddi tehlike oluşturmuşlardır. Kendisini hem kardeşleri hem de Harzemşahlar tarafından kuşatılmış hisseden Kâmil, Alman İmparatoru İkinci Friedrich'le temasa geçerek yönettiği Filistin bölgesini savaşız şekilde Haçlılara teslim etmiştir. İmzalanan antlaşma gereği Alman İmparatoru 1229 senesinde Kudüs'ü çatışmasız olarak teslim almıştır. Müslümanların büyük tepkisiyle yüzleşen Kamil Müslümanların Kudüs'teki gücünün kaybolmasına neden olmuş, Kudüs barış ve esenlik yurdu olmaktan uzaklaşarak kaosa sürüklenmiştir (Inman, McDonald, 2007: 74).

Kudüs'ün el değiştirmesi Müslümanlar arasında olduğu kadar Hıristiyanlar arasında da kargaşaya yol açmıştır. Hıristiyanlarla Yahudiler arasındaki gerilimden dolayı İspanya'yı terk etmek durumunda kalan Yahudi din adamı Rabbi Moşe Ben Nahman Memlûkların müsaadesiyle Kudüs'e gelmiş, Kudüs'te büyük bir sinagog inşa ettirmiştir. Rabbi Moşe öldüğünde etkin bir Yahudi gücünü miras olarak bırakmıştır. Sinagoga kendi isminin baş harflerinin kısaltılmasıyla "Ramban" adı verildi (McDonald, 2007: 67). Ramban Sinagogu VIII. yy'de kurulan Karay Sinagogu'ndan sonra Kudüs'ün en eski aktif sinagogu ama aynı zamanda şehrin hâlâ mevcut durumdaki ilk büyük Yahudi mabedi olagelmiştir.

Kanuniden itibaren Osmanlılar Kudüs şehrinde birçok vakfiye inşa etmişler mevcut yapıları onarmışlar böylece kenti toplum için daha medeni yaşanır hale getirmişlerdir. Memlûklar *taş medeniyeti*ken Osmanlılar *su medeniyeti* hüviyetine bürünmüştür. Yahudiler Oİ padişahı olan muhteşem Süleyman devrinde Ağlama Duvarı'na dokunabilecek ibadet hürriyetine kavuşmuşlardır. İsa'dan sonra birinci asrın ikinci yarısından on altıncı asrın ortalarına değin kutsal beldedeki İsrailoğulları'nın sayısının kesintili olarak değişiklik göstermesine rağmen kutsal beldede bir Yahudi cemaati varlığını korumuştur.

Ramban mabedinin inşa edilmesinin ardından önemli bir güç kazanan İsrailoğulları onsekizinci asırda Ukrayna menşeli haham Yehuda Ha Hasid'le beraber daha da güçlenmişler ve motivasyonlarını Yeremya'nın çabalarına bağlamışlardır. Düşmanlık ve zulümle karşı karşıya kalan Yeremya, Tanrı'ya çok kişisel şikâyette bulundu ve O'nun "itirafları" (Yeremya 11: 18-12: 6; 15: 10-21; 18: 18-23; 20: 7-18) daha sonra bazı Hasidik Yahudi hareketlerini karakterize edecek olan Tanrı ile acımasızca açık yürekli bir haberleşmenin prototipidir (Keel, 2017: 122). Şahsiyetinin onuruna bir mabed inşa ettiren din adamının takipçilerine çağımızda Hasidikler denilmektedir. Sur içindeki söz konusu mabet Hurva adıyla bilinmektedir.

MS'nin başladığı yıllarda Filistin'deki Yahudi nüfusu üç bin kişi civarındadır. Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması ideali Fransa'nın Yahudilere verdiği sözle ete kemiğe bürünmeye başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ezeli AFR rekabetine bağlı olarak zaman zaman İngilizlerin de bölgeye müdahalesi olmuştur. Oİ'nin siyasî gücünün zayıflamasıyla paralel olarak Kudüs'e Batılı akını başlamıştır. Siyasî Siyonizm'in kurucusu kabul edilen TH'den çok önce XIX. yy'nin ilk yarısında Kudüs'ü ziyaret eden İngiliz Yahudisi Moşe Montefiore dışarıdan göç edecek Yahudilere şehirde sabit bir yerleşim alanı inşa etme fikri için çalışmıştır (Montefiore, 2011). Siyasî Siyonizm yüzyılın sonunda Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için harekete geçtiğinde Kudüs'te aktif bir Yahudi kolonisi çoktan oluşmuştur.

XIX. yy'nin ikinci yarısının başından beri Rusya'yı yöneten Çar II. Aleksander 1881 yılında St. Petersburg kentinde suikaste uğramıştır. Çar'ı bombalı saldırıyla öldüren "Halkın İradesi" örgütü birçok üst düzey görevliyi de bu suikast sırasında öldürmüştür. Suikast serisinin ardından Çarlık idaresi ülkede geniş çaplı bir idam tutuklama ve sürgün politikası gütmüştür. Bu sebeple Yahudiler de rejimin hedefine girmiştir. Rusya'da yaşam hakları adeta imkânsızlaşan ve "pogrom" (Inman, McDonald, 2007: 203) denilen kamplara

alınmaya başlayan Yahudiler, kitleler halinde Filistin'e göç etmiş ve Kudüs'e yerleştirilmişlerdir. Bin sekiz yüz seksenli yıllarda Kudüs ve çevresinde Rusya'dan gelmiş olan on binlerce Yahudi göçmen tespit edilmiştir.

Yahudiliğinin bile farkında olmayan sıradan bir gazeteciye Paris'te izlediği Dreyfus Davası nedeniyle politik bir tavır takınan Fransız Neue Freie Presse (yeni özgür basın) adlı yayın kuruluşu için muhabirlik yapan TH 1897'de İsviçre'nin Basel şehrinde organize ettiği Birinci Siyonist Kongre'nin ardından öncü konuma gelmiştir. 1898'de bir grup arkadaşıyla ilk kez Kudüs'ü ziyaret eden TH gördüğü manzara karşısında farklı düşüncelere kapılmıştır. Dindar bir Yahudi olmayan TH Kudüs'teki "aşırı dinî yoğunluk"tan rahatsız olmuş şehri bir tür cinnet merkezine benzetmiştir (Montefiore, 2011). Kudüs'ü ziyaret ederken Alman İmparatoru II. Wilhelm'le de temas kuran TH Filistin devletinde İsrailoğulları'na paralel bir devlet inşa etme idealine yönelik umduğu desteği bulamamıştır.

Tarihin görmüş olduğu ilk büyük topyekûn çatışmanın sığağı sığağına yaşadığı zamanlarda Filistin devletine yasal olmayan Yahudi akını sürdürülmüştür. Aralık 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour tarafından İngiliz Yahudi toplumunun önde gelen liderlerinden Baron Walter Lionel Rotschild'a gönderilen bir mektup Filistin'in bir Yahudi yurdu olmasının önünü açmıştır. Mektupta İngiltere Krallığı'nın Filistin'de kurulacak bir Yahudi vatanını destekleyeceği açıkça dile getirilmiş ve Siyonistler teşvik edilmiştir. "Balfour Deklarasyonu" (Ek 6) olarak ilan edilen bu metin büyük savaşa devam eden Arapları şok etmiştir. Sykes-Picot gizli antlaşmasıyla ilişkilerini farklı bir boyuta taşıyan AFR ittifakının birlikte almış olduğu Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması kararının hayata geçirilmesi anlamını da taşıyan bu bildirge Fransızlar için Orta Doğu'da yeni bir manevra kabiliyeti tesis etmiştir. Böylece Fransızlar Suriye ve Lübnan'da manda tesis etmek için harekete geçmiştir.

I.DS'nin bitişiyle birlikte Oİ'nin Filistin'den çekilmesi sonrasında denk gelen Aralık 1917'de İngiliz komutan Edmund Allenby ordusuyla beraber Kudüs'ü işgal etmiştir (Damen, 2013). El Halil Kapısı'ndan yürüyerek eski şehre adım atan Allenby Kudüs'teki İngiliz hâkimiyetini de böylece başlatmıştır. Filistin üç yıl sonra resmen İngiliz manda yönetimi altına alınmıştır. İngilizlerin Filistin ve Kudüs'teki hâkimiyeti çatışmalı ve sancılı bir dönem olacak; Fransızların Yahudi paramiliter örgütleri desteklemesi sonrasında oluşan kaosla baş edemeyen İngiliz siyasetinin bölgeden çekilmeye karar vermesiyle İsrail'in kuruluşuna giden süreç de başlayacaktır (Zamir, 2015).

1920'li yıllarda bir yandan Filistin topraklarına Yahudi göçü devam ederken bir yandan da Araplarla bölgenin yeni sakinleri olan Siyonist yerleşimciler arasında ciddi bir gerilim yaşanmıştır. Bu süreç aynı zamanda Batı Kudüs'ün inşa ve imar edildiği bir dönemdir. Şehir Müslüman sakinleri açısından gittikçe yaşanmaz bir yer haline gelirken şehrin batı yakasında yeni ve modern bir Yahudi şehri ortaya çıkmıştır. 1930'lu yılların başlarında kısa zaman içinde Batı Kudüs'ün simgelerinden biri haline gelen King David Hotel hizmete açılmıştır. Özellikle Kudüs'ü ziyarete gelen yabancıların tercih ettiği otelin eski şehre hâkim manzarası dikkat çekicidir. Hotel, İsrail'in kuruluş sürecinde mekânsal olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

Fransızların Yahudileri destekleyen gizli faaliyetlerde bulunması Araplarla Yahudiler arasındaki çatışma ve şiddet dalgasının bütün Filistin coğrafyasına yayılmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle 1936-39 arasındaki süreçte iki taraftan yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Filistin'de otoritesi güç kaybeden İngiltere, başkanlığını Lord Robert Peel'in yaptığı bir komisyon kurarak bölgedeki gerilimin nedenlerine dair bir rapor hazırlatmıştır. 'Peel Komisyonu' 1937 yazında yayımladığı raporunda Filistin topraklarının Araplarla Yahudiler arasında bölünmesinin Kudüs ve çevresinin ise tarafsız bölge ilân edilmesinin en doğru çözüm olacağını vurgulamıştır. Söz konusu çözüm ilerleyen zamanlarda 'uygulanamaz' görülerek yol haritasından çıkarılmıştır.

BM'de kabul edilen taksim planının ardından Filistin topraklarında çatışmalar yeniden alevlenmiştir. Araplar kendi imkânlarıyla oluşturdukları silahlı gruplarla Siyonistlere karşı mücadele ederken Siyonistler de Arap köylerine baskınlar düzenlemiştir. Nisan 1948'de Kudüs yakınlarındaki Deyr Yasin köyünün Siyonist çeteler tarafından basılması ve arkasından gerçekleşen katliamda 100'den fazla sivilin hayatını kaybetmesi bu olayların en şiddetlisi olmuştur. Boğuşma ve çatışmalarla geçen uzun haftaların ardından 1948 yılı Mayıs ayında İsrail'in kuruluşu resmen ilân edilmiştir. Kuruluş bildirgesi ülkenin ilk başbakanı da olacak olan David Ben Gurion (Al-Daffa, 1980: 2) tarafından okunmuştur.

İsrail devleti ilân edildikten sonra Araplar müttefik bir ordu kurarak bu yapay ve paralel olarak hayat bulmuş olan işgal girişimine karşı savaş ilan etmişlerdir. Ürdün, Mısır, Arabistan ve Suriye'nin ön planda olduğu devletlerin ordularını birleştirmesi birdenbire Batı'nın desteğiyle doğan bu ileri karakolun bileğini bükmeye yetmemiştir. Bilakis Batı devletlerinin desteği sayesinde güçlerini artırmışlardır. Araplar kendi aralarındaki rekabet ve dağınıklık nedeniyle başarı gösterememişler, İsrail'se varlığını resmen kabul ettirerek

ve bir devlet olarak uluslararası arenada daha çok ülke tarafından tanınarak güçlerini pekiştirmişlerdir. O sıralarda başlayan ilk savaş şiddetli çatışmaların üzerinden birkaç ay geçtikten sonra geçici olarak durulmuş ve ateşkesle neticelenmiştir. Artık Orta Doğu’da İsrail adında yeni ve coğrafyada yalnız olmasına rağmen güçlü bir devlet varlığını kabul ettirmiştir.

İsrail Dışişleri Bakanlığının *İsrail Hakkında Gerçekler* adında Türkçe bir yayını İsrail’in kurulduktan hemen sonra Araplarla aralarındaki antlaşmalara atıfta bulunmuştur. www.mfa.gov.il adresinden de temin edilebilen ve İsrail’in altmışıncı kuruluş yıl dönümüne ithafen hazırlanan bu yayın aşağıdaki detayları içermektedir:

“1949’un ilk aylarında, İsrail ile (müzakereyi reddeden Irak hariç) istilacı ülkelerin her biri arasında BM gözetiminde dolaysız müzakereler yapıldı. Müzakereler sonunda, çatışmaların bittiği andaki durumu yansıtan mütareke antlaşmaları imzalandı. Bunlara göre Kıyı Ovası, Celile ve bütün Negev İsrail’in egemenliğine verildi, Yahudiye ve Samiriye (Batı Yakası) Ürdün yönetimine girdi, Gazze Şeridi Mısır idaresi altına girdi, Kudüs şehriyse ikiye bölündü. Eski Şehir’in dâhil doğu kesimi Ürdün’ün, batı kesimi İsrail’in kontrolüne verildi” (Ben-Haim, 2008: 25-36).

Bu detaylar İsrail’in nasıl BM’nin elli dokuzuncu üyesi olduğunu kavramamızı da sağlamaktadır. Zira Fransızların da BMGK daimi üyesi olarak BM’nin beş önemli yöneticisinden biri olduğu ve İsrail’in kuruluşuna en az İngilizler kadar destek verdiği de göz önünde bulundurulmuştur:

“Savaş bittikten sonra, İsrail, halkın onca zamandır ve onca çabayla yeniden kazanmak için uğraşmış olduğu devletin kurulmasına odaklandı. Yüzde 85’e yakın bir katılım oranıyla yapılan (25 Ocak 1949) milli seçimlerin ardından 120 sandalyeli ilk Knesset (Parlamento) toplandı. İsrail’in devletleşmesine öncülük etmiş olan insanlardan ikisi ülkenin liderleri oldular: Yahudi Ajansının başkanı David Ben-Gurion ilk başbakan olarak seçildi ve Dünya Siyonist Teşkilatının başkanı Haim Weizmann ise Knesset tarafından ilk cumhurbaşkanı seçildi. 11 Mayıs 1949’da, İsrail Birleşmiş Milletlerin 59. üyesi olarak yerini aldı” (Ben-Haim, 2008: 36-37).

Sonraki yıllarda yaşanan su anlaşmazlığı Arap-İsrail ihtilafını tutuşturmuş ve alevlendirmiştir. Aynı zamanda Fransa’nın ana aktörlerinden olduğu Batı’nın sürdürmeye çalıştığı kırılğan istikrarı da baltalamıştır. Son olarak, İsrail ile Arap devletleri arasındaki çatışmayı büyük ölçüde şiddetlendiren bu anlaşmazlık, tehlikeli bir şekilde artan saldırgan tepki ve reaksiyon modelini başlatmıştır. Bu durumda, su anlaşmazlığının ürettiği

dinamiklerin Altı Gün Savaşı'nın patlak vermesinden kısmen sorumlu olduğuna dair çok az şüphe vardır (Gat, 2003: xiii). Doğal kaynakların Orta Doğu'daki zenginliği her zaman bir çatışma unsuru olmuştur. İstisnai olarak su kaynaklarındaki kısıtlılık yine bir çatışma gerekçesi olmuş başka doğal zenginliklere kapı aralaması da hesaba katılarak bölgesel çatışmanın taraflarını harekete geçirmiştir.

Özellikle Arap-İsrail çatışması olarak adlandırılan ve Filistin coğrafyasında devam eden çatışmanın kökeni Oİ egemenliği zamanındaki Beyrut eyaletinde ve Kudüs sancağındaki ilk Siyonist yerleşimlerin kurulduğu XIX. yy'nin sonlarına kadar uzanmaktadır. Avrupa ve Orta Doğu'daki tarihsel süreçlerin karmaşık etkileşimi çatışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yahudi yerleşimlerine karşı Filistin ablukası Şubat ve Mart aylarında sertleşti, ancak Siyonistlerin eğitilmiş insan gücü, silahlanma ve örgütlenmedeki üstünlüğü şimdi daha iyi anlaşılmaktadır (Sayigh, 2004: 5). Osmanlıların parçalanmasıyla birlikte emperyalist iktidar mücadelesinin iyice kızışması, Siyonist ve Arap milliyetçi hareketlerine, çıkarlarını büyük güçlerden biriyle ittifak içinde sürdürme fırsatı sunmuştur. Zamanın milliyetçi söylemini sahada uygularken devlet dışı aktörler Westphalian düzeninin ilkelerine dayanarak kendi devletlerinin kurulma haklarını talep etmişlerdir. Bu bakımdan Avrupa'da etkin olan anti-Semitizm, Yahudi milliyetçi cereyanın haklı gösterilmesinde etkili olmuştur.

2.2.Filistin/Kudüs Davasında Arap Milliyetçiliğinin Etkisi

Toplumsal düzen açısından milliyetçiliğin bu çalışma için taşıdığı anlam bakımından; XIX. yy'nin ikinci yarısında Kahire'de şehrin kahvelerinde ve gençlerin oralarda okudukları mecmualarda yeni aristokrat ailelerin ve bürokratların salonlarında askeri lojmanlarda ve şehrin caddelerinde ortaya çıkan vatanperverlik genellikle "diriliş" olarak adlandırılmıştır. Bununla beraber bu imge, çoğunlukla Avrupa'nın etkisiyle birdenbire kendinin farkına varan bir topluluğu ifade etmektedir. Bu farkındalığın yavaş yavaş gelişerek nihayet I.DS'nin sonunda anti-kolonyal bir isyana dönüştüğü ifade edilmektedir (Mitchell, 2001: 210) İnsanların milliyetçi duygularla kızıştırılması kolonyalizmi daha da griftleştirerek içinde çıkılmaz bir hale sevk etmektedir.

Üç semavi dinin kutsal kabul ettiği ve ziyaret için birbirleriyle yarıştığı belde olan Kudüs ve Arapların genel olarak aidiyet hissettikleri İslam dini için önemi en yüksek düzeyde olan Kabe'nin bulunduğu topraklarda Arapça konuşanların bir 'millet' oluşturduğuna ve milletin bağımsız ve birleşik olması gerektiğine dair inançlar Arap

halkına manevi bir motivasyon kazandırmıştır. Araplar milliyetçi bir kimlikle güçlü bir duruş sergileyerek ancak içinde bulunduğumuz yüzyılda siyasî bir güç kazanabilmişlerdir. Fakat gördüğümüz kadarıyla tarihin çok gerisinde, Araplar her zaman dillerinin istisnai bir şekilde bilincinde olmuş ve bundan gurur duymuşlardır ve İslam öncesi Arabistan'da bir tür 'ırksal' üstünlük duygusuna sahiptirler ve bunun yanı sıra aşiretler ve ailelerin çatışmalarına rağmen Arapça konuşan ve Arabistan kabilelerinden miras kaldığını iddia edebilen herkesi bir araya getiren bir birlik vardır (Hourani, 2013: 260).

Tarihsel dönüşüm yalnızca dışsal olan şeylerle ilgilidir, şöyle ki; halkın ve ulusun değişmediği iddia edilir. İster İngiliz, Alman, Fransız, Amerikan ya da İtalyan olsun, isterse diğer bütün ulusların fertleri olsun zihinlerinde sonsuz bir varlığa sahiptir; bu milletler 'öz'leri açısından ister onuncu isterse XX: yy'den söz edilsin daima aynıdır (Elias, Cilt I, 2004; s.30). Filistin davasındaki milliyetçiliğin etkisi bu tarihsel dönüşüm göz önünde bulundurulurken incelenmelidir. Duygusallıktan arındırılmış bir bakış açısı sunmak bu etkinin çözümlenebilmesi için önem arz etmektedir. Arap ulusunun önemli bir parçası olan Filistinliler kutsal bir belde olan Kudüs'ün davasını gütmektedirler. Kudüs'le motive olan Arap ulusu ilk önce bu noktadan hareketle Filistinlileri bütün imkânlarıyla desteklemektedirler (Kamrava, 2005: 101).

Günümüzde Mısır, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan gibi Orta Doğu toplumlarında milliyetçilik dendiği zaman hemen herkesin aklına Arap milliyetçiliği gelmektedir (Bozbaşı, 2016: 108). Arap milliyetçiliği Oİ'nin dağılması sırasında en hareketli dönemlerini yaşamış, Şerif Hüseyin'in önderliğinde Osmanlı'ya karşı isyan hareketinde itici güç olmuştur. Büyük savaş sonrasında beklentilerini karşılayamayan Araplar birçok acı olayı tecrübe etmişlerdir. Tek çatı altında bir devlet kurmak isterlerken Fransız-İngiliz müdahalesi yüzünden parçalanmış topraklarla yetinmek zorunda kalmışlardır. Günümüzde dahi Arap milliyetçiliğinin hafızasında canlılığını koruyan bu acı tecrübeler kuşakların değişmesi ve dönüşmesinden ötürü unutulmaktadır. Ve unutmanın kendisi, travmatik olayın bilinçli hale gelmesini engelleyen tekrar etme dürtüsünün işi olduğu ölçüde bir çalışma olarak adlandırılır (Ricoeur, 2006: 445). Unutuş (nisyan) süreci, Arapların şimdilerde yaşadığı başka bir iç çatışmadır (Ricoeur, 2006).

Araplık üzerinden tanımlanan bu milliyetçilik anlayışı aslında Osmanlı'nın son dönemlerinde Oİ'ye ve onun ortaya koyduğu kimlik anlayışına tepki olarak doğmuştur. Bu çerçeveden Arap milliyetçiliği aslında Arap entelektüelleri arasında ortak bir kültürel kimlik arayışının sonucu olarak doğmuştur. Bu entelektüeller daha sonra Arap dünyasında

bulunan siyasilerin tavır ve tutumlarına yön vermişlerdir (Bozbaş, 2016: 108). Filistinliler, 1936 isyanı sırasında yeni devlet sisteminin gerçekleriyle yüzleşip hayal kırıklığı yaşamamasına ve bu durumun mücadelelerini etkilemesine rağmen Arap milliyetçiliğinin orijinal ideolojisine bağlı kalmaya devam ettiler (Talhami, 2001: 24). Yemen ve Suudi Arabistan liderlerinin bu isyana yeterince destek vermeyip sonlandırma çağrısında bulunmuş olmaları Filistinlileri başka yollardan direniş hareketlerine yönlendirmiş fakat başarısızlığa mahkûm etmiştir. Arap milliyetçiliğinin birleştirici etkisine rağmen Arap ülkeleri, Filistin’i adeta işgal eden Yahudi yerleşimcilere karşı koruyamamıştır.

Bölge ülkelerini etkisi altına alan milliyetçilik cereyanları, Orta Doğu toplumları içerisinde doğrudan batılı entelektüellerin etkisiyle doğmuş ve diğer bölgelere bir yangın gibi sıçramış yeni bir siyaset olarak aktifleşmiştir. Çünkü İslam toplumunda en başından bu yana fertlerin şahıslarını ortaya koymak adına hayat sürdükleri coğrafyaya ithafen yapılan adlandırmalar oldukça nadir kullanılmıştır. Konvansiyonel bir biçimde şahıslarını, inançlarını ya da aidiyet hissettikleri kabilelerini ya da atalarını temel alarak belirlemişlerdir. Fakat bireyin şahsi bölgesinden irak bir memlekete gitmesiyle ya da göç etmesiyle, kökleriyle bağlı olduğu ya da terk ettiği topraklara ithafen ulusçuluklarını kodladıkları da vakidir. Bilhassa sülaleyle idare edilen bölgelerde fertler ailesine ithafen anılmışlardır. Günümüzde Arabistan’ın banisi olan Ebu-Suud’a ithafen bütün Suudi Arabistan yurttaşlarının Suudi şeklinde isimlendirilmesi bu konvansiyonel anlayışa en güzel örnektir (Bozbaş, 2016: 108).

Al-Jabarti’nin çalışması, gerçek Arap Rönesans’ının Fransız işgaliyle Arap dünyasının iç dinamikleri arasındaki karmaşık etkileşimlerde tohumlandığını gösteriyor (Jabarti, 2006: 185). Yazar ayrıca bu çalışmasında Fransız işgalinin olumlu ve olumsuz yönlerini kültürel ve dini geçmişinin elverdiği ölçüde anlatmıştır. Buradan özetle MS Arap Milliyetçiliğini mayalamıştır. Fransa’nın sefer devam ederken kurmuş olduğu bilimsel enstitülerde görevlendirdiği bilim adamlarının da katkısıyla milliyetçilik bu konuda önemli rol oynamıştır. Bin yedi yüz seksen dokuzdaki Fransız ihtilalinin gerçekleşmesinde rol almış olan Fransız aydınlarının eserleri bu enstitülerde yetişmiş olan Mısır’lı gençlerin karakterlerinde Arap Milliyetçiliğinin ateşini yakmış hem Oİ’ye hem de Filistin’de kurulan Yahudi devletine karşı siyasî ekonomik ve askerî alt yapıyı inşa etmişlerdir.

Fransızlar dış politikaları gereği 1916 yılında İngilizlerle yaptıkları antlaşmadan sonra etki alanında yer alan Levant bölgesinde ve Suriye coğrafyasında Irak ve Türkiye arasındaki hattan İran’a kadar uzanacak bölgeyi kontrol altına alıp Suriye ve Lübnan

manda yönetimini tesis etmiştir. 1920 yılında Şerif Hüseyin'in hükümetine darbe yapıp yönetimi sınır dışı etmiş ve kendi yönetimini ilan etmiştir. Fransızları kabullenemeyen Suriyeli Arapların bir kısmı manda yönetimi altındayken gizli cemiyetler kurmuş ve bağımsızlık mücadelesi vermişlerdir. İlerleyen süreçte milliyetçilik taraftarı grupların bazıları, "el-Fetat", "el Ahd" gibi gizli cemiyetler kurarak Suriye'nin bağımsızlığı için mücadele etmişlerdir (Demirel, 2019: 72). Böylece Fransa'nın filizlendirdiği Arap milliyetçiliği bu topraklarda kök salacaktır.

Gerçekte, devrimci rejim altında Mısır'daki mevcut eğitim sisteminin oynadığı temel sosyalleşme rolü, eğitilmiş Mısırlılar arasındaki bu pasif, katılımcı olmayan siyasî yaşam modelini desteklemektedir. Genel olarak eğitim uygulamaları, sisteme nüfuz eden daha yeni ancak marjinal etkilere dair bazı raporlara rağmen öğretmenin otoritesini ezberlemeyi, resmi müfredatı, katı tekdüzeliği, disiplini ve rutini vurgulamaktadır. İlköğretim ve hazırlık okullarında rejime güçlü bir bağlılık geliştirmeye yönelik güçlü çabalar kanallene edilmiştir. Burada öğrencilere İslam, milliyetçilik, Arabizm (Kedourie, 1970) ve sosyalizmin çeşitli vatansever temaları defalarca öğretilmiştir.

Ders kitapları, ortaçağ İslam kahramanlarının görkemine, sömürgeciliğe ve 1952 devrimiyle sonuçlanan diğer siyasî ve sosyo-ekonomik adaletsizliklere karşı büyük Arap milliyetçi mücadelesine dair hikâyelerle doludur. Peygamberin ahlakla ilgili Kuran pasajlarına ve sözlerine birçok sayfada yer verilmiştir. Bu açık ve genel toplumsallaşma modeli, sık sık Port Said Günü'nü (İngiliz ve Fransız birliklerinin 1956'daki tahliyesi) veya Filistin Mülteciler Günü'nü veya başka herhangi bir milliyetçi olayı kutlama biçimine dönüşmektedir.

Fransızların MS'de mayalamış oldukları Arap milliyetçi ideolojisi I.DS'nin bitiminden kısa süre sonra Filistinli bir kimliğe bürünmüş ve geliştirilmiştir. Güney Suriye (Filistin) Oİ topraklarında artık OETAS (İşgal Altındaki Düşman Bölgesi İdaresi-Güney) olarak adlandırılan İngiliz işgaline ve yeni ortaya çıkan Siyonist harekete karşı çıktı ve Faysal'ın Şam'daki Arap hükümetinin dağılması, bu hükümette görev yapan Filistinli Arap milliyetçileri tarafından büyük hayal kırıklığına neden oldu (Gammer, Yoram, 2003: 27). Fransızların Sykes-Picot antlaşmasındaki etki alanı olan bu coğrafyada güç kaybetmeye başlayan milliyetçiler işgal altındaki yurtlarını kurtarmak için İngilizlerin ve Yahudi yerleşimcilerin istilasına karşı daha da savunmasız hale gelmişlerdir.

Nasır'ın Mısır milliyetçiliğiyle Siyonizm ve Filistin milliyetçiliği tarihsel ve coğrafi bir boşlukta ifade edilmiyordu. Aslında, Arabizm doğusunda Irak'a kadar ve Mağrip'te Fas'a kadar batıda gelişen ulusçuluk cereyanının bir parçasıydı. XX. yy başlarında Orta Doğu'yu kasıp kavuran milliyetçiliklerin doğuşu ve evrimindeki temel farklılıklara rağmen hem nedenleri hem de sonuçları bakımından çarpıcı benzerlikler vardı. Siyonizm örneğinde milliyetçiliğin ortaya çıkışı, eski Siyonist liderlerin seferberlik çabalarına ve zaman içinde kolektif, farklı bir Yahudi kimliği duygusunu uygulanabilir bir devlet benzeri örgütler kümesiyle birleştirmedeki başarılarına borçluydu (Kamrava, 2005: 97).

Bu örgütler ve ortaya çıktıkları kolektif kimlik bir toprak parçasına aktarıldıktan sonra tarihî Filistin Siyonist (veya İsrail) milliyetçiliği tamamlanmıştır. Bu nakil bir Filistin milliyetçiliğini ya ilk kez mayaladı ya da yeniden canlandırdı. Mısır milliyetçiliği yeni bir şey değildi, ancak yalnızca 1948 yenilgisinden sonra 'büyük felaket' (nakba) bazı Mısırlılar meseleyi kendi ellerine almaya başladılar ve gördükleri gibi Mısırlıların daha büyük Arapların onurunu kurtarmasına yönlendirilmişti. Nasırcılık büyük ölçüde Mısır milliyetçiliği olmakla beraber askeri beceriksizliğe ulusal rezalete ve sınai ve ekonomik geriliğe bir tepki olarak doğmuştur.

Burada sorumluluk devlet başkanına yüklenmemiş, dışarıdan bir sömürgeci olmasına rağmen bunlar aynı zamanda Mağrip milliyetçiliğinin hedefleri de işin için dâhil olmuştur. Bölgede Arapların görüşünün aksine Britanya değil Fransa egemen olmuştur. Mağrip'in her ülkesinde Fransız sömürgeciliğinin doğası, kapsamı ve süresi milliyetçi duyguların ve nihayetinde ulusal bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkışını doğrudan tetikledi. Bu, Mağrip'teki tek ülke olan İtalya'nın Libya'da ve bu konuda Fransa'nın ve İngiltere'nin işgal ettiği tüm Orta Doğu'da dahi böyle olmuştur. Buna karşılık bağımsızlık hareketine önderlik eden milliyetçi güçlerin doğasıyla bağımsızlığın elde edilme biçimi yeni bağımsız ülkelerin her birinin siyaseti üzerinde doğrudan sonuçlar doğurmuştur.

Bağımsızlık savaşından önce Cezayirli milliyetçiler üç gruba ayrılmıştı: bazıları Fransızlarla daha fazla asimilasyon çağrısında bulundu; diğerleri kültürel milliyetçiliği savundu ve üçüncü grupsa tam bağımsızlık çağrısında bulundu. Fransızlarla yedi yıllık kanlı savaşa rağmen Cezayirli devrimciler birleşik kurumsal bir kimlik duygusu ve ortak bir gelecek vizyonu geliştirmediler. Bunun nedeni büyük ölçüde Cezayirli milliyetçilerin Nasser, V. Muhammed veya Burgiba gibi tek ve baskın bir figüre sahip olmamasıydı. Mart 1962'deki Evian Antlaşmaları sonunda kanlı savaşı sona erdirdi ve bu antlaşmalar sayesinde ertesi Temmuz'da Cezayir'in resmi bağımsızlığına kavuştu. Devrimi

yurtdışından yöneten Ulusal Kurtuluş Cephesi (Front de Libération Nationale-FLN) iktidarı ele geçirdi ancak ulusal birliği arzu edilen seviyede tutamadı.

Bağımsızlık geleneğine ve üzerine milliyetçi bir bilinç inşa edilerek göze çarpan bir tarihsel hafızaya rağmen Cezayirli milliyetçi devrimcilerde milli birlik anlayışı gelişmemiştir. Fransızlar Cezayir’i fethederken eksiksiz ve hırslı bir politika icra etmiştir. Aşamalar halinde meydana gelmesine rağmen yerli nüfusa yönelik ciddi şiddet uyguladılar. Cezayir sömürge fethinin 1830’larda başladığı tarihsel bağlam, sırasıyla 1880’lerde ve 1910’larda Tunuslu ve daha sonra Fas koruyuculuğunun başladığı bağlamlardan önemli ölçüde farklı gelişmiştir. Tarihsel dönüşüm yalnızca harici sebeplere bağlanabilir, buna bağlı olarak halkın ulu değişmez görüşü ön plandadır.

Fransız egemenliği bağlamında milliyetçi bilinçliliğin üç modu yan yana ortaya çıkmış, milliyetçi etkiyi baltalamış ve seçkinlerin uyumunu engellemiştir. Bazı Cezayirli entelektüeller Fransızlarla daha fazla asimilasyon çağrısında bulunurken, diğerleri kültürel kimliğin teyit edilmesini savunmuş ve bazıları da Fransa’yla radikal bir kopuş önermiştir. Bu iç bölünmelerden ve bunun sonucu olarak milliyetçi hareketin siyasî iktidarsızlığından bıkmış bir avuç Cezayirli milliyetçi için silahlı mücadelenin başlatılması iç birliği sağlamanın ve Fransızları yerinden etmenin yolu gibi görülmüştür. Böylece FLN’nin Kasım 1954’te Cezayir’in bağımsızlığını kazanma kampanyası milliyetçi bir çizgide başlamıştır.

Milliyetçi yapılar ve “icat edilmiş gelenekler” yoluyla bu kültürel kodlama temel olarak üç amaca hizmet etmektedir. Jung’a göre; ilk olarak, sosyal bütünlüğün ve belirli bir topluluğun üyeliğinin sembolik bir temsili kurulmaktadır. Ardından modern devletlerin siyasî kurumları ve otoriter yapıları meşrulaştırılmaktadır. Nihayet milliyetçi kodlama sosyalleşme kurumları aracılığıyla bireylerin sosyal dokusunu değiştirmede etkilidir (Jung, 2004: 6). Böylece hem Araplar hem Yahudiler milli davalarına angaje olmuş ve bunun şuuruyla taraftar toplamış toplumlarının geniş katmanlarına milliyetçi bir kimlik aşılamlıdır. Bunun temelinde XVIII. yy’nin sonlarına damga vurmuş olan Fransız ihtilalinin etkisiyle güçlenen milliyetçi akımlar yatmaktadır.

Oİ’nin son zamanlarında ve I.DS’nin ortalarında Araplar bağımsız bir Arap krallığını Orta Doğu’nun büyük bir kısmını kapsayacak şekilde kurmak istemişlerdir. Bununla alakalı planlı faaliyetlere girişen Şerif Hüseyin ve ailesi Arap halkına liderlik ederek isyan başlatmış ve Osmanlıların Orta Doğu’daki önemli topraklarını ve yer altı zenginliklerini

kaybetmelerine sebep olmuştur. Hüseyin'in ortanca oğlu olan Prens I. Faysal Fransızların karşı çıkmalarına rağmen İngilizlerin desteğinde gelişen isyanı aktif olarak yönetmiş ve Osmanlılara karşı etkili olmuştur. Arap milliyetçiliği Arap isyanıyla reaksiyona girmiş ve Arapları Oİ'den koparmıştır.

Asıl adı Ahmed Cemâl olan Oİ'nin I.DS sırasında güney cephelerini yöneten Cemâl Paşa “Üç Paşalar İktidarı” olarak da bilinen 1913-1918 arasında Osmanlı'nın iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde etkin rol oynamıştır. Bu büyük savaştan sonra hatıralarını yazmaya başlamıştır. Bu hatıratında dönemin emperyal güçleriyle olan dış ilişkilerinin yanında Araplarla olan netameli ilişkilerinden de bahsetmiştir. Cemâl Paşa Şerif Hüseyin'in isyanıyla ilgili olan anısında şu satırlara yer vermiştir:

“O tarihlerde benim en büyük emelim Şerif Hüseyin'in çok açıkça görülen isyan temayüllerine kesinlikle engel olmaya çalışmak ve Şerif'i oğullarından birinin kumandası ile Filistin'e bir yardım kuvveti göndermeye ikna etmekten ibaretti. Bu esaslar üzerine Şerif Faysal ile sürekli müzakerelerde bulunuyor ve bir taraftan da Şerif Hüseyin'le habire muhabere eder ediyordum... Nihayet 1916 Haziranının ikinci günü Şerif Hüseyin'in isyanı Kanal Seferi'ne esaslı bir darbe indirmiştir” (Cemâl Paşa, 2010: 195).

Cemal Paşa bir dönem Fransa'yla yakınlaşma politikalarının içerisinde yer almıştır. Bununla ilgili olarak da Oİ'nin onun görev yapmış olduğu tarihlerdeki Fransa'yla olan münasebetlerine anılarında yer vermiştir. Örneğin; Orta Doğu'da birçok vilayetteki askeri ıslahatlarda Fransız General Baumann'ı yetkilendirmiştir. Alman-Türk ittifakından önce Fransız-Türk ittifakının gündeme geldiğini, bunun için Paris'e birlikte bir seyahat gerçekleştirdiğini Şark işleri müdürü vasıtasıyla Mösyö Margerie'yle olan müzakeresini Anılarım adlı kitaptan okumak mümkündür. Sonunda Mösyö Margerie, Dışişleri Bakanlığı tarafından mihmandarlığına tayin edilmiş olan Şark işleri Müdürü vasıtasıyla görüşme istedi (Cemâl, Paşa, 2010: 126). Görüşmede Margerie Cemâl Paşa'nın Fransız-Türk dostluğuna olan katkısını takdir etmiş, fakat hükümetlerarası meydana gelen anlaşmazlıkları öne sürerek ittifak işini zora sokmuştur. Fransa'yı beğenen Cemal Paşa, İngiltere'nin elinden Mısır'ı almak gibi hülyaya (hayaline) hiç olmazsa bir müddet inanmış (Atay, 2010: 111), fakat muvaffak olamamıştır.

Cemal Paşa'dan sonra yeni Türkiye'nin kurucusu Atatürk dahi Fransız ihtilalinden ilham alarak modellenmiş bir kurtuluş mücadelesi vermiştir. Atatürk ve yakın ideal arkadaşlarının Fransız etkisinde olarak düşündüğü ve hedeflediği devrimi “1789 Fikirleri”

başlığında inceleyen Toynbee, Ankara’da filizlenmiş ulusal hareketin lider kadrosunda yer alanları, Mustafa Kemal, Rauf Bey, Fethi Bey ve İsmet Paşa olarak kaleme almıştır (Bal, 2013: 74). Toynbee’ye göre, bu durumda Mustafa Kemal “Türk devriminin babası ve yeni Türkiye’nin kurucusu” olarak tarihteki yerini almıştır. Fransız etkisi Kanuni’den beri var olmakla birlikte hem Osmanlı’nın son zamanına hem de yeni Türkiye’nin kuruluşuna damga vurdu. Bu etki giderek genişlemiş ve güçlenmiş bir şekilde Orta-Doğu’da Arap-İsrail savaşının gerek doğmasına gerek genişlemesine sebep olmuştur.

I.DS sona erdikten sonra 1919 yılında Fransa’da düzenlenen konferansa davet edilen Prens Faysal, Arapların bağımsızlığı karşısında Yahudi devletini tanıyan bir tutum sergilemiştir. Büyük savaşın galibi İtilaf devletleri karşısında fazla tutunamayan Prens, ilerleyen yıllarda tam bağımsız bir krallık inşa edememiştir. Emir Faysal, Paris Barış Konferansı’na Arap isyanının başkomutanı sıfatıyla iştirak etmiştir. Arapça tercümanı Lawrence ile barış konferansında Arapların taleplerini sunmuştur ancak kısa süreli Suriye krallığını Fransız emperyal isteklerinden koruyamamıştır (Rogan, 2015b: 400). Ayrıca Suudilerin çıkardığı isyanı kontrol edemeyen Faysal, Mekke ve Medine’nin de dâhil olduğu Hicaz-Necef bölgesini Fransızlara bırakmak zorunda kalmıştır (Ortaylı, 2015).

Fransızların Sykes-Picot ile kendilerine ayrılan bölgeleri ve doğal olarak çıkarlarını korumadaki gayreti, bugünkü Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün ve Arap yarımadasında planlanan Peygamber soyundan gelen Haşimi Şerif Hüseyin hanedanı yönetiminde bağımsız bir Arap Krallığını imkânsız kılmıştır. Fransızların Filistin sorunundan başlayıp Arap-İsrail savaşlarına kadar uzanan bir dizi parçalanmaya büyük etkisi olmuştur. Fransa, Arap milliyetçiliğinin tohumlarının ekilmesinde ve günü geldiğinde Yahudi milliyetçiliğiyle çatışmasında oyun kurucusu ve yönlendiricisi olarak tarihteki yerini almıştır. Fransız müdahaleciliği kabına sığmamış önce Afrika’nın kuzeyine, sonra derinlerine etki etmiştir.

Arap Milliyetçiliğini harekete geçiren önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin; Filistinli STK Üyesi olan Mehdi Abdülhadi’nin görüşüne göre Araplar ve Filistinliler Siyonizm kavramından ilk günden itibaren haberdar olmuşlardır. Kolonileşme için sermaye arayan dünya, Yahudiler hakkında, onların bir ülke inşa etmek maksadıyla dini kullanmaktan çekinmeyen ırkçı bir harekete teşne olduğunu bilmektedir. Bu ideoloji Siyonistlere bir kimlik ve politik bir gelecek sağlamıştır. Necip Azuri ve Necip Nassar’ın faaliyetleri duruma açıklık getirmiştir. Necip Nassar adında Filistinli bir eczacı 1908’de Carmel adında bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Siyonizmin Filistinlileri topraklarından

etmeyi amaçlayan bir hareket olduğu yönünde uyarılarda bulunmuştur. Yahudi devleti Arapların böğrüne saplanan zehirli bir hançerdir diye de gazetesinde yazmıştır. Arap milliyetçiliği birçok ulusta olduğu gibi şairlerin ve yazarların katkılarıyla canlılığını sürdürmüştür. Örneğin; Filistinli şair Abdurrahim Mahmud Suudi Arabistan Prensi Saud bin Abdulaziz'e sesli olarak okuduğu bir şiirde "Mescidi Aksa'yı ziyarete mi geldiniz? Yoksa yok olmadan vedalaşmak mıdır? Niyetiniz." diye sormuştur (Damen, 2013). Filistin'in politik liderleri halk tarafından İngilizlerle görüşmeleri sonlandırmak konusunda baskı altına alınmıştır. Bu yüzden Filistinli şair İbrahim Tukan 1935 yılında Filistin'in liderlerine hitap eden ve bol kinaye içeren bir şiir yazmıştır.

"Yoktur şüphemiz vatanseverliğinizden yana.

Dava'nın yükünü taşırsınız omuzlarınızda.

Dönünde bakın daralan topraklarımıza.

Kalkın o koltuklardan, vaktiniz varken hala." (Damen, 2013)

Arap milliyetçiliğini motive eden direnişçi bir kimliğe sahip askeri liderlerden biri İzzettin El-Kassam'dır. Bir Filistin askeri liderinin oğlu olan Cevdet Muhammed'e göre İzzettin el-Kassam'ın mücadele ruhu pek çok Filistinliyi derinden etkilemiştir. Filistin işgalinden sonra halkı örgütlemiş ve kendisine bağlı olanlarla birlikte girmiş olduğu silahlı bir çatışma sırasında öldürülmüştür. Ölümü onun izinden gidenlerde derin bir sarsıntıya sebebiyet vermiş ve yeni direniş hareketlerinin örgütlenmesini tetiklemiştir. Filistinlilerin biriken öfkesi Nisan 1936 da patlamış ve büyük infiale neden olmuştur. Filistin'in ekonomik yönden önemli merkezlerinden ve dünyanın en eski yerleşim yerlerinden olan liman kenti Yafa'da düzenlenen protestolarla birlikte genel boykot ilan edilmiştir. Öfke dalgası tüm Filistin'e yayılıyordu. Bir sözcü protestonun nedenini Filistin'in politik liderlerine şu sözlerle açıklıyordu;

"Arapların davası İngiliz hükümetinin Filistin'deki politikalarına karşıdır. Bu politika devam ederse, bu topraklarda Arapların yerini Yahudilerin alacağı kesindir. İngiliz hükümeti tüm prensipleri ihlal ederek bölgedeki tüm Arapların şiddetle karşı çıktığı Balfour deklarasyonunu uygulamaya koymuştur. Yahudilerin ülke kurması için gereken politikalar uygulanırken Yahudi olmayanların vatandaşlık haklarına bilinçli olarak sırt çevrilmiştir. Araplar, Yahudi göçü hemen ve tamamen durdurulana ve mevcut politikalarda gerekli değişiklikler yapılanaya kadar Genel ve Tam boykot kararı almıştır." (Büyük Felaket, 40: 15).

1936 yılında Filistinliler kitlesel Yahudi göçünü ve İngiltere'nin Siyonist hareketle ittifakını protesto etmek için Ulusal çapta bir boykot başlattılar. 1936 boykotu

Filistinlilerin etkili olabileceğini göstermiştir. Halk isyanından endişe eden Arap liderler Filistin halkına boykotu sonlandırma çağrısında bulunmuştur. Boykot, dönemin Arap Dünyasının önde gelen iki lideri tarafından imzalanan bir beyanat yüzünden altı ay sonra sonlandırılmıştır. Filistinliler bu boykotun bedelini ağır cezalara maruz kalarak ödemişlerdir. Direnişçilerle ilgisi olduğundan şüphelenilen herkes tutuklanmış ve evleri yıkılmıştır. Bu toplu cezalandırmanın bir sonucu olarak sadece Yafa'da iki yüzden fazla ev yıkılmıştır. Diğer şehirler ve köylerde de evler yıkılmıştır. Filistinlilerin çektiği bu sıkıntıların farkında olan Araplar Pan-Arabizm akımının canlı kalmasına katkıda bulunmuşlardır. Filistinli araştırmacı Raven Damen'in Büyük Felaket belgeselinde Arap Davası'nın hangi şartlar altında doğduğu ve idam edilen ilk Filistinlilerin uluslarına nasıl bir miras bıraktığı çarpıcı bir şekilde dile getirilmiştir;

“Siyonizm hareketi aktif olarak propaganda yapıyordu. Fransızca hazırlanmış 1925 tarihli bir film Siyonistlerin Filistin'de ele geçirdiklerini iddia ettikleri yerleri harita üzerinde gösteriyor. Film Siyonistlerin yirmi beş yıl içerisinde ele geçirmeyi planladıkları yerleri de gözler önüne seriyordu. Aktif Siyonist gruplar 1929 yılında Kudüs'ün Filistinliler tarafından *Burak* adıyla bilinen ağlama duvarında bir toplantı düzenledi. Bu olay liderliğini Filistinli bir çiftçi olan Ferhan Saadi'nin yaptığı Burak ayaklanması adıyla bilinen şiddetli gösterilerin fitilini ateşledi. Hem Yahudilerden hem Filistinlilerden oluşan yaklaşık yüz kişi bu gösteriler sırasında hayatını kaybetti. Ayaklanmaya katılmakla suçlana üç Filistinli tutuklandı. Bunlar Safad köyünden Fuad Hasan Hicazi, El Halil'den Ata Ahmed Zeyr ve Muhammed Halil Camcum'du. Üç Filistinli Akka hapisanesinde tutuluyordu. Bu üç kişinin naaşı AKKA'daki bir mezarlıkta bulunmakta. İdam edilmelerinden önce açıkladıkları son yazılı ifadelerinde yazarlarsa şöyledir: Hayatımız sona ererken Arap liderlerine ve Dünya'nın dört bir yanındaki Müslümanlara sesleniyoruz. Kâfirlere güvenmeyin. Arap davası için yaşadık, Arap davası için ölüyoruz. Kolonicilik karşıtı bu ifadelerle Pan-Arabizm, takip eden yıllarda daha da yaygın hale gelecekti (Damen, 2013).

Orta Doğu sınırlarının meşruiyeti ilk kez planlanıp tasarlanmasından ötürü doğal olarak bölge devletleri tarafından sürekli sorgulanmıştır. 1940'larda ve 1950'lerde Arap milliyetçileri açıkça emperyalist bir miras olmakla hükümlü saydıkları sınırları aşan Arap devletleri arasında birlik planları çağrısında bulundular. Pan-İslamcılar aynı hedefle daha geniş bir İslami birliğini savundular. Bu doğrultuda 1945 yılında Mısır Kahire'de Arap ligi kuruldu. Bazı üyeleri Fransız sömürgesine maruz kaldığı için bu birliğin bünyesinde konuşulan dillerden birisi de Fransızcadır.

•

Oİ'nin dağılmasında katalizör görevi gören Fransa ve İngiltere süreci çabuklaştırmak, bölgedeki yeni kurumsallaşmada oyun kurucu olmak maksadıyla Arap milliyetçiliğini sürekli körüklemişlerdir. Gayeleri milliyetçilik duygularının tahrik edilerek başkaldırının patlak vermesi ve Osmanlı'nın bölgeyle bağının kesilmesi olmuştur. Bu amaçla, bölgede söz sahibi olmak isteyen İngiltere ve Fransa, Araplarla gizli görüşmelere başladılar ve özellikle Halife'nin Arap ırkından olması gerektiği teziyle hareket ederek Arap milliyetçiliğini yükseltmeye çalıştılar (Poyraz Akyol, 2017: 279). Hedeflerine ulaşıncaya da Araplarla olan antlaşmalarına sadık kalmamışlardır.

Filistinli bir devletin öngörülen ilanı işgal altındaki bölgelerdeki Filistinliler için siyasî egemenliğiyle ve toprak bütünlüğüyle bağdaşmakla birlikte İsrail devletinin eş zamanlı kabulünün sağlanmış olması birçok mültecinin geri dönme haklarından mahrum kalmasına yol açmıştır. Filistin halkına liderlik edecek bir siyasetçinin bu koşullar altında ulusal olarak kökleşmiş olan tazminat ve yeniden yerleşim bölgelerine dönüş hakkının elde edilmesini planlaması mümkün görünmekle beraber yeterli güç inşasından yoksun olduğu aşikârdır. Mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilerin evlerine geri dönüş umudu tükenmemiştir ve kendilerinden sonraki kuşağa bu umudu devretme konusundaki motivasyonlarından henüz bir şey eksilmemiştir. Bununla beraber gerçeklerden kopuk olan, güç ilişkilerinde etkin olamayan vatansız bir halk vücuda gelmiştir.

Filistinli mültecilerin köylerine, tarlalarına ve sosyal çevrelerine güçlü şekilde bağlı olmalarında, mülteci statüsünü korumalarında ve onlarca yıldır İsrail'in taleplerini kabul etmeme politikalarında Arap rejimlerinin önemli bir politik rolü vardır. Öte yandan uluslararası tanınırlığı sağlanmış bir Filistin devleti mültecilerin çoğunun yetmiş yıldan fazla bir süredir karşı karşıya kaldığı bazı siyasî-idarî sorunlarını ve medeni haklardaki kısıtlamalarını çözebilecektir. Böylece mülteciler Filistin devletinde hayat sürmemelerine rağmen Filistin yönetiminin egemen otoritesinin idari koruması altında olabileceklerdir.

1880'lerde Paris'te öğretmenlik eğitimi alan ve daha sonra aynı şehirde eğitim ve toplum kuramı konularında ders veren Emile Durkheim'in çalışmaları XX. yy'de toplum denen bir yeni nesne konusunda yapılan bilimsel incelemelerin temelini atmıştır. Durkheim'in sosyal bilim açısından önemi toplumu nesnel bir mevcudiyet olarak kişilerin zihniyetinden bağımsız zihinsel bir düzen olarak kurmasında ve bu muhayyel nesnenin nasıl inceleneceğini göstermesinde yatmaktadır (Mitchell, 2001: 212) Yahudi toplumuyla Filistin toplumu çatışmasında Arap milliyetçiliği belirleyiciliğini korurken düşsel bir nesne durumuna indirgenen bağımsızlık kavramı anlamını yitirmiş, Filistinlilerin yaşadığı

bölgelere hâlâ “halksız vatan” muamelesi yapılması (Fırat, 2017) onların toplumu oluşturan temel dinamiklerden yoksun kalmasına sebebiyet vermiştir.

Üstün insanlardan oluşan seçkinler tabakası birçok ülkenin tarihinde olduğu gibi Filistin davasını benimseyen Arap Milliyetçileri için de belirleyici olmuştur. Örneğin Mısır’ı kritik eden Le Bon’un dediğine göre ulusal zihniyet bir halkın tüm geçmişinin senteziydi ve oluşabilmesi için pek çok neslin gelip geçmesi gerekiyordu. Dolayısıyla Avrupa’nın dünyanın öteki kesimlerine modern uygarlığı sırf eğitim yoluyla götüremeyeceği gerçeği ortaya çıkmaktadır (Mitchell, 2001: 218). Modern uygarlığı Arap dünyasına benimsetmenin başka yolları da olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu yollardan en yakın olanı kültürlenme politikası (*acculturation politics*) olacaktır. Bu politika toplumun milliyetçilik duygularını törpüleyip uygarlık sürecine katkıda bulunabilecektir.

Bir başka örnekte kolektif bilinç inşasının yansımaları Arap Milletçiliğinin olgunlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. İnsanlık tarihi ve öğretisi alanında reformcu bir kimliğe sahip olan Türk kökenli Mısırlı bilim insanı ve yargıç Muhammed Abduh aynı zamanda çağdaşlaşmacı İslam okulunun da fikir babasıdır. Abduh’un entelektüel ve siyasi seçkinleri ülkenin *siyasi eğitimi*ni örgütlerken, toplumsal disiplin ve eğitim sistemi olarak reformdan geçirilmiş İslam’ı kullanmaları ve böylelikle ülkenin istikrarını ve gelişimini güvenceye almaları fikrini, Le Bon’un ve başka Fransız sosyal bilimcilerin kitaplarından esinlenmiştir (Akt. Mitchell, 2001: 219). Bu durum dahi Fransızlar’ın Osmanlı’dan sonra yine bir Türk aydın vasıtasıyla hem İslam okulunu hem de Arap dünyasını etki altına aldığını göstermektedir.

Mısır temelli Arap milliyetçiliğinin inşasında yine Fransız filozoflarının etkisi görülmüştür. Fethi Zaglül’un Le Bon’dan Arapçaya çevirdiği ikinci eser olan *Les Lois Psychologiques De L’évolution De Peuples*’de aynı teoriler daha kapsamlı bir biçimde ortaya konmaktadır; bir buluşun ilerlemesi seçkinlerin gücünün artmasına bağlıdır (Mitchell, 2001: 220). Seçkinlerin makamlarını kullanarak çevreleri harekete geçirmesiyle ve fonlamasıyla Arap dünyası için yepyeni bir buluş ve onu kökten değiştirecek bir karakterde olan modern uygarlık Arap dünyasını geliştirecek ve dönüştürecektir. Fakat zamanla bunun zannedildiği veya hissedildiği kadar kolay olmadığı ortaya çıkacak ve Araplar daha çok ulusal kimliklerini kazanarak bağımsızlık temelli milliyetçilik anlayışı geliştireceklerdir.

Hem Yahudi hem de Filistin milliyetçiliğinin hâkim olan belirleyici bir faktörü vardır; o da bu iki toplumun maruz kaldığı müşterek travmalardır; öncelikle Yahudi halkıyla alakalı baktığımızda göreceğimiz şey, Yahudilerin Avrupalı antisemitizmin boy hedefi olmalarıdır. Alman Nazi rejiminin Yahudilere karşı uyguladığı soykırım ‘holokost’ olarak anılmaktadır. Sonrasındaysa Filistinliler ‘el-nekbe’ yani büyük acının kurbanları olarak öne çıkmışlardır. Filistinliler 1948-1949’da anavatanlarından tamamen ve toplu olarak sürülmüşlerdir. Filistinlilerin travması onların ulusal bilincinde anayurtlarına tekrar kavuşmaları adına merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu tarihi miraslar her iki halkın da dünya görüşünü derinden biçimlendirmiş ve böylece aralarındaki çatışmayı uzlaşmaların zorunlu olarak yenilgiye götürecekleri hayatta kalma mücadelesi olarak görmelerine neden olmuştur (Akt. Jung, 2004: 19).

Çatışma siyaseti her iki tarafın ulusal ideolojilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ki; iki ulus arasındaki münasebetler sıfır toplamlı bir oyuna indirgenmiştir. Filistinlilerin milliyetçiliğini Siyonizm ve al-nekbe deneyimine cevap olarak temelde bir tür doğal refleks olarak geliştirilen geçici bir ideoloji olarak görmek yanıltıcı olacaktır. Siyonist rakiplerine benzer şekilde Filistinli milliyetçiler toplumlarının tarihî politik ve kültürel mirasının çeşitli yönlerini tasvir etmişler ve davalarının sacayakları haline getirmişlerdir. Arabizm, Filistinlileri mücadele şuuruyla motive ederken İsrail karşısında henüz net bir psikolojik üstünlüğe erişememiştir.

1948-1949 yıllarında Arap-İsrail savaşlarındaki Arap yenilgisi, orta sınıf kökenli yeni radikal politik güçlerin iktidara geldiği yasal siyasî otoriteye doğru önemli bir siyasî dönüşüm başlatmıştır. Filistin’deki önemli liderlerle birlikte sömürgeci güçlere bağlı olan Arap monarşileri Filistin davasına destek veremediklerini ispatlamışlardır. Takip eden süreçte Mısır’daki Nasırcılar ve Suriye’yle Irak’taki Baas Partisi’nin iki kolu gibi Arap milliyetçi partileri Orta Doğu ve Filistin coğrafyasının dekolonizasyonu toplumsal devrimci fikirleri birleştirmişlerdir. Sonrasında devlet politikaları da birleştirilmiş uzun ömürlü olmayan bir Arap Cumhuriyeti dahi kurulmuştur.

Arap milliyetçilerinin görüşleri, ‘siyonizm ve sömürgecilik ittifakı’ ve dolayısıyla ‘İsrail’in emperyalist imajı’ etrafında şekillenerek Fransa, İsrail ve İngiltere’nin Mısır’a karşı ortak askeri saldırısıyla başlayan II. Arap-İsrail savaşında daha belirgin hal almaya başlamıştır. Süveyş Savaşı (1956) İsrail’e karşı yüksek motivasyonla savaşa katılan neredeyse tartışmasız bir Arap milliyetçiliğinin önderi olarak Mısır’ın Cumhurbaşkanı Nasır’ın yükselişini kolaylaştırmıştır. Fakat bir sonraki Arap-İsrail savaşı olan Altı Gün

Savaşı (1967) pan-Arap radikalizminin sonunun başlangıcına işaret etmektedir. Arapların küçük düşürücü yenilgisi ve beraberinde gelen İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi işgale girişmesi pan-Arap radikal söyleminin yükselişle beraber gelişen büyük beklentileri sona erdirmiştir.

Pan-Arabizm zayıflamaya başlayınca Arap rejimleri politik yönelimlerini yavaş yavaş batıya kaydırmışlar; ideolojileri Filistin milliyetçiliğine karşı son rakipler gibi görünen İslamcı hareketlere radikal siyasal yaklaşımları geride bıraktırıp ekonomik liberalleşme politikalarını benimsetmişlerdir. Arap dünyasındaki İslamcı hareketler Filistin çatışmasının İsrail-Arap ve Yahudi-İslami boyutlarının sunduğu ideolojik güçten büyük ölçüde faydalanmışlardır. Mesela Mısır'daki çeşitli askeri kanada sahip olan İslamcı gruplar Mısır'ın otoriter devlet seçkinleriyle mücadelelerini Arap-İsrail çatışmasıyla bir tutmaktadırlar. Bir başka örnekteyse Müslüman Kardeşler'in Cemal Abdul Nasır'la ters düşmeleri de bu grupların faaliyetlerine ivme kazandırmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Filistin milliyetçiliği bölgesel bileşenlerini büyük ölçüde tanımlayan uluslararası sistemin siyasî ve yasal koordinatları içinde şekillenmiştir. Bu bağlamda Filistinli köylü toplumunun geleneksel köklülüğünü toprakla dinle ve halk kültürünü milliyetçi bir kültüre dönüştürmede iki güç belirleyici olmuştur. Bir yandan Siyonist yerleşimci hareketi ve ardından İsrail devletinin oluşumuyla yüz yüze kalınmıştır. Öte yandan da Yahudi yerleşim yerlerine yönelik ilk Filistin saldırılarından kırsal bölge direnişine ve İngilizlerin yüksek komiserliği sırasında Siyonizme karşı kentsel muhalefet yoluyla (Khalidi, 1988: 506) FKÖ'nün kuruluşuna kadar Filistin ulusunun hatları Siyonizme karşı mücadele hattından oluşmuştur. Bu yüzyıl boyunca süren bu süreçte Filistinliler ulusal bilinçlerini İsrail devletinin milliyetçi oluşumuyla açıkça örtüşerek geliştirmişlerdir.

Filistin milliyetçiliği ilk başta Arapçılık ve İslami modernizmin baskın siyasal akımları içinde gelişmiştir. Belli bir milliyetçi ideoloji olarak kendisini Arap ve pan-İslam ideolojilerine karşı rekabet etmek ve alışılmış sadakatlerden kurtarmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle yalnızca gelişmekte olan bir devlete karşı olarak değil aynı zamanda bölgesel devlet oluşumunun önceden denetlenmiş ideolojilerinden kurtulma ve entegrasyonu da bu atmosferde gelişmiştir. İsrail-Filistin, İsrail-Arap, Yahudi-İslam ve sömürge/batı boyutları olan çatışmanın analitik yapısı Filistin milliyetçiliğinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Sömürgecilik sürgün ve işgal açısından Filistinli kurumsal yapılanmanın sosyal koşulları

da göz önünde bulundurulmalıdır. Çatışmanın kuramsallığı gereği İsrail ve Filistin siyasî ve ekonomik kurumlarının oluşumundaki örgütsel seviyelerde karşıtlıklar bulunmaktadır.

‘Örgütlü Suç Olarak Savaşmak ve Devlet Kurmak’ analogisinde Charles Tilly Batılı devlet oluşumuyla savaş arasındaki ilişkiyi merkeze alarak savaşlar mı devlet oluşumuna neden olur yoksa devletler mi savaş çıkarır sorgulamasını yapmıştır. Avrupa’nın tarihsel deneyimini referans almasına rağmen Tilly’nin sonucu Orta Doğu’daki devlet inşa süreçlerinin şiddetli doğasıyla da ilgili görünmektedir (Jung, 2004: 5). Bu tarz sorgulamalar yerine devletlerin kurulmasında ve savaşların cereyan etmesinde iradelerini ortaya koyan devlet adamlarının ‘güç’ seviyelerine odaklanmak Arap-İsrail sorununun anlaşılmasında daha belirleyici olacaktır. Sorunun kökenine bakıldığı takdirde İsrail’in Araplardan daha güçlü olduğu görülecektir. Dolayısıyla İsrail her zaman Filistinlileri himaye eden Araplardan bir adım önde görünür.

Milliyetçilik Avrupa siyasî tarihinin en başarılı şekilde ihraç edilen fikir ürünlerinden biri olmuştur. Fransız ihtilalinden itibaren milletin ve ülkenin hüviyeti politik meşruluğun milletin isteğiyle olması lazım geldiği düşüncesi herkese açılmıştır. Ulusalçı programların topluluklara özgü bir kıvama dönüşmesiyle iletilen hayat kültürlerini bir araya getirmekte ve bu birikimleri yasalaştırılmış terbiye sayesinde uyarlanan bir kültüre tahvil etmektedir. İşte tamda bu yüzden milleti yeniden var etmek hem bağdaşık kültürel değerlerin kurulmasıdır hem de bu değerlerin milli siyasî vazifesi başka kamu mükellefiyetlerini hükümsüz kılan bir mecburiyet şekline dönüştürülmesi uğruna siyasallaştırılmasıdır.

İşlevselci bir bakış açısıyla ortaya çıkan milliyetçi yapılar ve ‘icat edilmiş gelenekler’ yoluyla ortaya atılan bu kültürel kodlama temel olarak üç amaca hizmet etmektedir. İlk olarak sosyal bütünlüğün ve belirli bir topluluğa üyeliğin sembolik bir temsilini oluşturmaktadır. İkincisi modern devletlerin siyasal kurumlarını ve otorite yapılarını meşrulaştırmaktadır. Son olarak milliyetçi kodlama bireylerin sosyal yapısını sosyalleşme kurumları aracılığıyla değiştirmede etkilidir. Nihayetinde öğretiler, ahlâk ve yasa halka geçmiş ve telkin edilmiş olmaktadır. Topluma milliyetçi bir kisve (Kedourie, 1961; Talhami, 2001) giydirilirken milli matbuat dillerinin ortaya çıkması devlet yönetimi açısından hayati önem arz etmektedir.

Devletin oluşum süreçlerinde bilginin biçimlendirilmesi, yazılı hale getirilmesi ve merkezileştirilmesi, soyut bir bilginin kuruluşunun sağlanmasıyla beraber yönetilmesinin ardından adım adım tekelleşmesi için gereken şartların bir araya getirilmesidir. Devletin

yazılı bir dili resmileştirmesi ve halka geçirmesi, ayrıca idari gücün topyekûn istihbarat sayesinde bilgiye hâkim olması yasaya dayanmaktadır. Akabinde mukayeseli lisan emekleri bir yandan bilimsel literatüre dâhil olurken öte yandan Fransız ihtilâli sonrası milli devletlerin inşa edilmesiyle de örtüşmektedir. Milliyetçiliğin bu kısa teorik görüşünü özetlemek gerekirse; ulusların inşasıyla ilgili kritik eşik politik ve kültürel birikimlerin uyumunda yatmaktadır.

Asgari seviyede bir kültürel birikime sahip toplumlarda Milliyetçilik yapay ya da sonradan edinilmiş bir kavram değildir, aksine fitrî bir yapıdadır. Milliyetçi ideolojilerin özel çekirdeği, genel siyasal karakterleri ve modern devletlerin oluşumuyla ilgilidir. Açıkça ifade etmek gerekirse; milliyetçilik ve ulus inşası hakkında kuramsallaşma modern devletin sosyal kurumları etrafında dönmektedir. Bu nedenle, öncelikle devlet hakkındaki kavramsal anlayış ön plana çıkmaktadır. Temel olarak bu tanımın yapılabileceği iki bakış açısı vardır: Dâhili ya da harici bir bakış açısı. Harici bakış açısından devletin ana aktör olduğu ve bunun yanı sıra uluslararası sistemin çekirdek kurumu olarak da tanımlanabileceği değerlendirilebilir.

Bu olguya IR-teori perspektifinden bakıldığında devletler güvenlik, ekonomik kazanç veya rasyonel maliyet/fayda hesaplamalarında ideolojik hedefler gibi çıkarlar peşinde koşan özerk varlıklardır (Gilpin, 1981: 16). Birlikte siyasî otoritenin özerkliğe ve “yerel siyasî otoritelerin meşru davranışın tek hâkimi olduğu” bölgelere dayandığı uluslararası bir sistem oluşturmuşlardır. Bu durum devletlerin rasyonel aktörler olduğu uluslararası sistemin “Westphalian” modeli çerçevesinde “birbirine bağlı uluslararası bir çevreye rağmen bir anarşiden kaynaklanan kısıtlamalar karşısında faydalarını maksimize etmek” için çabaladığını göstermektedir. Gücün bu devletlerarasındaki dağılımına göre uluslararası sistem tarihsel olarak üç tür uluslararası ilişki kurmuştur: emperyal/hegemonik, iki kutuplu ya da güç sistemleri dengesi (Gilpin, 1981: 29).

Uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı eski Oİ topraklarının Orta Doğu devlet sistemine dönüşümünü kolaylaştırırken bölgesel devlet sisteminin sağlamlaştırılmasının gerçekleştirildiği iki kutupluluk koordinatlarındaydı. Fransa’da dördüncü Cumhuriyet’in ilk cumhurbaşkanı Jules-Vincent Auriol’un Ocak 1949’de İsrail’i tanımasıyla başlayan ve II.DS sonrası baş gösteren soğuk savaşla ilgili kaygılar ve Doğu-Batı çatışmasına dair kamuoyu algıları Filistin’deki mevcut politikanın güncellenmesine katkı sağlamıştır. Bu büyük savaş aynı zamanda inançlarında savaşı oldu (Sander, 2002: 116). Bununla birlikte bölgede Filistin çatışması pan-Arap terimleriyle neredeyse tamamen açıklanmış ve çatışma

‘birçok Arap toplumunda iç dayanışma için bir toplanma noktası’ haline gelmiştir. Böylece genel olarak Soğuk Savaş döneminde dört önemli gelişmeden bahsetmek mümkündür:

İlk olarak İsrail ve Arap ülkelerinin nispeten bağımsız bölgesel hedefleri takip ederken uluslararası düzeyde politik rant arayıcıları olarak hareket ettikleri bölgesel büyük bir güç teşkil eden Klientelizm sistemi ortaya çıkmıştır. Bu klientelistik düzenlemesi içinde bölgesel ve uluslararası çatışmalar bulanıklaşmış, sonrasında Filistin çatışmasını Doğu-Batı çatışmasıyla sıkı bir şekilde birbirine bağlamıştır. Enternasyonalin bölgesel bakış açılarıyla tanımlanması, rejimleri bu şekilde etkileyen güç araçlarını hem otoriter yönetimlerini istikrara kavuşturmak hem de sınırlı bölgesel savaşlarla mücadele etmek için kullanan Orta Doğu devletlerinin aşırı militarizasyonunu kolaylaştırmıştır. Özellikle Filistin çatışması bölgesel devlet oluşumunun iç ve dış yönleriyle olan ilişkisini daha da artıran bir dizi devletlerarası savaşa tırmanmasına neden olmuştur.

Öyleyse Soğuk Savaş döneminde Filistinlilerin yeniden birleşmesinde ve İsrail’e karşı bu savaşlarda dördüncü kez kararlı bir şekilde katkı sağlamasında Arap rejimlerinin zayıf askeri performansı etkili olmuştur. Altı Gün Savaşındaki (1967) uluslarını aşağılayıcı Arap yenilgisiyle kurulan ve faaliyetlerine başlayan FKÖ giderek daha fazla inisiyatif almış ve özellikle Filistin milli hareketinin örgütsel çekirdeğini oluşturmuştur. Filistin çatışmasının mafsallı bir yapıya bürünmesi, Filistin ulus devletinin kurulmasını gerektiren ideolojik pan-Arap söyleminden orijinal bir Filistin milliyetçi söylemine geçmesini sağlamıştır.

2.3.Filistin Sorunu/Arap-İsrail Çatışmasının Çözümüne Yönelik Öneriler

Uluslararası güç ilişkilerini ve sosyolojik perspektifleri bir araya getiren devlet oluşumu, devletin hem savaş hem de barış için bir neden olarak görüldüğü çelişkili bir süreçtir. Toplumsal çatışmaların içsel olarak pasifleşmesi ve toprak bütünlüğü, siyasî egemenlik ve müdahalesizlik gibi Westphalian Devletler Sistemi prensiplerine dayanan bir *devletler toplumunun* evrimi birbiriyle ilişkilendirilirken şiddet içeren süreçler farklı devlet ve sivil toplum âlemlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Sivillerin güvenlik amaçlı korunma taleplerinde bulunması ve devletin vergilendirme maksadıyla öne sürülmesi gerekliliğine dayanılarak Avrupa tipi devlet oluşumu çelişkili bir yörüngeye oturtulmuştur. Bu çelişki ‘merkezi paradoksta ortaya çıkar ve bununla birlikte bir tür yan ürün olarak ulusal devletler inşa ettikten sonra, savaş ve askerî kapasite arayışının devletin politikalarının ve iç politikaların medenileşmesine yol açtığını’ ortaya koymaktadır.

Orta çağdan bu yana yargılama süreçleri göz önüne alındığında süreç içerisinde gerek hükümetin temsil edilmesi gerek demokratik yöntem ve teamüller kurulamamıştır. Buna rağmen Norbert Elias, bu içsel pasifleşmenin sağlanması ve demokratik yönetim kurulmasının agresif bir savunmaya işaret ettiğini belirtmiştir. Herhangi bir bireysel ya da küçük grubun henüz tekelleşmemiş kaynaklar için başkalarına karşı mücadele ettiği sınırsız ve şiddetli eylemle rekabet etmesi fiziksel monopol devletin tekelinin kökenini geriye doğru takip etmesi açısından önemli bir gerçektir (Elias, Cilt II, 2004: 351). Bu takip sırasında milliyetçilik önemli bir saik olarak ortaya çıkacaktır.

Tarihsel olaylar sırasında Filistinlileri üç temel gruba ayırmak mümkün olmaktadır: Bu durumda ilk olarak sürgündeki Filistinlileri, ikinci olarak hem mültecileri hem de gurbetçileri ve son olarak Batı Şeria, Gazze ve İsrail'in Arap nüfusunu zikretmek gerekmektedir. Filistinlilerin mülteci durumuna düşürülmesi İsrail'in kuruluşunun ilan edildiği 1948 Mayıs'ında yedi yüz binden fazla Filistinlinin evlerinden ve yurtlarından sürülmesiyle başlamıştır. Sürgünden hemen sonra başlayan Arap-İsrail savaşları mülteciliği pekiştirmekten başka bir işe yaramamıştır. Filistin halkı neredeyse kusursuz bir şekilde parçalanmış ve coğrafi bütünlüğünü sağlayamadığı için etkili bir siyasî birlik tesis edememiştir. Bu parçalanma, gerek komşu ülkelerin kamplarında yaşamlarını sürdürmekte zorlananlar, gerek Gazze'de tecrit edilenler, gerekse de Batı Şeria ve Doğu Kudüs bölgesinde sıkışan Filistinlilere bakarak tescil edilmektedir.

1967 Arap-İsrail çatışmasından sonra da yüzbinlerce Filistinli öncekilere ilave olmuştur. Böylece sürgündeki Filistinli sayısı dört buçuk milyona yaklaşmıştır. BM 1949'da Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı'nı (UNRWA) faaliyete geçirmiş, mülteci durumuna düşen Filistinlilerin neredeyse yarısını kayıt altına almıştır. Bu ajans sürgün ve vatansızlık durumunda Filistin halkının varlığını sürdürebilmesi adına sığınma evi işlevi görmüştür. Filistinlilerin nezdindeki önemli rolü göz önüne alındığında UNRWA, eğitimle beraber sosyalleşme ihtiyacını da gidermiştir. Bu sebepler doğrultusunda Filistin milliyetçiliğinin uluslararası etkinliğinin artmasındaki BM desteği apaçıktır.

Filistin çatışmasının şiddeti ve yayıldığı coğrafyanın sınırları uluslararası ve bölgesel devlet sistemlerinin dinamikleri tarafından şekillendirilmiştir. Filistin davasının evrimi Arap devletleriyle İsrail arasında, uluslararası düzeyde ve askeri rekabet bağlamında gerçekleşmiştir. Küresel koşullar ve kısıtlamalar hem Filistin'in bölgesel oluşumunda hem de Filistin halkının inşasında uluslararası bölgesel ve yerel etkilerin karışıklığına neden

olmuştur. UNRWA'nın rolünü dikkate alarak Filistinli olmanın milli bilincinin nasıl canlılığını koruduğuna baktığımızda görürüz ki; hem sürgünde kurulan FKÖ tarafından yürütülen ekonomik siyasî ve askerî boyutuyla, hem de bunun için gerekli olan sivil çerçeveyi sağlayan uluslararası nitelikte bir örgütün aktif olarak desteğiyle bir ulus olmanın şuuru inşa edilmiştir. Filistin çatışmasının içine alındığı devlet merkezli uluslararası ortam göz önüne alındığında bağımsız bir Filistin devletinin tam manasıyla tanınması, gelecekteki barış sürecinin tek mantıklı sonucu gibi öngörülmektedir.

Mülteci meselesini çözmedeki zorluklar Filistin Ulusal Enstitüsü idealinin inşasının ikinci ayağının öyküsünü Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) tarihiyle yakından bağlantılı hale getirmiştir. 1964'te Arap Birliği'nin vesayetiyle kurulan FKÖ çok sayıda Filistinli örgüt için şemsiye bir kuruluş olmuştur. Birçoğu öğrencilerin, işçilerin, kadınların ve öğretmen sendikalarının yanı sıra Yaser Arafat'ın El-Fetih'i veya George Habash'ın kurduğu Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (PFLP) gibi ve bunları takip ederek kurulan etkin komando örgütleri diasporada 1950'lerin başından itibaren faaliyete başladılar. Doğu Kudüs'teki (1964) ilk ulusal kongresinde FKÖ, eski İngiliz Manda yönetiminin kontrolü altındaki coğrafyada demokratik ve laik bir devlet kurulmasını öneren Filistin Ulusal Şartını kabul etti. Arafat'ın bu açılımı batılı devlet yapısı normlarına uygun olduğu için uluslararası desteği beraberinde getirmiştir.

Arap Birliği'nin Rabat'ta 1974'teki yedinci zirvesi vesilesiyle BM bölünme planının yayınlanmasından yirmi yedi yıl sonra bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını amaçlayan FKÖ resmi olarak Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak ilan edilmiştir. Ancak Filistinli milliyetçilik olgunlaşmıştır ve kendisini Arap vesayetinden kurtardığı için daha geniş topraklara sahip bir bölgede yaşama şansı bulamamıştır. Bilâkis Rabat zirvesinin aynı yılında Ortodoks Yahudi menşeli sağ tandanslı yerleşimci hareketi olan Gush Emunim (Sadık Blok) işgal altındaki bölgelerin programatik kolonizasyonu ile faaliyetlerini başlatmıştır. Yahudilerin kendi devletlerini kurmadan önce yaşadığı zorluklar FKÖ'nün kılavuzu olmuş ve sınırlı da olsa güç devşirmesine yol açmıştır.

İronik olarak FKÖ şimdi XX. yy'nin başlarında Siyonistlerin yaşadığı soykırımla mukayese edilebilecek bir travmayla yüz yüze kalmıştır. Filistin Ulusal Konseyi Yürütme Komitesi Filistin Ulusal Fonu ve çeşitli askeri örgütleriyle birlikte FKÖ "sürgündeki bir devlet" haline getirilmiştir (Sayigh, 2004). Böylece Filistin devleti oluşumu bir bölgeye sahip olmadan ya da siyasî egemenlikten yararlanmadan devlet benzeri kurumlar inşa eden Siyonist travmayı takip etmiştir. Bu da Holokost benzeri bir soykırımın kapılarını

aralamıştır. Filistinlilerin Hitler dönemindeki Yahudilerin durumuna düşürülmeleri Holokost'un tanımında kendine yer bulmaktadır. Birebir benzemese dahi İsrail devletinin soykırım politikası ister istemez Hitler'in bir zamanlar Yahudilere reva gördükleri katliam politikasını ve stratejisini çağrıştırmaktadır. Uluslararası yaptırım olmadığı sürece çözüm giderek zorlaşacaktır.

1967'de Batı Şeria ve Gazze'nin işgali hem İsrail'in hem de Filistin toplumunun iç evrimi üzerinde büyük bir güç temerküzüne yol açmıştır. Gerçekten de uluslararası sistemdeki değişikliklerin daha önce incelenen önemli rolünün yanı sıra İsrail'in kalan Filistin topraklarını işgal etmesinin ardından barış sürecinin başlatıldığı, kamuoyu desteğinin sağlandığı toplumsal gelişmeler de yaşanmıştır. Bu toplumsal gelişmeler zaman zaman umut dolu olsalar da genelde Filistin sorununun derinleşmesine yol açmış, çözümsüzlüğün kronik hale gelmesiyle Filistinlilerin mevcut arazilerini de azar azar kaybetmelerine sebep olmuştur. Yahudi yerleşimcilerin İsrail askerlerinin desteğinde sürekli mevzi kazanması, sorunun daha da içinden çıkılmaz bir hale çevirmiştir. BM tarafından sadece yasalarla değil aynı zamanda bölgede tesis edeceği bir barış gücüyle, en azından, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasına engel olunmalıdır.

Filistin sorunu merkezli kronik çözümsüzlüklere rağmen uluslararası hukuku rehber edinerek kalıcı barış sağlanması hedefinden vazgeçilmemelidir. Tarihteki birçok devletin yaşam öyküsü her zaman hukukun üstünlüğünü öğütlemiştir. Bu Batı medeniyetleri için de Doğu medeniyetleri için de böyledir. Globalleşen dünyada, eskiye nazaran devletler arası münasebetlerin daha da sofistike hale gelmesini sağlayan uluslararası arenadaki en etkin kurumsal örgüt BM'dir. BM, UNRWA'yı 1949 yılında faaliyete geçirerek rüştünü ispat etmiş bir kurumdur. Filistin halkının önemli bir kısmının hala mülteci konumunda olduğu göz önünde bulundurulacak olursa şayet; bu mültecilerin vatanlarına geri dönebilmelerinin ya da bu mümkün değilse bile, hangi ülke sınırları içinde yer alıyorsa oradaki ülkenin vatandaşlığına geçip temel yasal haklara kavuşmalarının önünün açılması gerekmektedir.

Gizli Sykes-Picot (1916) antlaşmasından ve ardından gelen Kudüs ve çevresinde Yahudi devleti vaat eden Balfour Deklarasyonu'ndan (1917) sonra bölgeyi çatışmalara sürükleyen Fransız-İngiliz ortaklığı ve rekabeti Orta Doğu'yu etkisi altına almıştır. BM'de kurulacak uluslararası bağımsız bir komisyonun, aynı zamanda BMGK daimi üyesi olan Fransızların ve İngilizlerin geçmişte yaptıkları faaliyetleri hukuken tahlil etmeleri ve İsrail'le Filistinlileri alakadar eden, o günlerde BM çatısı altında alınan kararların yeniden gözden geçirilmeleri, alacağı yeni kararlarla Filistin sorununun çözüme yaklaştırılması,

Filistin-İsrail çatışmasını sönümleyecektir. BM'nin alacağı hukuki kararların taraflarca uyulmaması halinde Uluslararası Ceza mahkemesi BM'nin gözetimde gerekli hukuki yaptırımları ivedilikle icra etmelidir.

Düzenli bir orduya tabi olmayan savaşçılarla devlet kurucuları arasındaki pazarlığın uluslararası hukukun ve demokratik yönetimin *medeni* standartlarını devlet otoritesine kazandırılmasının yollarından bağımsız olarak, bu standartların mevcut devlet oluşum süreçlerinin gerçekleştiği normatif kısıtlar olduğu muhakkaktır. Bu nedenle Filistin çatışmasıyla ilgili olarak 'İsrail'in komşularıyla yaptığı toprak savaşları, Batı'nın yükselişe geçtiği dönemi göz önüne aldığımızda, çatışmanın doğasına tabi olacak, ancak 1945'ten bu yana bu çatışmanın unsurları anomaliler haline' dönüşecektir. Zamanla bu anomaliler Arap-İsrail çatışmasını asıl mecrasındaki kavşaklardan güzergâhta olmayan yönere saptıracak, Fransa gibi etkin Batılı bir gücün manyetik alanına hapsedecektir. İngiliz gücünün hegemonyası Fransa'nın Orta Doğu'ya müdahalesiyle ciddi yara alacak ve ortaya karmakarışık bir güç problemi çıkacaktır.

Bölüm Özeti

Bu bölümde, araştırmanın amaçları doğrultusunda en uygun tarihsel süreç baz alınarak Arap-İsrail sorunu üçlü sacayağına oturtulmuştur. İlk olarak Arap-İsrail sorununun ortaya çıkışı tasvir edilmiş ve sorunun köklerine inilerek kutsal şehir Kudüs merkezli bir analiz sunulmuştur. Bir sonraki aşamadaysa dava haline getirilen bu sorundan kurtulma yöntemlerini Arap Milliyetçiliği açısından kritiğe tabi tutmak gerekmiştir. Son olarak Arap-İsrail çatışmasının çözümüne yönelik öneriler sunulmuş ve bu önerilerin hayata geçirilebilmesi için gereken metotların altı çizilmiştir. Her halükarda uluslararası hukukun üstünlüğü vurgulanmış ve çözümün adresi olarak BM işaret edilmiştir. BM'nin 1949 yılı Aralık ayında UNRWA'yı kurarak zaten inisiyatif yetmiş yıldan fazla bir zaman zarfında elinde tuttuğu da bir gerçektir. Sonuç olarak Kudüs üç semavi dinin merkezi konumundadır. Çözümün Kudüs merkezli olarak tesis edilmesi özellikle önerilmektedir. Bu hususta sadece İngilizlerin değil Fransızların da en az onlar kadar Arap-İsrail çatışmasındaki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASININ ORTAYA ÇIKIŞINDA FRANSIZ ETKİSİ

Filistin meselesinden kaynaklanan Arap-İsrail çatışması, Orta-Doğu henüz Oİ'nin kontrolündeyken iki asrı aşkın bir süre önce 1798 yılı Mayıs ayında başlayan Fransızların Mısır askeri seferiyle toprağa düşmüştür. Bu çatışmanın ilk tohumu Fransız General Bonapart'ın fikriyle atılmış, Balfour Deklarasyonu ile şekillenmiş ve son olarak İsrail'in ilk başbakanı Ben Gurion tarafından somutlaştırılmıştır (Fırat, 2019). Sykes-Picot antlaşmasında kafa kafaya veren Fransız-İngiliz ortaklığı, Fransa'nın Arap-İsrail çatışmasında başından sonuna kadar gizli faaliyetleriyle (Ek 1, Ek 4, Ek 5) rol oynadığını göstermiştir. Fransa 1799'da Osmanlı idaresi altındaki Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrini gündeme getirmiş, sonraki süreçte inisiyatif alanlar dünyanın her yerinden Yahudileri gruplar halinde Filistin'e göç ettirmiştir. Böylece Yahudilerin Filistin topraklarını ele geçirmesi için demografik bir zemin hazırlanmıştır.

3.1. Orta Doğu'da Tarihsel Olarak Fransız Varlığı

Kralın 1787'de İleri Gelenler Meclisi'ni toplaması ve 1789'da bir Genel Meclis (États-Généraux) toplantısı hazırlığının yapılması gibi siyasal olayların, sonuç olarak mülkiyetlerin idaresi ve politik iktidara erişim gibi meselelere dair bir dizi karmaşık toplumsal gerilimi canlandırıp pekiştirdiği, bunun yanı sıra orta sınıfların, kentli işçilerin ve köylülerin aristokrasiye yönelik hoşnutsuzluklara odaklandığı kabul edilir hale gelmiştir (Price, 2012: 116). Fransız İhtilali böylesi bir siyasî atmosferde ortaya çıkmış; toplumda ve siyasal sistemde derinleşen kronik yapısal sorunlar meydana gelmiştir. Kökleşen ve devasa bir şekle bürünen mali sorunlar hükümet tarafından çözülememiş ve halkın anayasal reformlara olan ilgisini artırmıştır.

Açlık ve sefalet halkı ateşlemiş, İhtilali tetiklemiştir. 1789 yılı Ağustos ayında Kurucu Meclis derebeylik sisteminin lağvedilmesini onaylamış ve sosyal bir devrim yaşanmıştı. Sonrasında yaşanan süreçte Robespierre, Danton ve Marat gibi önderler ön planda yer almıştı. *Devrimin Psikolojisi*'nin birkaç yıl içinde radikalleşmesi sonucu bu üç lider Marat, Danton ve Robespierre sırasıyla öldürülmüşlerdi (Le Bon, 2001). Devrim sırasında önemli vazifeler üstlenmiş olan genç Bonapart kudretli bir general olarak önce donanma komutanlığına, MS'den sonra konsüllüğe, nihayet askerlerin desteğini alarak birinci konsüllüğe terfi etmişti. Yıl VIII (1799) Anayasası Bonapart'ı on yıl boyunca büyük bir yürütme yetkisine sahip Birinci Konsül olarak atadı (Price, 2012: 161). MS'de

Kudüs'teki Yahudilere devlet kurma sözü (Ek 7) veren Bonapart ülkesindeki Yahudilere karşı da aynı siyaseti gütmüş, Filistin'de bir Yahudi devleti projesini hem desteklemiş hem de teşvik etmiştir. Fransa'nın devlet politikası Filistin coğrafyasında her zaman Yahudi devletinin kurulması yönünde gelişmiştir.

Fransız Matematikçi ve Fizikçi olan Jean Baptiste Joseph Fourier (Jabarti, 2006: 13) Mısır'ın Tasviri adlı eserin girişinde “*le génie inquiet et ambitieux des Européens ...impatient d'employer les nouveaux instruments de leur puissance...*”¹ ifadesine yer vermiştir. MS'den döndüğünde, seferin bazı başarısız yönlerinin örtbas edilebilmesi için bu yapıt perdeleme vazifesi görmüştür. MS'ye katılan bilim adamlarının çalışmalarının bir araya getirildiği Mısır'ın Tasviri (*Description De L'Égypt-1809*) adlı yapıt, XIX. yy'nin Fransızlar tarafından şekillenmesinin önemli bir aracı haline getirmiştir. Fourier adeta Bonapart'ın kurtarıcısı olmuş ve Fransızların Orta Doğu'yu etkisi altına almasında önemli bir pay sahibi olmuştur.

Fransızların Orta Doğu coğrafyasında zamansal açıdan güçlü, politik ve kolonyal varlığının başlangıcı, aynı zamanda bir KA ülkesi olan Mısır'a bir askerî seferin yapılmasıyla başlamıştır. Osmanlı'nın XIX. asırdan bu yana kuvvetten düşmesi ve dağılmaya teşne olmasıyla Fransızların deniz aşırı kolonyal faaliyetleri hız kazanmış, yıllar geçerken Fransızlar, Oİ'nin himayesindeki Katolik mezhebine bağlı olan ve neredeyse bütün Hıristiyan tebaanın garantörü benzeri bir hüviyete bürünmüş, Osmanlıların iktisadi ve siyasî yönden güçsüzleşmesinin de tesiriyle yaşanmış olan imparatorluğun dâhili politikalarına müdahale eden bir dış güç pozisyonu almıştır (Örmeci, 2018). Fransa 1920 yılında Suriye ve Lübnan'dan Şerif Hüseyin'i sınır dışı ederek bu önemli coğrafyada ilk mandasını ilan etmiştir. Ayrıca pamuk ticareti de dâhil olmak üzere ekonomik açıdan bölgenin gelirlerine el koymuş, bu gelirleri, doğrudan Fransız tacirlerle ve bankacılarla işbirliği yaparak onlarla paylaşmış ve böylece ekonomik bir hâkimiyet de kurdu.

XVIII. yy'nin ortalarında başlayıp XIX. yy'nin ortalarında sona eren Sanayi Devrimi dünyayı köklerinden dönüştürmüştür. Bütün dünya bu devrimin hem avantajını hem de dezavantajını yaşamış, ülkelerdeki ekonomik sosyal ve politik sistemler temelinden sarsılmış, birçok yeni devlet ortaya çıkmış ve çeşitli krallık rejimleri cumhuriyet rejimiyle bütünleşmiş ya da yer değiştirmiştir. Sanayi Devriminin tetiklemiş olduğu çok daha önemli

¹ Fransız Matematikçi ve Fizikçi olan Jean Baptiste Joseph Fourier'in Fransa'nın MS'deki bilim adamlarının çalışmalarını tek çatı altında toplandığı, ağırlıklı olarak, antik Mısır'ın tarihi eserlerinin çizimlerinden oluşan bu eser yazmış olduğu önsözden alıntılanan iki satırlık ifade parçalarının manaları şu şekildedir; “*Güçlülerin hayata geçirdiği yeni araçları kullanmak için sabırsızlanan... Avrupalıların huzursuz ve hırslı zekâsı...*”

•

bir devrim olan İhtilalse en az onun kadar etkili olmuş ve bütün dünyayı kasıp kavurmuştur. Fransız İhtilali olarak tarihe geçmiş olan iç çatışmalar önce Fransa'nın sonra diğer dünya devletlerinin cumhuriyet rejimiyle tanışmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu etkiden kurtulamamış ve Orta Doğu'daki kontrolünü tamamen kaybetmiştir. Orta Doğu'daki Fransız varlığı Osmanlıların bu güç kaybıyla örtüşmektedir.

Fransız ihtilalinin gerçekleştiği XVIII. yy'de Yahudilerin Avrupa'daki varlığı oldukça sorunludur. Gettolara sıkışmış olarak ve özgürlüklerini oldukça kısıtlayan kanunların baskısı altında kalarak ezilmişlerdir. 1789 yılında İhtilal gerçekleştikten kısa bir süre sonra bu durum değişmiştir. İhtilalden iki yıl sonra Fransız Ulusal Meclisi, Fransız Yahudilerini özgürlüğe kavuşturmuştur. Yahudilerin özgürlüğü 1894 yılındaki Dreyfus Davasına kadar sorgulanmamış ve onların manevra kabiliyetlerini artırmıştır. Fransız Yahudileri, iş adamı Edmund James de Rothschild başta olmak üzere tüm Kudüs'e yatırım yapmışlar ve birçok yerleşim yeri kurmuşlardır. Bunun için milyonlarca Fransız Frangı harcadılar; böylece Kudüs'teki altyapının bu şekilde inşa edilmesi İsrail devletinin kurulmasında büyük kolaylık sağladı.

Çoğunluğu Katoliklerden oluşan Fransa'nın XIX. yy'de hızla Hollandalıların ve İngilizlerin başarısını (Acemoglu, Robinson, 2012: 69) modellemesi, Fransız varlığının Orta Doğu'ya doğru yayılmasının önünü açmıştır. Fransa'nın MS öncesinde Yahudi yurttaşlarının sorunlarıyla ilgilenmesi ve sonrasında Yahudilere devlet kurma sözünü vermesi, ilk defa Orta Doğu'da emperyal bir güç tesis etmenin ve Yahudileri de bu gücün temsilcileri yapmak istemenin önde gelen işaretleri olmuştur. Dreyfus olayı Fransa'da, XX. yy'de, Almanya'ya askeri sırlar satmakla suçlanan bir Yahudi subayı hakkında yoğun bir kamuoyu tartışmasıyla başlamış, bir süre için bu olay Fransız toplumunu radikal bir şekilde düşmanca entelektüel ve politik kamplara bölmüştür.

XIX. yy'nin sonlarında cereyan eden bir Fransız Yahudi askerinin Paris mahkemelerinde yargılanması tarihe *Dreyfus Olayı* olarak geçmiştir. Bu olay 1894 yılında Yüzbaşı Alfred Dreyfus'un casuslukla itham edilerek Fransa'da yargılandığı davadır ve ardından gelişen olaylar da Fransız halkının Yahudilere bakış açısını etkilemiştir. XX. yy'ye de taşınmış olan bu olay 1906 yılına kadar süren davalar neticesinde Dreyfus beraat etmiş ve I. Dünya savaşında Fransa adına cephede görev almıştır. Dreyfus 1935 yılında Paris'te öldüğü sıralarda Hitler henüz iktidar gücünü ele geçirmiş, I.DS'nin ağır yaptırımlarına karşı savaş açmış ve Yahudilere olan baskılarını artırmaya başlamıştır.

Orta Doğu'daki Fransız varlığı Sykes-Picot antlaşmasından sonra zirveye çıkmıştır. Fransızlar özellikle Suriye ve Levant bölgesinde etkin operasyonlar yürütmüşlerdir. Siyonistlerle yakın işbirliği geliştiren Fransızlar, İngiltere'nin Filistin'deki mandasının sona ermesinde ve İsrail devletinin kurulmasında önemli pay sahibi olmuşlardır. Mayir Vereté'nin makalesi (1970) bu konuya dair önemli açıklamaları içermektedir. Bu makale, Dış İşleri bürosunun bilgisi ve yetkisi dışında gelişen ve dolayısıyla İngiliz yetkililerin (İngiliz kontrolündeki Büyük Suriye olasılığını yok edeceğinden korkan) alt-üst oluşunun göstergesidir. Ayrıca Arap-Siyonist antlaşmasının gerçek bir şans olduğu önermesi de dâhil olmak üzere bazı önemli ve tartışmalı çekişmeleri içermektedir (Yapp, 2014: 359). Vereté, ayrıca İngiltere'nin Fransız-Siyonist yakınlaşmayı önlemeye çalıştığını savunmuştur (Vereté, 1970).

En geniş düzeyde, dört ideal devrim türünü ayırt etmek mümkündür: bunlar planlı olanlar, spontane gelişenler, müzakere edilenler ve yukarıdan teşvik edilenler olarak sınıflandırılmıştır. Tarihsel olarak başarılı gerilla hareketleri biçimini almış olan planlı devrimler, özel amacı siyasî iktidarı ele geçirmek olan, kendini 'devrimci' ilan eden seçkinlerden bir grup tarafından önceden düşünülmüş ve planlanmış hareketler olarak başlar. Cezayir, Vietnam ve Nikaragua devrimleri aynı zamanda devrimci savaşçıların önemli ölçüde gelişmiş planlamasını da içermesine rağmen, Çin ve Küba devrimleri belki de planlı devrimlerin en iyi örnekleri olarak tarihe mal olmuştur. Buna karşılık, Fransız ve İran (Sayın, 2015) devrimlerinin başlıca örneklerinden olduğu kendiliğinden gelişen devrimler, çok az ileri seviyede planlama gerektirmiş ve büyük ölçüde örgütsüz protesto eylemleri olarak gelişigüzel başlamıştır.

Devletin sürekli olarak zayıflamasıyla cesaretlenen isyanlar kısa sürede tam anlamıyla bir devrime dönüşmektedir. Diğer pek çok devrimde, özellikle de Fransız İhtilali'yle paralel özellikler paylaştığı gibi, İran'ın 'İslami' devrimine, ilk yıllarında düşmanları vahşice ortadan kaldıran baskıcı bir terör saltanatı eşlik etti ve bu saltanat dış dünyayı reddeden kurumlar inşa etmeye başladı. Kendini sağlamlaştırması gerekiyordu. Ayetullah Humeyni de popüler duyguları ölçmek ve onları manipüle etmekte kararlı, kurnaz ve zeki idi. Buna bağlı olarak iktidara geldikten sonraki bir yıl içinde pozisyonunu anayasal olarak kutsallaştırdı ve İran'ın en büyük lideri olarak kişisel rolünü resmen güvence altına aldı (Kamrava, 2005: 139). Ayetullah çok geçmeden, devrimin komünist ortakları olmasına rağmen, güçlü bir *teokrasi* rejimini İran İslam Cumhuriyeti biçiminde ihdas etti.

3.1.1. Fransa'nın Orta Doğu'yu Etki Altına Alması

Liman kenti Toulon'u ablukaya alan İngiliz donanma kuvvetlerinin nasıl yarılacağına dair planlarıyla devlet yönetimini ikna etmiştir. Kuşatmanın son saldırısının püskürtülmesinde Bonapart'ın donanma komutanlığı etkili olmuştur. İngilizler'in limanın kontrolünü 19 Aralık 1793'te kaybettiğinde elde ettiği zafer, O'nun hükümet nezdindeki kredisini artırmıştır. Bu durum Bonapart'ın gelişmekte olan askeri kariyerinde önemli bir gelişmeyi sağlamıştır; çünkü adı devrimci hükümetteki önemli şahsiyetler tarafından tanınmış ve bu kez Tuğgeneralliğe terfi ettirilmiştir ve İtalya'daki Fransız donanma topçularının komutası ona verilmiştir (Carruthers, 2014: 8).

Mısır'ın bir Bonapart biyografisinin unsurlarına sahip olmasına rağmen, tuvali bundan daha geniştir ve subayların yanısıra Osmanlı-Mısır düşmanlarına ve işbirlikçilerine de geniş yer ayrılmıştır. Mısır deltası, bölgesindeki Fransız mücadelelerine Orta Doğu'daki işgale karşı direnişin kültürel ve kurumsal bağlamına ve Fransız devrimcisinin fikirlerinin karşılıklı etkileşimine bağlı olarak oldukça elverişli ve iç içedir (Mitchell, 1988).

Osmanlı ve Mısır, yaşam biçimleriyle Fransız Annales okulunun 'mentaliteler' olarak adlandırdığı şeyin, yani zihniyetlerin tarihinin samimi bir tarihi olmayı hedeflemiştir. Frankofon literatüründe bile çok az yazar kültürel diyalog ve tartışmalarda bu konuları uzun uzadıya ele almış ve bazıları Mısırlıların Mısır'daki varlığını fiilen görmezden gelmeyi başarmıştır. Bu noktada temel sorulardan birisi, Fransızların ve Mısırlıların birbirlerini nasıl inşa ettikleri ve hatırladıklarıyla ilgilidir (Cole, 2007: IX). Orta Doğu'da özellikle sağlam bir dayanışma içerisine giren bu iki ulusun politikaları meyvesini verdi ve Fransa etkilediği coğrafyaya önce KA'yı sonrasında neredeyse Afrika'nın tamamını dâhil etti.

Fransa'nın MS sırasında Filistin'de bir Yahudi devleti için girişimler başlatılmıştır. Fransız General Bonapart bu girişimlerin ilkinin gerçekleştiren devlet adamı olarak tarihe geçmiştir. O zaman Filistin topraklarında yaşayan üç bin kadar Oİ vatandaşı olan Yahudiler, devlet kurma konusunda çok istekli olmamıştır. Siyonist bir inanışa da sahip olmamışlardır. Bölgeye yaptığı büyük yardımlarla bilinen Fransız milyoner Edmund James de Rothschild otuzdan fazla yerleşim yerinin kurulmasına, 14 milyon Fransız Frangından fazla yardım yaparak öncülük etmiştir. Osmanlı'nın tüm engelleme çabalarına rağmen Filistin'e Yahudi göçü devam etmiştir. Fransızların müttefiki İngilizler Aralık 1917'de

Kudüs'ü işgal ederek Filistin'in I.DS'de yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sonlandırmış; Siyonistlere hareket alanı açmıştır (Fırat, 2019).

Filistin'in yukarı Celile bölgesinde Bedevi kökenli yeni bir aşiret reisi olan Zahir el-Ömer ez-Zeydani, Safed-Tiberya bölgesinde bir mültezimken yerel bir valiye dönüşerek bir liman şehri olan Akka kalesinde kendine küçük bir Arap beyliği kurmuştur (Rafeq, 2005: 233). Zahir, her ne kadar Oİ'ye tabi olsa da Payitahtla geçinmekte zorlanmıştır. İstanbul'un görevden alma girişimlerine karşı direnen ve Bedevilerle işbirliği yapan Zahir, KA coğrafyasından paralı askerler getirtmiştir. Ayrıca beyliğinin sınırlarını Osmanlı askerlerinden korumak maksadıyla oldukça sağlam kaleler inşa ettirmiştir. XVIII. yy'nin son çeyreğine girerken Zahir'in saltanatı sona ermiştir. Zahir'den sonra bir Osmanlı subayı olan ve Fransızları İngilizlerle birlikte durduran Cezzar Ahmed Paşa Zahir'in yerine görevlendirilmiştir (Choueiri, 2011). Paşa, XIX. yy'nin ilk yıllarına kadar gücü elinde tutmuştur.

Fransa'yı, Suriye'nin işgaline giriştikten sonra Filistin'in Akka şehrinde mağlup eden Cezzar Ahmed iktidarını pekiştirerek Mısır'a hâkim olmuş ve Osmanlılardan imtiyazlar elde etmiştir. İngilizlerin bu savaş sırasında denizden donanmasıyla Paşa'ya destek verdi. Böylece, işi kolaylaşan Paşa Fransızlarla savaşmış ve onları yenmiştir (Gürgen Yenidünya, 2019: 93). Buna rağmen, Orta Doğu'nun Fransızlar tarafından etki altına alınmasında ilk hedef olarak Mısır devleti ön plana çıkmıştır. Halkının çoğunluğu Müslüman Araplardan oluşan Mısır'ın Asya kıtasında yer alan kısmı Sina Yarımadası üzerinden Filistin ve İsrail'le komşudur. Mısır'dan geçen Nil Nehri sularını Akdeniz'e boşaltmaktadır. Fransızlar tarafından medeniyetin beşiği olarak görülen Mısır, Orta Doğu'nun kaderine önemli derecede etki eden jeopolitik bir karaktere sahiptir.

Orijinal adı "*La Campagne D'Égypte de Napoléon*" (Hourlier vd., 2016) olan MS, 1798 yılı Mayıs ayında başlatılmıştır. Bonapart 1797 yılında Direktuvar Hükümetini, Mısır'ı işgale ikna etmiştir. Fransa'nın MS neredeyse tamamen donanma başkomutanının inisiyatifine bırakılmıştır. Liman kenti Toulon'da hazırlıklar tamamlandıktan sonra iki yüzden fazla bilim adamıyla, kırk bin askerle, on bin denizciyle ve dört yüz parçadan oluşan donanma gemileriyle sefere çıkmıştır. Buradaki amaç, seferin başarıyla tamamlanması durumunda Fransa'ya Doğu'nun kapılarının açılması ve İngiliz sömürge zincirinin kırılması olacaktır. Ayrıca Fransız devleti yeni topraklar fethedecek ve ODKA'nın tamamen hâkimi konumuna yükselecektir.

Fransız Hükümeti, Bonapart'a Büyük Britanya'yı işgal etmesi için talimat ve yetki vermişti (Cole, 2007). Böylece sefer bir anlam kazandı. Doğu seferi Orta Doğu için tıpkı coğrafi keşiflerde olduğu gibi kolonileşmenin miladı olacaktı. Böylelikle Fransa'nın sömürge imparatorluğu haline gelmesinin dinamosu bu bilim adamları olacaktı. Akdeniz'de yer alan büyük İngiliz Donanmasını Napolyon savaşlarıyla ünlenen Amiral Horatio Nelson (Konstam, 2011) komuta etmiştir. Askeri-bilim fetih hareketi bu şartlar altında başlamıştır.

Bonapart, Fransız devriminin bir paydaşı olarak on yıllık askeri tecrübesiyle bu seferi sevk ve idare etmiştir. İngilizlere yakalanmadan güzergâhı üzerinde bulunan Malta Adasına ulaşan (Jabarti, 2006: 26) komutan bu adayı kolaylıkla kuşatmış ve fethetmiştir (Malta'yı 1565 yılında Kanuni devrinde Oİ kuşatmış ama Hospitalier Şövalyelerine karşı kaybetmişlerdir).

Fransız komutan Jean-Baptiste Kleber Bonapart'la beraber seferde önemli rol oynamıştır. Nitekim Bonapart, MS zora girdikten sonra Fransa'ya geri dönerken başkomutanlığı ona devretmiştir. Kleber bir süre komutanlığı devam ettirmiş ve kölemenlerin düzenlediği bir suikast sonucu öldürülmüştür (Jabarti, 2006: 183). Kleber sonrasında MS zora girmiş ve kendisinden sonra gelen komutan Menou, 21 Mart 1801'de La Muiron'a inen İngiliz kuvvetlerini püskürtmek için gönderilen Fransız keşif kuvvetlerini komuta etmiştir (Gürgen Yenidünya, 2019: 93). Seferin sonunda Fransızlar yenilmiş, Menou İskenderiye'ye çekilmiş ve burada 30 Ağustos 1801'de İskenderiye Kuşatması'nın ardından teslim olmuşlardır.

Fransa'dan Peter Hicks'e göre (Hourlier vd., 2016), Mısır'ın istilasını ya da onun mülkü olan Akdeniz'in kontrolünü sağlamak, İngiliz Donanmasının gücünü kıracaktır. Seferin amacına göre Britanya, Hindistan için bir kara gücü konuşlandıracak böylece Fransızlar da bundan çıkar sağlayacaklardır. Hintlilere ulaşmak için İngilizler Afrika'ya yelken açmak zorunda kalmışlardır. Fransız gemilerinin İngiliz ticaret yollarını atlatmasına izin verecek şekilde ikiz liman düzenlemesi ya da Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan bir kanal olasılığı MS'nin amaçları arasında yerini almıştır.

Bonapart, Fransızca ve Arapça bir bildiri yayınlamıştır (Ek 8). Bu bildiride; peygamberin ve devrimin oğlu olduğunu Mısır'ı beş yüz yıl boyunca yöneten zalim Memluklerden kurtarmaya geldiğini söylemiştir. Mısır o dönem oldukça güçsüzdür ve

Batı'ya nazaran modernleşmemiş yapısıyla temiz olmayan bir görünüm arz etmektedir. Fransız askerlerinin ilk izlenimi hayal kırıklığı şeklinde tezahür etmiştir.

Mısır Enstitüsü üyesi olan Ahmed Youssef'in MS hakkındaki görüşleri Fransızların MS sırasındaki ilk izlenimlerini şöyle özetlemiştir;

“Fransız askerleri; 1 Temmuz 1798 de İskendire'yi aldıklarında hayal kırıklığına uğrarlar. Onların gerçekte keşfettikleri şey vahşi sokak köpekleri ve hastalıkların kol gezip çoğaldığı hiçte sağlığa uygun olmayan pis bir sokak labirentidir. Büyük ölçüde fakirleşmiş olan şehirle karşılaşınca dumura uğrarlar. Masalsı bir hayalle geldikleri Mısır onların gözünde kâbusa dönüşmüştür” (Hourlier vd., 2016).

Kleber İskenderiye Kalesinin zapt edilmesinde önemli rol oynamıştır. Keşif seferleri ikiye bölünmüş, bilim adamları ve sanatçıların çoğu Rosetta'ya, ordunun çoğunluğu da çöle yönelmiştir. İskenderiye'den hızla ayrılacak olan ordu Nil nehrini kıyından takip ederek Kahire'ye ulaşmak yerine Memluk askerlerine savunma fırsatı vermeden çölü yürüyerek geçmişlerdir. Böylelikle mümkün olan en kısa zamanda Kahire'ye ulaşan ordu Mısır'ı ele geçirmiş olacaktır.

Fransız birlikleri tarafından geçilen çöl kumları, başaramayan askerlerin cesetleriyle dolmuştur. Askerler yoğun bir çabadan sonra Nil kıyılarına ulaşmışlardır. Savaşın sıcaklığından uzakta olan Bonapart daha önemli gördüğü konularla uğraştığı için onlara katılmamıştır. Bilim adamları ve sanatçılar yanlarında askeri koruma olmaksızın çevreyi keşfe çalışmışlardır. Bu şekilde keşifler yaparken büyük motivasyonla hareket eden Bilim Adamları ve Sanatçılar ileride Egyptology (Mısır Bilimi) adındaki yeni bir bilim dalının temellerini atmışlardır. MS'den sonra yaptıkları keşiflerin bir kataloğu hükmündeki *Description De L'Égypt* (Mısır'ın Tasviri) adlı yapıtı yayınlamışlardır. Bu eser Bonapart Paris'e döndüğünde onun kayıplarını rakiplerine karşı bir avantaja dönüştürmüş ve güçlü bir siyasi figür olmasının önünü açmıştır.

MS'ye iştirak eden yolculardan biri de Jeffrey Stand Liary'dir. Yolculuğun duayenlerinden ve Rosetta'nın sanatçısı olan Dominique Vivant Denon'a göre, Nil'in verimli kıyıları bir sanatçının yeteneklerini keşfetmesi için büyüleyici bir yerdir. Mısır halkı zenginliklerinin farkına varamadan Batı'nın göz hapsine alınmıştır. Fransız sanatçıların çalışmaları Dünya'da da arkeoloji biliminin önünü açmış ve gücünü artırmıştır. Denon ve Jeffrey'in önemli bir keşifleri olmuştur. Bu keşif, firavunların zamanından kalma devasa bir heykelin elidir. Ekol Askeri Stratejik Araştırma Enstitüsü (Institut de Recherche Stratégique de l'École Militaire) direktörü Michele Battesti İskenderiye'de onların ilk

keşfinin Rosetta civarındaki bölge olduğunu söylemiştir. Rosetta National Museum da bu bölgede bulunmaktadır. Bu ulusal müzede o zamandan bu yana keşfedilmiş olan ve yurt dışına kaçırılmamış olan eserler sergilenmektedir.

Bu kentte Osmanlı iktidarını temsil eden Memlükler bulunmaktadır. Memlükler çoğunluğu Kafkaslardan oluşan İslâm'a geçmiş özgürleştirilen eski kölelerdir. Mısır'ı yönetmektedirler. Ama aslında Memlük askerleri arasında güç mücadelesi de vardır. Youssef'in değerlendirmesine göreyse Mısır'a geldiğinde ülkeyi iki prens yönetmektedir. Bu prensler Mehmed Ali Paşa'nın oğulları olan Murat Bey ve İbrahim Bey'dir. Mısır'da Oı Sultanı III. Selim adına hüküm sürmektedirler.

Fransız ordusu beş kaleyi muhasara etmiştir. Murat Bey'in güçleri otuz bin piyade ve on bin atlıdan oluşmuş ve Fransa'nın kuvvetleri ön tarafta bulunmuştur. İlk karelerden biri olan De Saint'in karesi saldırıya geçmiş ve Memlükleri yakın mesafeden ateş salvolarıyla karşılaşmıştır. Memlükler kılıçla ve mızrakla savaşmışlardır. Önemli miktarda ateşli silahları olmadığı için kendilerinden beş kat daha fazla olan Fransa'nın ordusu karşısında etkisiz kalmışlardır. Fransızlar onlarca asker kaybederken Memlükler on binlerce askerden oldular. Memlüklerin taktiksel ve donanımsal açıdan oldukça güçsüz oldukları ortaya çıkmıştır. Prestij nişanesi olarak bu savaş daha sonra *Piramitler Savaşı* (Barthorp, 1978; 4) olarak adlandırılmıştır. Savaşın sonlarına doğru iki büyük Memlük Şefi kuzeyde İbrahim Bey güneyde Murat Bey yukarı Mısır'ın çöllerinden geri çekilmişlerdir. Bu aşamadan sonra Mısır'ın büyük şehri olan Kahire Fransızlar tarafından ele geçirilmiştir.

Kahire'ye girdiğinde onlara hitaben bir açıklama yapmıştır. Hitap ettiği Mısır halkı birkaç yüz bin civarında bir kalabalık meydana getirmiştir. Kahire'ye girdiğinde iki açıdan Kültür Şoku yaşamıştır. Bu kültür şokları, Mısır Halkı'nı keşfetmek ve bu bölgede yaşamının ne kadar zor olduğunu onların açısından görmek şeklindedir. Mısırlıları işgale razı etmek ve tam anlamıyla bir egemenlik tesis etmek istemiştir. Dolayısıyla Kültür Meclisi olan Divan'ı oluşturarak Kahire'nin ulemasıyla bir araya gelmiş ve böylelikle onları kurumsal bir yapının elemanları statüsüne büründürmüştür. Mısır'ı fethetmeye geldiğinde Mısır halkının geneli onu kurtarıcı olarak değil de sömürgeci olarak kodlamıştır.

Fransız ihtilalinin düzenleyicilerinden olan ulusalcılık cereyanının bir temsilcisi olarak Mısır'a Osmanlı'dan bağımsızlık vaat etmiş ve fakat ironik olarak kendi egemenliğinin tanınmasını dayatmıştır. Bunun için bilimsel yöntemler de kullanmış ve

Mısır'ı kolonyal bir kurumsallaşmaya yöneltmiştir. Onun götürdüğü bilim adamlarının yaptığı çalışmalar ve yayınlar sayesinde Mısırlı seçkinlerin kendilerini yeniden keşfetmelerini sağlamıştır. Mısırlı seçkinler OI'nin Mısır kelimesini tarihten silerek ulusal kimliği yok ettiğini savunmuş, fakat çelişkili bir biçimde Fransız koloniciliğinin etkisi altına girmişlerdir. Fransızların ODKA'daki ilk sömürgecilik faaliyetinin karargâhı olarak ulusal bir devlet kimliğine doğru ilk adımlarını atmışlardır. Birkaç yıllığında da olsa Mısır Osmanlı'nın bir vilayetyken Fransız kolonisine dönüşmüştür.

MS'nin etkisi sınırlı kalmış; birkaç yıl içinde Fransızlar ordularını ve bilim adamlarını İngilizlerin gözetiminde Mısır'dan tahliye etmek zorunda kalmışlardır. Buna esas neden İngiliz donanmasına karşı Nil ya da Abukir Deniz Muharebesi olarak anılan deniz savaşında yenilmiş olmalarıdır. Bu savaş MS'nin başlamasından birkaç ay sonra cereyan etmiştir. Kahire'ye girmesinden iki hafta sonra İskenderiye ile Rosetta arasındaki Abukir Körfezi dramatik bir çatışma bölgesi haline gelmiştir (Konstam, 2006: 28). Britanyalı Amiral Nelson körfezde demirli bulunan Fransa'nın gemilerine saldırmıştır. Fransız donanmasını Amiral François-Paul Brueys D'Aigalliers komuta etmiştir.

Abukir körfezindeki felaketten sonra Fransızlar için Mısır'daki kontrol gücü onların aleyhine değişti. Abukir körfezindeki Nil Muharebesinin üzerinden çok geçmeden 1798 Ekim'inde Kahire'de ayaklanma meydana geldi. Anglo-Türk ittifakı Mısır'daki Fransız varlığı için gerçek bir tehlike olarak kendini belli etmişti. Kahire'de şimdiye kadar Fransızların varlığını kabul eden Mısırlılar şehrin etrafında giderek yaygınlaşan yasak şaraptan dolayı huzursuz olmaya başlamışlardı. Bilim adamlarının bulunduğu konak Mısırlılar tarafından basılmıştı. Kahire halkı sokağa çıkmış, Fransızları ülkelerinden kovmak istemişlerdi. Yaşanan isyan neticesinde çok sayıda ölüm meydana gelmiş; üç yüz askerin yanı sıra bilim adamlarından beşi ayaklanma sırasında öldürülmüştü.

Fransızlar bu aşamadan sonra Kahire halkını dini hoşgörü ve saygı siyasetiyle kazanamayacağını anlamış; gücünü daha da otoriter olarak hissettirmenin yoluna girmiştir. bu isyana olan reaksiyonunu Doğu yorumcusu Alcabarti, geceleyin Fransızlar şehre ve sokaklarına bir şeytan gibi girdiler diye yazmıştır. Fransızların barbarlığı ve yağmacılığı böyle bir isyan sonrasında tescil edilmiştir. Bu ayaklanma Kahire'nin en büyük Camii olan Al-Azhar Camii'nde başlamıştır (Cole, 2007: 210).

Camiinin kutsallığından ötürü dikkatli davranan Fransız ordusu silahlar ve atlarla girmeden önce Al-Azhar mahallesini bombaladı. Fakat bu ters tepti ve Fransızlar

Mısırlıların daha sert reaksiyonuyla yüzleşti. Fransızlar, Mısır'da yeniden kontrolü eline almış ve Mısır'ın genelinde kontrol altına alınan yerleşim birimlerinin dört ana noktasında Fransız bayrağı göndere çekilmiştir. Bu noktalar; İskenderiye, Raşit, Dimyat ve Kahire'dir. Mısırlılar bazı birlikleriyle hala kaçmaktayken barış csı tesis etmek daha da zorlaşmıştır. İbrahim Bey kuzeyde Suriye'ye doğru, Murat Bey Yukarı Mısır'da güneye doğru yönelmiş, Fransız askerleriyse sıcak takip yapmıştır. Fransa'nın savaş stratejisi seferin ilk zamanlarına nazaran giderek zora girmişti. Fransızların başkomutanı sefer sırasında kendisinin ve ordusunun zorlandığı zamanlarda mahkûmları ve esirleri katlettirdi, veba gibi salgın hastalıklarla mücadele etmek durumunda kaldı. Ordunun kitlesel olarak katliam yapması ve vebayla yüzleşmeleri morallerinin bozulmasına ve psikolojik çöküntü yaşamalarına neden oldu.

MS olgunlaştıktan sonra Suriye Seferi'ne çıktı. Kahire'deyse eşgüdümlü olarak önce Doğu'ya yöneldiler. Kızıl Denize yaklaşınca da Kuzey Doğu'ya oradan El Ariş'e doğru olan bir hattı takip edip Akdeniz'e sınırı bulunan Mısır'ın El Ariş liman kentine ulaştılar. Fransızlar Memlüklerin ikinci önemli yerleşim yeri olan İbrahim Bey'in sığındığı El Ariş kalesini de işgal etti. Ancak İbrahim Bey kaçmayı bir kez daha başardı. Bonapart Kuzeydoğuda buluna Gaza (Gazze) liman kentini de işgal edip Yafa'ya yöneldi. Fransızlar Mısır topraklarına ilk ayak basışlarından sekiz ay sonra bir başka Oİ sancağı olan Suriye'yi işgal etti. Bu yeni askeri sefer Fransa'nın manevra kabiliyetini artırdı. Fransız ordusu Gazze ve Yafa'yı ele geçirdikten sonra Saint Jean D'acre (Akka)'nin başında bulunan paşanın (Cezzar Ahmed Paşa) teslim olacağını öngörmüştür. Fakat, iki ay boyunca Akka'yı kuşatma altına almasına rağmen burayı ele geçirememiştir.

Müslüman toplum Kölemenler, direnmişler ve ona karşı ayaklanmışlardır. Fransızların işgalinden yaklaşık olarak bir sene sonra ayaklanmaya maruz kalan Fransız askerleri ayaklanmayı bastırmak konusunda azalan güçleri nedeniyle zorlanmışlardır. Fransızların ordusu daha düzenli ve üstün bir ateş gücüne sahip olmalarına rağmen sayıca rakiplerine karşı kolay baş edemeyecek duruma geldiler. Türk savaşçı kavim Kölemenlerin modernleşemeyen ve düzenli olmayan orduları Fransızlara karşı kaybetmelerini doğurmuştur. Abukir deniz savaşının devamı niteliğinde olan bu çatışma Kölemenler ve Fransızlar arasında cereyan etmiş ve Fransızların galibiyetiyle neticelenmiştir.

Başkomutanlığı devralan Kleber'in siyaseti Paris hükümetinden güçlü bir ordu takviyesine ya da etkin bir barış siyasetine dayanmıştır. Kleber, yardımcısı komutan Dose'ye İngiliz Temsilcisi Sidney Smith'le birlikte Mısır'ı tahliye etmek üzere bir

antlaşma yapması için talimat vermiştir. Fransızlar Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Bey'le Kahire civarında yapmış olduğu ilk savaşı nispeten az bir kayıpla kazanmıştır. Bu savaşta elde edilen zaferler, kısmi başarısızlığına rağmen, Fransa'nın bölgede kök salmasının önünü açmıştır. Fransız dış siyasetini sonraki yıllarda Osmanlılar güç kaybetmeye devam ettikçe ODKA toprakları için umutlandırmış hatta bu siyaset Afrika derinlerine inerek kolonyal politikalarını daha da perçinlemiştir.

Kleber'in kazandığı savaşın detayları önemlidir. Savaş modern silahlara ve orduya sahip olan Fransızların etkin bir savaş stratejisi sayesinde kazanmalarıyla neticelenmiştir. Osmanlıların Mısır'daki tebaası olan Kölemenler, Fransız Piyade Karelerini aşmakta zorlanmışlardır. Bu savaş düzeni kale pozisyonunu alan askerlerin ağır silahlara sahip olmayan rakiplerini etkisizleştirmesini kolaylaştırmıştır. Kölemenler sayıca çok olmalarına ve saatlerce savaşmalarına rağmen topraklarını işgal eden modern Fransız ordusunu net bir yenilgiye uğratamamışlardır. Bu savaş sayesinde Kleber kendi askerlerinin nezdinde karizmatik bir lidere dönüşmüştür. Fransızların bu noktadan sonraki dış politikası genel bir barış antlaşmasının vücuda getirilmesi ya da ordunun kaderi belli olana kadar Mısır topraklarında konuşlanması temelinde şekillenmiştir.

Savaş sırasında Fransız askerlerinin açık verdiğini düşünen Mısırlılar isyan başlatmışlardır. Kleber Kahire'deki ayaklanmayı bastırmak için Heliopolis'ten (Antik Mısır) intikal etmiştir. Hazırlıksız yakalanan bu isyan bir ayda bastırılmış ve bu ona yüzlerce Fransız askerine mal olmuştur. Kahire'de ikinci bir ayaklanmaya maruz kalan ayaklanmada daha az mağdur olmasına rağmen çok daha şiddetli ve kanlı bir isyandır. Bu isyan, sonraki zamanlarda, Fransız ordusunun işgal ettikleri Mısır'da tutunmalarını daha da zorlaştırmıştır. XIX. yy'nin ilk aylarında Bonapart'ın yerine bıraktığı komutan Kleber modern Fransız kurumlarında öğrenci olan fanatik bir Mısırlı genç tarafından öldürülmüştür. Bu İngilizlerin işine yaramış fakat Oİ bu atmosferi iyi değerlendirip güçlü bir avantaja çevirememiştir.

Fransızlar başkomutan olarak Jacques-François de Menou'yu tayin etmişlerdir. Bu yeni komutan seleflerinden farklı bir strateji güderek İslam dinine girmiştir. Tamamen taktiksel olarak din değiştiren Fransız komutan siyaseti gereği oğluna Kleber'i öldüren fanatik Mısırlı öğrencinin ismini dahi vermiştir. Menou Mısır'dan geri çekilmenin yürütücüsü olarak görev yapmıştır. Bu yeni komutan ayrıca Mısır'a gelen bilim adamlarından Fransız ordusunun desteğini geri çekmiştir. Böylelikle onlar çalışmalarını sonlandırmak zorunda kalmışlardır.

Mısır'ı kalıcı olarak kendilerine bağlı bir koloniye dönüştüremeyen Fransızlar, Menou politikalarıyla yaklaşık bir yıl kadar sonra Osmanlıların himayesinde İngilizlerle yapmış oldukları bir tahliye antlaşmasıyla ülkelerine geri dönmüşlerdir. Fransızlar tahliye olmadan önce 1801 Mart ayında Anglo-Osmanlı ittifakıyla Abukir körfezindeki yerleşim birimi Kanopus'ta bir kez daha savaşmışlar ve savaşı kaybetmişlerdir. Menou stratejik olarak bu savaştan sonra ordusunu ikiye bölmüştür. Tayin ettiği bir başka komutan ordusuyla Kahire'ye dönerken Menou kendisine ayırdığı birliklerle İskenderiye'ye geçmiştir. İskenderiye'ye ulaşan Menou Kahire'yi kontrol edememiştir. Menou'nun siyaseti Fransız ordusunun gücünü parçalamıştır.

MS üzerinden yaklaşık olarak üç yıl geçtikten sonra güç kazanmaktan ziyade güç kaybeden Fransız ordusu Osmanlıların himayaesinde İngilizlerle şartlı teslimiyet imzalamak zorunda kalmıştır. İlk etapta yaklaşık on dört bin Fransız askeri tahliye edilmiştir. Menou İskenderiye'de Fransa'dan gelecek olan takviyeyi beklerken içeriği korumak ve İngilizlerin işgalini durdurmak için savunma hatları kurmuştur. Müslüman olduktan sonra Abdullah adını alan komutan Menou'nun İskenderiye'deki direniş gücü parçalanmış ve Fransız askerleri kolayca teslim olmak durumunda kalmıştır. Menou teslim olduktan sonra kalan Fransız askerler ve bilim adamları İngilizlerle doğrudan yapılan tahliye antlaşması gereği Fransa'ya evlerine dönmek zorunda kalmışlardır.

3.1.2. Fransız Modernleşmesinin Orta Doğu'daki İlk İzleri

İnsanlığın yeryüzünde neşet etmesinden bu yana dünya üzerinde birçok savaş cereyan etmiştir. Bu süreçte sömürgeleşmiş birçok devlet özgürlüğüne kavuşurken yeni devlet oluşumları da bu sürece eşlik etmiştir. Bu bağlamda, küresel koşullar ve küresel kısıtlamalarla tam olarak modernleşmemiş olan OD, Avrupa devlet oluşumunun şiddetli irrasyonelitesini görünüşte yinelemiş olsa da bu bölge devletlerinin modern devlet olma yolunda attığı çeşitli adımlar Avrupa deneyiminden büyük ölçüde farklıdır (Jung, 2004: 5-6). Hâlbuki çağdaş yeniden yapılanma süreçlerinin daha iyi anlaşılması için bu tarz mücadeleler Avrupa tarihinden elde edilen bazı genel analitik kavramların uygulanabilirliğini dışlamamaktadır.

Fransız İhtilali Fransa'nın modernleşmesine ivme kazandıran muazzam bir devrimdir. İhtilal (1789) XVIII. yy'nin sonlarına doğru Sanayi Devrimi'nin (1760-1840) ortalarında patlak verdi. İktisadi kalkınma ve toplumsal sınıf farklılıkları ihtilallerin temel dayanağı olmuş, modern dünyanın son dönem siyasî tarihinin şekillendiği Fransız ihtilali

benzer yol ve yöntemlerle kendini göstermiştir (Karaman, 2018: 63). Fransızlar bu ihtilalin etki gücünü kullanarak dünyaya yayılmak istemişler, coğrafi keşifler aracılığıyla edindikleri ekonomik güç sayesinde uzak diyarlara askeri ve bilimsel nitelikli seferlere çıkmışlardır. OD'nun masalsi zannedilen dünya panoramasının cazibesine kapılan Fransızlar ilk seferini bu coğrafyaya doğru düzenlemişler, ilk adımı 1798'de MS'yle atmışlardır.

Değişimin itici güçleri -demografik baskılar, eğitim, bağlanabilirlik, işsizlik ve diğer hayal kırıklıkları ve aşağılanma- OD Arap toplumlarının çoğunu karmaşık şekillerde parçalamaya devam ederken, XIX. yy'den beri yöneticileri modernize eden temel siyasi adli ve ekonomik kurumlar (Mısır örneğinde olduğu gibi), sömürge ve sonrası erken dönemlerde çoğunlukla yerinde kalmıştır (Bowker, 2013, s. 3). Hem Arap hem de modern olmanın ne anlama geldiğine dair tartışmada Fransız modernleşmesinin payı büyüktür. Avustralyalı bir akademisyen aynı zamanda OD'nin çeşitli devletlerinde görev yapmış tecrübeli bir diplomat olan Robert Bowker, Arap coğrafyasının değişimi okumuş ve genelde Batı'nın, özelde Fransa'nın etkisini şu önemli satırlarda dile getirmiştir:

“...Ernest Renan'ın İslam hakkındaki ikonoklastik görüşleri kilit Arapların din ve modernite hakkındaki tartışmalara, katkılarına meydan okumuş, bunu ve bu görüşlerini keskinleştirmiştir. Emile Durkheim özgürlük kavramları ve devletin rolü de dâhil olmak üzere Arap entelektüel söylemini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Fransız tarihçi Francois Guizot modernist İslamcı düşünür Muhammed Abduh'un Arap tarihini ve geleneklerini yeniden yapılandırmasını derinden etkilemiş ve emperyalizm bağlamında moderniteyi müzakere etmiştir. Elit kültür özellikle İskenderiye'deki büyük göçmen (Yunan, İtalyan ve Yahudi) varlığı tarafından şekillendirilen bir Akdeniz kültürel ve entelektüel ortamını bir dereceye kadar yansıtmıştır. XIX. yy'nin ortalarından itibaren Avrupa (Fransa başta olmak üzere) Mısır orta sınıf klasmanındaki mimari sanatsal ifade şiir ve spor modasını etkilemiştir” (Bowker, 2013; s. 11).

Fransa Mısır'a egemen olduktan sonra Mısır'ın modernleşmesinin ilk adımları atılmış, Mısır tarihinde ilk defa modern devlet kurumlarına sahip olmuştur. Bonapart'ın gerçekten Mısır'da bir Fransız varlığı kurmayı tasarlaması, seferi gizli tutması ve bilim kurulunu oluşturabilecek Fransız bilim adamlarını sefere dâhil etmesiyle belli olmuştur. Bonapart Mısır'da atölyeler ve yollar inşa etmiş, Fransa'daki gibi modern hastaneler yaptırmış, böylece Mısırlılar berber cerrahlığından Modern Tıp'a geçmiştir. Modernleşme Fransız donanmasının yok olmasından sonra Mısır'ın kaderi olmuştur. Bonapart ülkenin kolonyal idaresini, vergilerini ve benzeri şeylerini düzenlerken Fransız ordusunu yeniden

yapılandırmış, tekrar etkin bir şekilde dönüştürmüş ve bilim adamlarına görev dağılımı yapmıştır. Bilim Adamları sayesinde Fransa arkeolojik zenginlikleri de keşfetmiştir.

Prusya ordusunun nizamnamesi, Yedi Yıl savaşının ertesindeki yirmi-otuz yıllık dönemde Avrupa'nın belli başlı tüm orduları tarafından benimsenmiş ve Fransızlar tarafından 1791 tarihli yeni bir nizamnameyle daha da geliştirilmiş ve bir Mısırlının 1798'de ülkesini işgal eden Fransız askerlerini tasvir ederken ilk nokta bu yeni talim, disiplin ve emir-komuta teknikleri olmuştur (Mitchell, 2001: 83). Fransız tipi askeri modernleşmeyi Osmanlı'dan modelleyen Mısır bu konuda kısa zamanda daha başarılı sonuçlar almıştır. Bu düzen, ordunun "saat gibi sektirmeden" döndürülebilecek bir mekanizma haline gelmesini sağlamıştır -ki orduya Mısır'daki Fransız komutanlarının artık "manevra" olarak adlandırdığı şeyler yaptırılabilir- emre göre ateş açtırılabilir, döndürülebilir, genişlemesi ya da daralması sağlanabiliyordu (Mitchell, 2001: 85).

Fransız tipi modernleşmenin nasıl nüfuz ettiğini anlamak için Mısır toplumunun bütüncül görünümünü dikkate alacak olursak, modern askeri okullar tarafından nizam ve intizama tabi oldukları gerçeğiyle karşılaşırız. Yeni askeri düzen kapsamında kışla ve eğitim kamplarının yanı sıra süvari, topçu, piyade sınıfları, deniz subayları, işaretçi doktor, veteriner ve alay bandoları gibi uzmanlaşmış askeri kadroların yetiştirileceği bir düzineden fazla okul da yer almakla birlikte, bu okullarda da aynı şekilde öğrencilerin belli bir mekâna kapatılmasıyla gözetim ve kısıtlama temelli bir idareye tabi olmasına dair disiplin yöntemleri kullanılmıştır (Mitchell, 2001: 86-87).

XVIII. yy sona ererken MS'nin ilk aylarında (Ağustos 1798) Bonapart Fransa'da olduğu gibi fen bilimleri ve sanat enstitüsü kuruluşunu, beraberinde getirmiş olduğu bilim adamı ve sanatçıları yanına alarak ilan etmiştir. Enstitü'nün merkez binası olarak Kahire'de bir Osmanlı saray binası seçilmiştir. Fransızların ilk icraatı başlangıç olarak ekmek fırınlarının iyileştirilmesi şeklinde olmuştur. Bonapart bu icraatını gerekçelendirirken ordunun Fransa'da olduğu gibi iyi bir ekmeğe sahip olacağı vurgulanmıştır. Fransız ordusu için bira üretiminin önemi de vurgulanmış ve şerbetçi otunun yerine geçecek bir ürün bulunması gerektiği de kayda geçmiştir. Fransızlar içecek temiz su sıkıntısının çözülmesi için de girişimlerde bulunmuşlardır. Bilim adamları Nil suyunu berraklaştırmak ve iyileştirmek için çalışmalar yapmışlardır.

Mısır eğitim sistemi genelde Paris'teki Politeknik'ten (Ecole Polytechnique) yetişmiş olan Fransız ve Mısırlı askeri mühendis ve bilim adamları tarafından yönetilmiş, bu

kadroların içinde Sait-Simon'la kâtibi Auguste Comte'nin birkaç şakirti de yer almıştır. Bonapart hem ordunun ihtiyacını karşılamak hem de Mısır'ın askeri altyapısını modernleştirmek için barut üretimine de eğilmiş ve uygun malzemelerin tedarik edilmesi için kaynak araştırması da yaptırmıştır. Fransızlar bu enstitü sayesinde tarihte ilk olarak Antik ve Çağdaş Mısır'ı araştırmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu çalışmalar dünyadaki ilk arkeolojik faaliyetler olarak nitelendirilmiştir. Bu sefer sayesinde Mısır, kâşiflerin ilk çalışma sahası olmuş; Fransızların yapmış oldukları kolonyal bir anlayışla icra edilen bilimsel faaliyetlerle uygulamalı bilimlerin gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır. Maruz kalınan sayısız sağlık sorunlarının çözümüne, örneğin, göz tedavisinin geliştirilmesine katkı sağlamışlardır.

Bonapart, kurmuş olduğu Mısır Enstitüsü'nün amacını Mısır'da uygarlaştırmayı inşa ederek geliştirmek, büyütme, yaymak; doğal endüstriyel ve tarihi konularda araştırma ve incelemeler yapmak ve yayınlar gerçekleştirmek olarak açıklamıştır. Enstitü, matematik, fizik, politika, ekonomi ve edebiyat sanatı olmak üzere dört bölümden oluşmuştur. Bonapart ayrıca laboratuvarlarla birlikte bir çeşit bilim merkezi yapmak için birbirine bitişik birkaç Osmanlı sarayı daha ilave etmiştir. Böylece Mısır Enstitüsü'nün ilk başkanı Matematikçi Gaspard Monge ve başkan yardımcısı Bonapart olmuş; kurulan Enstitü, Mısır biliminin (Egyptology) ilk enstitüsü olarak Fransız modernleşmesinin ilk ileri karakolu vazifesini görmüştür. Fransız bilim adamları bu aşamadan sonra Paris'te olduğundan daha rahat ve özgür bir çalışma ortamına kavuşmuşlardır. İlk çalışmaları bu yüzden çok verimli gerçekleşmiştir.

Mısır'ı işgal eden ordu Enstitü çalışanları için koruma çemberi oluşturmuştur. Çalışanlar Nil nehrini ve deltasını her açıdan ölçmüşler; bu ölçümler Fransızların Mısır'ın derinliklerine rahatlıkla erişebilmeleri için projelendirilmiştir. Süveyş Kanalı olarak adlandırılan bu planın fizibilite çalışmasıyla vazifeli olan bilim adamları Akdeniz ve Kızıldeniz'in tarihini birbirine bağlayan hatta Firavun zamanından kalan Eski Mısır kalıntılarını keşfetmişlerdir. Fransa'nın ordusunda bulunan bilim adamı Baron Denon, işgal sonrası oluşan bilimsel sömürge atmosferine şu sözlerle katkıda bulunur:

“Başı güney sonu kuzey! Mısır'a Kahire ile yetinmek için gelmedim. Hayır. İki bin yılı aşkın bir süredir herhangi bir Avrupalı tarafından keşfedilmemiş gizemli bir örtüyle kaplı bu araziye keşfetmek istiyorum. Çok istiyorum. Ah! Büyük Mısır” (Hourlier vd., 2016).

Bonapart, Kahire'deki bilim adamlarının çalışmalarını organize etmekle kalmayıp Mısırlıları etkileyerek Abukir körfezindeki yenilginin önemini-dezavantajını azaltmaya çalıştı. İslam dini, Bonapart ve tüm Fransız ordusu için MS'nin devam ettiği yaklaşık üç yıl boyunca ülkenin işgali sırasında önemli rol oynadı. Bonapart, İslam'ın Mısırlılar için günlük hayatın bir parçası olduğunu fark etti ve bilim adamlarıyla yapılan toplantılarda Divan ulemasıyla İslam'a geçişin mümkün olup olmadığını bile tartıştı. Kendi komutanlarından olan Menou göstermelik de olsa Müslüman olup Abdullah adını aldı.

Bonapart dört gün boyunca benzeri görülmemiş bir şekilde İslam Peygamber'inin Doğum Gününü (Mevlid-i Nebi) kutlamıştır. Nil kıyısında, Fransız komutanlarının ve bütün kamu görevlilerinin önünde Fransız birlikleri Mısırlıları etkilemek için büyük bir geçit töreni yapmıştır. Bütün bu çabalara karşın Mısır uleması âlimleri Bonapart ve kurmaylarının söylediklerine ikna olmamıştır. Fransız askerî uzmanları Arapça gibi kutsal bir dilde ve İslam Peygamberden rivayet edilen hadis dilinde gramer hataları yapmış; konuşmalarında şüphe ve ret kelimeleri göze çarpmıştır. Fransızların kabul görmemelerini fark etmeleri uzun zaman almıştır (Ek 8).

Fransa Mısır piramitlerini de araştırtmıştır. Fransızların yapmış olduğu ölçümlerin sonucunda örneğin Gize piramidinin platformlar dâhil iki yüz yedi katmana ya da basamağa sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Piramidin her basamağına bir cetvel uygulanmış bunun sonucunda yükseklik ölçüsünün en az yüz otuz yedi metre olduğu tahmin edilmiştir. Kahire çölünde Mısır Büyük Piramidinin eteklerinde yapılan araştırmanın dünyadaki ilk arkeolojik kazı olduğuna inanılmaktadır. İlk defa tarihi eserler maddi değerlerini artırmaya başladı. Fransız bilim adamı ordusundan çok sayıda disiplinli araştırmacılar çıktı; içlerinde mimarlar, matematikçiler, zoologlar ve diğer bilim dallarından uzmanlar ilk defa Fransa adına araştırma yaptılar (Hourlier vd., 2016).

Arkeolojik cazibesıyla Yukarı Mısır bölgesi de bilim adamları için önem kazanmıştır. Fransa'nın, bilim adamlarından oluşan, ekibinden Vivont Denon bölgeyi keşfetme çalışmalarında önderlik yapmıştır. Örneğin büyük bir tapınak keşfetmişler ve içindeki hemen her şeyi incelemişler; Yukarı Mısır'da güneye doğru Murat Bey'i takip eden askerlerle Karnak köyünü geçtikten sonra Nil Irmağı kıyısında buluna Assouan (Aswan) kentine ulaşmışlardır. Memluklere karşı modern Fransız ordusu bir kez daha kazanmış, fakat Murat Bey bir kez daha kaçmayı başarmıştır. Fransızların Yukarı Mısır'da Assouan'a gelmesiyle Mısır işgalinin tamamlandığı düşünülmektedir. Mısırlı köylülerin direnmelerine ayrıca Murat Bey ve İbrahim Bey komutasındaki kölemenlerin sürekli

kaçmalarına rağmen Fransızlar, Nil vadisinin neredeyse tamamını kontrol altına almışlardır.

Bonapart, seferin Memluklerin anasırı olan kölelikten yükselen ve Türk boylarından olan Kölemenlerin beylerine karşı yapıldığını vurgulamıştır ve İslam'a karşı büyük saygısı olduğunu ilan etmiş ve ince-yumuşak güce dayanan bir siyaset izleyerek Müslüman halkın-toplumun kalbini kazanmaya ve gönlünü fethetmeye çalışmıştır. Yalnız sonuçta ne Osmanlı Mısır'ın işgaline razı olmuş ne de Müslüman yerel halk bu siyasete inanmıştır. Müslüman halkın kontrol altında tutulabilmesi için Divanlar tesis edilmiş ve yönetimlerine Müslüman toplumun ulemasından âlimler atanmıştır. Divanlar Fransızlarla Müslümanlar arasında önemli bir köprü vazifesi görmekle beraber bunların kontrolü Fransızların elinde olup onların istediği şekilde kararlar alınmıştır (Akt. Çolak, 2008: 151). Sonuç olarak Müslüman toplumun tutukluğu her açıdan kendini belli etmiştir. Fransızlara inanmamışlar ve fakat Fransızların egemenliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Edward Said'in iddiası şöyledir:

“Tarih insanlar -erkekler ve kadınlar- tarafında üretilir; ama tarihin daima çeşitli suskunluklar ve geçişirmelerle, daima dayatılan biçimler ve göz yumulan biçimsizliklerle bozulması ve yeniden yazılması da mümkündür; bizim “sahip” olacağımız ve yöneteceğimiz [birer kurgu olarak] “bizim (Batı'nın)” Şark'ımız tam da bu tür işlemler için üretilmiştir” (Said, 2013: iv).

Batı'nın Şark'ı hangi amaçlara hizmet edecek ya da onları hangi menzile taşıyacak bunu Said'in ifadelerinden görmek mümkün olmuştur. Bir Müslüman toplum düşünün ki cihanşümuldür, elinde 'cihat' gibi parlak ve mütemadiyen fetihlere dayanan bir enstrümanı bulunmaktadır, fakat yaşayan enerji kuramına rağmen süfli bir biçimde pas tutmuştur. Müslüman toplum sömürülmeye hem hazırdır hem de değil. Zira zihinleri felce uğramış olan toplum fertlerinin ihtirasları ve diğer toplum fertlerinin güç kayıpları söz konusu olmuştur. Her şeye rağmen Said'in Doğu'ya olan büyük saygısı yerini korumuştur. O özellikle şunu vurgulamıştır; “*Bir kez daha belirtmeliyim ki, savunduğum “gerçek” bir Şark'ım yok benim.*” (Said, 2013: iv).

Araplar, Fransa'nın MS marifetiyle deşifre olarak masalsı diyar beklentilerinin aksine pis sokaklarıyla, hastalıkların kol gezmesiyle ve dahi karanlıklara gömülmüş kültürel bir hayatın travmaya sebep olmasıyla itibar kaybetmişlerdir. Mısır Müslüman Toplumu Batılıların gözünde saygın olmayan *phryne* durumuna düşürülmüştür. Said'e göre

“Müslüman toplum için, geri kalmışlıklarından demokrasi yokluğundan kadın haklarının ihlalden ötürü Müslümanların, İslam Peygamberinin Veda Hutbesine ve Kur’an gibi muazzam bir mirasına rağmen günümüz Arap ve Müslüman toplumlarına yönelik öylesine yoğun ve hesaplı bir saldırı var ki modernlik, aydınlanma ve demokrasi gibi kavramların oturma odasındaki Paskalya yumurtaları gibi ya varlığı ya da yokluğu söz konusu olan basit ve üzerlerinde uzlaşmış kavramlar olmadığını kolayca unutuveriyoruz” (Said, 2013: iv).

Başlangıçta Mısır’a gelen 167 bilim adamınının 25’i hastalık yüzünden ölmüş, diğerleriye gemilerle Fransa’ya askerlerle birlikte peyderpey geri götürülmüşlerdir. Zorlu bir yolculuğun ardından, altı hafta sonra bilim sanat komisyonu üyeleri Kasım 1801’de Toulon limanına vardığında sağlık hizmetleri Marsilya’ya getirilmiştir. Hastaneler Mısır’dan dönen hasta ve yaralı askerle dolu olduğu için bilim adamları öncelikle karantinaya alınmışlardır. Menou bilim adamlarının çalışmalarını tek çatı altında toplayarak yayınlamak istemiştir. On yıl sonra 1811’de bilim ve sanat komisyonu tarafından yapılan tüm çalışmaların toplamı *Description De L’Égypte* (Mısır’ın Betimlemesi) yeni bir bilimi doğurmuştur. Bu yeni bilimin adı *Mısır Bilimi* demek olan *Egyptology* olarak literatüre girmiştir.

Bonapart’ın talebi üzerine Bilim ve Sanat Komisyonu üyeleri Modern ve Eski Mısır’ı yüzlerce çizimle resmedip matbu bir baskıyla yayımlayarak Fransız kamuoyuna tanıtmıştır. Yayımlanan bu eser tapınakların, piramitlerin, sarayların ve antik çağın da ötesinde en büyük etkiyi bırakacak diğer modernleştirme çalışmalarının reproduksiyonu olmuştur. Bonapar’ın Fransa adına 1798 yılında kalabalık bir bilim adamı grubuyla Mısır’ı işgal etmesi Müslüman toplumunu sömürgeleştirmenin yolunu açmıştır. Üçüncü Selim Oı’yi Batılılaştırmak ve modernleştirmek isterken örnek aldığı Fransız modernleşmesine rağmen onların işgallerine mani olmamıştır. Fransız askeri ekipman ve giysileriyle donattığı Nizam-ı Cedid adında bir ordu kuran Osmanlı padişahı bütün bu gelişmelere rağmen Fransız tipi modernleşmeyi devletin kodlarına işlemiştir.

Bilimsel seferin meyve vermesi sonucu Fransa’nın Mısır’da bir enstitü kurarak Mısır medeniyeti üzerine araştırmalar yapılmasına zemin hazırlaması 1809-1822 yılları arasında *Description de L’Égypte* adıyla önemli bir eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mısır, Fransız etkisini ilk olarak yaşamış ve diğer Arap toplumlarının da bu etkiye maruz kalmalarını kolaylaştırmıştır. Mısır’dan Fransızların 1801 yılındaki tahliyesinden sonra birkaç yıl süren bir siyasî otorite boşluğuyla beraber kargaşa meydana gelmiş, ardından

Osmanlı'nın Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı vali olarak tayin etmesiyle Mısır'da yeni bir döneme girilmiş ve şarklıların eski masalsi günleri sona ermiştir. Çağdaş dünyada sırf güçlü yeni imparatorlukların onları müptela olmanın sefaletinden-yoksulluğundan çekip alması, onları doğurucu kolonyal toprakların ıslah edilmiş yerleşimcileri haline getirmesi sayesinde yararlılık gösterebilmeleri hedeflenmiştir (Said, 2003: 44).

3.1.3. Theodor Herzl'in Yahudi Devleti İdeali ve Fransız Yahudileri

Zamanın milliyetçi söylemini sahada uygularken devlet dışı aktörler, Westphalian düzeninin ilkelerine dayanarak kendi devletlerini kurmak için harekete geçmişlerdir. Bu bakımdan Avrupa'da canlılığını hâlâ koruyan anti-Semitizm, Yahudi milliyetçiliğinin haklı gösterilmesinde etkili olmuştur. 1882 yılında yayımlanan Leo Pinsker'in Otomatik Özgürlük kitabının başlığı Siyonist hareket için anahtar bir kelime olmuştur. Siyonist ideoloji, Avrupa'nın Yahudileri arasında şimdiye kadar hâkim olan asimilasyon yoluyla kurtulma ilkesine karşı çıkmış, birinci Siyonist Dünya Kongresi (1897) vesilesiyle TH, Batı Avrupa'daki liberal toplumlara karşı bu eleştiriye Yahudilerin milli kurtuluşunun ancak bir Yahudi ulus devletinin kurulmasıyla gerçekleşebileceği iddiasında bulunmuş ve bunu program niteliğinde olan etkin pragmatik eylem planına dönüştürmüştür.

Macaristanlı gazeteci TH 1896 yılında orijinal eser adı "Judenstaat" olan Yahudi Devleti çalışmasını kaleme aldı. Bu kitap, Siyonizmin en önemli metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yahudilerin bu esere ve yazarına verdiği önem İsrail devletinin kuruluşu sırasında TH'nin, saygın bir şekilde çerçeveletilmiş olarak duvara yerleştirilmiş olan büyük fotoğrafının altında toplanıp deklare etmeleriyle daha iyi anlaşılmaktadır. TH, XX. yy'de bağımsız bir Yahudi Devletinin kurulmasını öngörmüştür. Bunun için Osmanlı padişahı II. Abdülhamid ve Alman Kayseri II. Wilhelm gibi devlet başkanlarıyla önemli temaslarda bulunmuştur.

TH'nin meslektaşı Max Nordau Yahudi devletinin kurulması için araştırma yapmak üzere Kudüs'e iki haham göndermiştir. Hahamlar Filistin'i baştan sona gezmişler ve bir rapor hazırlamışlardır. Hazırlanan raporun son cümleleri şöyledir; "*Gelin çok güzel. Ama başkasıyla evli*" (Damen, 2013). Hahamlar Filistin'in bu topraklara kök salan Filistin halkıyla evli olduğunu anlamıştır. TH 1897 yılında Birnbaum ve Nodau'yla birlikte İsviçre'nin Basel kentinde ilk Siyonist Kongre'yi düzenlemişlerdir. Kongre'de Filistin topraklarında Yahudi Devleti kurmak için bir program kararlaştırılmıştır.

Filistin Ansiklopedisi Editörü Enis Sayık'ın belirttiğine göre TH açıktan lobi faaliyetleri yürütmüştür. Teşekkül ettikleri bu oluşumu muhafaza edebilmek için güçlü Avrupa devletlerini ikna çalışmaları yürütmüş, fakat konuya taraf ülkeleri bir araya getirmek için bir konferans düzenlememiş, aralarındaki rekabetten faydalanmıştır. Her ülkeye bir Yahudi devletinin kurulmasına destek vermeleri halinde rakiplerinden daha kazançlı çıkacaklarını anlayacakları dilden söylemiştir. Bir anlamda günümüz uzmanlarının da vakıf olduğu kazan-kazan stratejisi gütmüştür. Yalnız bu stratejisinin sonuçlarının göremeden erken yaşta ölmüştür (Damen, 2013).

Kronolojik olarak yaklaşık iki bin yıl önce Filistin'den sürülen Yahudiler kutsal kaynaklarından kapıldıkları bir idealizmle kendilerine vaat edildiğine inandıkları ve OD coğrafyasının en bereketli topraklarını kaplayan topraklara yerleşebilmek için siyasî, ekonomik ve askerî faaliyetlere girişmişlerdir. Sahte Mesihlerle sürekli tahrik edilen bu hareketler Dr. TH etkisiyle XIX. ve XX. yy'de siyasî bir mahiyet kazanmıştır. Yahudiler, iki bin yıllık sürgün dönemlerinde bu idealle her ortaya çıkışlarında darbe yemiş, her darbenin arkasından bu başarısızlıkların sebeplerini aramıştır. Bir sonraki ortaya çıkışlarında bir önceki hatayı yapmamaya gayret sarf etmiş ve iki bin yıllık bir başarısızlığı başarıya dönüştürme yollarını tespit etmişlerdir (Küçük, 1994: 104). İsrail devletinin oluşumunda, 1948 yılında TH'nin başlattığı hareketin ve organize ettiği kongrelerin büyük payı vardır.

TH, *Yahudi Devleti* (1896) adlı kitabını Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma hayalinden hareket ederek yazmıştır. TH, çalışmasında Yahudilerin göçebe hayatlarına ve hemen her ülkede aşağılanmış olduklarına değinmiş, bu duruma bir çözüm sunmanın arayışına girerek alternatiflerin olmasının yanı sıra bugünkü Levant bölgesini işaret etmiştir. Fransa'nın rolünden de bahseden yazar XIX. yy sona ererken Avrupalıların bakış açısındaki ve tutumundaki insani olmayan taraflarına da vurgu yapmıştır:

“Avrupalılar, bizi özgür bıraktıklarında, azat ettiklerinde, bunu yapmayı kesinlikle asil bir tutkuyla yapmak istediler. Ancak Yahudi meselesi, Yahudilerin sayıca kendilerini hissettirdikleri her yerde varlığını sürdürdü. Zaten bu mesele hissedilmiyorsa oradan dışarıya Yahudi göçü gerçekleştirilmiş demektir. Biz zulüm yaşadığımız yer olan bu mekânlardan göç ettik ve yeni göç ettiğimiz yerlerde zulüm kavramının varlığına neden olduk. Bu her ülkede yaşanan bir vakıa haline geldi ve kalıcı bir yapıya dönüştü. Hatta bu, onların, örneğin Fransa gibi en uygar ülkelerinden birinde bile Yahudi meselesinin siyasî düzlemde çözüme kavuşuncaya değin sürdü” (Herzl, 2007: 17).

TH Avrupalıların bakış açısını tarif ettikten sonra Fransa dâhil göç ettirme politikasının yaygınlığına vurgu yapmıştır. Filistin’de bir Yahudi devleti bir anlamda Batı’nın işlerini kolaylaştırmış, adeta baş belası olarak gördükleri Yahudilerden kurtulmalarını sağlamıştır. Onların ileri karakol gibi OD’de Batı’nın kolonyal politikalarının demokratik laik temsilcisi olarak vazifeli duruma düşürüldükleri ayrıca gözden kaçırılmamalıdır. Vahşice icra ettikleri manda yönetimleri tarihteki yerini almıştır; örneğin Britanya Filistin’deki, Fransa ise Suriye’deki ve Lübnan’daki derin izlerin mimarlarıdır.

“Biz zulüm gördüğümüz her yerden göç etmeyi tercih ettik ama maalesef yeni göç ettiğimiz yerlerde de aynı zulümle karşılaştık. Bu durum gittiğimiz her ülkede karşılaştığımız acı bir gerçek olarak varlığını devam ettirdi. Bu durum Fransa gibi en uygar ülkelerin birinde bile Yahudi sorunu siyasî bir sorun olarak ele alınıp çözüme kavuşturuluncaya kadar sürdü. Günümüzde Yahudilerin varlığı Anti-Semitizmin tohumlarını İngiltere’ye taşımaktadır ve çok geçmeden Amerika’da bu sorun ile tanışacaktır” (Herzl, 2018: 7-8).

Fransız Protestanlarıyla kendilerini özdeşleştiren TH dağınık olarak buldukları dünya ülkelerinde sadık birer vatansever olamayacaklarını vurgulamış, ancak temel bir şart öne sürmüştür. Eğer huzur ve barış içinde yaşamaları sağlanırsa eşit haklara sahip olarak iyi birer vatandaş olabileceklerdir (Herzl, 2018: 9). Siyonizm illeti Yahudilerin TH’nin işaret ettiği hedeflere ulaşmaları için en elverişli katalizör olarak iş görmüş, Siyonizm kongreleri İsrail devletinin şekillenmesinde birinci derecede etkin olmuştur. Örneğin Siyonizm kongrelerinin TH’den sonra gelen en önemli ismi Haim Weizmann, Yahudi devletinin ilk cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.

Tam adı Baron Abraham Edmond Benjamin James de Rothschild olan bir Fransız Yahudi iş adamı, Siyonizmin güçlü bir destekçisi olarak 1882’den itibaren, XIX. yy’nin sonlarında Avrupa’daki Yahudi halkının geniş alanlara yayılmış toprak alımlarını destekleyerek büyük bir başarı elde etmiş, bununla bağlantılı olarak Filistin’deki mevcut Yahudi yerleşimlerinin üzerine koyarak Araplardan gelen tehditlere yanıt vermekle alakadar olmuştur. Edmond’un büyük bağışları, İsrail Devleti’nin kurulmasına yardımcı olan, ilk yıllarında harekete önemli destek sağlamıştır. Ömrünün sonuna kadar faydacı Yahudi sömürgecilere, onlarca yeni sömürgeyi gözetken yardımlarda bulundu. Bu böyle devam ettikçe kadim Filistin devletinin toprakla olan bağı zayıflıyordu.

Rishon LeZion'u (Zion'da Bir İlk) ebeveynlerinin isimlerini taşıyan diğerleri izledi. Yahudi vatani kurma hedefinde sanayileşmeyi ve ekonomik kalkınmayı destekledi. Edmond, İsrail'in şarap endüstrisinde önemli bir rol oynadı; Osmanlı Filistin'indeki yöneticilerinin gözetimi altında çiftlik kolonileriyle üzüm bağları kuruldu ve Rishon LeZion ve Zikhron Ya'akov'da iki büyük şaraphane açıldı. Edmond, ilk beş yıl içinde kaydedilen ilerlemeyi incelemek için 1887'de kolonilere ilk ziyaretini gerçekleştirdi. Bu ilk yolculukta eşi Adelheid eşlik etti. Edmond'un yatı, Kudüs'e gitmeden önce Port Said'e, sonra Yafa'ya demirledi. 1923 yılında Filistin'deki işlerini denetlemek için PICA (Filistin Yahudi Kolonizasyon Derneği) kuruldu. PICA, 125.000 dönümden (50.586 ha) fazla arazi satın almış ve bir dizi ekonomik yatırım yapmıştır (The Rothschilds Archive, 2020).

Fransız Yahudisi ve iş adamı olan (Damen, 2013) Edmond sanata ve bilime düşkün bir yaşam sürmüş ve kendi milletine karşı oldukça hayırsever bir portre çizmiştir;

Rothschild Château Boulogne-Billancourt aile mülkünü miras almış ve Seine-et-Marne bölgesindeki Gretz-Armainvilliers'e dâhil olan Château d'Armainvilliers'a sahip olmuştur. Edmond zamanla müzayedelerden kazandığı, 40.000'den fazla gravürü (Rembrandt'a ait olan 100'den fazla gravür ve çizimler dâhil), yaklaşık 3000 çizim ve 500 resimli kitaptan oluşan önemli bir çizim ve gravür koleksiyonunu Fransız Louvre Müzesine miras bırakmıştır, günümüzde Waddesdon Malikânesi koleksiyonunda yer alan sanat koleksiyonunun bir kısmı da oğlu James'e miras bırakmıştır. ...Institut Henri Poincaré, Institut de Biologie physico-chimique, pre-Centre National de la Recherche Scientifique, Madrid'deki Casa Velázquez ve Londra'daki Fransız Enstitüsü gibi araştırma kurumları kurdu. Fransız Académie des Beaux-Arts'ın bir üyesi olarak görev yaptı ve bu yolla Mısır'da Charles Simon Clermont-Ganneau, Suriye'de Eustache de Lorey ve Filistin'de Raymond Weill'in arkeolojik kazılarına sponsor oldu (The Rothschild Archive, 2020).

Rothschild ailesinin bütün çabalarına rağmen, zamanla Yahudi devletine muhalif bir Yahudi cemaati yeni bir politik, ahlaki ve dini referansla Siyonizm karşıtı bir tavır takındı. Bunu açık bir şekilde dile getirenlerden birisi de Albert Einstein'dir. Einstein'ın 1938 yılındaki Yahudi devleti karşıtı açıklaması, Roger Garaudy tarafından Mayıs 1942'de ilan edilen Biltmore Programıyla bağlantılı bulunmuştur. Ünlü fizikçi açıklamasında, "Bana göre, sınırları olan bir Yahudi Devleti, bir ordu ve bir projeyi hayata geçirmektense Araplarla yaşamı barış içinde paylaşmaya dayalı bir antlaşmaya varmak daha mantıklı olacaktır. Zamansal güç, ne kadar mütevazı olursa olsun saf bir milliyetçiliğin saflarımızda gelişmesi nedeniyle Yahudiliğin vereceği iç zarardan korkuyorum. Artık Makabe

döneminin Yahudileri değiliz. Dünyanın siyasî anlayışı, peygamberlerimizin cömertliğine borçlu olduğumuz toplumumuzun maneviyatından uzaklaşmakla eşdeğer olacaktır” demiştir (Akt. Garaudy, 1996: 8).

Yahudi devleti kurulurken yaşanan katliamlar Yahudi devletinin kurulmasına ramak kala insanlığın vicdanını sızlatmıştır. Deir Yasin köyünde 9 Nisan 1948’de 254 sakini, erkek, kadın ve çocuk, silahsız Arapları terörden kaçmaya zorlamak için “Irgun” birlikleri tarafından katledildiğinde Joshua’nın sesi Menahem Begin’inki değildi (Akt. Garaudy, 1996: 22). TH Yahudi devleti kitabını yazdığında bunları hayal etmiş midir bilinmez, fakat TH’nin bu devleti Filistin topraklarında her ne pahasına olursa olsun görmek istediği muhakkaktır. Onun takipçileri siyasî, ekonomik ve askerî faaliyetlerini herhangi bir hukuk kuralı gözetmeksizin savaş suçu işleyerek, kan ve gözyaşının üzerine bina ederek Yahudi menşeli devletlerini Batı’nın kanatları altında ilan etmişlerdir.

3.2. Fransa’nın Orta Doğu Politikası

William Shorrock XX. Yy’nin ilk çeyreğinde Fransa’nın OD politikasını incelerken önemli bir eser kaleme almış ve OD’daki Fransız emperyalizmini konu edinmiştir (Shorrock, 1976). Kitabında Fransa’nın 1900-1914 yılındaki Suriye ve Lübnan’da politikasının başarısızlığını ele alan Shorrock, Fransa’nın Orta Doğu politikası hakkında önemli ipuçları vermiştir; ilk olarak vurguladığı şey, 1916 yılındaki Sykes-Picot’a atfen İngiltere’yle paylaştığı Orta Doğu toprakları olmuştur. IDS’den sonra manda bölgesi olarak Fransa’ya devredilen Orta Doğu bölgesi yaklaşık 57.900 mil karelik bir alanı kapsıyordu (Shorrock, 1976: 3). Yazar özellikle Sykes-Picot haritasını kitabının girişinden hemen önce konumlandırmıştır.

Fransa’nın konmak istediği bereketli topraklar şöyle tasvir edilmiştir; “Batıda Akdeniz, kuzeyde Asya Türkiye, doğuda Mezopotamya ve güneyde Transjordania (Ürdün) ve Filistin ile çevrili olan bu bölge, geniş bir halk karışımı tarafından iskân edilmiştir. O yıllarda neredeyse iki milyondan fazla nüfus, 29 veya 30 ırka veya dine mensup bölge sakini, Fransa’nın kolonisine son çarlık Rusya’sının oluru ve Japonya’nın haberdar edilmesiyle dâhil olmuştur. Sünni ya da muhafazakâr olan yaklaşık 1.200.000 Müslüman, kendilerinden habersiz olarak hanesine yazmış bulunan Fransa bazı dağınık sıra dışı Şiiler, Dürziler ve Aleviler gibi çeşitli muhalif grupları da kendine bağlamıştır. Hıristiyan, Lübnanlı Maronitler ve bazı Rum Ortodoksları, Yunan Katolikleri, Ermenileri, Süryanileri ve Keldaniler (yaklaşık 500.000 kişilik bir nüfus) de Fransız manda bölgesine kâğıt

•
 üzerinde ilave edilmiştir. Ayrıca bu bölgede çeşitli mezheplerden Protestanlarla berabere yaklaşık 16.000 kişilik bir Yahudi topluluğu da bulunuyordu” (Shorroock, 1976: 3).

Fransız Devrimi'nin ve Bonapart döneminin derin etkisi akılda tutulduğunda, yeni dini ve misyoner canlılığın, müjdeleme faaliyetinde önemli başarılar sağladığına dikkat edilmelidir. Bununla birlikte misyonların sağlamlaştırılması, güçlendirilmesi ve genişletilmesi, bireysel dini evlerde, cemaatlerde ve cemaatlerin kendi aralarında daha sert tartışmalara-çatışmalara neden olmuştur (Fabrizio, 2010: 286). Öte yandan misyonlar üzerinde daha yakın ve daha doğrudan bir kontrol uygulamak isteyen Vatikan, misyonları bireysel dini tarikatların münhasır yargı yetkisinden kaldırarak artan sayıda havarisel vekâletler tesis etmeye başlamıştır. Orta Doğu'daki koloni kurma çalışmalarına misyoner faaliyetler de bu doğrultuda eşlik etmiştir.

Fransa XVIII. yy sona ererken Fransız ihtilalinin sarsıcı etkilerine maruz kalmış, krallık rejimini sonlandırmış ve Anayasal bir zeminde halkın egemenliğine dayalı bir Cumhuriyet rejimi kurmuştur. İhtilal çok kanlı iç çatışmalara sahne olmuş yüzbinlerce insanın canına mal olmuştur. Fransız devriminin liderlerinden olan hukukçu ve politikacı Maximilien Robespierre, devrimin önemli kişiliklerinden avukat ve politikacı Georges Jacques Danton ve devrim sırasında radikal tutumuyla hafızalara kazınmış olan bilim insanı ve hekim Jean-Paul Marat da dâhil olmak üzere Doktor Joseph-Ignace Guillotin'in mucidi olduğu giyotinin keskin bıçağı altında can vermişlerdir. Devrimin topçu subaylarından olan Napolyon, devrimin önde gelen liderlerinin devrime kurban gitmesinden sonra öne çıkmış ve donanma komutanlığına kadar yükselmiştir. Fransızların Orta Doğu politikasının hayata geçirilmesi Bonapart'a verilen önemli bir görevle sağlanmıştır. Bu görev 1798 yılında gerçekleşen MS'dir.

3.2.1. Sykes-Picot'un Sahne Arkası

Batılı emperyalist devletler, Doğulu ve aynı zamanda bir çarlık rejimine sahip olan Rusya'yı da yanlarına çekerek, XX. yy'nin başlarında yeni bir dünya düzeni arayışına girmiştir. Başat güçlerden olan Osmanlı Devleti dağılma süreci yaşamaya başlamış ve eski gücünü kaybetmiştir. I.DS cereyan ederken itilaf devletlerinden ve dönemin hegemon güçlerinden olan Fransa ve Britanya dağılmakta olan bu Osmanlı topraklarını gizli antlaşmalarla aralarında paylaşmışlar ve yeni dünya düzeninin bir parçası olarak da kodlanan bu süreci yönetmişlerdir. François Georges-Picot ve Sir Mark Sykes, 1916 yılının Nisan ayında nihai olarak OD'yi iki devlet arasında paylaşmış, Küçük Asya (Anadolu)

topraklarını da bu paylaşıma dâhil etmişlerdir. İngiltere Mezopotamya'yı, Fransa Suriye ve Kilikya'yı, Rusya Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerini alacaklar; Van'ın güneyindeki Kürt bölgesi Rusya'ya geçecek ve Harput içinde olan bölge dahi Fransa'ya verilecektir (Atay, 2012: 117).

Filistin'in Geleceği başlığını taşıyan bir rapor 1915 yılında İngiliz kabinesine sunulmuştur. Raporu, kendini Filistin'i bir Yahudi ülkesi haline getirmeye adanmış İngiliz bir politikacı olan Herbert Samuel kaleme almıştır. Samuel, raporunda Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması için zamanlamanın yanlış olduğu fikrini savunmuştur. Filistin'in önce İngiliz İmparatorluğuna dâhil edilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Bunun Siyonizm hareketinin destekçileri arasında en çok kabul gören fikir olduğunu da ilave etmiştir. Samuel, İngiliz himayesinde bölgeye zamanla daha fazla Yahudi'nin yerleştirilmesini istemiştir. Böylece, Yahudiler Muhammedi Arap Irkı diye tasvir ettiği halka karşı sayısal üstünlüğü yakalamış olacaktır. Samuel'in tavsiyeleri İngiliz politikacı Sir Mark Sykes (Kedourie, 1970) ve Fransız diplomat François George-Picot tarafından kaleme alınan gizli İngiliz-Fransız antlaşmasında da yer bulmuş; böylece Sykes-Picot antlaşması bir Yahudi Devleti'nin kurulmasının önünü açmıştır (Damen, 2013).

İnsanlık tarihinin gördüğü en büyük savaşlardan sayılan I.DS (1914-1918) devam ederken, Arabistan Yarımadası'nı ele geçiren Birleşik Krallık, Osmanlı'ya karşı ayaklanmasını sağladığı Mekkeli Şerif Hüseyin'i destekleyerek özellikle OD'de yer alan bütün Arap toprakları üzerinde kendisine bağımlı bir Arap devleti kurmak için tamamen kendi çıkarları doğrultusunda harekete geçmiştir. Bölgede etkin faaliyetler yürüten İngiliz ajanı Thomas Edward Lawrence'nin aracılığıyla Mekke Şerifi Hüseyin'le Mısır'daki Britanya Yüksek Komiseri Teğmen Albay Sir Vincent Arthur Henry McMahon arasında yapılan mektup diplomasisiyle gizli olarak bir antlaşma imzalanmıştır. Fransa bunu haber alarak plana karşı çıkmış ve Birleşik Krallık'a adeta suçüstü yaparak yeni bir antlaşmanın önünü açmıştır.

İngiliz-Fransız ilişkileri için Arap topraklarının savaş sonrası bölünmesi konusunda daha kesin bir antlaşmaya ihtiyaç duyulmuştur. Buna bağlı olarak İngiliz hükümeti, Şerif Hüseyin'e verdiği sözlerle ilgili olarak Fransızlarla antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Fransa'nın Suriye'ye olan özel ilgisini daha önce tanımıştır. Ekim 1915'te McMahon'un Şerif Hüseyin'e olan toprak imtiyazlarını onayladıktan sonra Dışişleri Bakanlığı, Fransız hükümetinin Suriye'deki Fransız iddialarına karşın açıkça tanımlanmış sınırlar koyması için, Fransa'dan Londra'ya

müzakereciler göndermesini istemiştir. Fransa dışişleri bakanı Beyrut'taki eski genel konsolos Charles François Georges-Picot'u İngiliz Lord Kitchener'in OD danışmanı olan Sir Mark Sykes'la Arap topraklarının iki devlet arasında pay edilmesi için karşılıklı olarak kabul edilebilir bir bölümünün hazırlanmasını müzakere etmesi için görevlendirmiştir (Rogan, 2015: 101).

Söz konusu müzakerenin ilk zamanlarındaki temaslar I.DS arefesinde, Beyrut'ta bulunan Fransız elçiliğinde gerçekleşmiş, ardından savaşın ikinci senesinde Fransızların Londra kançılarlığında politik müşavir vazifesi yürüten François Georges-Picot'la İngiliz Hariciyesi danışmanı olan Sir Harold Nicolson ikilisinin gizli görüşmeleri Kasım'ın ortasında başlamıştır. Bu görüşmeler Suriye'nin kimin mandası olacağı konusundaki tartışmalardan sonra sekteye uğramıştır. Bir sonraki ay görüşmelere devam kararı alınmış ve İngiliz Devlet Adamı Lord Kitchener'e bağlı olan OD operasyonları müşaviri, siyaset adamı ve asker kökenli olan Sir Mark Sykes bu görüşmeler için tayin edilmiştir. Georges-Picot ve Sykes çabucak anlaşarak 1916 senesinin başlarında yol haritası projelendirmişlerdir. Çok geçmeden dünya kamuoyundan gizlenen bu antlaşma, Şubat ayında İngilizler ve Fransızlar arasında onaylanmıştır.

Mart 1916'da Sykes ve Picot İtilaf devletlerinin bölüşüm planlarına ilişkin antlaşmalarını güvence altına almak için Rusya'ya gitmiştir. Çar'ın bakanları, Boğazlar ve İstanbul hakkında önceki iddialarına ek olarak -Van ve Bitlis'in de Sykes-Picot şartlarına uymalarının bedeli olmak kaydıyla- 1915 Konstantinopolis Antlaşması'na göre Rus ordusunun yakın zamanda Trabzon'un Karadeniz limanından gelerek Erzurum'un istilasıyla beraber Türk topraklarının ilhakının, İngiliz ve Fransızlar tarafından tanınmasını talep etmişlerdir. Mayıs 1916'ya kadar Rusya'nın desteğiyle Müttefikler, OI'nin savaş sonrası bölünmesi konusunda kapsamlı bir antlaşma yapmışlardır.

Antlaşmanın hayata geçirilmesi sırasında en uzun süreyi Rusya'nın değişiklik taleplerinin düzenlenmesi ve onaylanması almış ve sözleşmenin tamamlanması Ekim ayını bulmuştur. Rusların da katılmasıyla imza edilen bu belge çerçevesinde, onlara Vilayet-i Sitte'nin yanı sıra günümüz GAP bölgesinin önemli bir parçasının, Fransızlara Doğu Akdeniz civarıyla birlikte Adana, Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Musul şehirleriyle beraber Suriye sahillerinin; İngilizlere Hayfa ve Akka limanlarının yanı sıra Bağdat'la Basra ilave olarak da Güney Mezopotamya'nın bırakılması aralarında antlaşma maddeleri olarak yer almıştır. Ayrıca Fransızlarla İngilizlerin kontrol ettiği Osmanlı vilayetlerinde Arap ülkeleri birliği ya da ortak olarak mandasında olacak birleşik bir Arap kolonisinin

hayata geçirilmesi, ortak kullanım için İskenderun vilayetinin bağımsız liman işletmesi olarak kullanıma açılmasıyla birlikte Filistin sınırları içerisinde bulunan üç semavi din için kutsal bir şehir olan Kudüs'ün kutsal olmasından ötürü uluslararası bir yönetimin kurulması hedeflenmiştir.

Antlaşmanın orijinal metninde ayrıca İtalya'nın Anadolu topraklarındaki yeni taksimattan doğacak olan pay hakkı sorununa dikkat çekilmiştir. Ayrıca Japonya'nın da haberdar edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Antlaşma Birleşik Krallık, Fransa Cumhuriyeti ve Rusya İmparatorluğu'ndan oluşan Üçlü İtilaf'ın I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nu yenmeyi başaracağını öngörüsüne ve planlanan bir dizi oldukça gizli seviyede antlaşmanın bir parçasını oluşturduğu fikrine dayanmıştır. Antlaşmaya yol açan birincil müzakereler İngiliz ve Fransız diplomatlar Mark Sykes ve François Georges-Picot'un kabul ettiği bir mutabakatın başladığı Kasım 1915 ve Ocak 1916 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Nihai olarak 9 ve 16 Mayıs 1916'da ilgili hükümetlerin temsilcileri olan Fransız diplomat Paul Cambon ve İngiliz Liberal devlet adamı ve I.DS döneminde İngiliz dış politikasının arkasındaki ana güç konumunda olan Edward Grey tarafından onaylanmıştır.

Bir başka açıdan Sykes-Picot Antlaşması Mayıs 1916'da İngiliz diplomat Sir Mark Sykes ve Fransız diplomat Georges Picot tarafından OD'nin I.DS sonrası kaderine karar vermek için müzakere edilen Küçük Asya Atlaşması'nın daha iyi bilinen bir adıdır, ancak bununla beraber Antlaşma Rus devrimcilerinin “emperyalist güçlerin yaptığı gizli antlaşmaları” başlığı altında ifşa ettikleri 1917 yılına kadar gizli tutulabilmiştir (Bilgin, 2016: 2). İngiltere'nin Arap topraklarının yönetimiyle ilgili vaatleri karşılığında Osmanlılarla mücadeleye katılan Araplara karşı ikiyüzlülük olarak nitelendirilmesi, antlaşmanın gizli tutulmasını gerektiren nedenlerden biridir. Esas amaç parçalanmak üzere olan ve hasta adam sayılan Oİ'nin mirasına çökerek OD topraklarının ganimet olarak paylaşılmasıdır ki bu tek başına gizli tutulması için yeterli ve gerekli bir sebep olmuştur.

I.DS için kurulan AFR ittifakı OD haritasını baştan sona yeniden çizerek Oİ'nin çöküşünü hızlandırmıştır. Osmanlı Devletinin Halil Paşa komutasındaki altıncı kolordusunun 1916'daki Kut'ül Amare Zaferi de Fransa ve Birleşik Krallık arasında yapılan bu gizli antlaşmanın ivedilikle hayat bulmasının sebepleri arasında sayılmıştır. Zira Osmanlıların bu zaferiyle Sykes-Picot arasında sadece birkaç hafta zaman bulunmaktadır. Bu sözleşme çoğu antlaşmada olduğu gibi tarafların altını imzaladıkları bir metin olmaktan çok Üçlü İtilaf'ın devlet adamlarının muhaberetlerine dayanmaktadır. Bu çok gizli

antlaşmanın Sykes-Picot şeklinde isimlendirilmesi Fransız-İngiliz emperyal etkisinin gücünü göstermektedir.

İngiltere ve Fransa arasındaki Sykes-Picot Antlaşmasıyla Osmanlı topraklarının Levant ve Mezopotamya’da emperyal güçler arasında bölünmesi planlanmış fakat orijinal antlaşma hiçbir zaman tam olarak hayat bulmamıştır. XVIII. yy sona ererken Napolyon’la başlayan Fransa’nın OD ve Afrika coğrafyasındaki emperyal politik etkisi bu antlaşmayla en derin ve sarsıcı boyutunu yakalamıştır. Her ne kadar antlaşmanın orijinal metnine sadık kalınmamışsa da Fransızlar modern zamanların OD ve Afrika devletlerinin sınırlarının belirlenmesinde söz sahibi olmuştur. David Siddhartha Patel’e göre I.DS sırasında gizlice kabul edilen bu plan, genellikle Avrupalıların modern Ortadoğu’nun görünüşte “yapay” sınırları haline gelen “kuma çizgiler”i çizmeye başladıkları an olarak tanımlanır (Patel, 2016: 1). Fransızların Arap-İsrail çatışmasının doğuşuna olan güçlü katkısı Sykes-Picot ile önce gizli kalmış, Rus devriminden sonra yeni lider Lenin’in ifşa etmesiyle açığa çıkmıştır.

Antlaşmanın OD’nin sınırlarının yapay olarak belirlenmesine katkısı büyüktür ve Fransa’nın Birleşik Krallıkla ortak hareket ederek emperyal faaliyetlerini genişletmesine yardımcı olduğu bilinen bir gerçektir. Buna rağmen Sykes ve George-Picot tarafından yapılan antlaşma birçok kez değişikliğe uğramıştır. Örneğin; en kapsamlı değişiklik Müttefik Kuvvetlerin Anadolu’daki savaşı kaybetmesinden ve nihayet Osmanlı tebaasının yeni bir devletin temellerini atmasının ardından yapılmıştır. San Remo Konferansında (1920) Sykes-Picot düzeninin şekillendirildiği ancak sonraki yıllarda çok defa müzakere edildiği için şu anda sorunlu olan nedir gibi sorgulamalar da tetiklenmiştir (Bilgin, 2016).

Fransa bu antlaşma sayesinde en az İngiltere kadar önemli derecede bölgede söz sahibi olmuş ve onunla zaman zaman sert bir rekabete tutuşmuştur. OD coğrafyasının jeopolitiği Fransızların etkisiyle daha çok çatışmalı ve kanlı bir biçimde yoğrulmuştur. Büyük savaş sırasında dünyanın kaderine etki eden antlaşmalardan biri olan ve gizli olarak imzalanan Sykes-Picot Antlaşması’nın OD’deki Fransız etkisinin ve varlığının önemli kanıtlarından biri olduğu düşünülmektedir. Bu antlaşmanın maddelerine bakacak olursak Fransız etkisinin varlığı daha iyi anlaşılacaktır. OD’nin sınırlarını kesin olarak çizemeyen ve fakat bölgede sonradan kurulan devletlerin kaderinin cetvelle çizilmesine giden taşları döşeyen bu antlaşmanın, Fransızları daha çok ilgilendiren maddeleri orijinal metne sadık kalınarak aşağıda olduğu gibi sıralanmıştır;

•
“Birinci madde olarak; Fransa ve İngiltere’nin bağımsız bir Arap devletini veya ekli harita (Ek 2, Ek 3) üzerinde işaretlenmiş (a) ve (b) Arap devletleri konfederasyonunu bir Arap şefinin himayesi altında tanımaya ve korumaya hazırlar.

(A) alanında ve (b) alanında Britanya Büyük Britanya’nın işletme ve yerel krediler hakkı önceliğine sahiptir. (A) Fransa bölgesinde ve (b) İngiltere bölgesinde, sadece Arap devletinin veya Arap devletlerinin konfederasyonunun talebi üzerine danışmanlar veya yabancı görevliler tedarik edecektir.

İkinci madde olarak; Mavi alanda Fransa’nın ve kırmızı alanda Büyük Britanya’nın istedikleri ve Arap devleti veya Arap devletleri konfederasyonu için uygun olduğunu düşündükleri gibi doğrudan veya dolaylı yönetim veya kontrol kurmalarına izin verilecektir.

Dördüncü madde olarak; Büyük Britanya’nın (1) Hayfa ve Acre (Akka) limanlarına taşınmasını, (2) (b) alanı için (a) bölgesindeki kuyulardan ve Fırat nehrinden verilen su teminini garanti eder. Majestelerinin hükümeti, kendi adına, Fransız hükümetinin önceden rızası olmadan hiçbir zaman Kıbrıs’ın üçüncü bir tarafın iktidarına bırakılması için müzakerelere girmeyeceklerini taahhüt ederler.

Beşinci madde olarak; Alexandretta’nın İngiliz imparatorluğunun ticareti konusunda serbest bir liman olacağı ve İngiliz nakliye ve İngiliz mallarına ilişkin liman masraflarında veya tesislerinde ayrımcılık yapılmayacağı; İngiliz malları için Alexandretta ve demiryolu ile mavi alan, (b) alan veya alan (a) üzerinden geçiş özgürlüğü olacağını ve herhangi bir demiryolu üzerindeki İngiliz mallarına veya belirtilen alanlara hizmet veren herhangi bir limandaki İngiliz mallarına veya gemilerine karşı doğrudan veya dolaylı ayrımcılık yapılmayacaktır.

Hayfa’nın Fransa’nın ticareti, hâkimiyetleri ve korumaları açısından ücretsiz bir liman olması ve liman taşımacılığı veya tesislerinde Fransız nakliye ve Fransız malları konusunda hiçbir ayrımcılık yapılmayacağı garanti altına alınmıştır.

Fransız malları için mavi alan, alan (a) veya alan (b) için tasarlanmış olsun veya olmasın, Hayfa üzerinden ve İngiliz demiryolu yoluyla kahverengi alan üzerinden geçiş özgürlüğü olacak ve herhangi bir demiryolu üzerindeki Fransız mallarına veya belirtilen alanlara hizmet veren herhangi bir limandaki Fransız mallarına veya gemilerine karşı doğrudan veya dolaylı ayrımcılık sağlanacağı taahhüt edilmiştir.

Yedinci madde olarak; Büyük Britanya’nın, (b) bölgesi ile Hayfa’yı bağlayan bir demiryolunu inşa etme, yönetme ve tek sahibi olma hakkı vardır ve sürekli olarak böyle bir hat boyunca askerleri taşıma hakkına sahiptir.

Her iki hükümet tarafından, bu demiryolunun Bağdat'ın Hayfa ile demiryolu ile bağlantısını kolaylaştıracağı anlaşılmalıdır ve ayrıca bu bağlantı hattını kahverengi alanda tutarak mühendislik zorlukları ve giderlerinin projeyi gerçekleştirmesi de anlaşılmalıdır. Fransız hükümetinin, söz konusu hattın Polgon, Baniyas, Keis, Marib ve Salkhad'ın, Otsda Mesmie'ye (b) alanına ulaşmadan önce de geçebileceğini düşünmeye hazır olması mümkün değildir.

Sekizinci madde olarak; Yirmi yıl boyunca, mevcut Türk gümrük tarifesi, mavi ve kırmızı alanların tamamının yanı sıra (a) ve (b) alanlarında yürürlükte kalacaktır ve reklamdan kaynaklanan görev veya dönüşüm oranlarında artış olmayacaktır. İki güç arasındaki antlaşma haricinde, belirli oranlara göre değerlendirilir.

Yukarıda belirtilen alanların hiçbirinde iç gümrük engeli bulunmayacaktır. İç mekâna mahsus mallara uygulanacak gümrük vergileri giriş limanında toplanacak ve varış yerinin idaresine teslim edilecektir.

Dokuzuncu madde olarak; Fransız hükümetinin, haklarının sona ermesi için hiçbir zaman müzakerelere girmeyeceği ve bu alanda, Arap devleti veya Arap devletleri konfederasyonu hariç olmak üzere, mavi alanda bu hakları üçüncü bir tarafa bırakmayacağı kabul edilecektir. Majestelerinin hükümetinin kendi adına Fransız hükümetine kırmızı alanla ilgili benzer bir taahhüt verecek olan antlaşması dikkate alınacaktır.

Onuncu madde olarak; Doğu sahili ya da kızıl denizin adalarında, İngiliz ve Fransız hükümeti, Arap devletinin koruyucuları olarak, Arap yarımadasında bölgesel mülk edinen üçüncü bir iktidarı kendileri edinmeyeceklerini ve üçüncü bir iktidarı kabul etmeyeceklerini taahhüt eder. Ancak bu, son Türk saldırganlığının bir sonucu olarak gerekli olabilecek Aden sınırının bu şekilde ayarlanmasını engellemeyecektir.

On ikinci olarak; Arap topraklarına silah ithalatını kontrol etmeye yönelik tedbirlerin iki hükümet tarafından dikkate alınacağı konusunda antlaşmaya varıldı”.

İngiliz Dışişleri bakanı olan Sir Edward Grey'in Fransız dışişleri bakanlığının yetkilendirdiği diplomat Paul Cambon'a yazmış olduğu gizli mektup (Şahin İ. Vd., 2015: 260) hem antlaşmanın nihai maddelerine yer vermiştir hem de aşağıdaki ifadelerde olduğu gibi İtalya'nın pay hakkı sorununa ve Japonya'nın haberdar edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir;

“Antlaşmayı tamamlamak adına şunu da belirtmeyi şeref addederim ki; Majesteleri'nin Hükümeti Rus Hükümeti'ne, bu ikincisiyle Ekselanslarının Hükümeti'nin 26 Nisan tarihinde yaptığına benzer biçimde, Hükümet mektuplarının

değiş tokuşunu teklif etmektedir. Bu mektupların nüshaları, değiş tokuş gerçekleşir gerçekleşmez, Ekselanslarımıza iletilecektir. Ekselanslarınıza şunu da hatırlatmak isterim ki; bu antlaşmanın sonuca bağlanmasıyla birlikte, pratik nedenlerle İtalya ve Müttefikler arasında 26 Nisan 1915 tarihinde yapılan antlaşmanın 9. Maddesine göre İtalya'nın Asya Türkiye'si üzerinde yapılacak herhangi bir taksimat ya da yeniden düzenlemede pay hakkı sorunu doğmaktadır. Majesteleri'nin Hükümeti ayrıca Japon Hükümeti'nin de şu anda varılan antlaşmadan haberdar edilmesi gerektiğini düşünmektedir”(Ek 4).

Arap İsyanı arifesinde Fransızların bilgisine tabi olan Anglo-Haşimi ittifakı ilk olarak müzakerelere girmeyi güvence altına aldıklarına inanan her iki taraftan çok daha azını kapsamıştır. Şerif Hüseyin ve oğullarının müttefik seçimlerini sorgulamaları için birçok nedenleri olmuştur. Yine de Haşimiler kendilerinde pazarlık yapacak gücü bulamamışlardır. Hicazlı Şerif Hüseyin ve oğulları, Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon ile yazışmalar yapmak için pan-Arap hareketinin liderleri olarak öne çıkmışlardır.

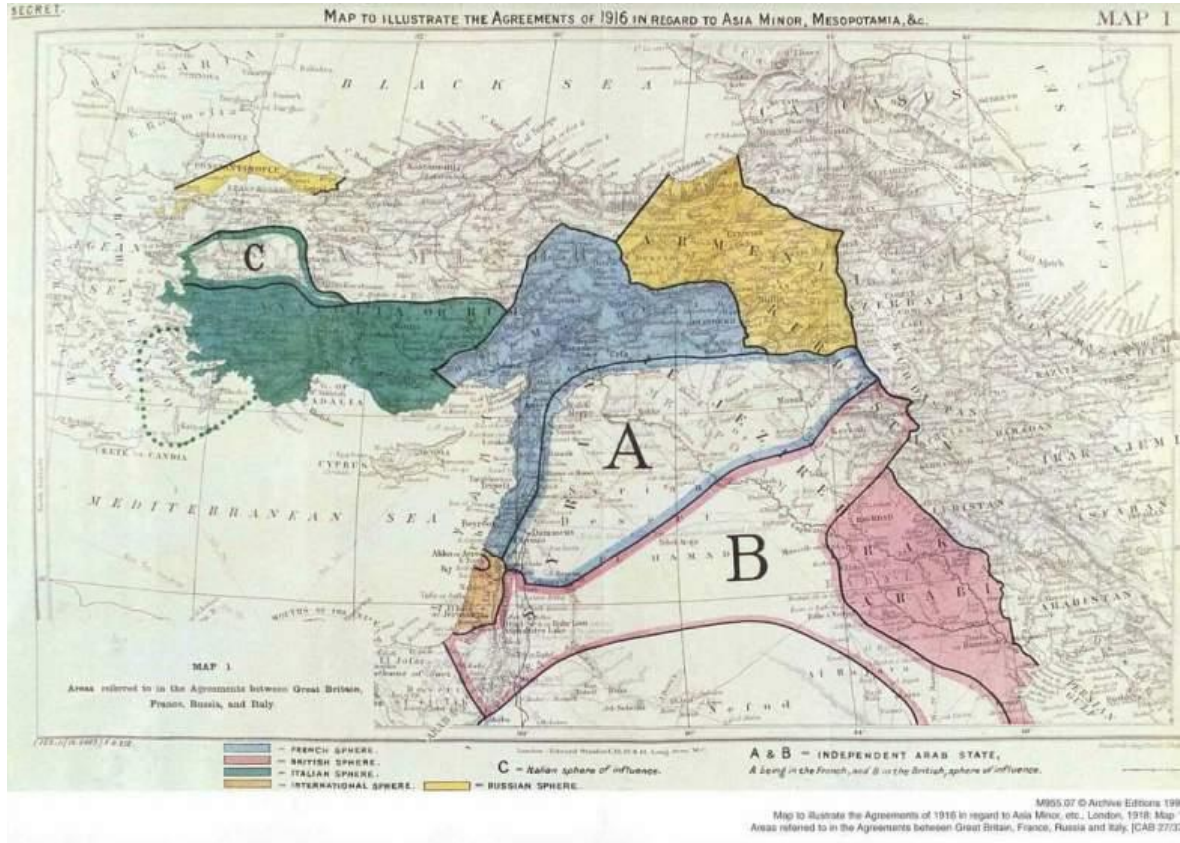
Mayıs 1916'da Suriye ve Irak'ta daha geniş çaplı bir isyan planlanmasına rağmen başlatılamamıştır. Şeriflere göre kendilerinin yapabileceği en iyi şey Hicaz'daki Osmanlı yönetimine meydan okumaktır. Tartışmalı bir biçimde ittifak hayatta kalmıştır, çünkü Haşimiler ve İngilizler 1916 yazında birbirlerine her zamankinden daha fazla kenetlenme ihtiyacı hissetmişlerdir. Zira Büyük Savaş tüm hızıyla sürmüştü ve OI'nin güney sancaklarında açmış olduğu Kanal, Irak ve Hicaz-Yemen cephelerinde zaman zaman başarılı savunmalar yapmıştır (Rogan, 2015b; 100).

Muhtemel bir Arap İsyanının önüne geçmek için Osmanlı İmparatorluğu Şerif Hüseyin'i ele geçirmek ve oğullarıyla birlikte öldürmek istemiştir. Haşimi liderliğindeki bir isyanın sonuçları ne olursa olsun, hareket en azından Osmanlı savaş çabalarını zayıflatacak ve Türkleri Hicaz'da ve muhtemelen diğer Arap illerinde düzeni sağlamak için oralandaki birliklere ve kaynaklara yönelmeye zorlayacaktır. Arap İsyanının kutsal Mekke kentindeki sarayından açılışını yapmak Şerif Hüseyin'e düşmüştür. On Haziran 1916'da Mekke emiri Şerif Hüseyin ayaklanmayı başlatmak için Osmanlı kışlasında tüfeğiyle askerlere ateş etmiştir. Bu aşamadan sonra Haşimiler, Arap halkları adına isyancı durumuna düşmüşlerdir. Bu isyan dört asırdan uzun bir süredir İslâm Halifeliğini sürdüren ve İki Kutsal Caminin Hizmetkârı makamını haiz OI'nin elini zayıflatmıştır.

İngiliz ve Fransız savaş planlamacıları Arap İsyanını I.DS'den ayrı bir olgu olarak değerlendirmeye başlamışlardır. Böylece Arabistan'daki Haşimi isyanıyla Filistin'deki İngiliz işgali arasında OD'nin parçalanmasını da kapsayan kopmaz bir bağ kurulmuştur. Fransızların Suriye'ye yönelik hak iddialarını Emir'in kabullenmesi biraz zaman almıştır. Hüseyin Suriye illerinin tamamen Arap olduğunu ve Arap krallığından çıkarılmayacağını deklare etmiştir. Yine de nüfus mübadeleleri sırasında Şerif Hüseyin antlaşmayı kabullenmek zorunda bırakılmıştır. Beyrut ve kıyılarına kadar çekilmesi gerekmiş ve Fransızlara bırakılacak olan topraklarını kurtaramamıştır. Fransızların ve İngilizlerin korumak istediği Irak eyaletinin Suriye toprakları hariç tutularak Hüseyin'le antlaşmasının detayları kesinleşmiş ve onaylanmıştır.

Ezeli emperyal rekabetleri zaman zaman çatışmalarına yol açan İngiltere ve Fransa için Sykes-Picot Antlaşması Fransa'nın Kilikya ve Suriye'de hak iddia ettiği bölgelerin kesin olarak tanınmasını sağlamıştır. Sykes-Picot Antlaşmasıyla ilgili birçok yanlış anlaşılma araştırmacıları yanlış yönlendirmiştir. Bir asır sonra birçok kişi antlaşmanın modern OD'nin sınırlarını oluşturduğuna inanmaktadır. Aslında iddia edildiği gibi Sykes ve George-Picot'un çizdiği harita (Ek 2, Ek 3) bugün tam olarak OD'ye benzememektedir. Bunun yerine Suriye ve Mezopotamya'da, ulusların, Fransa ve İngiltere'nin istedikleri gibi doğrudan veya dolaylı yönetim veya kontrol kurmakta özgür oldukları sömürge alanları tanımlanmıştır.

Sykes-Picot Haritası (Ek 3): Sykes-Picot Antlaşmasına Göre Orta Doğu Bölgesinin Taksimi (CAB 24/45/17, 1918)

Renklendirilmiş Sykes-Picot haritasının mavi kısmında Fransa, Mersin ve Adana'dan Alexandretta Körfezi çevresinde ve güney Suriye ve Lübnan kıyıları boyunca eski liman kenti Tire'ye uzanan doğu Akdeniz kıyı şeridine kadar olan bölgeyi kendine ayırmıştır. Fransızlar, Sivas'ın en uç kuzey noktasına kadar olacak şekilde Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümünü ayrıca Diyarbakır ve Mardin'in doğusuna kadar olan alan ve modern Türkiye Cumhuriyeti içinde yer alan tüm şehirleri talep etmişlerdir. Kırmızı bölgelerdeyse İngilizlerin Basra ve Bağdat'ın Irak eyaletlerindeki hak iddiaları tanınmıştır.

Mavi ve kırmızı alanlar arasındaki geniş topraklar İngiltere ve Fransa'nın gayr-ı resmi olarak çalışma yapacağı bölgelere taksim edilmiştir. "Bölge A" (Ek, 3) olarak Suriye'nin büyük iç şehirleri olan Halep, Humus, Hama ve Şam, ayrıca bir Kuzey Irak şehri olan Musul şehirleri dolaylı Fransız kontrolü altına alınmıştır. İngilizler Kuzey Arabistan'ın çöllerini kapsayacak şekilde Irak'tan Mısır'ın Sina sınırlarına kadar uzanan "B Bölgesi" (Ek 3) üzerinde güçlü bir imparatorluk talep etmişlerdir. Böylece, bu iki bölgenin Sir Henry McMahon'un Şerif Hüseyin'e verdiği sözlerin çok altında olan bir

formüle bağlanarak bağımsız bir kralın yöneteceği şekilde Arap Devleti ya da Arap Devletleri Konfederasyonu'nun bir parçası olmasının imkânı kalmamıştır.

İngilizlerin ve Fransızların aynı fikirde olamadığı tek coğrafya Filistin bölgesi olmuştur. Çelişkili iddialarını herhangi bir karara bağlayamamışlar ve Rusların taleplerinin müzakereleri daha da karmaşıklaştıracağını öngörmüşlerdir. Mark Sykes ve George Picot Sykes-Picot Antlaşmasındaki Şerif Hüseyin'den açıkça bahsederek Filistin haritasını kahverengiye boyamaya, bunun yanı sıra kırmızı ve mavi alanlardan ayırmaya karar vermişler ve nihai şeklin sadece Rusya ile diğer Müttefikler ve Mekke Şerifinin temsilcileriyle müzakerelerde kararlaştırılacak uluslararası bir statü olarak tanınmasını karara bağlamışlardır.

Haşimi, İngiliz müttefiklerinin vaat ettiğiinden daha azını kabul ederken Faysal, İngilizlerin vaat edebileceğinden daha fazlasını istemiştir. Başbakan David Lloyd George'un Mezopotamya ve Filistin'e yönelik İngiliz iddialarını güvence altına almak için Fransızların rızasına ihtiyacı olmuştur. Savaşın başlangıcından itibaren Fransa Suriye'yi bunun karşılığı olarak bellemiştir. Bu rakip hak iddialarıyla uzlaşamayan İngiltere temel müttefiki Fransa'yı desteklemek zorunda kalmış ve Faysal'ı kendi başına bırakmıştır. İngilizler ve Fransızlar çıkarları gereği bu konuda sorunsuz bir ortaklık sergilemişlerdir. Gizli diplomatik çekişmeler rekabetin perde ardında devam ettiğini göstermiştir.

Kasım 1919'da İngilizler ordularını Suriye'den çekmiş ve ülkeyi Fransız askeri yönetimine devretmiştir. Faysal'ın destekçileri tarafından Büyük Suriye'nin farklı bölgelerinden temsilcilerle bir araya gelen ve seçilmiş bir organ olan Suriye Genel Kongresi Mart 1920'de Suriye'nin Faysal ile bağımsızlığını kazandığını deklare ederek bu operasyona cevap vermiştir. Ancak bu deklarasyon Faysal'ın Suriye krallığının ayakta tutulması ve bu stratejinin hayata geçirilmesi için yeterli olmamıştır. Fransızlar Şam'ın kontrolünü ele geçirmek için Lübnan'dan bir sömürge ordusu göndermiştir. Beyrut ve Şam arasındaki yolda bir dağ geçidinde Faysal'ın Arap ordusunun arta kalanlarıyla çatışan Fransızlar Temmuz 1920'de Khan Maysalun'daki iki bin kişilik savunma hattının yetersiz kalan gücünü kolayca yenerek, Faysal'ın kısa ömürlü Suriye krallığını devirmek için Şam'a doğru ilerlemiştir.

Faysal'ın Şam'daki çöküşü Filistinlileri İngiliz işgali ve Balfour Bildirgesi'yle başa bırakmıştır. Filistin kasabalarından ve şehirlerinden gelen seçkinler Suriye Genel Kongresi'nde önemli bir rol oynamıştır ve temsil ettikleri kasaba ve köylüler 1919 yazında

Paris Barış Konferansı tarafından gönderilen Amerikan soruşturma komisyonu aracılığıyla görüşlerini bildirmişlerdir. King-Crane Komisyonu, 10 Haziran ve 21 Temmuz arasında bölgenin siyasî geleceği hakkında kanıt toplamak ve bunu kamuoyuna sunup bir değerlendirme yapmak amacıyla Filistin'in ve büyük Suriye'nin tüm kentlerini dolaşmıştır. Ziyaretlerini tamamlayan komisyon, görüşlerini özetleyen bir rapor yazmıştır. Komisyonun tüm çabalarına karşın, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının sakıncalarını da bildiren komisyonun bu raporu göz ardı edilmiştir.

Balfour Deklarasyonu (Ek 6) tarafından teşvik edilen Yahudi göçü hızlandıkça 1920'lerde gerilim tırmanmıştır. Siyonist göçmenler 1919 ve 1921 arasında, 18.500'den fazla bir nüfus büyüklüğüyle, Filistin kıyılarına akın etmiştir. Kudüs'te 1920 Nisan'ının ilk haftasında bir ayaklanma patlak vermiş, beş Yahudi'yle dört Arap öldürülmüş ve iki yüzden fazla kişi yaralanmıştır. Bunu 1921 yılında Arap kasabalılarla, 1 Mayıs geçit törenleri sırasında Yafa limanında bir araya gelen Yahudi komünistler ve Siyonistler arasında cereyan eden daha şiddetli çatışmalar takip etmiştir. Sonraki ayaklanmalarda kırk yedi Yahudi'yle kırk sekiz Arap öldürülmüş ve iki yüzden fazla insan yaralanmıştır. Balfour Bildirgesi'nin, Yahudiler için yerli Yahudi olmayan nüfusun haklarını ve çıkarlarını olumsuz etkilemeyecek ulusal bir ev inşa etme niyetiyle yaptığı bildirgede ortaya çıkan çelişkiler, Arap-İsrail sorunun daha da çıkmaza sürüklemiştir.

1921 yılı Temmuz ve Eylül ayları arasında Lawrence'ı, Kral Hüseyin'i, İngiltere'nin OD'deki savaş sonrası pozisyonuyla bağdaştırma formülü artık anlamsızlaşmıştır. 1921 yılının ikinci yarısında Lawrence'nin çabaları, Kral Hüseyin'in Birleşik Krallığın OD savaş politikalarına bağlı kalmasına yeterli olmamıştır. Zira Hüseyin Hicaz bölgesinde hak iddia etmeyi sürdürmüş, Suriye'yle Lübnan'ın Arap topraklarından bağımsızlaşmasına ve Fransa'ya devredilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Oğulları tarafından nominal olarak yönetilse bile Irak ve Transjordan'daki (Ürdün) İngilizlerin dayatmasına boyun eğmemiştir. Bununla da yetinmeyen Hüseyin Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasına da karşı çıkmıştır. Anglo-Hicaz ittifak antlaşması böylece geçerliliğini yitirmiştir. Müzakereleri yürüten Lawrence Birleşik Krallığın merkezine başarısız bir şekilde dönerek gözden düşmüştür.

OD'deki Müttefik çatışma girişimlerinin geneli onlar için haddinden fazla cihat paranoyası olduğunu göstermiştir. Sömürge devletlerindeki Müslüman halk, Osmanlı Sultan Halifesinin temyizine büyük ölçüde tepkisiz kalırken Avrupa emperyalist güçleri, Türkiye'nin herhangi bir büyük başarısının ya da Müttefik anlaşmazlıklarının Hindistan ve

KA'daki kolonilerinde oldukça etkili İslam menşeli ayaklanmalara sebep olabileceğini öngörmeyi sürdürmüşlerdir. İronik bir şekilde Büyük Savaşı kazanan tarafta yer alan Avrupalı emperyalist güçler halifenin çağrısına, Müslim tebaasına göre oldukça duyarlı tepki vermişlerdir. Bugünkü Fransa dâhil olmak üzere BM daimi üyelerinde dahi hala bu korkunun izlerini görmek mümkündür.

I.DS modern OD'nin inşa edilmesinde olağanüstü derecede belirleyici olmuştur. Bu etkide rol alan iki esas güç Fransa ve Birleşik Krallık devletleridir. Oİ'nin çöküşüyle birlikte Avrupa emperyalizmi Türk yönetiminin yerini almıştır (Rogan, 2015: 107). Yaklaşık olarak dört asırdan fazla bir zaman diliminde Osmanlı yönetimi altında ve çok uluslu bir imparatorlukta birleşik bir yapıda kalan Arap halkları, Fransızların ve Birleşik Krallık'ın dış politikalarına tabi olarak birçok parçaya bölünmüşlerdir. İstisnai ülkeler yok değildir. Türkiye ve İran nispeten daha erken bağımsızlaşarak inisiyatif almış ve OD'de politika üretebilmişlerdir. Ancak Fransız ve İngiliz ortaklığıyla hayata geçirilen Sykes-Picot gizli antlaşması, bölgedeki devletlerin tamamına yakınının harita sınırlarının ve yönetim şekillerinin barış antlaşmalarına bağlı olarak belirlenmesine öncülük etmiştir.

Savaştan sonra Oİ'nin bölünmesi müttefikler arasında savaş boyunca uzanan yoğun müzakerelerin konusu olmuştur. Bölüşme antlaşmalarının her biri sadece savaş zamanı göz önüne alındığında anlaşılabilir; örneğin müttefik devletlerin İstanbul'un işgalini planladığı 1915 Konstantinopolis Sözleşmesi'nin ardından İngiliz devlet adamlarının Osmanlı cihadına karşı Müslüman bir müttefike ihtiyaç duyduğu 1915 ve 1916'da, Hüseyin-McMahon yazışmalarıyla, İngilizlerin Filistin'i Fransızlardan ziyade kendilerinin yönetmesi için güvence altına almak amacıyla Sykes-Picot Antlaşması'nın şartlarını gözden geçirmek istemesi ve 1917'de ilan etmiş olduğu Balfour Bildirgesi, ancak savaş zamanında düşünülebilecek kadar acemi olan antlaşmalar sayesinde Fransa'nın ve Birleşik Krallık'ın emperyal genişlemesini ilerletmiştir (Rogan, 2015b: 107).

Aralarındaki antlaşmalar, Avrupalı güçlerin savaş sonrası yerleşimin sınırlarının savaş sonrası yeni sınırların doğurduğu çatışmalarda olduğu gibi oldukça esnek olduğunu kanıtlamıştır. Fransa tarafından 1920'de bir Hıristiyan devleti olarak tasarlanan Lübnan devleti, siyasî kurumları demografik değişimlerine ayak uyduramadığından ve Müslümanların nüfusunun Hıristiyanlardan daha fazla gelmesinden dolayı, birçok iç savaşa ev sahipliği yapmıştır. Ancak Arap-İsrail çatışması, savaş sonrası bölünmenin diğer miraslarından daha fazla etkili olacak şekilde OD'yi bir savaş alanı olarak tanımlamıştır. İsrail ve Arap komşuları arasındaki dört büyük savaş (1948, 1956, 1967 ve 1973'te) OD'yi

1979'da İsrail'le Mısır arasında ve 1994'te İsrail'le Ürdün arasında yapılan barış antlaşmalarına rağmen çözülemeyen bir dizi sorunla baş başa bırakmıştır.

Özetle, OD siyaseti bölgesel istisnailik açısından sıkça tartışılmaktadır. Örneğin Michael Mandelbaum, OD devletlerini uluslararası toplumun en savaşçı üyeleri olarak tasvir etmiştir. Bu siyasetin karşı konulamaz aurası dönemin birçok sanayileşmiş batılı devletini etkisi altına almıştır. Bu etki günümüzde dahi çatışmaların son bulmamasının arka planında yer almaktadır. Filistin Devleti'nin canlı olduğu sırada bir ameliyata alınarak; kalbinin, beyninin ve neredeyse tüm uzuvlarının Yahudi olanla organ impilantasyonuna maruz bırakılması OD'nin hala kaynayan kazan metaforuna tabi olduğunu göstermektedir.

Ocak 1916'da İngiltere ve Fransa'nın kendi aralarında planladığı daha sonra 1916 Mayıs'ındaysa Çarlık Rusya'nın katılımıyla üçlü bir yapıya bürünen Sykes-Picot antlaşması Oİ'nin Arap mirasının savaş sonrası paylaşılmasını kapsamaktadır. I.DS devam ederken İngilizlerin ve Fransızların Rusya İmparatorluğu'nun himayesinde hayata geçirdikleri ve Japonya'yı da haberdar etme lüzumunu gördükleri bu gizli Sykes-Picot antlaşması ve İngilizlerin tek taraflı olarak ilan ettiği Balfour Deklarasyonu (1917) (Ek 6) OD'nin kaderini etkileyerek bölgenin kontrolünün Osmanlı'dan Batı'ya geçmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle Filistin çatışmasının uzun ve kanlı tarihinde, şiddetin endemik görüldüğü bir bölgenin bu imajını desteklemeye çok katkıda bulunmuştur (Jung, 2004: ix). Buna rağmen, çalışma Fransa'nın etkisi üzerine daha çok yoğunlaşmıştır.

İngiliz diplomat Sykes OD'de Lawrence'yle beraber çalışmıştır. Boer Savaşı'nda görev aldığından, bir baronluk payesine layık görülmüştür ve Parlamento'da muhafazakâr bir vekil olarak görev yapmıştır. Picot'sa 1950'deki ölümüne kadar esas olarak durgun, sakin garnizonlarda, uzun ama belirsiz bir hayat sürerken, Fransız bir avukat ve diplomat kimliklerine sahip olmuştur. Ancak bu iki diplomat I.DS sırasında Oİ'nin geniş kara kütlelerini İngiliz ve Fransız etki alanlarına bölmek için taslak olarak verdikleri gizli antlaşmada yaşamaktadırlar (Wright, 2016). Ayrıca onlar, OD'deki uluslararası hukuk ihlallerinin, kan ve gözyaşının, yaşanan katliamların ve devam eden cinayetlerin de sorumlusudurlar.

Sykes-Picot Antlaşması dokuz yıllık bir sürece ve bununla beraber aynı süre içerisinde diğer sözleşmelere, deklarasyonlara ve antlaşmalara modern OD devletlerini Osmanlı'nın bedeninden çıkartarak hayat vermiştir. Günümüzdeki yeni ve stabil olmayan

sınırlar, nihayetinde orijinal Sykes-Picot haritasına çok az benzemektedir ancak onların haritaları hala o zamandan beri olagelen kargaşaların temel nedeni olarak görülmektedir (Wright, 2016). Dönemin büyük güçleri OD'deki bölgeyi kontrol altına alırken doğal olarak zorluk yaşamışlardır. Sömürgecilerin haritası, yerel kimlikleri ve siyasî tercihleri yeterince göz önünde bulundurmamıştır. Sınırlar keyfi olarak cetvelle belirlenmiştir.

Günümüze gelindiğinde dahi antlaşmanın bölgeyi etki altına almasının izleri güçlü bir şekilde devam etmektedir. Fransızların bölgeyi neredeyse egemenlikleri belirleyecek kadar etki altına almasında bu antlaşmanın önemli payı olmuştur. Örneğin; İngiliz ve Fransız yetkililerin Suriye ve Filistin sınırlarını çizdiği veya İngiliz yetkililerin 1920'lerin başlarında rakip Arap güçleriyle antlaşmalar müzakere edip uyguladığı Londra ile Paris arasında yapılan antlaşmalardaki mütevazı kökenlerine rağmen, çoğu durumda bu sınır düzenlemeleri son halini almış ve dikkat çekici ölçüde kalıcı olmuştur (Bowker, 2013; s. 7). Fransızların, gerek diplomasi yoluyla gerek istihbarat boyutu da olan askeri müdahalelerle, bölgeyi kendi haline bırakması mümkün görünmemektedir. Arap-İsrail çatışmasının süregelmesindeki önemli payı, Fransa'yı hala başat aktör olarak bölgedeki varlığını belirleyici kılmıştır.

Antlaşmadan bu yana geçen bir yy boyunca Sykes-Picot sürecine gösterilen şiddetli tepkiler, tüm Arap dünyasını kapsayan tek bir milliyetçiliğe dayanan ve siyasî olarak en güçlü olan ideolojilerde (Mısır'da Nasırlık, Irak'ta ve Suriye'de Baasizm) ortaya çıkmıştır. Üç yıl boyunca Mısır ve Suriye farklı kıtalarda olmasına rağmen Birleşik Arap Cumhuriyeti'yle birleşerek bunu denemişler, ancak Şam'da gerçekleşen 1961 darbesinden sonra dağılmışlardır (Wright, 2016). Fransızların Afrika bölgesindeki nüfuzu, büyük oranda bu antlaşmadan sonra ODKA bölgesinde yayılan etki gücüne dayanmaktadır. OD toprakları günümüzde hâlâ Arap-İsrail çatışmasının potansiyel şiddetine maruzdur ve Fransız dış politikasının etkisi altındadır. İsrail'in 1948 yılında kurulmasından sonra başlayan Arap-İsrail çatışması, henüz bir neticeye bağlanmamıştır ve zaman zaman cereyan eden sınırlı çatışmalarla canlılığını korumaktadır.

3.2.2. Arap İsrail Çatışmasının Ortaya Çıkışında Fransız Etkisi

Osmanlı hâkimiyetindeki Müslüman-Arap nüfusuna yönelik stratejiler geliştirmek üzere 1907 yılında bir komite oluşturulmuştur. Aynı yıl sonuçlanan raporda Filistin'de bir tampon devlet kurulması tavsiye edilmiştir. Rapor, bu devletin komşularına karşı saldırgan, Avrupa'ya karşı ise dostane olmasını önermiştir. Chaim Weizmann adlı Yahudi bir

kimyager Filistin'e ilk ziyaretini 1907 yılında yapmış ve inşaat yapmak için Yafa'da bir şirket kurmuştur. Bu Yahudilerin devletleşme hayalini gerçekleştirmelerinin en pratik yolu olmuştur. Girişim Fransız Baron De Rothschild tarafından da desteklenmiştir. Üç yıl içinde büyük bir antlaşma yapılmış ve toprak satın almak için hazırlıklara başlayan Yahudi Milli Fonu Kuzey Filistin'deki Marc Bin Amir bölgesinden on bin dönümlük arazi satın almıştır. Arazinin Yahudi Milli Fonuna satışı bölgedeki çiftçiler için çok kötü sonuçlar doğurmuştur.

Filistinli bir STK üyesi Vakim Vakim'e göre; Marc bin Amir bölgesindeki altmış bin Filistinli, topraklarını Yahudi milli fonuna satmalarının ardından bölgeyi terk etmeye zorlanmıştır. Büyük felaketle kastedilen, Filistin halkının bu topraklardan sürülmesiye ve vatanlarının işgal edilmesiye bu olay 1948 den onlarca yıl önce başlamıştır. Siyasi analist Azmi Bişara, çiftçilerin sürülmesinin iki amacın gerçekleşmesi anlamına geldiğine işaret ederek, birinci hedefin toprakları ele geçirip Yahudileştirmek, ikinci hedefinse Arap çiftçilerin yerine Doğu Avrupa'dan veya gerektiğinde Yemen'den Yahudi getirmek olduğunu söylemiştir. Zamanla sayısı artan Yahudi yerleşimlerini korumak için Haşomer adında bir Yahudi milis gücü oluşturuldu. Yahudiler İbranice'nin Osmanlı Devleti tarafından resmi dil olarak kabul edilmesi için gösteriler yapmışlardır.

I.DS devam ederken Aralık 1917'de General Edmund Allenby komutasında İngiliz ordusu Kudüs'ü ele geçirmiştir. Allenby ile birlikte İngiliz himayesinde şehre girenlerin arasında bir de Yahudi askeri birliği vardır. O dönem Filistin'de elli bin civarında Yahudi yaşamıştır. Bu da yarım milyondan fazla Arap Nüfusun onda biri anlamına gelmektedir. I.DS Kasım 1918'de sona ermiş, 1919 yılı ocak ayında başlayıp 1920 yılı ocak ayında biten ve Fransızların başkenti Paris'te düzenlenen barış görüşmeleri dünyayı küresel siyasetin yörüngesine oturtmuştur. Arap-İsrail savaşının tohumları Paris Barış Konferansında atılmıştır. Arap yarımadasında hanedanlık kurmaya hazırlanan Şerif Hüseyin'in oğlu birinci Faysal bu konferansta Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının önünü açmıştır.

1919'daki Paris Barış Konferansında Fransa'yı Georges Clemenceau, İngiltere'yi Başbakan David Lloyd George ve Arthur Balfour temsil etmiştir. Siyonizm örgütü de Chaim Weizmann başkanlığında bir delegasyonla Barış görüşmelerine katılmıştır. Delegasyon, ellerindeki bir OD haritasını göstererek Yahudi devletinin bu topraklarda kurulmasını talep etmiştir. Haritada hem Filistin hem Ürdün nehrinin doğu kıyısı hem de bugünkü Güney Lübnan ve Suriye sınırlarının içerisinde kalan bölgeler yer almıştır.

Görüşmeler devam ederken Arap delegasyonunun lideri Şerif Hüseyin'in oğlu Prens Faysal Arabizm'in bir temsilcisi olarak siyonizm (Kedourie, 2005b) delegasyonunun lideriyle Faysal-Weizmann antlaşması olarak anılan metni imzalamıştır. Antlaşmaya göre Faysal, Arap ülkelerinin OD'de daha geniş topraklara yayılmasını isterken Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına da onay vermiştir. Antlaşmaya Gerthruide Bell'in emrinde bulunmuş olan Arabistanlı Lawrence adıyla da bilinen Yarbay Lawrence arabuluculuk etmiştir. Metni imzalayan Faysal kendi el yazısıyla antlaşmanın sadece Arapların bağımsızlıklarını kazanmaları halinde geçerli olacağını eklemiştir.

XVIII. yy'nin sonlarından başlayıp XIX. yy'nin ilk yıllarında zirveye ulaşan Fransız etkisinin hesaba katılması Arap-İsrail çatışmasında başat rol oynayan Mısır'a odaklanılmasını gerektirmiştir. Her ne kadar Osmanlılara bağılıymış gibi görünse de o dönem Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından yönetilmiştir. Paşa Sudan, Mısır, Filistin, Lübnan ve Suriye'nin gerçek hükümdarı olarak kabul edilmiş ve 150 yıl boyunca hanedanı tarafından bu topraklar yönetilmiştir. Bonapart'ın seferinden sonra yıldızı parlayan Kavalalı'nın Osmanlı'dan daha seri ve başarılı bir şekilde ordusunu modernleşirmesi, Payitahta kafa tutmasına sebep olmuştur. Bursa'ya kadar Osmanlı ordusunu birkaç kez yenerek ilerlemesi Avrupalı güçleri ürkütmesini ve Batı'nın Padişahı destekleyerek Mehmet Ali Paşa'nın başarılarını sınırlandırması reaksiyonunu doğurmuştur.

Modernleşmesi üzerinde Fransız aydınlarının ve askeri kültürünün etkisi Mısır'ı dönüştürmüş, bölgesel olarak büyük bir güç olmasını sağlamış ve haddini aşması sonucu gerek Batı-Osmanlı ittifakının frenlemesiyle gerek ekonomik yaptırımlarla darboğaza sürüklenmiş ve özerk bir yapıya mahkûm edilmiştir. Bu özerk yapı Mısır Hıdivliği olarak kurumsallaşmış ve Osmanlı'nın elinden çıktıktan sonra Batı'nın her tarafından kuşattığı bir sömürge haline getirilmiştir. Bu sömürgeleştirme faaliyetleri, Mısır'ın bölgesel büyük gücünü askıya almış, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan başta Fransa olmak üzere Batı'ya bağımlı hale gelmesine sebebiyet vermiştir.

Arap-İsrail çatışmasının kökenine inildiğinde görülecektir ki; Fransız İhtilali sonrasında yıldızı parlayan ve devrim sırasında genç bir subay olan Bonapart'ın önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. MS sırasında başdanışmanın başkanlığındaki bilim adamları birkaç yıl içerisinde Mısır'ın tepeden tırnağa kadim geçmişinin keşfedilip yağmalanması ve Mısır kolonisinin temelini atmak maksadıyla serbestçe faaliyette bulunmuşlardır. MENA bölgesinin tamamında popülerleşen antika araştırmacılığının

başlangıcı ilan edilmiş olup, XIX. yy'de bu çalışmalar zirve yapmıştır. Arkeolojinin ortaya çıkması böylece gerçekleşmiş olup dünya tarihinin yeniden okunması mümkün olmuştur.

Bonapart MS'yi düzenlerken, beraberinde götürmüş olduğu bilim adamı grubunun yağmalamaları ve incelemeleri, fetih hareketine giriştikleri Mısır halkının ülkesinde kökleşerek geleneksel bir kimlik kazanmıştır. Bu yüzden Mısır Enstitüsü'nü hayata geçirmeleri, o topraklardaki bilim adamlarının desteğiyle akademik bir kimlik kazanmış olan işgal operasyonlarını çok karmaşık olarak olgunlaştırmıştır. Kısaca onlara göre çağdışı bir görünüm arz eden şehirleriyle beraber düşünüldüğünde, perişan sokaklarında illetlerin sinsice takip ettiği Mısır toplumunun fertleri açısından özgür olmadıklarını düşündükleri Arap toplumlarını modernleştirme amacı gütmüşlerdir. Bir şekilde bu modernleşme faaliyetine ağırlık verilerek Mısır toplumunun ruhlarını ve zihinlerini etki altına almışlardır. Mısır Enstitüsü'nün kurulması ve bu Enstitünün çalışmalarının derlenerek *Mısır'ın Tasviri* eserinin Fransız kamuoyuyla paylaşılması, Fransız etkisinin vücuda geldiğini gösteren işaretlerdendir.

I.DS devam ederken ve sonrasında Fransa'yla İngiltere tarafından şekillendirilen OD, nihayetinde 1945'te Suriye ve Lübnan'ın bağımsız devletlere ayrıldığını ve 1947'de Yahudi ve Arap Filistin'in bölündüğünü görmüştür (Balanche, 2016: 3). Takip eden 1948 yılı Mayıs ayında İsrail devleti kurulduktan sonra savaş atmosferine girilmiştir. Literatüre 'Arap-İsrail çatışmaları' olarak geçen bir dizi savaş Araplar ve Fransız ve İngiliz müttefiklerini yanına alan Yahudiler arasında cereyan etmiştir. Süveyş Krizi (1956) (Qayyum, 1975; 52) olarak da anılan II. Arap-İsrail Savaşı sırasında Fransızlar ve İngilizlerin desteği açık olarak görünür hale gelmiştir.

II.DS sırasında Almanya'nın Fransa'yı işgalinden sonra Özgür Fransa kuvvetleri hareketini başlatan, II.DS sonrasında kurulan ilk hükümetin (1944) başkanı olan ve beşinci Fransa Cumhuriyetinin (1958) ilk başkanı olan General Charles De Gaulle "Fransa'da, özellikle bilgi alanında nüfuzunu kullanan güçlü bir İsrail yanlısı lobi var" (Akt. Garaudy, 1996: 105) demek durumunda kalmıştır. Fransız İhtilali'nden sonra özellikle Fransa'da özgürlüklerine kavuşan Yahudiler Filistin'de bir devlet kurmak için lobi faaliyeti başlatmıştır. Zengin Yahudi işadamları bu devleti fonlamışlar ve XIX. yy'nin ortalarında Filistin'de gettolaşmayı başlatmışlardır. Fransa'daki Rothschild ailesi milyonlarca Fransız frangı yardımda bulunarak Filistin'e göç eden Yahudi aileler için onlarca yerleşim yeri inşa edilmesini sağlamıştır.

Toplu ticaret verileri, sömürge pazarlarının 1945'ten sonra Fransız ekonomisi için çok önemli olduğu şeklindeki merkantilist konumu destekliyor gibi görünmektedir (Fitzgerald, 1988: 373). Buna rağmen Fitzgerald'ın araştırmaları sömürgelerden gelen ekonomik faydanın sınırlı olduğunu gözler önüne sermektedir. Fransa OD'de Suriye ve Lübnan'ın kontrolünü II.DS'den hemen sonra kaybetmiş, fakat ekonomik bağlarını korumaya çalışmıştır. Fransa, Suriye ve Lübnan'daki kontrolü sırasında Yahudilerin devlet kurmasına da destek vermiş, İngilizlerin 1948 yılında Filistin mandasını kaybetmesinde etkili olmuştur.

Filistinli savaşçıların Mısır topraklarından İsrail'e Fedayen adı verilen baskınlar düzenlemesi, Fransızları ve İngilizleri rahatsız etmiştir. Mısır, ultimatomla karşı karşıya kalmış ve bu diplomatik atağı reddetmiştir. Müttefikler Port Said limanını bombardımana tutmuşlar ve Süveyş kanalına çıkarma yapmışlardır (1956). İstilacı ülkelerin her biri farklı nedenlerden dolayı Nasır'ın devrildiğini görmek istemişlerdir. Nasır'ın yakmış olduğu bağımsızlık ateşini sömürgelere yayılmadan önce söndürmek istemişlerdir. Fransa, özellikle Nasır'ın Fransız yönetimine karşı mücadeleyi Kahire'den yöneten Cezayir'deki FLN'ye verdiği cömert desteği kesmek istemiştir. İsrail'in ulusal güvenliğine yönelik en inandırıcı ve acil tehdit olarak kodladığından Nasır'ın devrildiğini görmek için elbette kendi nedenleri vardı (Kamrava, 2005: 95).

Yaşar Kutluay, Yahudi devletinin manevi babası sayılan Avusturya-Macaristan imparatorluğu vatandaşı TH'nin günlüklerini tercüme ederek Yahudi ve Filistin meselesinin aydınlığa kavuşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle TH'nin II. Abdülhamid nezdindeki girişimlerini kendisine ait olan *Siyonizm ve Türkiye* adlı eserinden detaylı bir şekilde öğrenmek mümkündür (Kutluay, 2017). Bu kitabındaki anılardan anlaşıldığına göre TH 1864-1939 yılları arasında yayınlanmış olan Viyana merkezli günlük Neue Frei Presse gazetesinin Paris muhabiri olarak görev yapmıştır. Paris başta olmak üzere Londra, İstanbul, Viyana ve Kudüs şehirlerinde Yahudi devleti kitabının yazarı ve Siyonist Kongre'nin temsilcisi olarak önemli temaslarda bulunmuştur.

Fransa'daki Yahudi asker Dreyfus'un Fransız ordusuna ve devletine muhtemel ihanetinin yargılandığı dava TH'nin düşüncelerini etkilemiştir. Kutluay'ın önemli eseri *Siyonizm ve Türkiye*, Siyonist lider TH'nin (öl. 1904) yayımladığı ünlü hâtıratın (günlüğün) Osmanlı Türkiye'si'yle ilgili bölümlerinin çevirisidir. Yazar, doğrudan Türkiye'yle alâkası olmayan bölümleri özetlemekle yetinmiş, ilgili kısımları ise gayet açık ve temiz bir dille Türkçe'ye çevirmiştir (Cündioğlu, 2000). TH'nin bir diğer adı Binyamin

Ze'ev'dir. Kitaba göre; TH'nin devlet kurmak amacıyla Yahudilerin Filistin'e kitlesel göç hareketi başlatmaları gerektiğini savunduğu âşikardır. Eserde, Yahudi devletinin kurulabilmesi için II. Abdülhamid dâhil dünya liderleriyle yapılan görüşmelerin, perde gerisinde yer alan, oldukça detaylı içerikleri de yer almıştır.

Kutluay kitabında Siyonizm temelli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu tezin iddiası ise siyonizmden ziyade bölgesel çatışma teorileri temelinde bir bakış açısı sunmaktadır. Yahudi ve Filistin meselesinin temelini Napolyon atmıştır. O temel 1798 yılında başlattığı MS sayesinde vücuda gelmiştir. Bonapart sadece bu meselede değil Şark hayranlığının bir Doğu meselesine dönüşümünde de başat rol oynamıştır. Büyük İskender'e öykünerek giriştiği bu seferde, Yahudilere devlet sözünü vermekten ve bu sözün gerçekleşmesi için çabalamaktan da geri durmamıştır. Kutluay, Yahudi meselesinin doğuşunu, TH'nin Yahudi devletinin kurulması için eyleme geçilmesi gerektiğini savunmasını ve devamındaki gelişmeleri kronolojik olarak XVII. yy'nin sonundan itibaren almış ve şunları yazmıştır:

“Sadece dini yönden hareketle Mesihliklerini iddia dışında bazı kimseler de Avrupa ve dünyadaki Yahudi Meselesini halletmek için görüşler ortaya atmış ve faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerin başlangıcı XVII. asrın son çeyreği olarak görünmektedir. Bu faaliyetler genellikle münferit ve mevzii karakterdedir. XVIII. yy'nin ilk çeyreğinde Fransa'da münferit bir girişimden bahsetmek mümkündür. 1714'de Fransız Yahudisi Langallerie Marki'si, Hague şehrindeki Türkiye sefiriyle aynı hususu müzakereye girişmiştir ve sonraki faaliyetleri sırasında Viyana'da tevkif olmuş hapisshanede ölümüne kadar kalmıştır” (Kutluay, 2017: 24-25).

Kutluay'a göre (2017) 1798 yılında Fransa Yahudileri, hükümete müracaat ederek himaye altında, Filistin'de paralel olarak devlet ilan etmelerine destek olunmasını istemiştir. Belli bir zaman geçtikten sonra MS'ye çıkmış olan Bonapart, Kadim Kudüs'ü yeniden canlandırmak arzusunda olan Yahudilerin, Fransız bayrağına tabi olup toplanmaları gerektiğini deklare etmiştir. Fransızların bu çabaları, Yahudi meselesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Sonraki yıllarda Yahudi meselesi giderek önem kazanmış, XIX. yy'nin ilk yarısı tamamlanırken de devletleşip bayraklaşmıştır. Henüz İngiliz mandası altında olan Filistin üzerinde Fransızlar da söz sahibi olmak istemişler; Yahudilerin İngilizleri püskürtmesinde gizli siyasi faaliyetleriyle önemli rol oynamışlardır.

Kırım Savaşı'nın akabinde 1856'da Paris'te bir araya gelen barış toplantısında Yahudi sorununun masaya yatırılması için başlatılan kampanya işe yaramamış, fakat George Elliot Daniel Deronda takma adıyla, Lazar Levy ve III. Napolyon'un özel kalemi

Ernest Laharanne *Yahudi Milletinin Dirilişi, Yahudi Milliyetinin Yeniden Kuruluşu* adında eserler kaleme almışlardır. Yahudi Devleti'nin kurulması için girişilen birçok siyasî çaba, beyhude gibi görünse de en nihayetinde asırlardır süregelen devlet kurma fikriyatının temel yapı taşlarını hayata geçirmiştir (Kutluay, 2017: 25).

Rogan, Filistinlilerin direnişini yorumlarken; Savaşma çağında yani yaşları 18-40 arasında olan her on Filistinli erkekte biri ya tutuklanmış ya öldürülmüş ya yaralanmış ya da ülkeden sürülmüş olduğunu belirtmiştir. 1940'lı yıllarda Siyonist harekete direnecek bir kuşak ortada kalmamıştı. Kohen'e göreyse; direnişte aktif rol almış herkes öldürülmüş, kaçmış ya da idam edilmişti. Filistin toplumunda ayakta durabilen hiçbir kurum kalmamıştı. Ne bir aktivist ne de başka bir şey vardı. Toplum çok zayıf bir durumdaydı. Pappe'nin değerlendirmesine göre; Filistin toplumu hem askeri hem de siyasî yönden lidersiz kalmıştı. Filistin'in sürgün edilmiş liderleri olsa da onların Filistin'deki olaylarla bağı çok zayıftı. 1939 yılından sonra bölgede gerçek bir Filistin liderliğinin olmadığını söyleyebiliriz. Bu da 1948 yılında yaşananların en büyük nedenlerinden biri olmuştur.

Siyonistler, Filistin'e gelen Yahudilerin sayısını artırmak istiyorlardı. Fakat İngilizler 1939 yılındaki Saint James konferansının ardından Yahudi göçüne sınırlama getirmiştir. İngiliz siyasetindeki bu değişiklik Yahudilerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Fransızların desteğindeki Fransız yapımı Patricia gemisi 1940 yılında Hayfa limanına demirlemiştir. Nazilerden kaçıp buraya gelmiş 1.800 Yahudi bu gemiyle nakledilmek istenmiştir. İngilizler, onları Mauritius'a göndermeye niyetlenmiştir. Haganah örgütü de bunu önlemek ve gemiyi kullanılmaz hale getirmek için gemiye bir bomba yerleştirmiştir. Patlamanın ardından yan kısmında büyük bir delik açılan geminin batmasıyla birlikte yaklaşık 260 Yahudi ölmüştür. Operasyonun ayrıntıları on yedi yıl sonra bombayı yerleştiren Haganah üyesi tarafından ifşa edilmiştir.

Kudüs baş müftüsü Hacı Emin, o dönem Fransa'da bulunmuş ve Fransızların himayesinde Filistin devletinin parçalanmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Savaş yıllarını mihver devletlerinin kazanacağını ve bu zaferin Filistin'e özgürlük getireceğini umut ederek İtalya'ya ve Almanya'ya da ziyaretler gerçekleştirmiştir. Müftü, Mayıs 1946'da Arap liderlerle bir zirve toplantısına katılmak için Mısır'a gitmiştir. Yeni kurulan Arap birliğinin gündeminde ilk olarak Filistin'deki duruma hep birlikte bir tepki vermek planlanmıştır. Hemen sonrasında Arap Dışişleri bakanları Suriye'de bir toplantı düzenlemişlerdir.

Arap-İsrail çatışması, İsrail devletinin ilan edildiği ve Fransızların gizli siyasi eylemlerle desteği sayesinde, İngilizlerin Filistin Mandasını sona erdirdiği zaman yeni bir evreye geçmiştir. Ben Gurion, devletin kurulduğunu ilan eder etmez Arapların şiddetli itirazıyla karşılaşmıştır. Araplar bir araya gelerek ittifak kurmuşlar birleşik bir ordu tesis ederek İsrail'e karşı savaş ilan etmişlerdir. Bu savaş cereyan etmiş birleşik Arap ordusunun yenilgisiyle sonuçlandı. Henüz kurulan İsrail ordusu net bir zafer elde etmiş ve Yahudiler sınırlarını genişletmeyi başarmışlardır.

Daha sonra yaşanan Arap-İsrail çatışmalarında İsrail genelde kazanan taraf olmuştur. İsrail devleti ilan edildiğinde başlatılan Arap-İsrail savaşları günümüze kadar ara ara devam etmiştir. Devam eden yıllar içerisinde yaşanan başlıca çatışmalar sırasıyla 1956 Süveyş Kanalı Krizi, 1967 Altı Gün Savaşı, 1973 Yom Kippur Savaşı'dır. Arap-İsrail çatışmalarının çekirdeği olan Filistin sorunu Batı'nın sömürgeleştirdikten sonra OD olarak adlandırdığı bölgeyi adeta, bu savaşların sebep olduğu kaotik atmosferde, bir 'barut fıçısı' kıvamına getirmiştir.

İlk Arap-İsrail çatışması, 1948 yılından itibaren İsrail Devletinin ilan edilmesiyle beraber, yıllarca sürecek olan, Arap-Yahudi çatışmasının fitilini ateşlemiş; İsrail'in uyguladığı tehcir politikası sebebiyle yedi yüz binden fazla Filistinli Arap, komşu Arap ülkelerine sığınmak zorunda kalmıştır (Özmen, 2006: 99). İsrail'in kuruluşuyla beraber yüzbinlerce Filistinli Müslüman Arap, bir gecede vatansız kalarak mülteci durumuna düşmüştür. Arap-İsrail çatışması İngilizlerin 1917 yılında Kudüs'ü ele geçirmesiyle hız kazanmaya başlamıştır. OD'nin kalbinde Levant bölgesinin tarihi merkezinde yer alan üç semavi dinin doğduğu yer olan Kudüs'ün durumu, Uluslararası bir statüde olması gerekmesine rağmen, o tarihten günümüze kadar Kudüs şehrindeki İsrail işgali giderek yaygınlık kazanmış ve Filistin coğrafyasının tamamını kapsamıştır. İlk etapta Doğu Kudüs'te egemen olan Filistin, 1967 yılındaki altı gün savaşı sonrası Kudüs'ün Ağlama Duvarının da bulunduğu Eski Şehir kısmının hâkimiyetini İsrail'e bırakmak zorunda kalmıştır.

Bölgede artan tansiyon neticesinde Yahudi devletini tanımayan ve onları Filistin'den atmak isteyen Mısır başta olmak üzere Ürdün, Lübnan, Irak ve Suriye birleşerek İsrail'e karşı taarruza geçmişler ve böylelikle Arap-İsrail savaşı fiili olarak başlamıştır. Bu savaşa I. Arap-İsrail Savaşı da denmektedir. Mısır uçakları Tel-Aviv ve çevresini bombalarken ilk etapta Arap kara birlikleri başkent Tel-Aviv'in 30 km kadar yakınına konuşlanmışlardır (Gül, Yüksel, 2016: 343). Araplar, Filistin Meselesinde tüm çabalarına karşın genellikle

kaybeden taraf olmuştur. Her geçen gün topraklarını, arazilerini artıran İsrail, ele geçirdiği topraklara, genelde Avrupa'dan iltica eden yeni Yahudi göçmenleri yerleştirmiştir.

Mısır ve Suriye orduları öncülüğünde savaştan Arap ülkeleri net bir üstünlük kuramamıştır. Savaşlarda İsrail'in savunma sistemlerinin daha gelişmiş ve organize olması Batılı devletlerden ve varlıklı dünya Siyonistlerinden madden manen güçlü bir siyasî destek almış olmalarından kaynaklanmıştır. Nüfusu ve asker sayısı çok daha küçük olan İsrail'in mühimmat ve silah bakımından taarruza geçen beş Arap ülkesinden üstün olması Filistinlileri destekleyen Arap milletlerinin yenilgilerine sebep olmuştur. Savaş sonrası mütarekeye göre İsrail Filistin topraklarının beşte dördünü ele geçirmiş, başka bir ifadeyle hemen hemen topraklarını üçte bir oranında artırmıştır (Oğan, 2002: 18-19).

En önemli ve Yahudiler açısından en kazançlı olan 1967 Arap-İsrail Altı Gün Savaşı Arap ordularının koordinasyon eksikliğinden ve istihbarat zafiyetinden ötürü hazırlıksız yakalanmalarına sahne olmuştur. Arap Devletlerinin uçak envanteri birkaç saat içerisinde felce uğratılmıştır. Özet olarak İsrail Haziran 1967'de komşu Arap ülkelere karşı topyekûn bir savaş başlatmıştır. Sadece altı günde üç Arap ülkesinin ordularını yenilgiye uğratmış ve topraklarını üçe katlamıştır. OD haritası büyük ölçüde değişmiştir. Bu durum halen çözümlenemeyen Arap-İsrail anlaşmazlığının da en temel nedenlerinden biri olmuştur.

O tarihte Mısır Devlet başkanı olan Cemal Abdunnasır'ın Batılılara rağmen Süveyş Kanalı'nı kamulaştırması sebebiyle Fransız ve Birleşik Krallık orduları Mısır'a saldırmış İsrail de onlara katılmıştır. İsrail Sina Yarımadasını tamamen işgal etmiştir. Ancak uluslararası baskı karşısında Mart 1957'de askerlerini geri çekmek zorunda kalmıştır. İsrail geri çekilmekle birlikte bu savaştan önemli stratejik kazanımlar elde etmiştir. BMGK daimi üyelerinden olan Fransızların ve İngilizlerin özel çabalarıyla BM Acil Müdahale Gücünün Mısır ve Gazze sınırına konuşlandırılması, düzensiz bir orduya sahip olan Arap savaşçıların saldırısına mani olmuştur. Ayrıca İsrail gemileri için Tiran boğazından Eilat limanına bir serbest geçiş güzergâhı sağlanmıştır. Mısır'ın bu suların kendi iç suları olduğunu iddia etmesine rağmen bu güzergâh İsrail tarafından BM desteğiyle kullanılmıştır.

Mısırlı Askeri Tarihçi olan İbrahim Şekib bu konuyu şöyle yorumlamaktadır; "1956 savaşı sona erdiği zaman İsrail ile Mısır arasında, başka bir savaşın daha vuku bulacağı belliydi. İsrail bir sonraki karşılaşmada yalnız olacağını ve Mısır Hava Kuvvetlerine karşı,

aynen İngilizlerin ve Fransızların Süveyş Krizi'nin (1956) başlangıç aşamasında yaptıkları gibi ani bir hava saldırısı düzenlemek zorunda olduğunu anlamıştı" (Aljazeera, 2014). İsrail bu amaçla hava kuvvetlerinin bu ani saldırıya hazırlanmasına odaklanmış ve Fransa'dan son model Mirage IIIC serisi uçaklar almıştır. Fransızların desteğiyle İsraili pilotlar Necef Çölünde sıkı bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Pilotlar, İpo Arap hava üslerine benzer hedefler üzerine havadan saldırı tatbikatları icra etmişlerdir.

İsrail-Mısır sınırında yaşanan basit bir çatışma 7 Nisan 1967'de Golan Tepeleri üzerinde topyekûn bir hava savaşına dönüşmüştür. Suriye'nin Mig21'leriyle İsrail'in Fransız yapımı Mirage uçakları arasındaki bu it dalaşı altı Mig21 uçağının düşürülmesiyle sonuçlanmıştır. İsrail'in ise hiçbir kaybı olmamıştır. İsraililer, Irak hava sahasından bir pilot vasıtasıyla kaçırttıkları Rus yapımı bir Mig-21 savaş uçağından elde edilen bilgilerin avantajını yaşamıştır. Arap-İsrail gerginliği ilerleyen haftalarda daha da artmıştır. İsraililerin, kendi kamuoyuna yönelik, Suriyelilere karşı kullandığı saldırgan propaganda dili, İsrail'in Suriye'yi işgale hazırlandığı şeklindeki yaygın söylentileriyle birleşince Abdunnasır harekete geçmeye ikna olmuş ve İsrail'in on dokuzuncu kuruluş yıldönümünde, 14 Mayıs 1967'de Sina'ya girme emri vermiştir.

Mısır Kuvvetleri İsrail'e saldırmak gibi bir niyetleri ve planları olmaksızın Sina çölüne askerleriyle girmişlerdir. Mısır yüz otuz bin askerini İsrail sınırına yığarak onun Suriye'yi işgal etmesine mani olabileceğini düşünmüş, 16 Mayıs 1967'de Mısır BM'den İsrail sınırında konuşlanmış olan 'BM Acil Müdahale Gücü'nü tahliye etmesini talep etmiştir. Mısırlı pilotlarla 22 Mayıs'ta bir araya gelen Abdunnasır, Tiran boğazını İsrail gemilerine kapattığını açıklamıştır. Mısır'ın başkanı bu kararları alırken İsrail'i Süveyş bunalımı sonrası elde ettiği kazançlardan da mahrum bırakmayı amaçlamıştır. Fakat İsraililer bu tahrikleri bir savaş ilanı olarak değerlendirecektir.

Savaşın ilk haftalarında Kral Hüseyin, Abdunnasır'la bir savunma antlaşması yapmak üzere Kahire'ye gelmiştir. Diğer Arap ülkeleri de Mısır, Suriye ve Ürdün'ü desteklemek için birliklerini göndermeye hazır olduklarını açıklamışlardır. Arapların bu meydan okuyuşu İsrail'de histerik bir tepkiyle karşılanmıştır. Medya, İsrailileri yok olma tehdidiyle karşı karşıya olduklarına inandırmak için Abdunnasır taraftarlarının İsrail karşıtı söylemlerini soykırım anılarıyla birleştirerek kullanmıştır. İsrail'deki Menahem Begin ve Moşe Dayan gibi savaş yanlıları artık uluslararası hukuka dayalı bir gerekçeye kavuşmuşlardır. Böylece İsrail'de yeni kurulan birlik hükümeti İsrail hava Kuvvetlerinin odak operasyonunu başlatmasına yeşil ışık yakmıştır.

İsrail'in sahip olduğu savaş uçaklarının neredeyse tamamı demek olan iki yüz uçak 5 Haziran 1967 sabahı havalandı ve Mısır Havaalanındaki hedeflerine uçmaya başlamışlardır. Radara yakalanmamak için önce Kuzey'e sonra Batı'ya yönelmişlerdir. Telsizlerini kapatıp ve Akdeniz üzerinde çok düşük irtifada sadece yirmi metre yükseklikte uçmuşlardır. Sonra Güneye dönüp ve Mısırlıların beklediği gibi Doğu'dan değil de Kuzey'den gelerek hedeflerine ulaşmışlardır. Saat sabah tam 07:45'te İsrail'in uçaklarının tamamı hedeflerini bombalamak üzere dalış yapmadan önce 1200 metre yüksekliğe tırmanmışlardır. İsraililer on bir havaalanı üzerinde aynı anda görülmüşlerdir. Mısırlılar envanterlerinde bulunan uçakların tamamına yakını bu saldırılarda kaybetmişlerdir. Arap-İsrail çatışmasının bir sonraki durağı Ekim, Yom Kippur, Ramazan ya da Dördüncü Arap-İsrail Savaşı olacaktır. Yine İsrail'in askerî zaferiyle sonuçlanan zaferin yankıları nispeten farklı olmuş, Mısır İsrail'in siyasî zaferini paylaşmıştır. Ayrıca Suudi Arabistan'ın kralı olan Prens Faysal dünyayı sarsacak bir kararla petrol ambargosunu ilan etti.

3.3. Orta Doğu'da Anglo-Fransız Rekabeti

Fransızlar tarafından Savary de Brèves'in İstanbul'da Büyükelçi olarak görevlendirilmesiyle İngiliz-Fransız ilişkileri bir kez daha bozuldu. De Brèves'in çabalarının, İstanbul'da Fransız etkisinin gerek ticari gerekse politika alanında mümkün oldukça İngilizlerin zararına gelişmesine büyük etkisi oldu. Barton'un ardılı Henry Lello birtakım şikâyetleri tekrarlayacaktı: "Fransa büyükelçisi yüksek rüşvetleri sayesinde, şimdi üstelik Papa'dan da ücret alarak bütün planlarımı baltalamak için hiçbir fırsatı kaçırmıyor." İki topluluğun arası öylesine bozuldu ki Venedik büyükelçisi bir kış günü şunları bildirdi: "Dün akşam bir kartopu maçı yüzünden Fransız ve İngiliz elçilerinin ev halkları arasında şiddetli bir kavga çıktı. Bir sürü kişi ağır yaralandı, Tanrı'ya şükür vakit geceydi, yoksa büyükelçiler de kavgaya katılmaya başladıkları için çok daha kötü şeyler olabilirdi" (Kinross, 2008: 639-640).

İngiliz-Fransız çatışması önce III. Mehmet'in Macaristan'da süregelen savaşı yüzünden patlak verdi (bu Zitvatorok Antlaşması'ndan önceydi). Çatışma de Brèves tarafından Kutsal Roma İmparatoru olma hayali besleyen IV. Henry'nin hesabına kışkırtıldı. IV. Henry'nin bu konuda, "Katolik İttifakı beni kral yaptı, Türk'ün beni bir de imparator yapmayacağı ne malum?" dediği söylendi. Avusturya'nın o sıradaki zayıflığı düşünülürse, Macaristan'ın yenilgisi bunu rahatça gerçekleştirebilirdi (Kinross, 2008: 640). Kraliçe Elizabeth buna karşın böylesi verimsiz bir kara savaşında barışı tesis etmeye çalışmıştır. Fransızlarla İngilizler arasındaki başlıca çatışma konusu ekonomi alanındaydı,

de Brèves ise İngiliz Kapitülasyonları'nın sürdürülmesini önlemek için bu alanda sürekli çalışıyordu (Kinross, 2008: 641).

Sömürgecilik ve sömürgecilikteki zekânın rolü hızla genişleyen bir çalışma alanıdır. OD'deki AFR Savaşı'nın öncülü istihbarat diplomasisi, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında OD'nin yerleşik tarih yazımında 'kayıp boyut' ihdas etmiştir. İstihbarat, özellikle de arka planda işleyen siyasî eylem ve diplomasi İngiltere'nin OD politikasında önemli bir rol oynamıştır. II.DS ve Soğuk Savaş'a rağmen İngiltere'yle Fransa arasındaki geleneksel rekabet, OD'de az bilinen bir gizli savaş biçimini alarak durmadan devam etmektedir. Bu gölge savaşı, her bir 'güç' diğerini zayıflatmaya çalışırken bölgenin sömürgeleştirilmesini kuvvetle etkiledi; öte yandan Fransa'nın başarılı istihbarat kullanımı, İngiltere'nin Filistin, Mısır, Suudi Arabistan ve Irak'taki konumunu zayıflatmasını sağlarken İngiltere, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'da mandasındaki bölgelerinden çıkarılması ve onları kendi etki alanına dâhil etmesiyle sonuçlanan yenilgisini sömürdü (Zamir, 2015: i).

Fransızlar, İngilizlerle bölgedeki yeraltı kaynaklarını paylaşırken de birçok konuda anlaşdılar. Verimli petrol yataklarının aralarındaki paylaşımı ve sonrasında yaşanan gelişmeler buna örnektir. Musul bölgesindeki petrol kaynakları ilk antlaşmalarda Fransızlara bırakılmıştı. Fakat İngilizlerin, Türklerin misak-ı milli sınırlarına dâhil olan Musul ve Kerkük petrol yataklarına olan ilgisi biliniyordu. Petrol o yıllarda endsütriye bir değer kazandı ve onu işleme kapasitesine sahip olan Fransızlar ve İngilizlerin kontrolüne girmesi bu yüzden kolay oldu. Daha sonra bu kıymetli hammadde bütün bölgenin kaderini etkiledi. OD Petrol endüstrisinin Sina Yarımadası'ndaki uzun geçmişi 1918'e kadar uzanmaktadır. Bu tarih, esas olarak Ras Sidr'den Süveyş Körfezi boyunca Ebu Rudeis bölgelerine kadar merkezlenmiştir. Bugün hem karada hem de açık denizde olan bu endüstri, ülkenin petrol üretiminin yarısından biraz fazlasına katkıda bulunuyor, ancak mevcut kuyuların tükendiğine ve birkaç yeni alanın keşfedildiğine dair işaretler var (Sims, 2015: 30).

I.DS'den sonra OD'deki bölgesel yerleşimin bulmacalarından biri Fransa'nın Irak'ın Musul bölgesine diplomatik hak iddiasını teslim etmesi olmuştur. Oİ'nin doğu yürüyüşlerinde ücra bir vilayet olan Musul (el-Mevsil) petrol arama için umut verici bir bölge olarak kabul edilmiş ve o dönem Fransızların dış politikasını şekillendirmiştir. Carleton üniversitesinde Edward Peter Fitzgerald bu konuya şöyle dikkat çekmiştir;

“Fransa’nın zayıf petrol endüstrisi hiçbir denizaşırı üretim tesisine sahip değildi ve 1917-18 kışında yaşanan benzin krizi, yabancı kontrollü tedarik kaynaklarına bağımlılığın askeri önemi konusundaki bilinci artırmıştı. Bu arada, savaş sonrası Osmanlı topraklarının bölünmesine ilişkin Sykes-Picot müzakereleri, görünüşe göre Musul’u gelecekteki Fransız kontrolü için ele geçirmişti ve bu antlaşma Paris ve Londra tarafından Mayıs 1916’da resmen onaylandı. Böylece Fransa, hem Musul’un beklenen petrol rezervlerine ihtiyaç duyuyor hem de bölgede tartışılmaz diplomatik bir hak iddia ediyordu. Ancak savaşın sona ermesinden üç hafta sonra Başbakan Georges Clemenceau, Fransa’nın Musul’daki haklarından vazgeçti ve tüm kuzey Mezopotamya’nın kontrolünü İngiltere’ye devretti” (Fitzgerald, 1994: 697).

Bölgenin 1917’de İngiliz mandasına girmesiyle Filistin’e Yahudi göçü daha da hızlandı. İngiltere Dışişleri Bakanlığının 1917’de yayımladığı ve Yahudilerin Filistin’de devlet kurmasını öngören “Balfour Deklarasyonu” (Ek 6) ile İngilizler, İsrail’in kurulmasına desteklerini ilan etmiştir. Filistin’deki 1948 savaşında Franco-Siyonist istihbarat işbirliği, Fransızların İngiltere’ye karşı düzenlemiş olduğu gizli operasyonlarla sonuçlanmıştır. İsrail’in kuruluşuyla gelişen, OD’nin jeopolitik dönüşümü son on yılda rekabeti yoğunlaştırmıştır (Kaye vd., 2011: xi). Fransa kendisini, dönemin birçok aydınının paylaştığı ortak bir görüşüyle, OD’nin yükselen gücü olarak konumlandırmıştır. Emperyal gücünü pekiştirmek için İngilizlerle rekabet etmiş ve bu uğurda askerî, siyasî bütün gücünü seferber etmiştir.

1940-1948’de OD’deki gizli AFR savaşında İngiliz gizli servislerinin rolü önemlidir. Özellikle 1940-42 yıllarında iki ezeli rakibin ilişkileri çıkmaza girmiştir (Thomas, 1979). Ayrıca, İngiltere’ye karşı Franco-Siyonist istihbarat işbirliği daha da önemlidir; zira İngiltere’nin görece daha büyük etkisi bulunmaktadır. Fransa’nın henüz kurulmuş Yahudi devletiyle olan derin ve kopmaz bağları İngilizlerin OD’deki emperyal etkisini yavaşlatmış ve dekolonizasyon sürecini hızlandırmıştır. O dönemde OD’deki İngiliz istihbarat servislerinin modus operayonu Fransa’nın OD’deki rolünü sınırlandırmıştır. Böylece İngiliz-Fransız rekabeti karşı ataklarla kızışmaya başlamıştır. Vichy Hükümeti’nin ve Özgür Fransa Hareketi’nin kanatları altındaki savaş yıllarında, Levant bölgesindeki gizli AFR savaşı bölgenin kaderini etkilemiş ve Arap-İsrail savaşının şiddetini körüklemiştir. İngiliz ajanların sebebiyet verdiği 1943’teki Lübnan krizi ve 1945’teki Suriye krizi, mühendislikteki rolü gizli olan Fransız karşı eylemini körüklemekten başka işe yaramamıştır.

Bölüm Sonu

Bu bölümde iddia edilen tezin ana hatları çizilmiş; Arap-İsrail sorununun ortaya çıkışında Fransız etkisi ispat edilmeye çalışılmıştır. XVIII. yy'nin sonunda Fransa'nın Mısır'ı işgal ederken Yahudileri nasıl motive etmeye çalıştığı ve bu uğurda hangi stratejileri güttüğü ayrıntılı olarak işlenmiştir. Nihayet OD'de Fransızların varlığı, İngilizlerle yaptığı antlaşmalar ve giriştiği mücadeleler ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. Fransa'nın OD politikası da çalışmanın ortaya attığı Fransız etkisi iddiasını destekler niteliktedir. Son olarak Fransızların hâlâ Filistin sorununun hem çözümlenmesinde hem de çözümsüzlüğünde önemli bir etkiye sahip oldukları özellikle vurgulanmıştır.

SONUÇ

1952 yılında Kral Faruk'u devirerek, liderliğini Cemal Abdunnasır'ın yapmış olduğu Hür Subaylar Hareketinin baş aktörleriyle yeni kurulan ve ulusalcı bir rejimle yönetilen Mısır Arap Cumhuriyetinin Necib'ten sonraki ikinci cumhurbaşkanı Cemal Abdunnâsır, Arap-İsrail çatışmalarında önemli roller üstlenmiştir. Arap-İsrail çatışmalarının dördüncüsü olan Ramazan savaşı ya da Yom Kippur savaşında halefi olan ve benzer şekilde ulusalcı sosyalist lider Enver Sedat'ın yegâne amacı Sina Yarımadasını geri almak ve Mısır'ın toprak bütünlüğünü sağlamaktır. Bu savaştan kesin bir netice çıkmamış olmasına rağmen Enver Sedat, önemli avantajlar elde etmiş, diğer Arap liderlerden farklı olarak İsrail'le antlaşma yoluna gitmişti. Enver Sedat'ın farklı tavrı Arap-İsrail çatışmasına yeni bir boyut kazandırmıştır. İsrail karşısındaki Arap gücü Sedat'ın farklı tutumu yüzünden parçalanmıştır.

Enver Sedat 1977 yılında İsrail'e giderek bu ülkeyi ziyaret eden ilk Arap lider oldu. İsrail ve Mısır barışmak için ilk adımı atmış olmalarına rağmen, özellikle Mısır'ın bu diplomatik çabasına tepki gösteren Arap devletleri Mısır üzerinde baskı kurdular. Arap Ligi (Birliği), Mısır'ı bu tutumundan dolayı protesto etmiştir. Araplar o tarihe kadar İsrail Yahudi devletini tanımamışlardır. İsrail devletinin o dönemki başkanı Menahem Begin istediklerini fazlasıyla elde etmiş ve Mısır'ı, kendi devletlerini diğer Arap devletlerinden koruyacak olan tampon bir bölge vazifesi görececek olan bir misyona zorlamıştı. Ayrıca o güne kadar herhangi bir Arap devleti İsrail'i tanımazken resmi olarak ilk defa Enver Sedat İsrail'i tanımıştı. Daha sonra bunun bedelini 1981 yılında Kahire'de, resmi törenler sırasında suiskaste uğrayarak ödeyecekti.

Bu bölgesel boyutta, Filistin-İsrail ilişkisi "Arap siyasetinde sürekli bir tema" olarak kritik rolünü sürdürecektir ve egemen bir Filistin devleti olmadan OD devlet sistemi istikrar kazanmış sayılamayacaktır. Yukarıda bahsedilen tarihsel süreçlerin ışığında OD siyasetinin varsayılan mantıksızlığı uluslararası politika mantığına ayrılmaz bir şekilde örüldü ve Filistin ulusu, uluslararası ve bölgesel güçler arasındaki bu karmaşık etkileşimin bir parçası olarak şekillendi (Jung, 2004: 5).

OD, İsrail'in 1948'de kurulmasından bu yana İsrail'le Filistinliler veya Arap devletleri arasında dört büyük savaşa tanık olmuştur. İsrail 1979'da Mısır ve 1994'te Ürdün ile barış antlaşmaları imzalamıştır. Günümüzdeyse Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'de barış antlaşmasına dâhil olmuştur. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) en

büyük fraksiyonu olan Fetih'le Hamas arasındaki rekabet yoğunlaştıkça Filistinlilerin kendi arasındaki çatışmalar sona ermeyecek; İsrail'in hep bir adım önde olmasını netice verecekti. Diplomatik çabalarını artırmak durumunda olan Filistin, diğer Arap ülkelerinin de İsrail'le anlaşmak için sıraya girdiği günümüz uluslararası siyasî atmosferinde, giderek yalnızlaşmaktadır. Arap birliği ya da BM, veyahut her ikisi birden acil ve yaptırımcı gücü yüksek olan askerî ve siyasî önlemler almazsa, Filistinli sivillerin üzerindeki baskılar giderecek artacak ve iki devletli çözüm umudu tükenecektir.

İsrail, Suriye ve Lübnan'la henüz barış antlaşmaları imzalamamıştır. İsrail ve Suriye, İsrail'in 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan beri işgal ettiği Golan Tepelerinin dönüşü konusunda hemfikir değillerdir. Birleşmiş Milletler Çatışma Önleyici Gözlemci Gücü (UNDOF) iki ülke arasındaki ateşkesin geçerliliğini ve askeri bağlantının durumunu gözlemek için Golan Tepeleri bölgesinde konuşlandırılmış durumdadır. Lübnan'daki Birleşmiş Milletler Geçici Kuvveti (UNIFIL) bir BM-NATO misyonudur. UNIFIL ise 1978 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 425 ve 426 sayılı kararları tarafından İsrail'in Lübnan hükümetinin bölgedeki etkin otoritesini yeniden tesis etmesini sağlamak ve İsrail'in Lübnan'dan çekilmesini teyit etmek için kurulan barışı koruma faaliyetlerini bünyesinde barındırmaktadır. 1978 Güney Lübnan çatışması Güney Lübnan'daki Filistin isyanı ve Lübnan İç Savaşı bağlamında gelişmiştir.

Sonuç olarak; İslam memleketlerinin ve OD halklarının son iki yüzyılda muzdarip olduğu iç ve dış çatışmalar, başta Fransızlar olmak üzere Batı'nın müdahaleciliğinin hala canlılığını koruduğunu göstermektedir. Kudüs başta olmak üzere bölgenin yeniden barış ve esenlik yurdu olarak inşa edilebilmesi için, öncelikle iç çatışmaların sonlandırılması bölge halkının elindedir. Şayet bu çatışmalar nihayete erip güvenli ve huzurlu bir siyasî atmosfere dönüşürse, Batı'nın bölge üzerindeki etkisi sınırlanacak ve kontrol altına alınacaktır. Konunun uzmanı olan ya da olmak isteyen bilim adamlarına düşen küresel boyutta ses getiren ve sonuç alan akademik çalışmalara imza atmaktır. OD'nin siyasî liderlerine rehber olabilecek bu tarz araştırmalar hem elzemdir hem de Osmanlı Devleti'nin savaş hukukuna uymayan bir biçimde gasp edilen bu bölge topraklarının izinin takip edilmesi, uluslararası hukukun bir gereğidir.

Bu çalışmalar hayata geçirilirken bilhassa yerleşik halkların algılarının mahiyeti ve sorgulamaları oldukça önemlidir çünkü; söz konusu yüzyıllarda OD halklarının siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel açıdan varlığı sorgulanırken, hep Batı menşeli bir bakış açısının çalışmalara hâkim olduğu gözlenmiştir. Bu hakikatin, yekdiğerine soğuyan ve

düşmanlaşan sınırdış milletlerin doğmasına neden olduğu düşünülmektedir. İnisaiyatif alması gereken devletler sorumluluklarını ihmal ettikçe, ne Araplar ne de Yahudiler huzurlu bir OD bölgesine kavuşamayacaktır. BMGK üyesi olan, aynı zamanda II.DS'nin galip devletleri, adaletsiz bir şekilde İsrail'i arkaladıkça, tarihte yaşananların doğası ya da sürdürülebilir bir yaşam döngüsü gereği, Filistinlilerin intikam duyguları bilecek ve yakın gelecekte Yahudi sorunu tekrar gündeme gelecektir. Böyle bir durumda BMGK üyeleri de olumsuz etkilenecek ve OD'nin problemleri, kendi başkentlerinde vatandaşlarının huzurunu tehlikeye atacaktır.

Bilhassa Oİ'nin son bulmasının akabinde OD'de Fransız İhtilali sonrasında olduğu gibi bölge halklarını tahrik ederek onları bağımsızlık ateşiyle tutuşturacak olan milliyetçi örgütlenmelere ve partileşmelere batılı güçler tarafından engel olunmuştur. Ayrıntılı olarak ifade edilecek olursa hem İslami hem laik akıma sahip herhangi bir temayüle izin verilmemesinin yanı sıra tekrar saf İslami cereyanların da OD'de güç kazanmasına mani olunmuştur. Bireysel bir bakış açısıyla olarak ifade etmek gerekirse, bu oluşumlarla çatışmak için açıkça yerel karakterde olan ulusalcılıklar, doğu fantazisine (oryantalizm) düşer olmuş olan batılı yazarların yapıtlarında canlanarak eğitim, uygarlık ve kökeni olan nezaket siyasetiyle OD devletlerinin bedenlerine zerk edilmiştir. Bu yerel anlayış çok özel olarak Arap halkları içinde toparlayıcı olmayıp aleyhte olarak parçalayıcı bir karakter arz etmektedir. İlaveten belirtmek gerekirse; bölge ülkelerinin küresel politika ekseninde milliyetçi bir kimlik taşıyor olması ve şahsi milli hükümetinin haricinde tutucu bir davranış sergilemesi, kolonyal ve küresel güçler, kuvvetler için arzulanan ve desteklenen aşikâr bir siyaset olmuştur (Bozbaş, 2016: 113).

Kudüs, Arap-İsrail anlaşmazlığının başat bir savaş sebebi ve bu anlaşmazlık için belirleyici bir etmen olmuştur. BM nezdinde müzakere edilen bu anlaşmazlık kalıcı bir çözüme henüz kavuşamamıştır. Uluslararası hukuka dayalı girişimlerle hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak Kudüs'ün uluslararası bir kent yönetimine kavuşturulması, barışı ve huzuru tesis edebilecek bir potansiyeli barındırmaktadır. Herkesin hemfikir olduğu husus, Kudüs'ün Arap bölgesinin 1967'den beri İsrail'in işgali altında olduğudur. Kentin Doğu bölgesinde işgal, baskı ve yoksulluk baskısı altında yaşam süren Filistinliler esas olarak kentin tamamını talep etmemişler, bunun yerine işgalden önceki kendilerine ait olan topraklara egemen olmak için mücadele etmişlerdir (Çubukçu, 2002: 54).

İsrail devleti, BM tarafından tanınan Filistin devletini tanımamıştır. Kurucu devlet başkanlığını FKÖ lideri Yaser Arafat'ın yaptığı Filistin Devleti sadece Türkiye tarafından

tanınmış olan KKTC kadar talihli olamamıştır. Kaos, çatışma, yoksulluk ve soykırım problemleri Filistin için yakıcı gerçekler olagelmıştır. Filistinlilerin gasp edilen hakları geri verilmedikçe yaşanan sosyal ve ekonomik problemlerin çözüme kavuşmayacağı ileri sürülebilir. Filistinliler hak ararlarken kendi içlerindeki parçalanmayı durdurmalıdır. Filistin halkının seçilmiş meşru bir tek başkanı diplomatik çabaları sürdürmeli ve Arap Birliğinden tam destek almalıdır.

Eski Osmanlı toprağı olan Filistin Osmanlı'nın mirasıdır. Bu meselenin çözümünde yine Osmanlı'nın bir mirasçısı olan Türkiye'nin ve İngiltere'nin garantörlüğünde, KKTC'de olduğu gibi, bir devlet yapılanmasına gidilmesi meselenin çözümüne katkıda bulunacaktır. İsrail'deki Arap-İsrail sorununu çözecek olan irade Fransa'yı, Birleşik Krallık'ı ve Türkiye'yi biraraya getirecek olan Filistin sorunu müzakerelerinde aranabilir.

Filistin coğrafyasının hem Yahudi hem de Filistin meselesine ev sahipliğı yaptığı su götürmez bir gerçektir. Yahudi ve Arap liderlerin çözümü zorlaştıran yaklaşımları, onları gerçeklerin termodinamiğinden uzaklaştırmıştır. Bugün barışçıl bir çözüme her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. İsrail devletinin kurulduğu Mayıs 1948'den bu yana süregelen çatışmalar zaman zaman şiddetlenen bir yapıdadır. Bugün yeni bir uluslararası konferansa ihtiyaç bulunmaktadır. Bu konferans tabii olarak BM'nin himayesinde gerçekleştirilmelidir. Geriye yönelik olarak Filistin'in aleyhine alınan bütün kararlar yeniden gözden geçirilmeli, yapılan hatalar düzeltilmelidir. Pan-Arabizm yeni bir hareket başlatıp inisiyatif kazanırsa bu sefer Yahudiler bu süreçten zararlı çıkabileceklerdir.

Her kader ortaklığı, bir düşmanın tehdidi altında güçlenir ya da billurlaşır (Morin 1987: 185). İşte bu yüzden Arap ve İsrail toplumlarının düşmanlıklarının tarihe karışması elzemdir. İbn-i Haldun'un zaman ve mekân üstü tespiti burada çok mühimdir ki, o da 'coğrafya kaderdir' mottosudur. OD'nin coğrafi koşulları bölge insanların gerek hafızasına gerek her noktasına nüfuz etmiştir. Yaşamların esir alması ve atalarının kökleşmiş mirasına ev sahipliğı yapmıştır. Arap ve İsrail halkları aynı coğrafyada aynı atalardan doğmalarına rağmen din anlayışı bakımından ters düşmüşlerdir. Bu halklar radikal milliyetçi tutumlarını terk edebilirlerse çözüm daha da kolaylaşacaktır. Aksi takdirde bugünün Yahudileri yarının mülteci konumuna düşebilir. Milliyetçi tutumlar intikam duygularını besleyebilir. Bu durumda Filistinlilerin düzenli bir orduya kavuşurlarsa, fetih siyasetini devreye almaları sürpriz olmayacaktır.

Bununla birlikte tehdit ve düşmanlar hala canlılığını korumaktadır. OD'nin kaderi, insanlığa ve uluslararası hukuka karşı işlenen savaş suçlarıyla yoğrulmuştur/yoğrulmaktadır. Fasit bir yapıya bürünen bu coğrafya ya büyük bir gücün tahakkümüyle sakinleşecektir ya da BM gibi uluslararası bir barış gücünün etkin askeri operasyonlarıyla huzura kavuşacaktır. Bu coğrafya, esasen Sykes-Picot ve Balfour Deklarasyonu (Ek 6) gibi bir takım gizli antlaşmalarla istikrarsızlığa sürüklenmiş ve hiçbir dönemde mutlak bir barış ve huzur ortamına kavuşamamıştır. Osmanlı'nın bileği bükülerek mirasına çökülmesiyle ve Fransa dâhil olmak üzere Batılı güçlerin kendi aralarında anlaşmazlığa düşmeleriyle yapay bir OD haritası çizilmiştir. Miras, uluslararası hukuka uygun olarak hak sahiplerine iade edilirse sorunun çözümü daha da kolaylaşacaktır. Hak, hak edene teslim edilmelidir.

KAYNAKÇA

ACEMOGLU D. and ROBINSON A J. Ulusların Düşüşü Güç Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri. Faruk Rasim Velioglu (Çev.). İstanbul. Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık; 2012.

AL-DAFFA A A. An Introduction to the Arab-Israeli Conflict. Dhahran Airport. University of Petroleum and Minerals; 1980.

ANSORG N. (2011). “Berlin-How Does Militant Violence Diffuse in Regions? Regional Conflict Systems in International Relations and Peace and Conflict Studies”. Berlin. Freie Universität. IJCV. 5 (1): 173-178.

ARENDR H. Devrim Üzerine. Onur Eylül Kara (Çev.). İstanbul. İletişim Yayınları; 2012.

ATAY F R. Batış Yılları. S. Dursun Çimen (Der.). İstanbul. Pozitif Yayınları; 2012.

ATAY F R. Zeytin Dağı. İstanbul. Pozitif Yayınları; 2010.

ATTAR R A. Arms and Conflict in the Middle East. Manas Chatterji (ed.). Peking. Emerald Group Publishing Limited; 2009.

AVINERI S. Herzl’s Vision Theodor Herzl and the Foundation of the Jewish State. New York. Blue Bridge Publications; 2013.

AYDINLI O. (2020). Kudüs’ün Fethi ve Hz. Ömer Emannâmesi. Denizli. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. (Cilt 7, Sayı 1), 608-630.

BAL R. (2013). “Propagandanın Hakikate Bir Tarihçinin Dramı: Arnold Joseph Toynbee. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi”. (Cilt 12, Sayı 24), 61-91.

BALANCHE F. “The Levant: Fragmentation and Remapping”. Andrew J. Tabler (Ed.). The Lines That Bind 100 Years Of Sykes Picot. Washington. The Washington Institute For Near East Policy; 2016.

BARTHORP M. Napoleon’s Egyptian Campaigns 1798-1801. G. A. EMBLETON (paint.). London. Osprey Publishing, Men-at-Arms Series; 1978.

BILGIN P. (2016). What is the point about Sykes-Picot? Global Affairs DOI:10.1080/23340460.2016.1236518, Routledge, Abingdon.

BOWKER R. (2013). “Ending Sykes-Picot: the Arab World and the West after 2011”, Discussion Paper. Durham University, H H Sheikh Nasser Al-Sabah Programme, Durham.

BOZBAŞ G. (2016). Ortadoğu'da Bölgesel Milliyetçilikler: Mısır Örneği. Karaman. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 18 (31): 108-113.

BROWN C. International Politics and the Middle East: Old Rules, Dangerous Game. New Jersey. Princeton University Press; 1984.

BRUCHER G. (2007). "The irony of terror: The morality-sensitive nerve in the criticism of violence" Territorial Conflicts in World Society Modern systems theory, international relations and conflict studies. Stephan Stetter (ed.). London and New York. Routledge Taylor and Francis Group.

BROOMAN J. Conflict in Palestine Jews Arabs and the Middle East 1900. New York. Longman Twentieth-Century History Series; 1989.

BUCHAN A. Crisis in the Middle East: The Arab/Israeli Dispute and its Effect on the Western Alliance. London. Royal United Service Institution; 1969.

BUZAN B. People, States, and Fear: National Security Problem in International Relations. Whealsheaf Books: A Member of the Harvester Press Group; 1983.

BUZAN B. and WÆVER O. Regions and Powers The Structure of International Security. New York. Cambridge University Press CSIR; 2003.

CAB 24/9/71, Nisan 1917.

CAB 24/45/17, 14 Mart 1918.

CARR E H. Tarih Nedir? Misket Gizem Gürtürk (Çev.). İstanbul. İletişim Yayınları; 2002.

CARRUTHERS H A. Napoleon on Campaign Calassic Images of Napoleon at War. South Yorkshire. Pen and Sword Books Ltd; 2014.

CEMÂL PAŞA Anılarım 1913-1922. (derl) Fahri Parin. İstanbul. Paraf Yayınları; 2010.

CHOUËIRI Y M. Orta Doğu Tarihi. Fethi Aytuna (Çev.). İstanbul, İnkilap; 2011.

COLE J. Napoleon's Egypt Invading The Middle East. New York and Hampshire. Palgrave Macmillian; 2007.

ELIAS N. Uygarlık Süreci I.Cilt. Ender Ateşman (Çev.). İstanbul. İletişim Yayınları; 2004.

ELIAS N. Uygarlık Süreci II. Cilt. Erol Özbek (Çev.). İstanbul. İletişim Yayınları; 2004.

-
- ÇETİN H. (2003). “Çatışma ve Dialog Tartışmaları Arasında İki İnsan İki Medeniyet”. Cilt 58, Sayı 2.
- ÇETİNEL E. ve YILMAZ S E. (2016). “Feminist Teori: Yönetim Ve Organizasyon Alanına Eleştirel Bir Yaklaşım”. Çankırı. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 6, Sayı 2, ss. 119-148.
- ÇOLAK K. (2008). Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801) Sakarya. Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi II, 141-183.
- ÇUBUKÇU M. Bizim Filistin-Bir Direnişin Tarihçesi. İstanbul: Metis; 2002.
- DAMEN R. (2013). Al-Nakba: The Palestinian Catastrophe, Episode: 1,2,3,4. Doha. [documentary] for Al-Jazeera Tv Channel.
- DAWIDOWICZ L S. The War Against the Jews, 1933-1945. New York. Open Road Integrated Media; 1975.
- DEMİREL A. (2019). Orta Doğu'da Fransız Emperyalizmi Fransız: Manda Yönetiminde Suriye (1920-1946). Hatay. Bellek. (Cilt 1, Sayı 1). 69-89.
- DUFFIELD M. (2002). War as a Network Enterprise: The New Security Terrain and Its Implications. Cultural Values. Routledge Taylor and Francis Group; 6:153-165.
- DURSUN D. vd. Orta Doğuda Siyaset. Davut Dursun ve Tayyar Arı (ed.). Anadolu Üniversitesi yayınları; 2003.
- FABRIZIO D. “Europa und Palästina 1799-1948,” in Barbara Haider-Wilson and Dominique Trimbur (hgg./eds.), Disputes between the Custody of the Holy Land and the Latin Patriarchate in the early 1920s, Paderborn: Schöningh; 2010.
- FIRAT E. (2017). “Filistin’de işgalin yolunu açan Balfour Deklarasyonu 100 yaşında.” Anadolu Ajansı.
- FITZGERALD E P. (1988). “Did France’s Colonial Empire Make Economic Sense? A Perspective from the Postwar Decade, 1946-1956”. Cambridge. Cambridge University Press. Vol. 48, No. 2 (Jun., 1988), pp. 373-385.
- FITZGERALD E P. (1994). “France’s Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918”. Chikago. The Journal of Modern History. Vol. 66, No. 4 (Dec., 1994), pp. 697-725.

- GAEDE D. (1992) "Frieden durch Dialog? Israelisch palästinensische Begegnungen und die Rolle von Friedensinitiativen aus Deutschland," in Jahrbuch Frieden 1992, München: Beck.
- GAMMER M. Political Thought and Political History Studies in Memory of Elie Kedourie. London and Portland. Frank Cass Publishers; 2003.
- GARAUDY R. The Founding Myths of Israeli Politics. Chicago. Codoh International Secretariat of the Anciens Amateurs de Récits de Guerres et d'Holocaustes; 1996.
- GAT M. Britain and the conflict in the Middle East, 1964-1967: the coming of the Six-Day War. Connecticut, London. Praeger Publisher: 2003.
- GILPIN R. War and Change in World Politics, Cambridge: Cambridge University Press; 1981.
- GÜL M. ve YÜKSEL B A. (2016). "İsrail'in Dış Politikasını Anlamak: Tevrat, 'On Emir', 'Vadedilmiş Topraklar' ve Üstünlük" Dergi Park Akademik.
- HARMAN Ö F. (2002) Kudüs. İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı; (26)323-327.
- HARMAN Ö F. İsrâil (Benî İsrâil). İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı; 2001 (23)193-195.
- HERZL T. Yahudi Devleti. Sedat Demir (Çev.). İstanbul. Ataç Yayınları; 2007.
- HERZL T. Yahudi Devleti. Hasan İlhan (Çev.). İstanbul. Alter Yayınları; 20018.
- HINCHCLIFFE P. and MILTON-EDWARDS B. Conflict in the Middle East Since 1945 2nd Edition. London and New York. Routledge Taylor and Francis Group; 2004.
- HINCHCLIFFE P. and MILTON-EDWARDS B. Conflict in the Middle East Since 1945 3rd Edition. London and New York. Routledge Taylor and Francis Group; 2008.
- HOBSON J M. Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri. Esra Ermert (Çev.). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları; 2015.
- HODGSON M G S. Dünya Tarihinde İslam. Ahmet Kanlıdere (Çev.). İstanbul. Yöneliş; 1997.
- HOURANI A. Arabic Thought in the Liberal Age. Cambridge University Press; 2013.
- HOURLIER F. HAUVILLE S. DUBUISSON J. Bonaparte: la campagne d'Égypte. Un documentaire-fiction. Paris. Arte France Docside Zed; 2016.

- INMAN N. and MCDONALD F. *Eyewitness Travel: Jerusalem and Holy Land*. London, New York, Melbourne, Munich and Delhi. DK A Penguin Company; 2007.
- JABARTI A R. *Napoleon In Egypt Al-Jabarti's Chronicle of the French Occupation 1798*. Shmuel Moreh (trans.). Leiden and New Jersey. Markus Wiener Publishers Princeton; 2006.
- HUNTINGTON S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York. A Touchstone Books - Simon and Schuster; 1996.
- JUNG D. *The Middle East And Palestine - Global Politics and Regional Conflict*. Dietrich Jung (Ed.). New York and Hampshire. Palgrave Macmillan Publications; 2004.
- LE BON G. *The Psychology of Revolution*. Bernard Mial (trans.). Ontario. Batoche Books; 2001.
- KAMRAVA M. *The Modern Middle East A Political History Since The First World War*. Berkeley, London, London. University of California Press; 2005.
- KARAARSLAN F. (2019). *Tarih Ve Hafızanın Düğüm Noktası*. İstanbul. İnsan Ve Toplum. Cilt 9 Sayı 2 S 1-29. DOI: 10.12658/M0297.
- KARAMAN L M. (2016). *Filistin. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Araştırmaları Merkezi İSAM, (13) 89-103.
- KARAMAN M A. (2018). *Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri*. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, SDÜ, 62-79.
- KAVAS A. (2018) *Filistin: Tarihin Mütemediyen Yazıldığı Ülke*. Ankara. Diyanet Aylık Dergi, Sayı; 325.
- KAYE D D., NADER A. and ROSHAN P. (2011). *Israel and Iran A Dangerous Rivalry*. Santa Monica, California. Rand Corporation, www.rand.org
- KEDOURIE E. *Nationalism*. William Alexander Robson (Ed.). London. Hutchison University Library; 1961.
- KEDOURIE E. (1970). "Sir Mark Sykes and Palestine 1915-1916". Taylor and Francis Group Middle Eastern Studies. pp. 340-345
- KEDOURIE E. and HAIM S G. *Modern Egypt Studies in Politics and Society*. London. Frank Cass And Company Limited; 2005a.

- KEDOURIE E. HAIM S G. *Zionism And Arabism in Palestine And Israel*. London. Frank Cass And Company Limited; 2005b.
- KEDOURIE E. and HAIM S G. *Palestine and Israel In The 19th and 20th Centuries*. London and New York. Routledge Taylor and Francis Group; 2013.
- KEEL O. *Jerusalem and the One God A Religious History*. Brent A. Strawn (ed.). Mineapolis. Fortress Press; 2017.
- KEWAAN M. *İran Yahudileri*. Şahin Bal (Çev.). İstanbul: Mana Yayınları; 2017.
- KHALIDI R I. (1988). "The Uprising and the Palestine Question," *World Policy Journal* 3: 497-518.
- KILINÇ T. (2019). *Nefret Stajı*. İstanbul. Yeni Şafak Gazetesi.
- KINROSS L. *İmparatorluğun Yükselişi Ve Çöküşü*. Murat Gasıralı (Çev.). İstanbul. Altın Kitaplar yayınevi; 2008.
- KLIOT N. *Water, Resources and Conflict in the Middle East*. London and New York. Routledge Taylor and Francis Group; 1994.
- KONSTAM A. *Horatio Nelson: Leadership-Strategy-Conflict*. Peter Dennis (Illust.). Osprey Publishing; 2011.
- KUTLUAY Y. *Siyonizm ve Türkiye*. İstanbul: Bilge Karınca; 2017.
- KÜÇÜK A. (1994). "Yahudilikteki Arz-ı Mev'ud Anlayışının Boyutları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Cilt 33, Sayı 1), 101-111.
- LUSTICK I S. *State-Building Failure in British Ireland and French Algeria*. Berkeley. University of California IIS Institute of International Studies; 1985.
- LUSTICK I S. *Unsettled States Disputed Lands: Britain and Ireland, France and Algeria, Israel and the West Bank-Gaza*, Ithaca and London: Cornell University Press; 1993.
- MALESEVIC S. (2019). "Globalization and Nationalist Subjectivities" Dietrich Jung · Stephan Stetter (eds) *Modern Subjectivities in World Society Global Structures and Local Practices*. Cham. Palgrave Studies in International Relations. Palgrave Macmillan.
- MALHOTRA D. *Special Report The New Conflict Management Effective Conflict Resolution Strategies to Avoid Litigation*. Katherina Shonk (Ed.). Program on Negotiation Harward Law School; 2012.

MAP to illustrate the agreements of 1916 in regard to Asia Minor, Mesopotamia, &c.", such as the Sykes-Picot Agreement to divide the Middle Eastern part of the Ottoman Empire among the European powers after WWI.

MARTEL R. (1996). "French Study of Israel's 'Founding Myths' Provokes Furious Attack". The Journal of Historical Review, Nisan-Mayıs 1996 (Cilt 16, Sayı 2), page 35.

MARX K. and ENGELS F. The Communist Manifesto. Vintage Books; 1888.

MCKENZIE S L. King David A Biography. New York. Oxford University Press; 2000

MEIBAR B. Political Culture Foreign Policy and Conflict - The Palestine Area Conflict System. Wesport and London. Greenwood Press; 1982.

METİN C. Emperyalist Çağda Modernleşme Türk Modernleşmesi ve İran (1800-1941). Ankara: Phoenix Yayınları; 2011.

MILTON-EDWARDS B. and Hinchcliffe P. Jordan A Hashemite Legacy Second Edition. Anoushiravan Ehteshami (Ed.). London and New York. Routledge Taylor and Francis Group; 2009.

MITCHELL T. Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi. Zeynep Altok (Çev.). İstanbul. İletişim Yayınları; 2001.

MITCHELL T. Colonising Egypt. Berkeley, Los Angeles, London. Cambridge University Press; 1988, University of California Press; 1991.

MITCHELL T. and OWEN R. (2014). "Defining the State in the Middle East." New York and Oxford. Middle East Studies Association of North America (MESA), 179-183.

MONTEFIORE S S. Jerusalem: The Biography. London. Weidenfeld and Nicholson. Orion Books; 2011a.

MONTEFIORE S S. Kudüs Bir Şehrin Biyografisi. Cem Demirkan (Çev.). İstanbul. Pegasus; 2011.

MORIN E. Avrupa'yı Düşünmek. Şirin Tekeli (Çev.). İstanbul. Afa; 1995.

NAJAFOV Z. (2017). Internationalization of Ethnic Conflicts and Impact on Regional and International Security. Baku. Journal of Political Sciences and Public Affairs. Vol. 5, Issue. 4, pp. 1-5. Doi: 10.4172/2332-0761.1000312

OĞAN M.S. (2002). "Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını." İstanbul. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, ss. 18-19.

- O'LEARY B. LUSTICK I S. And CALLAGHY T. (eds.). *Rightsizing the State: The Politics of Moving Borders*. Oxford and New York. Oxford University Press; 2004.
- ORGANISATION of the Islamic Conference Al-Quds Committee. Dhahran. *Al-Quds a Historical Document*. The Library King Fahd University of Petroleum and Minerals; 1985.
- ORTAYLI İ. *Suudi Hanedanı*, İstanbul. *Milliyet Gazetesi*; 2015.
- ÖRMECİ O. (2018). *Fransa'nın Orta Doğu Politikası*. Uluslararası Politika Akademisi Portal.
- ÖZMEN S. *İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar*. İstanbul. IQ Kültür Sanat Yayıncılık; 2006.
- PAPPE I. *The Ethnic Cleansing Of Palestine*. Oxford. Oneworld Publications Limited; 2007.
- PATEL D S. (2016). "Repartitioning the Sykes-Picot Middle East? Debunking Three Myths". *Crown Center for Middle East Studies, Middle East Brief*, 1-10.
- PERRY M. *Marxism and History*. New York and Hampshire. Palgrave; 2002.
- POYRAZ AKYOL C. (2017). *Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve Bölge Dengeleri Üzerindeki Etkisi*. *Akademik Bakış Dergisi*. Cilt 11 S. 21. ss. 277-302.
- PRICE R. *Fransa'nın Kısa Tarihi*. Özkan Akpınar (Çev.). İstanbul. Boğaziçi Yayınları; 2012.
- QAYYUM S A. *The Arab-Israel Conflict*. Aligarh. Centre of West Asian Studies, Aligarh Muslim University; 1975.
- RAFEQ A K. "A Different Balance of Power Europe and the Middle East in the Eighteenth and Nineteenth Centuries" Youssef M. Choueiri (Eds.) *A Companion to the History of the Middle East*. Oxford and Victoria. Blackwell Publishing; 2005.
- REESE A. (2013). *Middle East Security Report I3 - Sectarian and Regional Conflict in the Middle East*. Washington. Institute for the Study of War.
- RICOEUR P. *Memory, History, Forgetting*. Kathleen Blamey and David Pellauer (trans.). London and Chicago. The University of Chicago Press; 2006.
- ROGAN E L. and SHLAIM A. *The War for Palestine Rewriting the History of 1948*. Cambridge. Cambridge University Press; 2007.

•

ROGAN E L. *The Fall of the Ottomans The Great War In The Middle East*. New York. Basic Books; 2015a.

ROGAN E L. (2015b) *A Century After Sykes-Picot - The Fall of the Ottomans, the Rise of the Islamic State, and the Tragedy of Arab Independence*. Cairo Review Nu. 19, pp. 98-108.

RUNCIMAN D. *The Politics of Good Intentions-History Fear and Hypocrisy in the New World Order*. Princeton and Oxford. Princeton University Press; 2006.

RUNCIMAN S. *A History of the Crusades: Volume 1, The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. New York and Melbourne. Cambridge University Press; 1995a.

RUNCIMAN S. *A History of the Crusades, Volume II: The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100-1187*. New York and Melbourne. Cambridge University Press; 1995b

SAID E W. *Orientalism*. London. Odern Classics Penguin Books Ltd; 2003.

SAID E W. *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*. Berna Ülner (Çev.). İsrambul. Metis Kültür İncelemeleri. Metis Yabancılık Ltd; 2013.

SALEHYAN, I. *Rebels Without Borders: Transnational Insurgencies in World Politics*. Ithaca and London. Cornell University Press; 2009.

SANDER O. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara. İmge; 2002.

SAYIGH Y. *Armed struggle and the search for state: the Palestinian national movement, 1949-1993*. Oxford and Washington. Institute for Palestine Studies: Clarendon Press for Oxford University Press; 2004.

SAYIN Y. *Orta Doğu'da Türkiye ve İran'ın İşbirliği İmkânları*. Konya. Çizgi Yayınevi; 2015.

SHORROCK W I. *French Imperialism in the Middle East: The Failure of Policy in Syria and Lebanon, 1900-1914*. Madison and London. University of Wisconsin Press; 1976.

SIMMEL G. *Modern Kültürde Çatışma*. Tanıl Bora, Nazile Kalaycı and Elçin Gen (Çev.). İstanbul. İletişim Yayınları; 2009.

SIMS D. *Egypt's Desert Dreams Development or Disaster?*. Cairo, London and New York. The American University in Cairo Press; 2015.

SOLOMON P. The Book of King Solomon by Ahimaaz, Court Historian. Top Hat Press Baltimore; 2005.

STEPIN V. Theoretical Knowledge. Vincent F. Hendricks, John Symons (Ed.). Dordrecht. Springer, Synthese Library, Studies in Epistemology Logic Methodology and Philosophy of Science, Volume 326; 2005.

STETTER S. Territorial Conflicts in World Society: Modern Systems Theory. International Relations and Conflict Studies. London and New York. Stephan Stetter (eds.). The New International Relations Richard Little, Iver B. Neumann and Jutta Weldes (series eds.). Routledge Taylor and Francis Group; 2007.

STETTER S. The Middle East and Globalization: Encounters and Horizons. New York. Stephan Stetter (eds.). Palgrave Macmillan US; 2012.

ŞAHİN İ., ŞAHİN C. ve ŞÜKÜR İ. (2015). Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması, Number: 38, p. 241-262.

ŞAHİN Y. (2013). Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar. Barış Araştırmaları ve Çözümleri Dergisi. Cilt 1, Sayı 1. 32-56.

TALHAMI G H. Syria and the Palestinians: The Clash of Nationalisms. Gainesville. University Press of Florida; 2001.

TAVARES R. Understanding Regional Peace and Security: A Framework for Analysis. [dissertation] for Göteborgs Universitet; 2006.

THE ROTHSCHILD ARCHIEVE, 2009-2020. The Rothschild Family, Edmond James de Rothschild (1845-1934). London. www.rothschildarchive.org

THOMAS R T. Britain and Vichy, The Dilemma of Anglo-French Relations 1940-42. The Making of the 20th Century, the MacMillan Press Ltd; 1979.

TOMAR C. (2018). Haymatlostan işgale: Balfour Deklarasyonu. Anadolu Ajansı Analiz.

TURNER J H. "Çatışma Teorisi ve Eleştirel Teorinin Kökleri (The Structure of Sociological Theory)." Ümit Tatlıcan (Çev.). Wadsworth Publishing Company 5th Edition; 1991.

UYGUR E. ve UYGUR F. (2013). "Fransa'nın Sömürgecilik Faaliyetleri". Ankara. TSA. Cilt 17, S. 3

•

ÜNAY H. (2020). “Düzensiz Göçmenlerin Sınırı Geçme Deneyimleri ve Kararlılıklarının Analizi: Pazarkule Sınır Kapısı Örneği”. Ankara. Türkiye Göç Araştırmaları Merkezi, Göç Araştırmaları Vakfı; Çalışma Raporu No: 1

VALBJÖRN M. (2004). “Culture Blind and Culture Blinded”: Images of Middle Eastern Conflicts in International Relations. *The Middle East And Palestine - Global Politics and Regional Conflict*. Dietrich Jung (Ed.). New York and Hampshire. Palgrave Macmillan Publications, p. 39-78.

VERETE M. (1970). *The Balfour Declaration and Its Makers*. Taylor and Francis Group. (Cilt 6, Sayı 1), 48-76.

WRIGHT R. (2016). “How the Curse of Sykes-Picot Still Haunts the Middle East.” *The New Yorker*.

YALÇIN M. *Ümmet ve Yahudiler*. İstanbul: İlke Yayınları; 1993.

YAPP M E. (2014). “From Palmerston to Balfour: Collected Essays of Mayir Vereté by Norman Rose; Mayir Vereté Review by: M. E. Yapp”. *New York. Middle Eastern Studies (Vol. 29, Nu 2)*, 357-359.

YENİDÜNYA GÜRGEN S. (2019). “Napolyon’un Şark Politikasını İhyâ Etmek: Horace Compte Sebastiani’in İstanbul-Mısır Seyahatleri (1801–1802) ve Raporları”. *Çanakkale. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. Cilt 17, Sayı 27, ss. 89-125.

ZAMIR M. *The Secret Anglo-French War in the Middle East Intelligence and Decolonization 1940-1948*. New York. London and New York. Routledge Taylor and Francis Group; 2015.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/haymatlostan-ismale-balfour-deklarasyonu/1300781#>
(01.07.2019)

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinde-ismalin-yolunu-acan-balfour-deklarasyonu-100-yasinda/954461> (02.07.2019)

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140630_sykes_picot_mirasi (03.07.2019)

<https://doi.org/10.1086/244937> (04.07.2019)

<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3017> (05.07.2019)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/israil-beni-israil> (06.07.2019)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin> (03.11.2020)

<http://www.jstor.org/stable/2706858> (08.07.2019)

<https://www.jstor.org/stable/2121178?origin=JSTOR-pdf&seq=1> (09.07.2019)

<http://www.jstor.org/stable/4282473> (10.07.2019)

<https://www.gzt.com/kudus/zaman-tuneli> (26.01.2020)

<http://nationalinterest.org/feature/isis%E2%80%99-desire-erase-sykes-picot-rooted-fiction-not-history-11293> (12.07.2019)

<https://family.rothschildarchive.org/people/50-edmond-james-de-rothschild-1845-1934>
(23.06.2020)

https://www.researchgate.net/profile/Frank_Biermann/publication/308543630_Politics_for_a_New_Earth_Governing_in_the_Anthropocene/links/5a6cfa2e458515d407570d82/Politics-for-a-New-Earth-Governing-in-the-Anthropocene.pdf (13.07.2019)

<https://www.youtube.com/watch?v=H7FML0wzJ6A> (15.06.2019)

<https://www.newyorker.com/news/news-desk/how-the-curse-of-sykes-picot-still-haunts-the-middle-east>(12.01.2020)

<https://www.youtube.com/watch?v=57zDecs-fHQ> (29.01.2018)

<https://www.youtube.com/watch?v=olnavAIqAgU> (30.01.2018)

<https://www.youtube.com/watch?v=H7FML0wzJ6A&vl=tr> (26.01.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=eUInachpg9o&t=3s> (01.02.2017)

-
- <https://www.youtube.com/watch?v=NOal8NhnIe4> (30.06.2018)
- <https://www.youtube.com/watch?v=eTMRMX7Pw5U> E.T: 03.07.2018
- <https://www.youtube.com/watch?v=7icF7MhdlWQ&t=5897s> (01.08.2018)
- [https://mfa.gov.il/MFA_Graphics/MFA%20Gallery/Documents%20languages/Turkish/ISR AIL%20HAKKINDA%20GERCEKLER.pdf](https://mfa.gov.il/MFA_Graphics/MFA%20Gallery/Documents%20languages/Turkish/ISR%20AIL%20HAKKINDA%20GERCEKLER.pdf) (02.09.2018)
- <https://www.history.com/topics/middle-east/six-day-war> (12.05.2018)
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837> (19.05.2018)
- <https://www.britannica.com/event/Arab-Israeli-wars> (19.05.2018)
- <https://www.science.co.il/Arab-Israeli-conflict/>(02.07.2019)
- <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/arab-israeli-war> (06.05.2019)
- <https://www.jewishvirtuallibrary.org/arab-muslim-world-opinion-of-the-arab-israeli-conflict> (10.09.2020)
- <http://users.ox.ac.uk/~ssfc0005/The%20Middle%20East%20The%20Origins%20of%20Arab-Israeli%20Wars.html> (10.09.2020)
- <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756223/obo-9780199756223-0124.xml> (10.09.2020)
- https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2011/RAND_MG1143.pdf (05.05.2019)
- <https://cmes.fas.harvard.edu/publications/arab-israeli-conflict-history> (05.05.2019)
- <http://cths.fr/an/societe.php?id=2531> (05.05.2019)
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3096/42851> (01.10.2020)
- <https://www.newyorker.com/news/news-desk/how-the-curse-of-sykes-picot-still-haunts-the-middle-east> (08.10.2019)
- <https://www.editions-harmattan.fr/index.asp?navig=catalogue&obj=collection&no=836> (28.10.2020)
- <https://www.ramat-hanadiv.org.il/en/timeline/baron-edmond-de-rothschild/> (06.06.2020)
- https://www.rothschildarchive.org/contact/faqs/baron_edmond_de_rothschild_and_palestine (20.12.2019)

-
- <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/la-campagne-degypte/> (29.12.2018)
- https://www.clio.fr/CHRONOLOGIE/chronologie_egypte_1_expedition_de_bonaparte_et_mehmet_ali_ouvrent_1_egypte_a_la_modernite_1798-1882.asp (10.09.2020)
- <http://www.anales.org/archives/x/ABC.html> (10.09.2020)
- <https://www.yenisafak.com/yazarlar/tahakilinc/nefret-staji-2052734> (23.06.2020)
- <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00263207008700157> (10.10.2020)
- <https://www.yenisafak.com/arsiv/2000/eylul/12/dcundioglu.html> (03.03.2020)
- <http://politikaakademisi.org/2018/08/13/fransanin-orta-dogu-politikasi/> (03.03.2020)
- <http://politikaakademisi.org/2019/10/06/fransiz-devrimi-ve-osmanli-imparatorluguna-etkisi/> (15.08.2020)
- <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/suudi-hanedani-2006882> (15.08.2020)
- <http://www.jstor.org/stable/4328339> (09.09.2020)
- <https://dergipark.org.tr/en/pub/bellek/issue/46749/656779> (02.01.2020)
- <https://jewsdownunder.com/2017/10/30/israel-balfour-declaration-speak/> (20.12.2019)
- <https://interactive.aljazeera.com/ajt/Palestineremix/mobile/remix/create#!/17> (14.05.2019)
- <https://www.youtube.com/watch?v=dCMOAxwvM90> (19.10.2020)
- <https://www.thecaireview.com/essays/a-century-after-sykes-picot/> (30.10.2020)
- <https://www.youtube.com/watch?v=QRXHtgzYXvM> (17.11.2020)

EKLER

Ek 1: Sykes-Picot Müzakereleri ikinci oturumu (Orijinal Metin)

ap/15/19
23rd November 1915.

Results of second meeting of Committee to discuss Arab question and Syria.

The same members present as at first meeting, and in addition M. Picot, ex-French Consul General at Beyrouth.

The discussions commenced by Sir A. Nicholson pointing out to M. Picot generally our attitude with the Arabs, our dealings with the Sherif, and our desire to bring Arabs and Syrians in on our side. He suggested that the French, in the sphere which might be allotted to them, might make similar promises to ours with regard to Arab independence. He pointed out that all railways, concessions, etc. would be in French hands, or at their option, and would give scope for French enterprise.

M. Picot replied that he felt that his Government would be unable to accept the proposition.

Sir A. Nicholson then asked M. Picot to define the line bounding the area desired by the French. He himself suggested as an eastern boundary the line of the Euphrates as far south as Deir El Zor and thence in a south-westerly direction.

M. Picot said that the French must of course have the whole of Syria and Palestine, and that their southern boundary must be the present Egypto-Turkish frontier; that the whole of the Damascus Vilayet must be included, as defined by the Turks; that the line might thence go to Deir El Zor and from there Eastwards to the south of Kirkuk, turning

157

turning East of that place and running North to include the whole of the Mosul district; thence West to include Diar-Bekr, and on to include the whole of Cilicia.

M. Picot was asked again whether the French, in view of Arab feeling and the possibility of bringing them in with us instead of against us, would not be willing to offer the Arabs their independence.

M. Picot said that Syria was very near the heart of the French and that now, after the expenditure of so many lives, France would never consent to offer independence to the Arabs, though at the beginning of the war she might have done so.

Mr. Clerk then asked M. Picot what exactly was the French claim to the Mosul district. Mr. of the India Office also said that up to twenty years ago Mosul Vilayet included the Baghdad and Basra districts, an argument that it should not be now separated.

M. Picot replied that it was impossible to consider the situation of 20 years ago as affecting the situation much to-day; that the French claim to Mosul consisted in the fact that since about twenty years the French had had schools there; that many of the inhabitants spoke French and were imbued with French interests. Further that - what had the British done in the Baghdad district; the French, he thought, had actually done more there in their enterprise in the Baghdad Railway.

He said that while it was impossible to consider the possibility of offering independence to the Arabs generally, he was willing, though perhaps exceeding his instructions,

158

instructions, to offer the Arabs independence in the Mosul area. He thought that if the British did the same in Baghdad, Basra and the rest of Arabia, it would probably have the effect desired on the Arabs, if that were possible of attainment. His personal opinion was that it was not possible; but in any case the inclusion of Syria in the offer to the Arabs would not affect the matter one way or the other.

It was unthinkable, he said, that the French people would acquiesce in the placing of the Christians of the Lebanon under a Mohammedan ruler, however evanescent he might be. Further he said there was no person in Syria of a position fitting him to be a ruling Prince; that discord must arise immediately necessitating military action.

Abd El Rahman of Damascus suggested by Sir A. Nicholson, was, he said, a rich man and of some influence, but not a possible candidate.

As regards the Arab movement, M. Picot asked for proof of the strength of the movement. He thought that it had been much exaggerated by the Cairo authorities, and that, in reality, it had little or no strength or following.

When he had been in Cairo Syrians had come to him expressing their hopes of the occupation of Syria by France. He had learnt subsequently that prior to visiting him the same persons had been to the British Residency to make identical statements. He therefore discounted any possibility of the Syrians or Arabs being of any assistance, or having any particular aims; and that if they did pretend to assist us in any way they would only immediately quarrel among themselves.

(There would be no Frenchman's, rather the reverse from the Arab point of view.) Sir

159

Sir A. Nicholson then pointed out firstly that the fulfilment of any offers to the Arabs was conditional on their assisting us, and that if such assistance did not materialize, we were no worse off than before. That on the one hand we had what we thought was a probability of Arabs and Syrians helping us, as well as possibly the defection of the Arab and Syrian portion of the Turkish Army, amounting to roughly 100,000 men - and that on the other hand we must face all these coming in against us; also the inflaming of Mohammedan religious feeling over all Arabia, Syria, and North Africa, the latter possibly giving great embarrassment to the Authorities in Tunis, Algeria, Morocco, Tripoli, and Egypt. If such a movement started it was impossible to guess its force.

M. Picot said he did not foresee any possibility of trouble in French North Africa; their Mohammedan troops had fought well in the war; and he thought all such considerations were much exaggerated - He however admitted that feeling in Egypt was absolutely anti the Allies. He mentioned in this connection that at the time of the Naval operations in the Dardanelles he had happened to overhear the conversation of two senior Government Employees in the precincts of the Government Offices - These persons he had heard congratulating themselves on the disaster to the Allied Navies in these terms:-

"Happy is this day that the "Bouvet" is sunk".

With regard to M. Picot's claim on behalf of the French Government to the whole of Palestine it was pointed out that the question of Jerusalem, Nazareth and other places was a question apart, and affected various other nations including Russia; and that this question could not now be gone into.

M. Picot

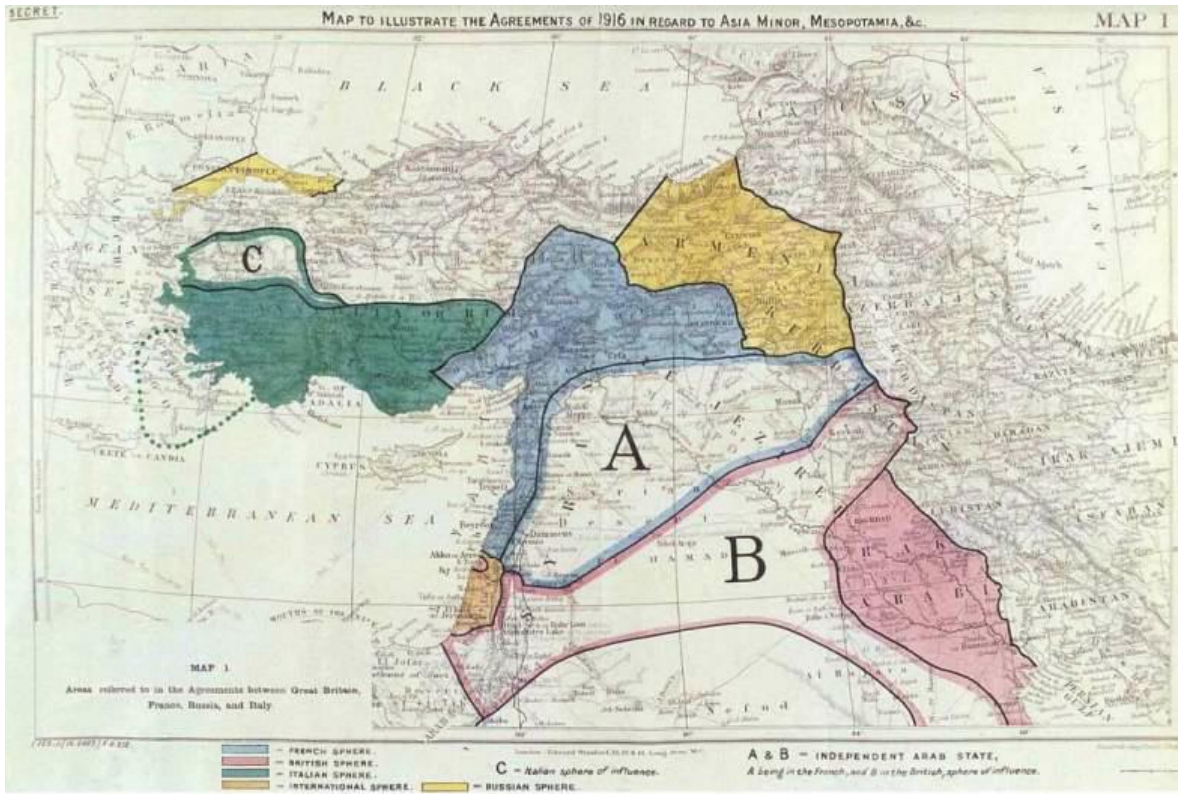
160

M. Picot said Jerusalem and Bethlehem might be formed into an enclave but certainly no more than the area including these two places.

The conversations having reached an "impasse", M. Picot was requested to lay the matter before his Government, and he stated that he intended to proceed to Paris forthwith with that purpose.

Ek 2: Sykes-Picot'a göre Asya'daki Doğu Türkiye, Suriye ve Batı İnan Haritası

Ek 3: Küçük Asya ve Mezopotamya ile İlgili 1916 Antlaşmalarını Gösteren Harita

Ek 4: Sykes-Picot Antlaşmasını İçeren Sir Edward Grey'in Paul Cambon'a Mektubu (Türkçeleştirilmiş)

Sykes-Picot Antlaşması (Sykes-Picot Agreement) Türkçe Tam Metin

Sykes-Picot Antlaşması metninin Türkçe çevirisi Doi Numarası: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3017> olan "ORTADOĞU'DA EMPERYALİST GÜÇLERİN GİZLİ OYUNU: SYKES-PİCOT ANTLAŞMASI" isimli makaleden alınmıştır. [Buraya tıklayarak](#) makaleye erişim sağlayabilirsiniz.

Sir Edward Grey'in Cambon'a Mektubu (Gizli.)

Dışişleri Bakanlığı, 16 Mayıs 1916

Ekselansları,

Bu ayın dokuzunda göndermiş olduğunuz mektubunuzu almak şerefine nail oldum. Mektubunuzda, Fransa Hükümeti'nin müstakbel bir Arap devletinin ya da Devletler Konfederasyonu'nun ve Suriye'nin Fransız çıkarlarının hâkim bulunduğu bölgelerinin sınırlarını kabul ettiğini; ama bunun, Londra ve Petrograd'taki son görüşmelerden çıkan sonuçlar gibi belirli koşullarla birlikte olacağını ifade ediyorsunuz.

Ekselanslarına cevaben şunu belirtmeyi şeref sayarım ki, projenin şimdiki haliyle olduğu gibi kabul edilmesi, İngiliz çıkarlarından kayda değer ölçüde feragat edilmesi anlamına gelecektir; ama Majesteleri'nin Hükümeti Türkiye'de daha münasip bir iç siyasi ortam yaratılmasının Müttefik davasına sağlayacağı yararı gördüğü için, şu anda varılan anlaşmayı kabul etmeye hazırdırlar. Şu şartla ki; Arapların işbirliği güvence altında olacak, Araplar koşulları yerine getirecek ve Humus, Hama, Şam ve Halep şehirlerini ellerinde tutacaklardır.

O halde, Fransız ve İngiliz Hükümetleri karşılıklı olarak şunları anlamaktadır:

1. Fransa ve İngiltere ilişikteki haritada (A) ve (B) olarak işaretlenen bölgelerde, bir Arap liderin hükümdarlığı altında bağımsız bir Arap Devletini ya da bir Arap Devletler Konfederasyonu'nu tanıyacak ve destekleyeceklerdir. Fransa (A) bölgesinde, İngiltere (B) bölgesinde yerel fonlar ve girişim hakkı önceliğine sahip olacaklardır. Arap Devleti'nin ya da Arap Devletler Konfederasyonu'nun talebi üzerine Fransa sadece (A) bölgesinde, İngiltere sadece (B) bölgesinde yabancı memur ya da danışman sağlayabileceklerdir.

2. Mavi alanda Fransa'ya, kırmızı alanda İngiltere'ye arzu ettikleri ve Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu için uygun olduğunu düşündükleri, doğrudan ya da dolaylı idareyi ya da denetimi kurmalarına izin verilecektir.

3. Kahverengi bölgede uluslararası bir idare tesis edilecektir. Bu idarenin biçimine Rusya, ardından diğer Müttefikler ve Mekke Şerifi'nin temsilcileriyle incelemeler yapıldıktan sonra karar verilecektir.

4. İngiltere'ye, 1) Hayfa ve Akka limanları, 2) (A) bölgesindeki Fırat ve Dicle'den (B) bölgesine su tedariki garantisi verilecektir. Majesteleri'nin Hükümeti, önceden Fransız Hükümeti'nin rızasını almaksızın, Kıbrıs'ın herhangi bir üçüncü güce bırakılması hususunda görüşmelere gitmeyeceğini taahhüt eder.

5. İngiliz ticareti hususunda, İskenderun serbest liman olacak ve İngiliz gemiciliği ya da malları için fiyat ayrımı olmayacaktır. Fransa'nın malları için, bu mallar mavi bölge, (A) bölgesi ya da (B) bölgesinden yola çıksalar ya da buralara gelseler de, Hayfa'da ve kahverengi bölgede kalan İngiliz demir yollarında serbest geçiş hakkı olacaktır. Fransız mallarına hiçbir demiryolu üzerinde ya da Fransız gemilerine mezkûr bölgelere hizmet

veren hiçbir limanda, dolaylı ya da doğrudan, ayırım yapılmayacaktır.

6. Fırat Vadisi yoluyla Bağdat'ı Halep'e bağlayan bir demiryolu hattı tamamlanana ve sonra sadece iki hükümetin karşılıklı rızası sağlanana kadar, Bağdat Demiryolu (A) bölgesinde güneye doğru Musul'un ilerisine ve (B) bölgesinde kuzeye doğru Samara'nun ilerisine uzatılmayacaktır.

7. İngiltere Hayfa'yı (B) bölgesine bağlayan bir demiryolu yapımı idaresi ve tek sahibi olma hakkına sahip olacaktır. Böyle bir hattı her zaman için askeri sevkiyat amacıyla kullanmak hakkı bakidir.

İki hükümet tarafından da anlaşılmalıdır ki, bu hat Bağdat ve Hayfa'nın demiryoluyla birbirlerine bağlanmasını kolaylaştırmak için olacaktır. Şu da ayrıca bilinmelidir ki, şayet mühendislikten kaynaklanan zorluklar ve bu bağlantı hattını kahverengi bölgede tutmasının getirdiği masraflar projeyi uygulanamaz kılar, Fransa Hükümeti bahsi geçen demiryolunun (B) bölgesine ulaşmadan önce Baniyas-Keis Marib-Salkhad Tell Otsda-Mesmie güzergâhını kat etme olasılığını değerlendirmeye hazır olacaktır.

8. Hâlihazırdaki Türk gümrük tarifeleri, (A) ve (B) bölgelerinin yanı sıra tüm mavi ve kırmızı alanlarda da yirmi yıl süreyle yürürlükte kalacak ve iki güç arasında anlaşma sağlanmaksızın gümrük resmi oranlarında bir artış ya da kıymet üzerinden belirlenen oranlardan başka oranlara dönüşüm yapılmayacaktır.

Yukarıda bahsi geçen bölgelerin hiçbirinde arasında gümrük sınırı olmayacaktır. Bölgeye gelen mallara uygulanabilecek gümrük vergileri limanda toplanacak ve bölge idaresine teslim edilecektir.

9. Fransız Hükümeti hiçbir suretle, mavi bölgedeki haklarını Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu dışında bir üçüncü güce, Majesteleri'nin Hükümeti'yle önceden anlaşma sağlamadan vermeyecek ve bu hususta görüşmelere girmeyecektir. Majesteleri'nin Hükümeti de kırmızı bölgeye ilişkin olarak Fransız Hükümeti karşısında benzer taahhüdü üstlenecektir.

10. İngiliz ve Fransız Hükümetleri, Arap Devleti'nin hamileri olarak, Arabistan yarımadasında toprak edinmeyecek ve bir üçüncü gücün toprak edinmesine rıza göstermeyeceklerdir. Bunun yanı sıra, bir üçüncü gücün, Kızıldeniz'in doğu kıyısında ya da adalarında deniz üssü kurmasına da rıza gösterilmeyecektir. Öte yandan, bu, Türklerin son zamanlarda sergilediği saldırganlığın sonucu olarak zorunluluk arz edebileceği üzere, Aden hududunda düzenlemeler yapılmasına engel değildir.

11. Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu'nun sınırlarına ilişkin görüşmeler, bugüne kadar olduğu gibi iki güç adına aynı vasıta ile sürdürülecektir.

12. Arap topraklarına silah ithalini denetlemeye yönelik önlemler iki Hükümet tarafından değerlendirilecektir.

Anlaşmayı tamamlamak adına şunu da belirtmeyi şeref addederim ki; Majesteleri'nin Hükümeti Rus Hükümeti'ne, bu ikincisiyle Ekselanslarının Hükümeti'nin 26 Nisan tarihinde yaptığına benzer biçimde, Hükümet mektuplarının değiş tokuşunu teklif etmektedir. Bu mektupların nüshaları, değiş tokuş gerçekleşir gerçekleşmez, Ekselanslarımıza iletilecektir. Ekselanslarınıza şunu da hatırlatmak isterim ki; bu anlaşmanın sonuca bağlanmasıyla birlikte, pratik nedenlerle, İtalya ve Müttefikler arasında 26 Nisan 1915 tarihinde yapılan anlaşmanın 9. Maddesine göre, İtalya'nın Asya Türkiye'si üzerinde yapılacak herhangi bir taksimat ya da yeniden düzenlemede pay hakkı sorunu doğmaktadır. Majesteleri'nin Hükümeti ayrıca Japon Hükümeti'nin de şu anda varılan anlaşmadan haberdar edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Ek 5: Sykes-Picot Antlaşmasını İçeren Sir Edward Grey'in Cambon'a Mektubu

Sykes-Picot Agreement

From World War I Document Archive

WWI Document Archive > Official Papers > **Sykes-Picot Agreement**

---

15 & 16 May, 1916:

---

1. Sir Edward Grey to Paul Cambon, 15 May 1916

I shall have the honour to reply fully in a further note to your Excellency's note of the 9th instant, relative to the creation of an Arab State, but I should meanwhile be grateful if your Excellency could assure me that in those regions which, under the conditions recorded in that communication, become entirely French, or in which French interests are recognised as predominant, any existing British concessions, rights of navigation or development, and the rights and privileges of any British religious, scholastic, or medical institutions will be maintained.

His Majesty's Government are, of course, ready to give a reciprocal

assurance in regard to the British area.

---

2. Sir Edward Grey to Paul Cambon, 16 May 1916

I have the honour to acknowledge the receipt of your Excellency's note of the 9th instant, stating that the French Government accept the limits of a future Arab State, or Confederation of States, and of those parts of Syria where French interests predominate, together with certain conditions attached thereto, such as they result from recent discussions in London and Petrograd on the subject.

I have the honour to inform your Excellency in reply that the acceptance of the whole project, as it now stands, will involve the abdication of considerable British interests, but, since His Majesty's Government recognise the advantage to the general cause of the Allies entailed in producing a more favourable internal political situation in Turkey, they are ready to accept the

arrangement now arrived at, provided that the co-operation of the Arabs is secured, and that the Arabs fulfil the conditions and obtain the towns of Homs, Hama, Damascus, and Aleppo.

It is accordingly understood between the French and British Governments---

1. That France and Great Britain are prepared to recognize and protect an independent Arab State or a Confederation of Arab States in the areas (A) and (B) marked on the annexed map, under the suzerainty of an Arab chief. That in area (A) France, and in area (B) Great Britain, shall have priority of right of enterprise and local loans. That in area (A) France, and in area (B) Great Britain, shall alone supply advisers or foreign functionaries at the request of the Arab State or Confederation of Arab States.

2. That in the blue area France, and in the red area Great Britain, shall be allowed to establish such direct or indirect administration or control as they desire and as they may think fit to arrange with the Arab State or Confederation of Arab States. 3. That in the brown area there shall be established an international administration, the form of which is to be decided upon after consultation with Russia, and subsequently in consultation with the other Allies, and the representatives of the Shereef of Mecca.

4. That Great Britain be accorded (1) the ports of Haifa and Acre, (2) guarantee of a given supply of water from the Tigris and Euphrates in area (A) for area (B). His Majesty's Government, on their part, undertake that they will at no time enter into negotiations for the cession of Cyprus to any third Power without the previous consent of the French Government.

5. That Alexandretta shall be a free port as regards the trade of the British Empire, and that there shall be no discrimination in port charges or facilities as regards British shipping and British goods; that there shall be freedom of transit for British goods through Alexandretta and by railway through the blue area, whether those goods are intended for or originate in the red area, or (B) area, or area (A); and there shall be no discrimination, direct or indirect against British goods on any railway or against British goods or ships at any port serving the areas mentioned.

That Haifa shall be a free port as regards the trade of France, her dominions and protectorates, and there shall be no discrimination in port charges or facilities as regards French shipping and French goods. There shall be freedom of transit for French goods through Haifa and by the British railway through the brown area, whether those goods are intended for or originate in the blue area, area (A), or area (B), and there shall be no discrimination, direct or indirect, against French goods on any railway, or against French goods or ships at any port serving the areas mentioned.

6. That in area (A) the Baghdad Railway shall not be extended southwards beyond Mosul, and in area (B) northwards beyond Samarra, until a railway connecting Baghdad with Aleppo via the Euphrates Valley has been completed, and then only with the concurrence of the two Governments.

7. That Great Britain has the right to build, administer, and be sole owner of a railway connecting Haifa with area (B), and shall have a perpetual right to transport troops along such a line at all times.

It is to be understood by both Governments that this railway is to facilitate the connexion of Baghdad with Haifa by rail, and it is further understood that, if the engineering difficulties and expense entailed by keeping this connecting line in the brown area only make the project unfeasible, that the French Government shall be prepared to consider that the line in question may also traverse the polygon Baniyas-Keis Marib-Salkhab Tell Otsda-Mesmie before reaching area (B).

8. For a period of twenty years the existing Turkish customs tariff shall remain in force throughout the whole of the blue and red areas, as well as in areas (A) and (B), and no increase in the rates of duty or conversion from ad valorem to specific rates shall be made except by agreement between the two Powers.

There shall be no interior customs barriers between any of the above-mentioned areas. The customs duties leviable on goods destined for the interior shall be collected at the port of entry and handed over to the administration of the area of destination.

9. It shall be agreed that the French Government will at no time enter into any negotiations for the cession of their rights and will not cede such rights in the blue area to any third Power, except the Arab State or Confederation of Arab States without the previous agreement of His Majesty's Government, who, on their part, will give a similar undertaking to the French Government regarding the red area.

10. The British and French Governments, as the protectors of the Arab State, shall agree that they will not themselves acquire and will not consent to a third Power acquiring territorial possessions in the Arabian peninsula, nor consent to a third Power installing a naval base either on the east coast, or on the islands, of the Red Sea. This, however, shall not prevent such adjustment of the Aden frontier as may be necessary in consequence of recent Turkish aggression.

11. The negotiations with the Arabs as to the boundaries of the Arab State or Confederation of Arab States shall be continued through the same channel as heretofore on behalf of the two Powers.

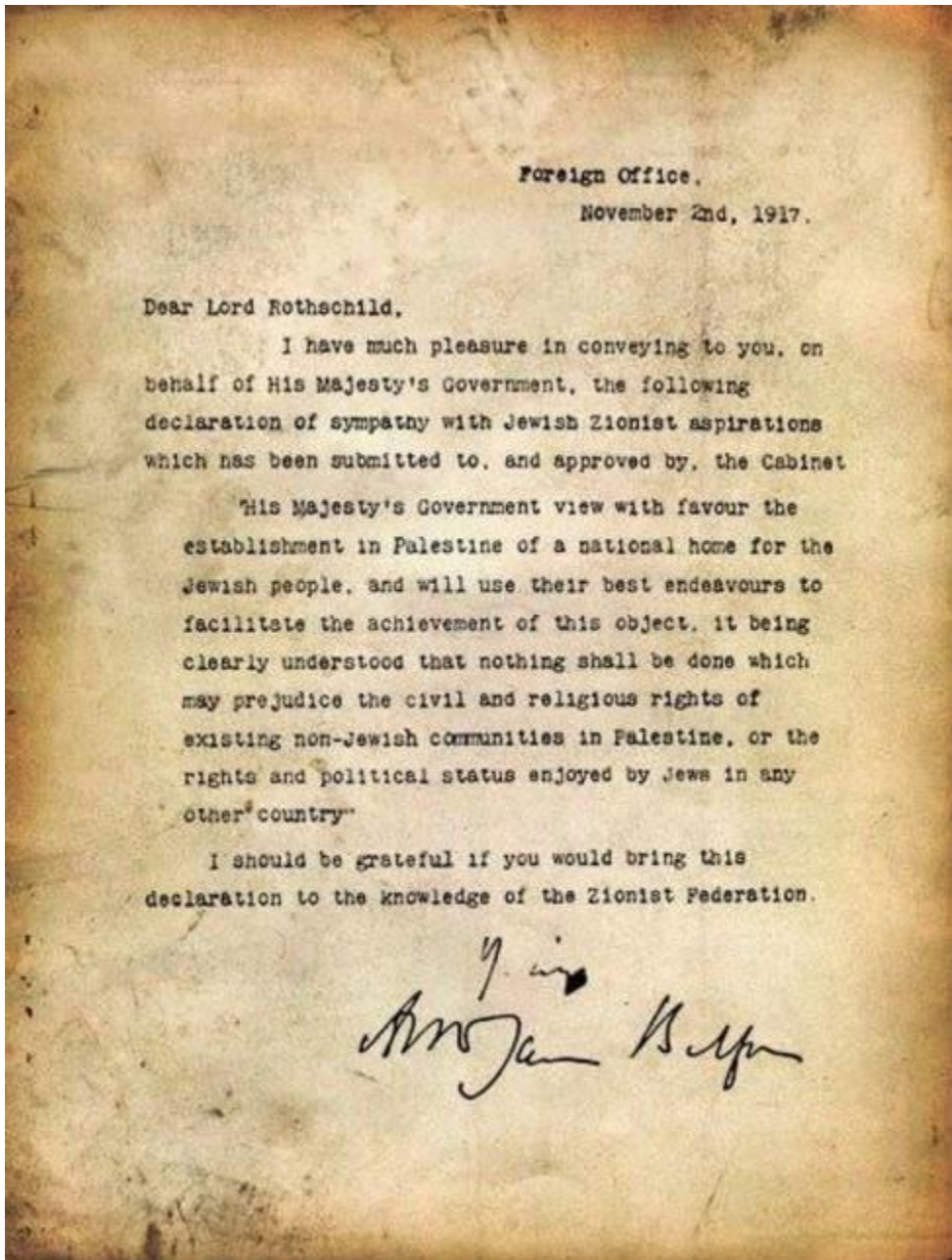
12. It is agreed that measures to control the importation of arms into the Arab territories will be considered by the two Governments.

I have further the honour to state that, in order to make the agreement complete, His Majesty's Government are proposing to the Russian Government to exchange notes analogous to those exchanged by the latter and your Excellency's Government on the 26th April last. Copies of these notes will be communicated to your Excellency as soon as exchanged.

I would also venture to remind your Excellency that the conclusion of the present agreement

raises, for practical consideration, the question of the claims of Italy to a share in any partition or rearrangement of Turkey in Asia, as formulated in article 9 of the agreement of the 26th April, 1915, between Italy and the Allies.

His Majesty's Government further consider that the Japanese Government should be informed of the arrangement now concluded.

Ek 6: Balfour Deklarasyonu (Orijinal Metin)

Ek 7: Napolyon'un Mısır Seferi Sırasında Kaleme Almış Olduğu Yahudi Ahdi-1799

Lorient le 29 Pluviose An 7
1799
19106

Citoyen Directeur!

à vous comme l'ami de Buonaparte & celui dont l'heureuse sagacité, a distingué son génie brillante; J'ai cru devoir adresser, cette plan, qui a tiré son origine, de l'intérêt que la position de Sa Général inspire, Je desirerais bien, me faire mieux comprendre, dans votre langue, estimé.

Salut & Considération
Tho. Corbet

Parmi une grande nombre des Objets intéressantes, qui occupent actuellement l'attention publique, il n'y a aucune, il me semble, qui la fixe, & qui mérite la fixer, plus, que la sort de l'Egypte. Chacun s'amuse en imaginant des plans pour les secours de Buonaparte, & pour l'affermissement de cette Colonie à la France. Qu'il me soit permis, de soumettre mes Idées, à votre meilleur Jugement, & de vous proposer, un plan, qui je soupçonne peut bien atteindre ces deux objets, & quelques autres, d'une importance considérable.

Il ne peut pas être douteuse, à celui qui réfléchit sur la position des Juifs, dispersés dans les différentes Etats du Monde, sans jouissant en aucune, les pleins droits du Pays, encore moins du Citoyen; que cette Peuple fier, & orgueilleux, ainsi abattu, ou persécuté, ne repente pas l'avilissement de leur Etat: Leur Richesse ne les consolent pas pour de telles Privations: Ils attendent avec impatience l'Époque de leur rétablissement comme une Nation. Cette Espérance est soutenue & fomentée par eux par une foule des Prophéties, leur promettant, cette

Yah. Ms. Var. 2 | xxvii 2

Ek 8: Napolyon'un Mısır'ın Yerel Vatandaşlarına Yazmış Olduğu Deklarasyon

The French in Egypt

When the French forces commanded by Napoleon Bonaparte landed at Alexandria in June 1798, they found themselves in the position of needing to justify their presence in Egypt. There were only a few thousand Frenchmen, uninvited guests in a country where no one knew who they were or why they were there.

Ever the diplomat, Napoleon wrote out a message to the Egyptian people, reproduced here:

To the People of Egypt, H.Q. Alexandria, 2 July 1798

In the name of God, the Merciful, the Compassionate. There is no god but God. He has no son, nor has He an associate in His domain.

On behalf of the French Republic which is based upon the foundation of liberty and equality, General Bonaparte makes it known that the beys who govern Egypt have for long insulted the French nation and injured its merchants: the hour of their punishment has arrived.

For too long this rabble of slaves bought in Georgia and Caucasia have tyrannized over the most beautiful part of the world; but God, from whom all depends, has ordered that their empire shall cease.

Peoples of Egypt, you will be told that I have come to destroy your religion; do not believe it! Answer that I have come to restore your rights and punish the usurpers, and that, more than the Mamluks, I respect God, his prophet and the Koran.

Say that all men are equal before God; wisdom, talent and virtue alone differentiate between them. But what wisdoms, what talents, what virtue have the Mamluks, that they exclusively have all that makes life desirable and sweet? Is there a fine estate? It belongs to the Mamluks. Is there a beautiful slave, a good horse, a pleasant house? They belong to the Mamluks.

If Egypt is their farm, let them show the lease that God has given them. But God is just and merciful to the people.

The Egyptians will be called upon to hold all offices; the wisest and most learned and most virtuous will govern, and the people will be happy.

Once there were among you great cities, great canals, a great commerce. What has destroyed all this if not greed, the injustice and the tyranny of the Mamluks?

Qadis, sheiks, imams. [In the French version] tell the people that we are friends of the true Muslims. [In the Arabic version] tell the people that the French are also faithful Muslims, and in confirmation of this, we have destroyed the Pope, who called for war against the Muslims. We have destroyed the knights of Malta because those madmen believed God wished them to fight to Muslims. We have been through the centuries the friends of the

Sultan (may God grant his desires) and the enemies of his enemies. But, as for the Mamluks, have they ever not been in revolt against the Sultan's authority, which even now they disown?

Thrice happy those who shall be for us! They will prosper both in fortune and in rank. Happy those who shall be neutral! They will have time to learn to know us, and they will range themselves beside us.

But woe, threefold woe to those who take up arms for the Mamluks and fight against us! For them there will be no hope: they will perish.

The Egyptian scholar and jurist al-Jabarti responded with a lengthy letter to the Egyptian people, which explained Napoleon's letter according to his own interpretations:

Here is an explanation of the incoherent words and vulgar constructions put into this miserable letter:

His statement 'In the name of God, the merciful, the Compassionate ... etc.' In mentioning these three phrases there is an indication that the French agree with the three religions, but at the same time they do not agree with them, nor with any religion. They are consistent with the Muslims in stating the formula 'In the name of God,' in denying that He has a son or an associate. They disagree with the Muslims in rejecting the mission of Muhammad. They agree with the Christians in most of their words and deeds but disagree with them by not mentioning the Trinity and furthermore by killing their priests and destroying their churches...

... Their statement 'On behalf of the French republic, etc.' means that their proclamation is sent from their Republic, because they have no chief or sultan with whom they all agree, whose function is to speak on their behalf. For when they rebelled against their sultan six years ago and killed him, the people agreed unanimously that there was not to be a single ruler, but that their state, territories, laws and administrations of their affairs should be in the hands of the intelligent and wise among them. They made this the foundation and basis of their system. Their term 'liberty' means that they are not slaves like the Mamluks...

... They follow this rule: great and small, high and low, male and female are all equal. Sometimes they break this rule according to their whims and inclinations or reasoning. Their women do not veil themselves and have no modesty. Whenever a Frenchman has to perform an act of nature, he does so wherever he happens to be, even in full view of people...

... As for his statement 'destroyed the Pope,' by this deed they have gone against the Christians as has already been pointed out. So those people are opposed to both Christians and Muslims, and do not hold to any religion...

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Musa ERTÜRK	İmza:		
Doğum Yeri:	Cihanbeyli			
Doğum Tarihi:	26.01.1980			
Medeni Durumu:	Evlü			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
Lise	Konya Lisesi	Fen Bilimleri	Konya	1998
Lisans	Marmara Üniversitesi	Matbaa Öğretmenliği	İstanbul	2003
Lisans	Anadolu Üniversitesi	Uluslararası İlişkiler	Eskişehir	2017
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Uluslararası İlişkiler	Konya	2020
İş Deneyimi:	Papirus A.Ş. 2008-...			
İlgi Alanları:	Orta Doğu ve Fransa			